

G. Quinn.

**«Дніпро»
Київ — 1972**

**HEINRICH
HEINE**

AUSGEWÄHLTE
WERKE
IN VIER BÄNDEN
BAND 1.
GEDICHTE
ÜBERSETZUNG
AUS DEM DEUTSCHEN
HERAUSGEGEBEN
VON LEONID PERWOMAJSKIJ
UND **ALEXANDER DEUTSCH**

Verlag «Dnipro» Kiew — 1972

ГЕНРІХ ГЕЙНЕ

ВИБРАНІ ТВОРИ
В ЧОТИРЬОХ
ТОМАХ

ТОМ ПЕРШИЙ
ПОЕЗІЇ

ПЕРЕКЛАД
З НІМЕЦЬКОЇ
ЗА РЕДАКЦІЄЮ
ЛЕОНІДА ПЕРВОМАЙСЬКОГО
ТА

ОЛЕКСАНДРА ДЕЙЧА

Вступна стаття

О. Й. Дейча

Примітки

Н. М. Матузової

И (Нім)
Г20

7-4-4

Інф. лист — 72М

ГЕНРИХ ГЕЙНЕ

Травень 1848 року. Париж сяяв сонячним убранням, зеленню каштанів. Уражений тяжкою недугою, Генріх Гейне востаннє вийшов з дому. Виснажений, скудлий, він прямував до Лувру. Хворий поет насилу дійшов до мармурової статуї Венери Мілосської і з сльозами на очах припав до її п'єдесталу. Палкий шанувальник життєрадісного, світлого й гармонійного еллінського мистецтва, Гейне прощався зі світом краси. Розповідаючи про цей епізод, поет писав, що богиня дивилася на нього сповненими співчуття очима, наче хотіла сказати: «Хіба ти не бачиш, що в мене немає рук і я не можу тобі допомогти?»

Можливо, у розповіді Гейне є трохи домислу, але тут приховано глибоку думку про ставлення поета до мистецтва й культури минулого. Гейне схилявся перед творіннями великих майстрів античного світу й епохи Відродження. Вони були для нього не лише пам'ятниками давнини, а й геніальним втіленням зв'язку художника з життям своєї доби. Сам він красномовно писав про це: «...грецькі і флорентійські художники не вели егоїстично замкнуте, віддане тільки мистецтву життя, герметично закриваючи знічев'я віддану мистецтву душу від великих скорбот і радощів свого часу: навпаки, їхні твори були вдумливим відображенням їхньої доби, і самі вони — справжні люди, особистості такі ж могутні, як і їхня творча сила...»

У цих словах прозвучала прихована полеміка з тими німецькими романтиками, які оспівували свій

вигаданий світ християнського середньовіччя, феодальну монархію і католицизм. Молодий Гейне навіть у пору захоплення романтичною поезією рішуче зрікався середньовічних ідеалів, вважаючи їх «готичною маячнею». Він називав поета «істориком, погляд якого звернений у майбутнє», і дотримувався думки, що справжній художник бачить не тільки сучасне, а й перспективи прийдешнього: «Предивний улюбленець долі — поет, йому дано бачити діброви, які ще дрімають в оболонці жолудя, і він розмовляє з поколінням, яке ще не народилося на світ: Пушкін і Гете, Шевченко і Петєфі, Лєрмонтов і Байрон, Іван Франко і Міцкевич, Некрасов і Леся Українка своєю невмирущою поезією полонять серця наших сучасників, як колись полонили серця наших предків.

Поривання у майбутнє, властиве всім великим поетам, робить їхні твори сучасними для багатьох поколінь. Генріх Гейне, один з найвизначніших ліриків світової літератури, приніс у поезію багатство і різноманітність почуттів та думок, втілених у живому, вічно мінливому потоці образів. Розкриємо його безсмертну «Книгу пісень»:

Це він, казковий давній лісі
Як пахнуть липи розквітлі!
Невнані чари я ловлю
У місячному світлі.

Я йду вперед — у вишиві
лунають дивні звуки:
То — соловейко про любов
І про любовні муки.

Любовні муки, і любов,
І сміх, і сльози в співі.
Дзвенить він так сумно і радісно так,
Що сни пригадав я щасливі.

(Переклад Максима Рильського)

Немає тут ані чаклунства, ані заклинань, усе прозоре й просте, як у німецькій народній пісні. І образи наче віддавна знайомі, навіть звичні для романтичної поезії — давній ліс і чари місячного сяйва, соловейкова пісня — і водночас усе звучить, ніби вперше почута музика поетичної мови. І варто тільки вдихнути свіжість перших строф цього поетично-

го пролога до «Книги пісень», щоб відчуті зачарування справжнього чаклуна слова.

Не так уже й просто знайти розгадку тієї великої естетичної насолоди, якої ми зазнаємо, читаючи й перечитуючи лірику видатного німецького поета. У віршах Гейне відображена його духовна біографія: долі людей, події й суперечності бурхливої епохи.

Народився Генріх Гейне 13 грудня 1797 року в місті Дюссельдорфі в неможливій єврейській сім'ї. Він образно писав про себе: «Над мою колискою сяяли останні місячні промені вісімнадцятого і перша ранкова зоря дев'ятнадцятого століть». За 59 років життя він був свідком розквіту й падіння наполеонівської імперії, революцій 1830-го і 1848 років, що сколихнули не тільки Францію, а й усю Європу, слухав лекції Гегеля і надихався його діалектикою, пройшов шлях від захоплення утопічним соціалізмом Сен-Симона і Фур'є до визнання окремих важливих ідей наукового комунізму й дружби з «докторами революції» Марксом і Енгельсом. Життя поета, надзвичайно багате на події та спілкування з видатними людьми епохи, стало матеріалом для його творчості.

Про своє дитинство і юність Гейне розповів химерно й романтично, не раз містифікуючи дійсність, тим-то, звичайно, не завжди слід жарту й веселі анекдоти, якими він густо пересипав свої автобіографічні твори («Мемуари», «Ідеї. Книга Le Grand», «З мемуарів пана фон Шнабелевопського»), брати всерйоз. І справді, годі було б шукати прототипів чарівної дівчини Йоганни, маленької небіжки Вероніки, французького барабанщика Ле Грана та інших персонажів його оповідей. Власне, це синтезовані портрети сучасників і сучасниць, а іноді навіть і поетичні узагальнення, що відображають хід думки та внутрішній стан Гейне. Уже змалку він привертав увагу своєю мрійливо-романтичною вдачею: майбутній поет умів волею своєї уяви перетворювати дійсність на казку, обертаючи халупи на палаци і скромних сільських служниць Альдонс на гордих дам Дульсіней.

Ти — принцеса, ця хатина —
Замок світлий, мов вінець.
Рицарі, пажі і дами
Ось ідуть уже в танець.

Буду я тобою, замком —
Цілим світом володіть.
Юну честь мою вславляють
Барабани й трубна мідь.

(Переклад Марії Пригарч)

Рейн, рідна річка Гейне, овіяна народними легендами і переказами, також була джерелом натхнення поета. У «Книзі *Le Grand*» є такі ліричні рядки: «Прекрасна Йоганна знала безліч гарних легенд, і коли її біла рука простягалася до вікна і вказувала в далечінь на гори, де відбувалося все те, про що вона оповідала, я й сам відчував себе наче зачарованим, і рицарі минувшини, як живі, підводилися з руїн палаців і рубали залізні панцирі один на одному. Лорелея знову стояла на вершині гори, і чарівно-згубна її пісня летіла вниз, а Рейн шумів так розважно-заспокійливо і водночас так дразливо-моторошно, і прекрасна Йоганна дивилася на мене так дивно, так загадково, так химерно-засмучено, начебто й сама вона вийшла з тієї ж казки, яку щойно оповідала».

У молодого Гейне, здавалося б, були всі підстави пристати до плеяди співців «широкого» романтизму, оспівувачів патріархальної старовини. Проте замріяність чудово повднувалась у юного поета з тверезим складом розуму, з тим відчуттям часу, яке вносило здоровий струмінь у його романтичні захоплення.

Громи Великої Французької революції сколихнули Німеччину, роздрібнену на безліч малих князівств. Війська Конвенту заволоділи лівим берегом Рейну, а 1806 року наполеонівська армія вступила у Дюссельдорф, рідне місто Генріха Гейне. Спогади поета про перші дитячі роки пов'язані з враженнями від перебування французів у Рейнському краю. Вже в дитинстві він «дихав повітрям Франції», адже в рідному його місті, як він сам визнавав, «панували не лише французи, а й французький дух».

Впали кордони німецьких карликових князівств. Наполеон перекроював карту Німеччини, скидав з тронів коронованих володарів і призначав натомість своїх правителів. У задушливу атмосферу рейнського містечка проникають ідеї та пісні Французької революції. Не так сам новоспечений імператор Наполеон, як його солдати, що брали штурмом Бастілію і збе-

рігали традиції революційної армії Конвенту, були посіями визвольних ідей та революційних гасел — Свободи, Рівності й Братерства.

В домі поетового батька, небагатого купця Самсона Гейне, надзвичайно шанобливо ставилися до Наполеона. Маленький Гаррі (так на англійський лад називали Генріха в родині) пройнявся захопленням до французів. Це відбилось в його юнацькій баладі «Гренадери». Любов до свободи, що зародилась у нього ще в дитинстві, зосталась у поетовому серці на все життя. Довгий час це почуття пов'язувалося в нього з образами героїв Французької революції.

У творі «Ідеї. Книга Le Grand», розповідаючи про враження дитячих літ, Гейне змалював бойового французького солдата-тамбурмажора, який пройшов із своїм барабаном країнами Європи, пробуджуючи звуками «Марсельези» свідомість народів. Короткі й не дуже радісні роки дитинства та юності залишили різноманітні спогади: «потоки латини, різок і географії» в Дюссельдорфській ліцеї, нескінченні домашні розмови про гроші, англійські сукна, торгові спекуляції, про багату гамбурзьку рідню; дивна дружба-любов із рудою Йозефою (Зефхен), донькою ката, від якої поет наслухався хвилюючих пісень, пов'язаних із забобонами, обрядами і похмурим ремеслом її батька. Гейне так розповідав про це: «Вона знала багато старовинних народних пісень і, мабуть, прищепила мені смак до такої поезії, як і взагалі, безперечно, мала величезний вплив на поета, що пробуджувався в мені, тому мої перші вірші «Сновидіння», написані невдовзі після цього, пройняті похмурим і суворим колоритом, як любовні стосунки, що кидали в той час криваві тіні на юнакове життя і свідомість». А в серці молодого Гейне, за його визнанням, разом із пристрастю до знехтуваної суспільством дочки ката, виростав виклик «високоморальному суспільству» і розпалювалася інша пристрасть — до Французької революції, визірвала готовність боротися проти «ландскнехтів середньовіччя».

Коли 1816 року, після закінчення навчання у Дюссельдорфській торговій школі, юнака відправили до Гамбурга в науку до багатого дядька, банкіра Соломона Гейне, — там, у цьому «місті ситих гендля-

рів» і жалюгідних міщан, майбутньому поетові довелося зазнати чимало образ та принижень, і через багато років у автобіографічному вірші Гейне називатиме заміську віллу дядька — Афронтенбург («Палац образ»). Його становище в домі Соломона Гейне ще більше погіршилося, коли родичі довідалися, що юнак закохався у двоюрідну сестру Амалію. Дочка гамбурзького мільйонера знехтувала коханням юнака, що не мав ні грошей, ні становища в суспільстві. Ця болісна сторінка життя молодого Гейне вилилась у цикл поезій «Юнацькі страждання».

Страшні, сповнені «цвинтарних» жахів сновидіння, змінюються майстерним наслідуванням народних пісень і романсів; у фреско-сонетах, що з'явилися в цей час, звучить сміливий байронівський виклик філістерам та недоумкуватим пихатим багатіям-товстосумам.

Ранні вірші Гейне, що склали першу берлінську збірку 1821 року, пройняті варіаціями на тему неподіленого кохання, втіленого в пісню, баладу, романс, сонет. Особисте, інтимне зливається тут із суспільним, соціальним. Високообдарований юнак, що тонко відчуває життя і сміливо йде йому назустріч, стикається з убогством, суєтністю і пихою німецьких обивателів.

Я фіміаму не каджу колоді
Золочений, всередині — пустій;
Не простягну руки людині тій,
Що обкрадає все святе, як злодій.

(Переклад Максима Рильськово)

Вже перші доброзичливі критики цієї невеличкої збірки відзначали її свіжість, називали автора «німецьким Байроном» і вбачали в його творах ту гіркоту, що переповнювала серця молодого покоління Німеччини, де після поразки Наполеона знову запанувала феодально-монархічна реакція. У цій задушливій атмосфері, серед «бридкої зграї» догідливих міщан Гейне почував себе самотнім, він міг протиставити похмурій дійсності лише дошкульний сміх. «Сміявся він злостиво, — пише Луначарський, — бо примиритися з дійсністю не міг і палко бажав її зруйнувати». Зрозуміло, що в голові молодого Гейне сну-

вали думки про тираноборство. Відомо, з яким захопленням читав юнак драми Шіллера «Розбійники» і «Підступність та кохання», як уважно вивчав він життя Кая і Тіберія Гракхів, героїв римської історії.

Шість років студентського життя (1819—1825) в університетах Бонна, Геттінгена і Берліна були важливим етапом інтелектуального і творчого розвитку поета.

У Берліні, вже усвідомивши себе поетом, Гейне особливо гостро відчуває тягар гноблення і звирячої грубості «партії аристократів та духовенства». Він став частим гостем передових салонів Фарнгагенів фон Ензе та Елізи фон Гогенгаузен. У першому з них панував культ Гете, у другому — схилилися перед Байроном, лунали сміливі голоси на захист волелюбної поезії.

У Берліні поет зустрівся з Е.-Т.-А. Гофманом, Граббе, Шаміссо та іншими видатними письменниками, музикантами, художниками. Проте чи не найбільш позначилися на берлінському житті Гейне-студента лекції Георга-Фрідріха Гегеля.

Молодому неспідготовленому студентові у філософській мові Гегеля багато що здавалося туманним, проте він тягнувся до його вчення, відчуваючи, що філософ-діалектик розхитує фундамент сучасного йому суспільства — прогнилого храму, де стоять ще не розвінчаними кумирами «вічні істини». І коли озброєні гегелівським методом молоді учні філософа — лівогегельянці почали рішучий штурм твердинь реакційного романтизму, Гейне йшов з ними і співав йому відхідну. Але в розумінні вчення Гегеля Гейне пішов далі лівогегельянців. Ф. Енгельс, відзначаючи, що в Німеччині ні реакціонери, ні ліберали не зрозуміли Гегеля, підкреслював: «Однак те, чого не помічали ні уряди, ні ліберали, бачила вже в 1833 р. принаймні одна людина: її звали, правда, Генріх Гейне». Так, Гейне виявив глибоке розуміння справжньої революційної суті відомої Гегелевої тези про те, що «все дійсне — розумне». У вигаданому діалозі Гейне вкладає у уста Гегеля таке тлумачення цієї тези: «Можна б також сказати: все, що розумне, має бути дійсним».

Це вже революційний висновок, який кличе до перебудови світу на розумних і справедливих засадах. Але поки що Гейне, закінчивши університет і діставши диплом доктора прав, гарячково шукав свого місця в житті. Одним з його пристановищ, на яке він особливо розраховував, був Мюнхен, де Гейне певний час редагував газету «Політичні аннали», що її видавав барон Котта. Спільними зусиллями реакційна аристократія і католицьке духовенство «витурили» Гейне з баварської столиці. Період перебування у Мюнхені був пам'ятним для поета і його короткочасним захопленням графінею Клотільдою Ботмер, своячкою Ф. І. Тютчева, з яким Гейне був у дружніх стосунках.

У листі з Мюнхена Фарнгагенові фон Ензе (1 квітня 1828 року) Гейне називає Тютчева своїм найкращим другом, а його дім «прекрасним оазисом у великій пустелі життя». Ще до знайомства з Гейне Тютчев 1827 року вперше в Росії надрукував у петербурзькому альманасі «Северная лира» його вірш «Сосна» («Ліричне інтермедцо» № 33). В наступні роки Тютчев друкував у російських виданнях лірику Гейне і навіть переклав білим віршем прозаїчний уривок з його твору «Ідеї. Книга Le Grand».

Шлях поета відкрився перед Гейне ще в дитинстві, і хоча на цьому шляху було чимало перешкод, він вірив у своє покликання, а до прози ставився, як до чогось такого, що могло мати для нього тільки «службовий» характер. Проте коли познайомитися з ранніми листами поета до друзів, можна помітити в них перші паростки тієї емоційної, насиченої поетичними образами і перейнятої дотепністю публіцистичної прози, яка згодом здобула йому таке широке визнання в сучасників.

Рання проза Гейне — «Подорожні картини» — за настроєм і основними мотивами відповідає ліриці тієї пори. Як у ліричних віршах поет знаходить можливість відтворити гармонію і дисонанси сучасного йому життя, так і в прозі він відшукує для цього своєрідно-хімерну форму романтики і руйнує її зсередини навмисним глумом, іронією, «самовикриттям».

Перший твір такого типу став основою циклу «Подорожніх картин». Це — «Подорож на Гарц».

Гейне-студент, закінчуючи курс юридичних наук у Геттінгені, вирішив під час вакацій здійснити пішки подорож на Гарц і в Тюрінгію. Одразу ж після цієї подорожі він взявся писати книжку. Форма подорожніх нарисів стала лише приводом для сміливої критики суспільного ладу сучасної йому Німеччини. Два взаємно протиставлених світи становлять поетичний обрій письменника. Один світ — геттінгенські філістери, нікчемні, пихаті псевдовчені, світські франти і прилизані дами, другий світ — прості люди, що живуть серед природи, знають радощі праці й відпочинку, люди, зігріті чистотою серця і благородством натури.

Руйнуючи загально визнані уявлення про поезію і прозу, Гейне використовує у своїх «Подорожніх картинах» елементи лірики, новели, літературного і політичного нарису, памфлета так, що виходить, за словами поета, «строкате клаптикове шитво». Фрагментарність різноманітних і суперечливих елементів цементує в одне ціле письменникова дотепність. Жарти й каламбури, несподівані метафори й порівняння, зближення далеких понять і уявлень — ось чим насичені рядки твору. Будь-який життєвий привід викликає у Гейне віддалені, хоча й виразні, асоціації: «У моєму шлунку було так порожньо, як у госларській церкві св. Стефана»; бруківка глухого містечка «вибоїста, як берлінські гексаметри». Брокенська книга для запису вражень приводить до несподіваного висновку: «Від усієї книги тхне сиром, пивом і тютюном, здається, ніби читаєш роман Клаурена». Так Гейне мимохідь влітає у розповідь літературну полеміку і висміює Клаурена, автора пустих, вульгарних романів.

Перша частина «Подорожніх картин» — «Подорож на Гарц», — у якій прозу пересипано віршованими вставками, була написана «живою ентузіастичною мовою» (за висловом автора) і здобула авторові широку популярність.

Складніша за своїм задумом і композицією друга частина — «Ідеї. Книга Le Grand». Подорож тут відбувається не в просторі, а в часі. Автор звертається

до минулого, до днів дитинства та юності. Йшлося про Наполеона, що його Гейне сприймав тоді як носія ідей Французької революції,— пізніше він змінить своє ставлення до імператора і навіть висловить думку, що якби Наполеон був живий, поетові довелося б розпочати з ним боротьбу. В листі до Ф. Меркеля від 10 січня 1827 року Гейне розкрив зміст нової книги: «Ти побачиш: ще живий курилка! Книга зчинить багато галасу, і не тому, що в ній чимало скандального й особистого, а тому, що там висловлюються ідеї, які цікавлять увесь світ. Наполеона і революцію зображено в ній на повний зріст».

Написати таку книжку в Німеччині 20-х років XIX століття означало виявити неабияку сміливість. «У наш млявий, невільницький час,— пише Гейне (1 травня 1827 року) Фарнгагенові фон Енае,— повинно ж хоч що-небудь статися. Я з свого боку зробив своє і соромлю тих жорстокосердих друзів моїх, які мали намір здійснити так багато, а тепер мовчать. Коли військо усе в зборі, тоді й найбоюгузливіші рекрути дуже бадьорі та хоробрі; але справжню відвагу проявляє той, хто стоїть на полі бою один».

Створюючи книжку про Наполеона і Французьку революцію, складаючи натхненний гімн Свободі, Рівності й Братерству, Гейне, певна річ, мав на меті завдати удару німецькій реакції.

Третя книга «Подорожніх картин» має загальну назву «Італія». Приводом до її створення стала подорож Гейне по італійських містах влітку 1828 року. Ця подорож тривала близько шести місяців. Письменник розповідає про поїздку через Тіроль, про зустрічі й бесіди в дорозі. Та, як завжди, не це в нього головне. Образи людей, пейзажі, ліричні й публіцистичні відступи — усе це допомагає здійсненню основного задуму: нещадному, логічно обгрунтованому викриттю феодално-монархічного режиму, за якого панують аристократія і духівництво. У третій книзі «Подорожніх картин» суспільно-політична тенденція проступає ще рішучіше, ніж у попередніх двох. І це пояснюється не тільки тим, що поета цькували у Мюнхені, через що він мусив залишити осине кубло клерикальної реакції і виїхати до Італії, а й зміц-

нілим революційним світоглядом поета. З Італії Гейне писав до Берліна (Мозесові Мозеру): «Коли повернуся до Німеччини, видам третю книгу «Подорожніх картин». У Мюнхені думають, що я вже не нападаю так гостро на дворянство,— адже тепер я кручусь у кулуарах знатних вельмож і закоханий у чарівних аристократок, і вони люблять мене. Проте все це хибна думка. Моя любов до рівності людей, моя ненависть до духівництва ніколи ще не були такі сильні, як тепер...»

Патетика «бійця за визволення людства» змінюється дошкульним тоном памфлетиста. На подальших сторінках, що дістали назву «Лукські води», Гейне нещадно висміює кліку мюнхенських іезуїтів. Він говорить про свою майстерність «карбувати з ворогів дукати таким чином, щоб дукати перепадали йому, а удари від карбування — його ворогам».

Віршована збірка Гейне «Книга пісень» — результат десятирічної праці — з'явилася 1827 року в Гамбурзі у розпал літературних битв, що їх вів поет зі своїми ворогами. Збірка складалася з п'яти розділів: «Юнацькі страждання», «Ліричне інтермедцо», «Знову на батьківщині» і «Північне море» (два цикли). Крім того, до неї ввійшли вірші з «Подорожі на Гарц».

У «Книзі пісень» розкрилась уся своєрідність ліричного обдарування Гейне. Читачів вражало надзвичайне вміння поета у простих і зворушливих рядках передати глибину й силу почуттів і переживань людини в її любові, стражданні й боротьбі. Не даремно сам поет називав деякі вірші цієї збірки «перепусткою у лазарет своїх почуттів». Він називав ці вірші ще й «маленькими підступно-чутливими пісеньками». «Підступність» Гейне полягала у майстерному використанні іронії, насмішки, гумору, сарказму. Поет захоплював читача романтичними почуттями, створював враження безхмарної радості, а потім обливав його «холодним душем» іронії, висміював безкрилих мрійників, не здатних боротися з небезпеками і злом у житті.

У Гейне-лірика є характерна особливість: він використовує «іронічну кінцівку», що має «протверезити», відкрити очі на недосконалість світу.

«Книга пісень» переважно складається з невеликих віршів у вісім-дванадцять рядків. Це щось на взірець побіжних начерків душевних переживань ліричного героя або швидкоплинних пейзажів, що служать тлом для цих переживань. Поет часто переходить від серйозного почуття до жарту і навіть іронії над цим почуттям. В одному з таких віршів він звертається до закоханого друга:

Друже мій, ти закохавсь,—
Біль новий тебе колише:
Все темніше в голові,
А на серці — все ясніше.

Друже мій, ти закохавсь,
Не сховав ти те, що зрів,—
Твого серця щирий жар
Крізь жилетку пламенів.

(Переклад Наталі Забіли)

У піднесений стиль, до слів про любовні переживання навмисне вводиться прозаїчне слово «жилетка», і цей контраст між піднесеним і буденним — улюблений прийом Гейне, поета й прозаїка.

Музикальність поезії Гейне, свіжість і безпосередність сприймання природи привертала до себе увагу багатьох композиторів, які писали і пишуть музику на його поезії. Молодший сучасник поета — композитор Роберт Шуман — створив музичний цикл «Любов поета» на слова Гейне із «Книги пісень». Цей цикл і досі чарує слухачів глибокою щирістю та емоційністю.

Гейне справедливо заслужив найвищої оцінки як ліричний поет, співець кохання і природи. Сильний, пристрасний голос його серця перегукувався з голосами лісових пташок, гомоном річок, пахощами квітів і сяйвом золотих зірок. Все сутне на землі він поетично одухотворював, і навіть зірки на небі в нього говорили між собою. Шаміссо у листі до Андерсена (1836) захоплено говорив про Гейне: «Ось поет від голови до ніг! Він творить: досить йому тільки доторкнутися пером паперу, як виникає жива істота, чи то кішка, чи то людина, і віддається на суд іронії чи захопленню». Цей непримиренний, часто різкий аж до грубощів сатирик, який нещадно

бив усіх своїх ворогів — від господа бога до пихатих, нікчемних прусських юнкерів, — був водночас одним із найбільш хвилюючих ліриків.

У широко відомій баладі про Лорелей («Не знаю, що сталося зо мною») ожила старовинна німецька легенда про рейнську русалку. Над тихими водами Рейну у промінні вечірнього сонця височить скеля. На її вершині, сяючи золотом кіс, русалка Лорелей співає закличної пісні, і зачарований її співом рибалка у маленькому човні, забувши про небезпеку, прямує до скелі. Про фатальну силу кохання, яке не боїться навіть смерті, розповів поет. Він переосмислив чудову баладу, що виникла з народної легенди, і знову повернув її народу: вона стала народною піснею...

Після кількох років марних спроб знайти ґрунт для своєї діяльності у Німеччині Гейне мусив емігрувати в Париж. Поштовхом до цього стали події Липневої революції 1830 року у Франції. «Тепер я знаю, чого хочу, що маю робити... Я син революції і знову беруся до аброї... Квітів, квітів! Я хочу увінчати ними свою голову для смертного бою. І ліру, дайте мені ліру, щоб я заспівав бойової пісні... Я весь — радість і пісня, весь — меч і полум'я!»

У Парижі, де Гейне прожив останні двадцять п'ять років свого життя (1831—1856), він потрапив у вир великих літературно-громадських подій. Гейне приятелював з Жорж Санд, Шопеном, Бальзаком, Еженом Сю, Беранже, Александром Дюма, Теофілем Гетьє, Т.-Х. Андерсеном, Жераром де Нервалем. У французькій столиці було чимало німецьких емігрантів, які поділяли долю вигнанця Гейне. Більшість із них стала його захопленими шанувальниками. Тут він виступав не тільки як поет, але й як блискучий публіцист, театральний і художній критик, автор філософських та літературно-критичних праць. Різноманітність тем зумовлювалася прагненням Гейне не відставати від бурхливої дійсності тогочасного суспільного життя Франції. Приблизно через місяць після прибуття до Парижа Гейне пише Фаригагенові про те, як він «захлинається виром подій, хвилюваннями сучасності, революцією»; до того ж, пише поет, «сам я тепер увесь із фосфору, і поки я тону в ди-

кому людському морі, мене спопеляє власне єство». (Лист від 27 червня 1831 року).

У грудні 1835 року німецький Союзний сейм оголошує рішучу боротьбу з літературно-громадським рухом «Молода Німеччина». І хоч Гейне формально не належав до цього руху, сейм приймає постанову про заборону друкувати його твори. Щоправда, ця заборона тривала недовго. В цей час Гейне створює романтичні новели, зокрема одну з перлин своєї прози — новелу «Флорентійські ночі».

Сюжет «Флорентійських ночей», що, до речі, властиво взагалі Гейне-прозаїкові, не відзначається цільністю композиції. Перший розділ (ніч перша) — то довільні діалоги про мистецтво, літературу, явища життя. У міркуваннях доктора Максиміліана звучать думки самого автора, і — звичайна річ у Гейне — стиль висловлювань персонажа відповідає його власному. Для прикладу візьмімо розповідь Максиміліана про концерт Паганіні у Гамбурзі. У цій розповіді Гейне дуже старанно і докладно виклав власні враження від концерту славетного скрипача, що полонив Європу. Зробив він це, дотримуючись найменших подробиць, описуючи концерт, зал, змальовуючи представників багатії гамбурзької знаті, яка вважала присутність на цьому концерті за вияв «гарного тону».

Поетичне сприйняття гри італійського скрипача автор подає через мальовничі картини, викликані в його уяві звуками скрипки Паганіні, і створює на диво пластичний, зримий образ славетного музиканта.

Художня проза Гейне становить одне ціле з його поезією. На це звертали увагу вже сучасники Гейне, і один з них, Карл Гудков, казав, що «його проза переорана плугом поета».

Цикл поезій «Нова весна», що створювався протягом перших років перебування у Франції, за своєю формою і окремими темами здається схожим на давні цикли «Книги пісень», проте він має й дещо нове.

У передмові до цього циклу Гейне висловлює думку про цікаве злиття в серці поета двох різновидів поезії — тобто давньої романтичної манери з новим сприйняттям почуттів. На циклі тих поезій, сама

язва якого — «Нова весна» — досить показова, безумовно, позначився вплив філософії сен-сімонізму а її світлим пантеїзмом і вірою у моральне оновлення людства.

Персоніфікація природи, така відчутна у «Книзі пісень», тут набуває ще виразніших окреслень. Зірки ходять золотими ніжками, побоюючись сполохати землю, що лежить в обіймах ночі, у лісі кожен листочок — зелене вушко, пагорок простягає тіль-руку, небо — то старезний дідуган, що розкинув сиві патли хмар: не злічити усіх метафоричних образів циклу, де все земне живе своїм особливим життям, арозумілим тільки поетичному сердцю.

Цикл «Нова весна» Гейне кілька років поповнював новими поезіями, написаними під впливом різних настроїв. Висміювання гамбурзької обивательщини, полемічні виступи проти філістерства і традиційного «домашнього вогнища» дістали розвиток у гостросатиричному вірші «Аппо 1829». Змалювавши непривабливі портрети гамбурзьких ділків, поет зробив безкомпромісний висновок:

О, краще б я спостерігав
І злочин, і найтяжчий гріх,
Ніж сити чесність цих людців,
Мораль платоспроможну їх!

(Переклад Марка Зісмана)

Вже на початку 40-х років визначальним у творчості Гейне стає гострополітичне і сатиричне спрямування. Тоді він називав себе «хвацьким барабанщиком революції». У вірші «Доктрина» поет накреслив програму дій і визначив зміст життя, головний сенс якого, на його думку, в упевненому поступі вперед. У багатьох віршах («Осяяння», «Посередництво», «Обіцянка» тощо) поет висміяв Міхеля (прізвисько німецького обивателя), його відсталість, його довготерпіння. Ніхто не умів краще як Гейне затаврувати обмеженість, політичну короткозорість німецького міщанина, що боягузливо ховався від суспільної боротьби в кубельце особистого добробуту. Як убивчо звучать, скажімо, його сатири на філістерів — «Маленький народець» і «Клоп»!

Поет створив і сатиричні портрети німецьких віценосців — прусського короля Фрідріха-Вільгельма IV, короля Людвіга I Баварського та інших. Гейне виступав не тільки проти монархів та їхніх прислужників — його нищівна сатира не поминула й численних лицарів наживи: багатих работорговців, завойовників колоній («Невільничий корабель», «Віцліпудлі»), жалюгідних біржових маклерів («Золотий телець»). Нікчемну й облудну добродичність поет дошкульно висміює у сатиричних творах «Філантроп» і «Долина плачу». Тут гумор Гейне набуває гірко-го присмаку, крізь викривальні ноти проступає щире співчуття до знедолених.

В 40-і роки, коли Гейне починає виступати як політичний сатирик, у Німеччині з'являється ряд нових поетичних імен, які приносять у німецьку літературу громадянську тематику. Ліберально настроєні поети Франц Дінгельштедт, Гофман фон Фаллерслебен, Роберт Прутц та інші проголошували, щоправда, у туманних і неконкретних образах, права народу на свободу і прогрес. Їхню прекраснодушність і наївну віру у «добраго короля» Гейне висміював не менш гостро, ніж «дитяче белькотання» далеких від сучасності епігонів романтизму — швабських поетів. «У діброві німецьких бардів,— писав він у передмові до поеми «Атта Троль»,— почав тоді особливо швидко поширюватися той розпливчастий безплідний пафос, та марна пара ентузіазму, яка із зневагою до смерті кидалася в океан загальних місць...»

Гейне перебував у центрі суспільного й політичного життя, він набагато глибше, ніж ці поети, розумів ті історичні зміни, що відбувалися в його країні, а також у Франції. Тому він так люто висміював цих «тенденційних» поетів («На прибуття вічного сторожа до Парижа», «О Гофман, ти Брут німецький», «Наш флот» тощо), викривав неспроможність їхніх політичних поривань.

Фантастична поема «Атта Троль» (з підзаголовком «Сон у літню ніч») за формою — романтична, але за суттю — це памфлет, спрямований проти дрібнобуржуазного радикалізму.

Поетові довелося вести тривалу й непримиренну боротьбу з німецькими націоналістами, тевтономана-

ми, які прославляли виключність германської раси. Скільки дошкульних насмішок жбурляє він в обличчя націоналістичним дикунам, називаючи їх старонімецькими ослами! Які майстерні портрети ватажків націоналістичних гуртків — Яна і Масмана — створив він у віршах і прозі! Поет виставляв, як на долоні, мізерний і мерзенний світ цих самозакоханих бешкетників, що горлали по шинках: «Німеччина понад усе!» (Післямова до «Романцера»).

Осли, що залякують усіх своїм ревом і тупотінням, — це переряджені в ослачі шкури об'єкти сатири Гейне — тупі, самовдоволені й уперті німецькі націоналісти («Осли-виборці»). Поет вдається до прийому, властивого його сатири: він надає слово «герозві», у даному разі — лідерові «осломанів». Промова осла — це влучна пародія на фразеологію найбільш оскаженілого тевтономанства. Ось як поет таврує горезвісну теорію виключності германської раси:

Коли ж хтось висунути посмів
Конячу кандидатуру,
Обрізав його один з каплів;
«Ах ти ж продажна шкура!

Продажна ти шкура, либонь, байстрам
І мати тебе вжеребила...
А хто в тебе мати — сказати страм:
Ледача французька кобила».

Гейне показав, як під густим націоналістичним соусом єднання тевтономанів після придушення революції 1848 року проходили вибори імператора у франкфуртському парламенті:

Так закінчив патріот. І вмент
Осли заплескали в підлогу.
Національний елемент
Торжествував перемогу.

(Переклад Миколи Лукаша)

Нещадні викриття Гейне викликали лють у ворогів. Вони цькували поета й за межами батьківщини, засидали до нього поліцейських шпигунів, поливали

його брудом у пресі. Недарма Гейне в одному із своїх останніх віршів писав:

Виріжуть язик у мене
Після смерті добрі люди,
Боячись, що й з-поза гробу
Говорить про них я буду.

(Переклад Леоніда Первомайського)

Мужня політична поезія Генріха Гейне ще більше дозріла й зміцніла під впливом Карла Маркса, з яким Гейне зустрівся в Парижі. Сучасники розповідають, що взимку 1843—1844 років поет часто читав вірші у Марксовій сім'ї й охоче слухав поради свого молодшого друга (Гейне тоді було сорок шість, а Марксу — двадцять п'ять років). Під безпосереднім впливом Маркса Гейне написав відомий вірш «Сілезькі ткачі», де вперше у світовій поезії було створено образ робітників як могильників старого світу, що тчуть саван для реакційної Німеччини. Цікаво згадати, що цей вірш Енгельс переклав і опублікував англійською мовою. Маркс і Енгельс узагалі часто цитували революційні поезії Гейне у своїх статтях.

У дні дружби з Марксом була задумана й написана поема «Німеччина. Зимова казка» — вершина політичної поезії Гейне.

Поет надав своєму творові форми подорожнього щоденника. Він описує все побачене й пережите на батьківщині, яку відвідав після дванадцятирічної розлуки. Солодке серцебиття біля прикордонного стовпа, радість короткочасного побачення з вітчизною змінюються почуттям болю за народ і гніву проти німецьких князів, пруської вояччини, тупоголових чиновників. Поетові вчувається пісня, яку співає маленька жебрачка, — пісня зречення земних благ в ім'я майбутнього блаженства в раю.

Гейне іронічно зауважує з приводу цієї пісні:

Я знаю цю пісню, мотив і слова,
І авторів тих породу,
Я знаю, що п'ють вони потай вино,
А нам проповідують воду.

(«Німеччина. Зимова казка». Розділ I) *

* Переклад тут і далі Леоніда Первомайського.

Проти цієї пісні поет виставляє іншу:

Чудову пісню, пісню нову,
О друзі, буду я співати!
Ми хочемо царство небесне тут,
На цій землі збудувати.

(«Німеччина...». Розділ I)

Всю поему прийнято передчуттям майбутніх великих змін, «коли геній свободи буде заручений із дівою Європою».

Гейне подорожує розгромаженими багнистими шляхами, ночує в маленьких готелях, оглядає німецькі міста і скрізь бачить політичну сонливість, духовне убогство міщан, пихатість прусських юнкерів. Усе це може довести до відчаю, але Гейне відриває надію, що пробудження Німеччини не за горами. І про це настійливо говорить поет, він провіщає, що шипак на касках прусських кавалеристів притягне «нові блискавки», а вільний рейнський стрілець неодмінно повалить прусського орла; поет відчуває наближення того часу, коли ще недобудований Кельнський собор, оплот клерикальної реакції, буде перетворено на стайню.

Поет не має сумніву в тому, що в нього на батьківщині визрівають нові сили, здатні зі зброєю в руках повалити панування німецьких князів і насамперед ненависну йому Пруссію. Ось він блукає нічним Кельном, а слідом за ним невідступно іде суворий мовчазний незнайомец (розділ шостий). Під плащем у нього сховано сокиру. Це — поетів двійник, бунтар, що готовий сокирою трощити аристократів і духовенство:

Ти знай лиш — усе, що намислиш ти,
Я у життя втіляю.

(«Німеччина...». Розділ VI)

Думка про знищення старої феодальної Німеччини втілюється у різноманітні поетичні образи. Так, Гейне згадує про середньовічне таємне судилище Феми. На дверях будинку, де жив приречений до страти, судді і кати Феми ставили криваву позначку. А поет кров'ю свого серця позначав двері будинків, де жили вороги нової Німеччини.

Глузуючи з німецьких мракобісів, що мріють про відродження середньовічних звичаїв, з маячні німецьких націоналістів, поет в основу своєї поеми поклав епізод фантастичної зустрічі із середньовічним імператором Фрідріхом Барбаросою (Ротбартом). За стародавньою німецькою легендою, Фрідріх Барбаросса не вмер, а спить міцним сном у горі Кифгейзер. Настане час, і Барбаросса вийде з гори, щоб визволити Німеччину від поневолювачів. У народній уяві Барбаросса був захисником пригноблених, безправних нижчих верств. Та німецькі націоналісти використали цей міф у своїх інтересах, зробивши рудобородого імператора символом феодального мракобісся.

Гейне влучно висміяв сумнівну поетичність антинародної легенди про середньовічного імператора. Уві сні поет відвідує підземний палац Варбаросси. Він знаходить там жалюгідного, злиденного авантюриста, якому немає чим розраховатися із своїм найманим військом. У злій і гнівній відповіді Барбароссі звучать впевнені слова людини нового часу, чий погляд звернено у майбутнє:

Гер Ротбарт, годі нам байок,
Що втратили принаду!
Лягай та спи, без тебе ми
Самі дамо собі раду!

.

Найкраще буде лишитися тобі
В Кифгейзері у себе,
Бо, правду кажучи,— короля
Давно уже нам не треба!

(«Німеччина...». Розділ XVI)

Гейне вдається до старовинних романтичних легенд, але надає їм нового революційного змісту. Націоналістичні поети оспівували Рейн, як «істинно німецьку річку». У Гейне «батечко Рейн» буркотить на вигадників безглузких патріотичних пісень і «в гніві готовий втопитися у собі самому». Поетам, що прославляли красу й могутність Гамбурга, Гейне показав, хто їхня «героїня»: він зобразив Гаммонію (покровительку Гамбурга) бруталною і самовдоволеною міщанкою, що тулиться десь у комірчині.

Гейне постійно дбає про доступність свого вірша, про те, щоб поетична думка легко доходила до розуму й серця читачів. Як видно з останнього розділу поеми, її автор покладає великі надії на молоде покоління, саме до нього він звертається такими проникливими рядками:

Нове покоління, що вироста,
Не піде стежками старими!
Я — з вільними духом новими людьми,
І всі мої помисли — з ними.

Квітує вже молодь, яка збагне
Поетову честь і гідність,
Зігріється в сонці його душі,
Свою з ними відчувши рідність.

(«Німеччина...». Розділ XXVII)

Захоплені слова про земний рай із першого розділу співавучні радісним акордам прикінцевих строф.

У своїх кореспонденціях із Франції, які друкувалися в «Аусбурзькій загальній газеті» у 1840—1843 роках, а в 1854 році були зібрані у книзі «Лютеція» (стародавня назва Парижа), Гейне все частіше говорить про поширення революційних настроїв серед робітників Франції. Після тривалих спостережень і роздумів він доходить висновку, що перемога робітників неминуча. Поет зустрічає на паризьких вулицях людей у робочих блузах, і йому вчувається то «тихий плач бідноти», то «звуки, схожі на підгострювання ножа».

В одній з кореспонденцій 40-х років Гейне писав: «Я знову кажу про комуністів — єдину партію у Франції, що заслуговує на беззастережну повагу».

Шлях ідейного розвитку Гейне йшов крізь подолання багатьох хибних поглядів. Радіючи прийдешній перемові робітничого класу, він побоювався, що, взявши владу, цей клас знищить стару культуру, але не спроможеться створити нову. І водночас він дедалі більше переконаувався, що Маркс, Енгельс та їхні соратники — «єдині люди в Німеччині, яким належить майбутнє».

Напередодні революції 1848 року Гейне тяжко захворів. Паралізований, він останні вісім років життя провів у ліжку, яке з гіркою іронією називав «матрац-

ною могилою». Здавалося, що поет, закутий у тісний мікросвіт мікстур і порошоків, п'явок і гірчичників, у світ, населений лікарями й няньками, зігрітий співчуттям дружини Матільди й друзів, мав би тільки заглиблюватись у свої болі та страждання. Зовнішній світ Гейне звузився надзвичайно. Напівсліпий, він ледь розпізнавав обриси кімнати, де його скувала неміч. Зате внутрішній його світ неначе розширився, і він відчував себе володарем у безмежному царстві думки, де його духовному зорові розкривалися духовні надбання віків.

Листи 50-х років, які надсилав Гейне рідним і друзям до Німеччини, сповнені прохань переслати ті чи інші книжки, і можна тільки дивуватися широті літературних інтересів хворого поета. Він хоче одержати і нову книгу про Клейста, і «Історію гротескно комічного» Флегеля, і романи Діккенса, і двотомник творів Гоголя, і повісті Пушкіна в німецьких перекладах.

До нас дійшло чимало спогадів поетових сучасників, усі вони віддають належне його мужності й наполегливості,— Гейне невтомно працював день за днем і рік за роком. Те, що він взагалі був адатний працювати в такому стані, здавалося майже неймовірним. Але ось маємо свідчення німецького письменника й журналіста Альфреда Мейснера, що відвідав Гейне у вересні 1850 року: «Мене, звичайно, запитують, чи й справді Гейне все ще пише? Так, він пише, він творить, він безперервно складає поезії, можливо, за все своє життя він ще ніколи не був таким творчо наснаженим, як тепер».

До цих важких років життя Гейне відноситься поетична збірка «Романцero» (1851). У післямові до неї поет пояснював: збірка називається так тому, що «тон романса переважає у зібраних тут поезіях». Справді, основу збірки становлять невеликі сюжетні поеми («Історії»), написані в дусі народних іспанських романсів. Фантазія переносить безнадійно хворого поета то до Єгипту, то до середньовічної Іспанії, то до стародавньої Іудеї. Він добирав сюжети для маленьких поем «Романцero» із світової історії, але й цим, здавалося б, дуже далеким від сучасності образам надавав злободейної гостроти. Поет посилав

отруйні стріли своєї сатири в самісіньке серце реакції.

Сучасність уявляється Гейне галасливим базаром, де панують ситі негідники, які по праву сильного беруть гору над «благородними і чесними», над «лицарями духу». Ця думка була основою «Романцера», звучить вона і у вірші «Валькірії»:

Затялись князі й народи
Для насильства, не для згоди;
Влада — здобич і клейнод,
Сила — вища від чеснот.

Не врятовує героя
Ні шолом, ні чесна зброя.
Ось лежить він на землі,
А мерзотник у сідлі!..

(Переклад Леоніда Первомайського)

До такого ж гіркою переконання приходять поет і в одному з останніх віршів — «До тяжких дожив годин хворий світ...»:

А герої? Навіть їх
Темний постріл валить в ніг,
На вінець їх ту ж хвилину
Жаби ллють отруйну слину.

(Переклад Леоніда Первомайського)

У королівському палаці Тюїльрі оживають старі тіні: обезглавлена революцією королева Марія-Антуанетта здійснює церемонію ранкового туалету, дивно відбивають поклони і її обезглавлені придворні дами. У цій гротесковій сцені — все фантастичне і примарне, як примарним для поета є й саме існування феодальної аристократії, приреченість якої очевидна («Марія-Антуанетта»).

У давньоєгипетській історії фараон Рампсеніт з веління підступної долі оголошує своїм спадкоємцем зухвалого алодія, що обезчестив його доньку («Рампсеніт»).

Старовинну легенду покладено і в основу балади «Шельм фон Берген». На маскарадному балу в замку герцогиня танцює із спритним і сміливим кавалером у масці. Та ось маску зірвано, і рицар, як виявляється, всього-на-всього бергенський кат. Щоб поряту-

вати даму від ганьби, її чоловік посвячує ката в рицарі, даруючи йому дворянський титул. Перед читачем постає гірка неприхована правда тогочасності: кат стає дворянином.

У поемі «Диспут» Гейне аводить двох служителів ворожих релігій — капуцина і рабина — у запеклому двобої і доходить висновку, «що і рабин, і монах дуже але смердять обидва». Вірний своїм атеїстичним переконанням, Гейне ніколи не надавав значення офіційним релігіям.

Відома післямова до «Романцера», яку поет написав у невимовних муках на смертному ложі, на перший погляд прозвучала незвично. Поет заявив, що, подібно до євангельського блудного сина, він нібито вирішив «повернутися до бога». Та коли заглибитися в зміст цього «звернення», в суть іронічних доказів, до яких він вдається, легко переконатися, що все це — лише нова, властива Гейне містифікація. Гейне писав поетові Георгові Веерту, який зрозумів іронічний тон його післямови до «Романцера»: «Я радий, що Вам сподобалася моя післямова, але, на жаль, у мене не було ні часу, ні бажання виказати в ній, що я вмираю як поет, який не потребує ні релігії, ні філософії, який не має з ними нічого спільного. Поет чудово розуміє символічну мову релігії та абстрактно-розсудливу тарабарщину філософії, та ні хазяї релігії, ні хазяї філософії ніколи не зрозуміють поета, мова якого завжди здаватиметься їм темним набором слів, як Масманові — латинь. Через своє власне лінгвістичне невігластво дехто з панства й уявив собі, ніби я став благочестивим, як чернець. Вони розуміють тільки нижчих істот, подібних до них самих, як казав Гете, божественному імені якого я заздрю» (5 листопада 1851 року).

У глибоко трагічній поезії «*Enfant perdu*» Гейне порівнював себе з приреченим на загибель вартовим, що стоїть на передових позиціях.

Одкрвились рани... Що ж, підходьте сміло
Мені на зміну, дужі вояки,—
Я впав невдільний, і зброя ціла.
От тільки серпе в грудях — на шматки!

(Переклад Леоніда Первомайськово)

Ще молодим поет почав писати мемуари, і якби вони повністю дійшли до нас, то ми мали б одну з найзахопливіших і найповчальніших книг того часу. Але зберігся тільки невеликий уривок з цих мемуарів, що охоплює дитячі роки поета. Все інше знищив сам поет на вимогу багатой гамбурзької рідні, наляканої тим, що Гейне може сатирично її там зобразити. «Мемуари» безповоротно загинули, і це велика втрата для світової літератури.

Гейне працював до останнього дня, і його передсмертними словами були: «Паперу й олівця!» Помер він 17 лютого 1856 року. Поета поховано на Монмартрському кладовищі у Парижі, де він покоїться й тепер.

Якось мені випало бути в Парижі. Біля воріт Монмартрського кладовища я попросив ажана показати дорогу до могили Генріха Гейне. Той на мить замислився і сказав: «Мосьє Гейне, мосьє Гейне живе ліворуч, на третій алеї». — «Як живе?» — здивувався я. «Так, так, мосьє Гейне живе, — переконано повторив ажан. — Такі люди безсмертні».

Навколо імені і творчості Генріха Гейне ніколи не вщухала гостра боротьба. Ця боротьба позначилася, зокрема, і на подіях, пов'язаних із встановленням поетові пам'ятника у нього на батьківщині. На початку 90-х років минулого століття відома своїм вільнодумством австрійська імператриця Єлизавета, велика прихильниця поезії Гейне, запропонувала міським властям Дюссельдорфа великі кошти на пам'ятник їхньому славетному землякові. Поки в магістраті точилися суперечки, які закінчилися відмовою надати місце для пам'ятника, Єлизавета у своєму маєтку Ахілейон на острові Корфу спорудила монумент улюбленому поетові. Сто мармурових сходинок вели від морського берега до підніжжя лісистого пагорба, де в тіні розлогих олив стояв мармуровий пам'ятник роботи датського скульптора Луїса Гассельрїйса. Поета зображено з рукописом у лівій руці і олівцем — у правій. Він сидить на лаві в глибокій задумі.

Коли після смерті Єлизавети німецький імператор Вільгельм II придбав Ахілейон, він одразу ж наказав прибрати геть пам'ятник осоружного йому поета, що висміяв його коронованих предків — Гогенцоллер-

вів. Пам'ятник майже задурно придбали спадкоємці Кампе, видавця Гейне, і запропонували його гамбурзькому сенату. Та «отці міста» категорично відмовилися прийняти зображення того, хто так дошкульно влучав сатиричними стрілами в «місто гендлярів і торгашів». Пам'ятник помістили на подвір'ї контори видавництва Кампе у Гамбурзі, а щоб уберегти від злісних ворогів поета, обнесли його високою огорожею.

«Рідкісна доля випала Гейне, завидна, славна доля. Він не лише був більмом на оці в усіх сильних і дурних світу цього — таким же лишився він і після смерті аж до наших днів,— писав В. Воровський у 1909 році.— Тільки Гейне випав завидний жереб навіть тепер, через багато років після його смерті, дратувати представників «порядку» і «добročесності», псувати настрої і травлення вгодованим і самоволоним, уже самим виглядом своїм псувати їм жовч і розхитувати нерви».

1927 року пам'ятник було перевезено до Альтони і встановлено в парку поблизу колишнього маєтку поетового дядька — Соломона Гейне. Так простояв цей монумент — єдиний на всю Німеччину — до приходу Гітлера до влади. А тоді прихильники поета сховали пам'ятник у надійному місці неподалік від Гамбурга.

І тільки 8 липня 1939 року зусиллями онуки видавця Кампе Оліви і її чоловіка Едмонда Бушара, які жили в Тулоні, пам'ятник було вивезено морем до Марселя, а звідти на ваговозі він потрапив у Тулон.

Встановили цей пам'ятник у Ботанічному саду, та під час гітлерівської окупації французи, переховуючи скульптурне зображення поета, вивезли його до департаменту Вар. Нині пам'ятник стоїть у Ботанічному саду Тулона на тому самому місці. До німецького поета, який чверть сторіччя провів на землі Франції і був тим містком, що об'єднував політичне і культурне життя двох народів, ставляться з великою повагою і шанобою. Біля підніжжя пам'ятника завжди квіти і багато відвідувачів, які знайомляться з незвичайною історією цього монумента-«мандрівника».

У Росії Генріх Гейне адала був улюбленим поетом. Перші переклади його віршів з'явилися тут ще

в 20-х роках минулого сторіччя. Важко назвати когось із значних російських поетів, хто не перекладав би віршів Гейне і не зазнав впливу його поезії.

Ще Тургенєв 1875 року у передмові до перекладу «Німеччини. Зимової казки» писав, що «Гейне чи не найпопулярніший чужоземець-поет у нас в Росії».

Одним із перших пам'ятників, поставлених у Петрограді за декретом В. І. Леніна про монументальну пропаганду, став пам'ятник Генріхові Гейне. У листопадовий день 1918 року біля будинку університету з боку Менделєєвської лінії було відкрито цей гіпсовий бюст роботи скульптора В. Синайського. На відкритті його виголосив промову перший нарком освіти А. В. Луначарський.

Історія перекладів і популярності Гейне на Україні заслуговує на окремий розгляд (див. статтю у IV томі цього видання). Тут досить сказати, що до української Гейнеани вписали свої імена М. Старицький, Леся Українка, І. Франко, П. Грабовський, М. Коцюбинський, В. Стефаник, Ю. Федькович, Лесь Мартович і, звичайно, кращі радянські українські поети і перекладачі.

Перечитуючи натхненні сторінки творів Гейне, відчувавш їхню свіжість, пристрасність, і хоч події, зображені у них, вже давно відійшли в минуле, палке серце поета промовляє до нас сьогодні, хвилює і зворушує своєю вірою у майбутнє людства. Як по-сучасному звучать його слова: «Коли ми досягнемо того, що маси будуть розуміти істинне, тоді народи не дозволять найманим писакам аристократії розпалювати війну і розбрат, тоді здійсниться велике єднання народів, священний союз націй, нам не потрібно буде більше через взаємну недовіру утримувати постійні армії в багато сотень тисяч убивць, мечі ми перекуємо на рала, і запряжемо в них військових коней, і доб'ємося миру, добробуту, волі! Цій діяльності присвячене моє життя...»

Олександр ДЕЙЧ

КНИГА ПІСЕНЬ

ПЕРЕДМОВА ДО ТРЕТЬОГО ВИДАННЯ

Це він, казковий давній ліс!
Як пахнуть липи розквітлі!
Незнані чари я ловлю
У місячному світлі.

Я йду вперед — у вишині
Лунають дивні звуки:
То — соловейко про любов
І про любовні муки.

Любовні муки, і любов,
І сміх, і сльози в співі.
Давенить він так сумно і радісно так,
Що сни пригадав я щасливі.

Вперед я йшов — і постеріг
Полявину широку.
Стрімчастий замок між дерев
Одкривсь моему оку.

Зачинені вікна, навкруги
Лягло мовчання хмуре,
Немовби тихо влетіла смерть
У ці безлюдні мури.

Лежав супроти брами сфінкс,
Мов суміш проміння і ночі.
Він тілом, лапами — як лев,
А груди й вид — жіночі.

Прекрасна жінка! Зір блідий
Полум'янів жагою.
Уста всміхалися німі
Усмішкою чудною.

А соловей давенить, давенить.
Немає серцю впишу!
І я в поцілунок до сфінкса припав,
Хоч знав я, що загину.

Камінні перса ожили,
Обличчя запалало,
Уста мармурові пристрасть мою
З жадобою впивали.

Всю душу випили б мені,
Шаліючи в нестями!
І раптом в тіло вп'явся лев
Безжалісними пазурями.

О муки солодкі і радісний біль,
Страждання, як щастя, безкрас!
Палкі поцілунки горять на губах,
А тіло — у кігтях конає.

Співав соловей: «О дивний сфінкс!
Кохання! Чому ти одвіку
Вплітаєш серця смертельний біль
В дари свої без ліку!

О дивний сфінксе! Розв'яжи
Оце питання прокляте!
Багато тисяч літ його
Не міг я розгадати!»

Усе це я міг би дуже добре сказати доброю прозою... Та коли наново перечитуєш старі вірші, щоб, з нагоди нового видання, трохи їх виправити, тобою раптово, непомітно підкравшись, оволодіває давінка звичка до рими й ритму, — отже, не дивно, що віршами я відкриваю третє видання «Книги пісень». О Фебе-Аполлоне! Коли ці вірші погані, ти охоче пробачиш мені... Адже ти — всезнаючий бог, і ти добре знаєш, чому я вже так багато років не можу віддаватися сповна розмірам та співзвуччям слів... Ти знаєш, чому полум'я, яке пишним фейерверком колись осявало світ, довелось мені раптом використати для інших, значно важливіших пожеж... Ти знаєш, чому його мовчазний жар з'їдає тепер моє серце. Ти розумієш мене, великий, милий боже, бо й тобі, як і мені, доводилося часом відкладати золоту ліру й братися за тугий лук і смертоносні стріли... Ти ж не забув ще Марсію, з якого живцем здрив шкіру? Давно це було, та подібний приклад знову потрібний... Ти посміхався, о мій вічний батьку!

Писано у Парижі, 20 лютого, 1839.

Генріх Гейне

Страждання юності

ОБРАЗИ СНІВ

* * *

Про шал кохання снів я в давнину,
Про ніжні квіти й кучері чудові,
Про поцілунки при гіркій розмові
І дум сумних мелодію смутну.

Давно зав'яли мрії, й разом з ними
Найкращих снів моїх розвіявсь чар!
Зостався тільки той нестримний жар,
Що я вливав колись у ніжні рими.

О безпритульна пісне! Лишь же й ти,
Шукай, знайди ті сні несамовиті
І перед ними похились в привіті,
Коли ти тільки зможеш їх знайти.

* * *

Видіння дивне і жахне
Злякало уві сні мене.
І досі ще той сон лихий
В душі не відбринів моїй.

Здавалося мені, я йду,
Веселий, в світлому саду,—
Буяло все й цвіло навкіл,
І я радів, був повний сил.

Співали пташки голосні
Про щастя і любов пісні,
І сонце золоте з-під хмар
Збирало землю в блиск і в жар.

Від ніжних квітів, свіжих трав
Духмяний легіт повівав.
Все мерехтіло, все цвіло
Й свої скарби мені несло.

Квітучий край, казкова мить!
По мармуру струмок біжить,—
Красуня там, на березку,
Полоще полотно в струмку.

Була уся її краса —
І золота важка коса,
І ніжні очі неземні
Такі чужі й близькі мені.

Красуня квапиться й співа,
Чудний мотив, чудні слова:
«Ринь, водичко, хлюпай, грай —
Полотно моє змивай».

Наблизився до неї я
Й прошепотів: «Красо моя!
Скажи мерщій, кому воно,
Це свіжно-біле полотно?»

Вона озвалась: «Зрозумій —
Це полотно на саван твій».
Я ледве те почути встиг,
Як все сплигло з очей моїх.

Вже я у дикому гаю,
Мов зачаклований, стою;
В деревах чути вітру шум,—
Мовчу, дивуюсь, повний дум.

Глуха луна гуде навкруг,
Сокири чути дальній стук,—
Крізь хащі швидко я побіг
І вибивсь на ясний моріг.

На килимі зелених трав
Старий могутній дуб стояв;
Під ним з сокирою вона,
Моя красуня чарівна.

Удар лягав на удар,
Сокира блискав, мов жар,
«Ще удар! Блим та блись!
Скриню ми зробить взялись!»

Наблизився до неї я
Й прошепотів: «Красо моя!
Задля якої це мети,
Кому майструєш скриню ти?»

Вона озвалась: «Линуть дні!
Ти відпочинеш в цій труні».
Я ледь її почути встиг,
Як все сплигло з очей моїх.

І я побачив — сірий луг
Холодний простягавсь навкруг,
І що зо мною — я не знав,
І темний жах мій не минав.

В тумані далі я пішов —
Здаля щось забіліло знов.
Підбіг і зупинився я —
Це знов вона, краса моя!

Бліда й сумна, стоїть вона
І землю лезом розтина.
Не бачив я за всі часи
Такої грізної краси!

Красуня квапиться й співа,
Чудний мотив, чудні слова:
«Рий, рискалю, цей щирець,
Ширше, глибше — і кінець».

Наблизився до неї я
Й прошепотів: «Красо моя!
Якого прагнеш ти кінця?
Навіщо яма тут одя?»

Вона озвалася в журбі:
«Могилу рию я тобі!»
Лиш це промовила вона —
Земна розверзлась глибина.

Коли я в яму зазирнув,
Холодний дроз мені струснув;
В могильну тьму, у ніч страшну
Я впав — і пробудивсь від сну.

* * *

Недавно в сні я бачив ліліпута
Прилизаного, в чистому вбранні.
Він виголошував слова гучні,
Зухвалі й небезпечні, як отрута.

Душа назовні, наче злотом кута,
Зсередини ж була вона в багні.
Він мало в горло не вчепивсь мені —
Нікчема, звісно, жалюгідна й люта!

— Ти хочеш знати, що воно за гном? —
Спитався той, хто володіє сном,
І чародійне показав свічадо.

В нім бачу я подружжя молоде —
Мою любов із церкви гном веде.
— Амінь! Амінь! — чорти співають радо.

* * *

Лишивши собі володарки дім,
Блукав я у парі з безумством своїм,
І тільки на цвинтар ступив у птьмі,
Мене привітали могили німі.

Ось місячний промінь тремтливо упав
На камінь, під котрим музика спав.
«Мій брате!» — я голос почув з глибини,
І враз підвелася примара з труни.

То був музикант — у нічній темоті
З'явивсь він і сів на могильній плиті,
По струнах цитри своєї провів —
І глухо розлігся хрипкий його спів:

«Чи ви забули, як колись
Пісні, немов огонь, лились
І пропікали груди?
Це ангел разм величав,
Це дідько пеклом називав,
Це звуть коханням люди!»

І ледве ущух останній звук,
Роверзались могили під стук і грюк,
І привиди раптом з могил підвелись,
І хором навколо музики сплелись:

«О любов, твоя це сила
Очі нам усім склепила!
Ліжком стала нам могила —
Нащо ж ти нас розбудила?»

Отак вони вили, крєктали, гули,
Стогнали, сопіли, гарчали, ревли,
Обстали музику вони, як рій,
І струни він рвав на цитрі своїй:

«Браво, гурте влих примар!
Честь і шана!
Непогано
Ви вбагнули мову чар!
В норах тут, глуха й німа,
Обгортає нас пітьма:
Веселіше! Все дарма!
Гей, мерці,
Чи сторонніх тут нема?
Ми в житті були дурними,
Не шляхами йшли прямими,

А зійшли на манівці.
Тож нехай тут кожен з нас
Перекаже без прикрас,
Як він полював на милу,
Як страшні
Шалу дні
Призвели його в могилу!»

І раптом легенький, немов вітерець,
З могили виходить, співаючи, мрець:

«Я знав кравецькі науки,
І ножиці, й голки,
Моторні були в мене руки,
І ножиці, й голки.
Та майстрова доня мала
І ножиці, й голки,
І в серце мені загнала
І ножиці, й голки».

І привиди — в галас, і привиди — в сміх,
І другий похмуро озався до них:

«Шіндергано, Орландіні,
І Рінальдо-Рінальдіні,
Й Карла Мора — всіх я знав,
З них собі я приклад брав.

Я любив, як всі герої,
Стан красуні чарівної,
Личко біле та ясне
З глузду зводило мене.

Плакав я в любовній люті,
Але ось, у сильній скруті
Недобачивши від сліз,
Я в чужу кишеню вліз.

Залунали тут погрози —
Він, мовляв, утерти сльози
Раптом хусткою схотів,
Що в чужій кишені вдрів?!

І, на страх усім безвинним,
За звичаєм старовинним,
Поліцай мене з людьми
Відпровадив до тюрми.

Мрій зберігши душу повну,
У тюрязі прях я вовну,
Тінь Рінальдо прибула
Й душу в мене відняла!»

І привиди — в регіт, і привиди — в сміх,
І ось уже третій стоїть серед них:

«Я був окрасою сцени,
Кохання було — мій фак.
«О боже!» — хрипів я шалено,
І ніжно зітхав я: «Ах!»

Я був Мортімер найкращий,
Марія ж красуня була,—
Моїх почуттів нізащо
Збагнути вона не могла.

І вже як терпцю не стало,—
«Маріє!» — я гукнув,
І в груди собі кинджала
Заглибоко увіткнув».

І вийшов четвертий під регіт і гук,
Одягнений в білий студентський сюртук:

«Професор, бувало, гундосить у тиші,
А я собі сплю, мов дитина мала,
Бо значно мені від наук цікавіша
Дочка його гарна та юна була.

Сідала вона на віконце, бувало.
О квітко найкраща, де ти тепер?
Троянду оту нерозквітлу зірвало
Багате ледащо — якийсь філістер.

Прокляв я дівчат і заможних типів,
З диявольським зіллям рейнвейн змішав.
І тільки зі смертю на брудершафт випив,
Як чую: «Колего! Мене ти впізнав?»

І п'ятий під регіт, що вибухнув знов,
З петлею на шиї на камінь зійшов:

«Хильнувши, траплялось, хизується граф
Дочкою й грошима, що він їх накрвав.
Та що мені, графчику, гроші твої,
Дочка — я хотів би здобути її!

І гроші, й дочка під замком завжди,
І слуг біля брами похмурі ряди.
Та що мені варта, що слуги в саду?
Підставлю драбину і скарб свій знайду!

Я вже на вікні у коханої був,
Аж раптом прокльони і лайку почув:
«А злазь-бо, злодюго! Чого це ти там?
Люблю я, мій хлопчику, золото й сам!»

Так граф глузував під стіною, а слуг
Зібралася ціла ватага навкруг.
«Пустіть! Я не злодій! Стонадцять чортів!
Не гроші — дочку я украсти хотів».

Не слухала варта пояснень моїх,
Схопив мене кат під оглушливий сміх.
А сонце зійшло, здивувалось ясне,
З петлею на шиї удрівши мене».

І ось уже постий іде по горбках,
Тримаючи голову власну в руках:

«З рушницею мене у ліс
Якийсь тривожний сум поніс.
І раптом каркнув крук в пітьму:
«Відтяти голову йому!»

«Якщо я голуба уб'ю,
Любов порадою мою»,—
Так думав я і все блукав,
У лісі голубів шукав.

І раптом — шепіт долетів...
Це, може, двох голубів?
Повільно підкрадаюсь я,
А ва кущем — любов моя!

Моя голубка не сама —
Її хтось ніжно обійма...
Ну що ж, влучай, як ти стрілець:
І вже — коханцеві кінець.

А незабаром через ліс
Я голову на страту ніс,
Прокаркав крук у даль німу:
«Відтяти голову йому!»

І привиди знову завили. І знов
На камінь могильний музика зійшов:

«Пісень проспівав я чимало,
Та все зійшло нанівець;
Коли нам серця зламало,
То з ними й пісням кінець!»

І привиди знову під зойки та сміх
В імлі на кістках закружляли своїх.
Та давони ударили десь в далині,
І кожен в своїй опинився труні.

* * *

Підвладні дужому слову,
З'явилися тіні на клич.
Вони вже не хочуть знову
Вертатися в давню ніч.

Жахнули мене мої чари,
Забув я слівце чарівне.
Тягнуть мої примари
В туманний свій дім мене.

Облиште, темряви діти!
Згиньте в своїй імлі!
Чимало щастя зажити
Я міг би ще тут на землі.

Вмираю я щоденно
За квітку — мрії мої.
Що було б все життя для мене,
Коли б не кохав її?

Хоч раз її міцно обняти,
До серця свого пригорнуть,
До болю в уста цілувати,
А там уже будь-що-будь!

Від неї хоч слово кохання
Я хотів би почути в житті,
А потім уже без вагання
За вами летіть в темноті.

Мара мене зрозуміла —
Спливло видіння страшне.
Аж ось я прийшов, моя мила!
А ти — чи любиш мене?

ПІСНІ

* * *

Вранці я встаю й питаю:
«З'явиться вона?»
А надвечір нарікаю —
Не прийшла вона.

Марно я в нічній задумі
Сон до себе зву,—
В забутті, у мрійнім сумі
Цілий день живу.

* * *

У гай, під дерева розкішні,
Я смуток свій привіс.
Вернулися сни колишні
І в серце мов вп'ялись.

Хто вчив вас, пташки легкокрилі,
Цю пісню співати весь час.
Замовкніть! Бо серце не в силі
Без болю слухати вас...

«Тут дівчина юна співала
Цю пісню в давнім житті,
Нам глибоко в серце запали
Її слова золоті».

Пташки, не співайте про щастя,
Мене не розважити вам.
Ви хочете сум мій украсти,—
Та я його вам не віддам!

* * *

Клади свою ручку на серце мове,—
Ти чуєш, кохана, як щось там б'є?
То майстер лихий без спочину і сну
Будує, майструє мені труну.

Він стукає й грюкає ночі й дні,
Давно не дає вже спати мені.
Ох, майстре, прошу тебе, поспішай.
Мені заснути нарешті дай!

* * *

Місто, де померла мрія,
Де родився мій одчай,
Місто вславлене, тобі я
Нині вимовлю — прощай!

Ти прощай, поріг оселі,
Де жила любов моя,
Де колись, у дні веселі,
З нею вперше стрівся я.

Мого серця господине!
Коли б я тебе не стрів,
Я б не став таким, як нині,
Найбіднішим з бідарів.

Твого серця не благав би,
Не кохав би без надій,
А спокійно жити став би
Там, де віє подих твій.

Та мене женуть суворо
З цих країв твої слова...
В мене серце тяжко хворе
І в нестямі голова.

І бреду без сил я нині,
В мандрах дням згубивши лік,
Щоб в холодній домовині
Заспокоїтись навік.

* * *

Корабельнику суворий,
Ми не вернемось назад!
Я кохану і Європу
Залишаю — двох дівчат.

Кров з очей і кров із серця —
Виливайтесь без зусиль,—
Щоб тією міг я кров'ю
Мій списати дикий біль.

Чом, кохана, лиш сьогодні
Крові пруд тебе алякав?
На очах у тебе кров'ю
Довгі роки я спливав!

Пам'ятаєш давню пісню
Ти про наших прабатьків
І про змія, що підступно
Яблучком їх спокусив?

Через яблучко все лихо!
Єва — в світ принесла смерть,
В Трою полум'я — Еріда,
Ти ж мені — й вогонь, і смерть.

* * *

Задивились замки й гори
В люстро рейнських вод живе,
Там кораблик мій бадьоро
В сяйві сонячнім пливе.

Для очей велика втіха —
Зблиск на хвилі золотій,
І пробуджуються стиха
Почуття в душі моїй.

Рейн з поверхні світлий пливе,
Знади й зваби повний вщерть,
Хоч таять його глибини
Бурю й темінь, ніч і смерть.

Щирість — зовні, в грудях — зрада.
Це портрет, кохана, твій:
Ти мене вітаєш радо
Й залишаєш без надій.

Коли кохану я свою
До серця притулю,—
Таким багатим я стаю,
Що й цілий світ куплю!

Коли ж покинути її
Приходить знову час,—
Зникають всі скарби мої,
І я біднію враз.

РОМАНСИ

ГОЛОС ГІР

Тихо їде між гір їздець,
Думає думу смутну:
«Чи в обійми любки їду я,
А чи їду в темну труну?»
І чує з гір луку:
«В темну труну».

І далі чвалає той їздець,
Зітхає, наче в сні:
«Що ж, коли час померти мені,
Гаразд — спокій в труні!»
А голос в далині:
«Спокій в труні!»

Сльози скотились їздцеві в вії,
І журно думає він:
«Коли у могилі спочинок є,
Ну що ж, хай буде спочин!»
А голос гуде, як дзвін:
«Буде спочин!»

ДВА БРАТИ

На похмурій верховині
Замок мріє уночі,—
Сяють блискавки в долині,
Дико блискають мечі.

Це у герці, вкриті млою,
Меч на меч зішлись брати.
Що їх зводить до двобою
Кожну ніч, чи знавш ти?

То Лаура розпалила
У серцях братів любов,
То вона обом їм мила —
Через неї ллеться кров.

Та до кого серце має
Горда жінка прихилить?
Не гадай, ніхто не знає.
Меч із піхов — він рішить!

Б'ються люто, невгамовні,
На удар — лихий удар.
Стережіться лиха — повні
Ніч і діл страшних примар!

Брат на брата — грізна битва!
Ось уже мечі в крові,
Ось брати лежать обидва,
І обидва — неживі.

Що було — віки розвіють,
Багатьох взяла труна...
Вікна в замкові чорніють,
В ньому мертва тишина.

Та щоночі у долині,
Серед тиші й темноти,
О дванадцятій годині
Б'ються люто два брати.

БІДНИЙ ПЕТЕР

I

Танцюють під музику Грета й Ганс —
Веселі, раді, бадьорі,
А Петер мовчки стоїть в цей час,
Блідий мов крейда з горя.

Ганс з Гретою в парі, не пара — краса,
В весільному одязі нині,
А бідний Петер нігті куса
В старій своїй одеживі.

Він журно дивиться на молодих,
Мліє душа з розпуки:
«Якби не такий це великий гріх —
Наклав би на себе руки!»

II

В грудях моїх кипить любов,
Чуття кипить шалене.
Де б я не був, куди б не йшов —
Душа болить у мене.

Женуть мене чуття мої —
Я Грету скрізь шукаю;
Коли ж спіткаю десь її —
Від неї геть тікаю.

У гори я несу свою
Гірку печаль-невдачу;
Коли я тихо там стою,
Стою і тихо плачу.

III

Ось бідний Петер сам не свій
Бреде, неначе мрець, блідий,
А всі стоять біля воріт
І дивляться йому услід.

Дівчата кажуть навздогін:
«Чи не з труни з'явився він?»
О ні, дівчатонька, о ні,
Але б хотів він бути в труні.

Він скарб свій втратив — не страшна
Ні смерть йому, ані труна:
Кому нема в житті надій,
Тому найкраще спати в ній.

ГРЕНАДЕРИ

Удвох із полону, з Росії
Старі гренадери брели.
Поникли вони в безнадії,
Як в землю німецьку дійшли.

Як вісті такі пережити!
Фрайцузи здались ворогам,

Все військо велике розбите,
В полоні володар їх сам.

Заплакали браві солдати,
Ті речі почувши сумні.
Сказав один: «Тяжко як, брате!
Всі рани мої як в огні!»

А другий промовив: «Зустріти
Ладен би я смерть у цю мить,
Та жінка у мене і діти —
Ну як їм без мене прожить?»

«Що жінка, що діти! Не буде
І з ними покою вже нам!
Хай жебрать ідуть поміж люди,—
В полоні володар наш сам!

Коли я помру,— моє тіло
З собою, мій друже, візьми,
Щоб там у французьку могилу
Між рідними ліг я людьми.

Мій орден вояцький годиться
На серце покласти мені:
Хай будуть і шпага, й рушниця
Зо мною в холодній труні.

Лежатиму я, мов на чати
У землю послали мене...
І раптом почую гармати
І коней іржання гучне.

То він проїздить біля гробу
У сяйві, у громі гармат...
Тоді, імператоре, з гробу
Устане твій вірний солдат!»

ГОНЕЦЬ

Вставай, сідлай свого коня,
Подайся, джуро мій,
В Дунканів замок крізь ліси
І крізь поля мерщій!

На стайні жди, покіль тебе
Стайничий не спітка.
«Яка,— спитай,— заручена
Дунканова дочка?»

Коли чорнява, скаже він,—
Одразу знати дай.
Коли білява, скаже він,—
Не дуже поспішай.

Піди та майстрові скажи,
Щоб він мотузку сплів.
Повільно їдь, а привезеш —
Віддай мені без слів.

ДОН РАМІРО

Донно Клара! Донно Клара!
Я люблю тебе віддавна!
Ти мене на вічну муку
Прирекла без милосердя!

Донно Клара! Донно Клара!
Дар життя такий солодкий!
А внизу — в пітьмі могили,
Як там зимно, як там страшно.

Донно Клара! Будь щаслива!
Дон Фернандо завтра вранці
Поведе тебе до шлюбу,—
Чи мене ти хоч запросиш?»

«Дон Раміро! Дон Раміро!
Не вражай мене словами
Гіршими, ніж вирок долі,
Що із мене посміялась.

Дон Раміро! Дон Раміро!
Не печалься, не карайся.
На землі дівчат багато,
А над нами божа воля.

Дон Раміро, безліч маврів
Ти в боях здолав відважно,
Подолай себе — і завтра
Будь у мене на весіллі».

«Донно Клара! Донно Клара!
Присягаюся — я буду,
Танцюватиму з тобою.
На добраніч, буду завтра».

«На добраніч». Згасло світло.
Під вікном зітхнув Раміро.
Помертвілий, скам'янілий,
Він у темряві зникає.

Після довгого змагання
День прийшов на зміну ночі.
Мов квітник багатобарвний,
Розпросторився Толедо.

Пишні палаци й будови
Мерехтять у сяйві сонця,
І церков високі бані
Блискають, як в позолоті.

І гудуть, мов рій бджолиний,
І пливуть святкові давони,
Молитовні співи линуть
До небес із храмів божих.

А на площу — гляньте! гляньте! —
Із каплиці, що на ринку,
Виливаються, мов хвилі,
Мальовничі людські лави.

Тут і рицарі, й жіноцтво,
І придворні в пишних строях,—
Ясно й лунко дзвонять дзвони,
І гуде орган вчисто.

Розступається в пошані
Натовп перед молодими,
Ось вони ідуть щасливі —
Донна Клара, дон Фернандо.

Ось у палац молодого
Лавою вкотились люди,—
За авичаєм старовинним
Починається весілля.

Ігри рицарські й трапеза
Змінюються на весіллі,
Швидко й шумно час минає,—
Ось вже й на ніч заночіло.

Вже до танців в пишнім залі
Ізійшлись весільні гості,
Під вогнями ясно сяють
Їх святкові пишні шати.

На підвищенні окремім
Наречена й наречений —
Донна Клара й дон Фернандо
Ніжно й тихо розмовляють.

І кружляють, наче хвилі,
В залі пишно вбрані гості,
І гуркочуть барабани,
І співають ясно сурми.

«Чом, скажи, кохана пані,
Ти вдивляєшся так пильно
У куток найдальший зали?» —
Рицар вражено питає.

«А хіба ти там не бачиш
В чорному плащі людину?»
Усміхнувся привітно рицар:
«Ні, то тільки тінь, та й годі!»

Тінь зближається, і це вже
В чорному плащі людина —
Донна Клара упізнала
Й привіталась до Раміро.

Танці вже розпочалися,
Весело кружляють пари
В дивних диких колах вальса —
Аж гуде й двигтить підлога.

«Радо я з тобою буду
Танцювати, дон Раміро,
Та навіть ти сьогодні
В чорний плащ цей одягнувся?»

Гострим поглядом красуню
Споглядає дон Раміро,
Обнімає й каже хмуро:
«Я прийшов з твого наказу!»

І вони в шаленім танці
У юрбі пливають барвистій,
І гуркочуть барабани,
І співають ясно сурми.

«Ти, мов сніг, в обличчя білий!»—
Тихо й лячно каже Клара.
«Я прийшов з твого наказу!»—
Відмовляє дон Раміро.

І палають в залі свічі
Над барвистою юрбою,
І гуркочуть барабани,
І співають ясно сурми.

«Руки в тебе — наче крига!»—
Клара з острахом шепоче.
«Я прийшов з твого наказу».
Пруд несе їх далі й далі.

«Годі! Годі! Дон Раміро!
Смертний дух — твоє дихання!»
Знов звучать слова похмурі:
«Я прийшов з твого наказу!»

Розпеклась, димить підлога,
І співає, й плаче скрипка,—
Мов мереживо чаклунське,
Все поплуталося в залі.

«Годі! Годі! Дон Раміро!»—
Стогін в натовпі зачувся.
Дон Раміро знову каже:
«Я прийшов з твого наказу!»

«Тож покинь мене, на бога!»—
Клара голосно гукає.
Тільки з уст її це слово
Пролунало — зник Раміро.

Клара змовкла — смерть в обличчі,
Похолола, наче раптом
В непритомності і млості
В царство темряви упала.

Розійшовсь туман поволі,
Підвела вона повіки,
Та тепер від здивування
Трохи знов їх не склепила.

Від початку танців Клара
Не рушала з свого місця;
Нахиляється до неї
І питає дон Фернандо:

«Чом ти зблідла, чом у тебе
Потемніли раптом очі?»
«А, Раміро?»— мовить Клара
Й перелякано змовкає.

Пролягли суворі зморшки
На чолі у молодого:
«Не зважай на вість криваву —
Дон Раміро вмер сьогодні».

ВІДПЛИТТЯ

Один під щоглою стою.
Гудуть вали прибою.
Прощай, вітчизно! Назавжди
Прощаюсь я з тобою.

Відходить в море корабель
Далеко — на край світу.
Дивлюсь на вікна — ні тебе,
Кохана, ні привіту.

Пролийтеся, сльози, щоб мені
Ясні відкрились далі.
О хворе серце, не порвись
Од суму і печалі.

**СПІВАЧЦІ,
ЯКА ПРОСПІВАЛА
СТАРОВИННИЙ РОМАНС**

Пригадую, як, повну чару,
Її побачив на кону!
О, як той голос плаче, кличе,—
Я весь — тремтіння таємниче,
В рясних сльозах моє обличчя,
І що зо мною — не збагну.

Немов вернулося дитинство,
Усе мені здається сном:
На стіл лягають світла плями,
В кімнаті затишній, у мами,
Сиджу над давніми казками,
І ніч, і вітер за вікном.

Зненацька оживає казка,
Вона не знає перепон:
Роланд січеться в Ронсевалі,
Бряжчать мечі ясної сталі,
З ним поруч рицарі бувалі
Й, на жаль, негідник Ганелон.

Він підло зраджує Роланда.
Роланд в крові... Мов дальній грім,
Заледве ріг його лунає,
Запізно Карл сигнал вчуває,
І рицар в полі помирає —
І сон мій гасне разом з ним.

У захваті всі підвелися,—
А сон мій, де подівся він?
Уже легенда відлунала,
Вирус оплесками зала,—
Співачка серед того шалу
В низький схиляється уклін.

ПІСНЯ ПРО ДУКАТИ

Золоті мої дукати,
Де я маю вас шукати?

Чи між золотавих рибок,
Що в струмку під сонцем грають,
Випливають і пірнають?

Чи між золотавих квітів,
Що у лузі під горою
Мріють, всипані росою?

Чи між золотавих птахів,
Що шугають в білім світі
Там, вгорі, в ясній блакиті?

Чи між злотними зірками,
Що сміються в хороводі
Кожну ніч на небозводі?

Ох, мої давінкі дукати,
Ви не в хвилях, не в струмках,
Не в лугах, росою вмиті,
Не шугаєте в блакиті,
Не в ясних ви небесах —
Мій лихвар вас, мов на гріх,
Грів в пазурах своїх!

РОЗМОВА В ПАДЕРБОРНЬСЬКОМУ ЛУЗІ

«Чи ти чуєш відгук пісні,
Контрабаса й скрипки звуки?
То красуні в колі тіснім
Линуть, взявшись за руки».

«Де, скажи-но, ті музики?
Ти в оману впав неначе...
Чую поросячі крики,
Чую рохкання свиняче».

«Чуєш, ріг сурмить завзято?
То стрілець в гаю гуляє».

В травах бавляться ягнята,
Пастушок на флейті грає».

«То не флейта, друже, в полі,
Ані ріг на полонині.
Свинопас іде поволі,
І жене додому свині».

«Чувш, пісня забриніла
Ніби хор в красі небесній?
Ангеляток плещуть крила
Славу пісні тій чудесній».

«Ах, твій хор під небесами
І його чарівні співи,—
Пастушата, що з піснями
Гусенят женуть крикливих».

«Чувш, дальній дзвін лунає
Так велично, так чудово?
Люд побожний поспішає
Слухати господнє слово».

«То не дзвін пливе над нами,
Придивись — бики й корови
Лунко брязкають дзвінками,
У хліви йдучи з діброви».

«Глянь! Хустина має біла
У вечірньому просторі.
То мене чекає мила,
З ніжною журбою в зорі».

«Я, мій друже, бачу просто
Вбогу жінку, бідну Лізу,
Що, спираючись на костур,
Через луг бреде до лісу».

«З фантазера в цьому герці,
Бачу, ти глузуєш, друже.
А чи й те, що маю в серці,
Теж ти висмієш байдуже?»

СОНЕТИ

МОЇЙ МАТЕРІ Б. ГЕЙНЕ

Я звик висо́ко голову держати,
Бо маю честь і мужність без догани;
Хай сам король мені у вічі гляне,—
Не опу́щу я їх, кохана мати.

Але тобі наважуся сказати:
Хоч дух у мене гордий, нездоланний,
Та біля тебе непо́кора тана,
Бо звик тебе, святу, я шанувати.

Моя душа подолана твояю
Висо́кою, прекрасною душею,
І в небеса я лину разом з нею.

І каюсь я за вчинки, що смутили
Твоє висо́ке серце, серце миле,
Що так мене усе життя любило!

ФРЕСКО-СОНЕТИ ХРИСТІАНУ З.

* * *

Я фіміаму не каджу колоді
Золоченій, всередині — пустій;
Не простягну руки людині тій,
Що обкрадає все святе, як злодій.

Пові́нній не уклонюся вроді,
Що безсоромність — мов окраса їй;
Кумир в кареті їде золотій,
Та запрягти мене у неї годі.

Я добре знаю: гордий дуб загине,
Але хисткої не зламать тростини,
Що хилить вітер, буря нагіна.

Але скажи, на що здалась вона?
За паличку чепурунові стати,
Чи порох із одежі вибивати.

Подайте маску — замаскуюсь нині
 Під бідаря, щоб пишна та сволота,
 Яку скрашають шовк і позолота,
 Мене в своїй не числили родині.

Манер і слів дай простих, як людині,
 Що їй зридні обшарпана голота,
 Бо почуття і розум неохота
 Салонній віддавать балаканині.

Танцюю на німецькім маскарадї
 З баронами, ченцями, королями,
 Не всім знайомий, друг із блазнюками.

Мечем картонним зарубати б радї
 Мене пани ці — ба! Лиш маску скину,
 Весь набрїд розбіжиться за хвилину.

Ти бачиш, як щодня отї почвари —
 Пси в окулярах, кіцьки у рум'янах —
 Мос ім'я товчуть в плитках поганих
 Й вигадують мені пекельні карї.

Ти бачиш глум педантів дерев'яних,
 І дзенькіт блазнів — баранів з отари,
 І змії, що в'ються в серці, мов примари,
 І кров мою, що запеклася в ранах.

А ти, подібний до міцної вежі,
 Став, мов маяк, на дикім узбережжі,
 І серце гаванню мені відкрив надійне.

До гавані йдуть кораблі крізь хвилі,
 І хоч не всі заходять в неї цілі,
 Та хто прибув — у ній засне спокійно.

Я плакав би, та сил уже нема;
У височінь хотів би я злетіти,—
Немає сил; мов до землі прибитий,
Живу між гадів, світ мені — тюрма.

Кохати я хотів би, та дарма!
Я мрію подихом солодким жити,
Істоту милу ніжністю повити,—
Немає сил, на серце впала тьма.

Я чую, як із серця витікає
Гаряча кров, знемога охопила
Мене всього, і дух мій тихо лине

У царство снів та непрозорих тіней.
Болять, дрижать душі моєї крила,
І мла мене тямно огортає.

СОН І ЖИТТЯ

І сонце буяє, і в серці хміль,
А я не знаю, де діти мій біль.
Надходить ніч, сумний я йду
Й розквітлу троянду знаходжу в саду.

Зближаюсь до неї, і гірко мені,
І котяться сльози з очей дрібні.
Дивлюсь на троянду — в ній світлий чар,
А з келишка бурхають сляво і жар.

І я поринаю в безжурний сон,
Мене він долає й бере в полон:
Я дівчину бачу — рожеві уста,
Рожевий серпанок її обгорта.

Дарує вона мені дар дорогий,
І ось я вже в хатці стою золотій,
В тій хатці яскравий заплівсь хоровод —
Танцює веселий маленький народ.

Дванадцять танечників парами мчить,
Сплелися, кружляють, не хочуть спочить;
Завершують коло, та це не кінець —
Одразу ж новий починають танець.

І гірко, і сумно музика бринить:
«Назавжди минає найкраща мить!
Життя твоє — сон, і щастя — сон,
І ця хвилинка — у сні твоїм сон».

Вже ранок, я вноу печальний стою,
Очима шукаю троянду мою,—
О лихо! Не сляво блискає в ній —
У келишку щулиється жук слизький.

Ліричне інтермеццо

* * *

Як в травні місяці сади
Розвинулися зрання,
Тоді в моєму серці
Прокинулось кохання.

Як в травні місяці в садах
Зачулось щебетання,
Я їй своє бажання
Освідчив без вагання.

* * *

Посходили пишні квіти,
Де слёзи посіяв я,
Мої зітхання стали
Піснями солов'я.

Як ти мене любиш, дівчатко,
Я заквітчаю твій дім,
Щоб завжди співав соловейко
Перед вікном твоїм.

* * *

Троянду і сонце, лілею й голубку
Любив я колись, мов укохану любку.
Тепер не люблю їх — люблю до загину
Єдину, безвинну дитину, перлину;
Віднині й навіки мені моя любка —
Троянда і сонце, лілея й голубка.

* * *

Як я в очей твоїх блакить
Погляну — біль зникає вмить;
А як тебе цілую я,
Вертається снага моя.

Як до грудей тулюсь твоїх,
Небесних заживаю втіх;
А скажеш: «Я тебе люблю!» —
Тоді я гірко сльози ллю.

* * *

Твоє обличчя чарівне
У сні тривожило мене.
Воно і вічне, й молоде,
Та вже бліде, таке бліде!

Уста ще повні щастя вщерть,
Але їх скоро вип'є смерть.
Погасне промінь неба в них,
В отих ясних очах святих.

* * *

Щокою горнись до мовї щоки,
Щоб сльози зливалися вільно!
Нехай з'єднаються наші серця
І викрешуть полум'я спільне!

Коли ж у великий вогонь течія
Сліз наших спільних вплине,
Тебе до болю обнявши, я
Від туги кохання загину!

* * *

Всю душу свою до краю
Я лілії віддаю,
Хай дзвінко вона співає
Пісню про милу мою.

Щоб пісня завжди тремтіла,
Як досі цілунок тремтить,
Яким вона спалила
Мене в незабутню мить.

* * *

Стоять віки незрушно
В височині зірки,
І тужно споглядають
Одна одну віки.

Вони говорять,— мова
В них гарна і проста;
Але з філологів жоден
Її не прочита.

Я вивчив їхню мову
І знаю в ній кожне слівце,
Бо мав граматику гарну —
Коханої лице.

* * *

На крилах пісні полину
З тобою вдалину,
На Гангову долину,
В країну чарівну.

Сади червоноквітні
Там в місячнім світлі цвітуть,
Там лотоси привітні
Сестричку милу ждуть.

Фіалки леліють у дрожі
І тягнуться до зірок,
Нашіптують потай рожі
Своїх запашних казок.

Газелі розумні й милі
Повз них біжать до струмка,
А здалеку котить хвили
Й шумить священна ріка.

Під пальмою на смерканні,
У тиші й самоті,
Ми питимем чари кохання
В солодкім забутті.

* * *

Боїться квітка лотос,
Як сонячне сяйво йде,
Ясне чоло схилила
І ночі замріяно жде.

Коли ж коханок місяць
Промінням розбудить її,—
Навстріч йому розтуляє
Вона пелюстки свої.

Цвіте, й росте, і прагне
До ніжних місячних рук,
І тане, і пахне, і плаче
З любові й любовних мук.

* * *

У Рейні, в ріці прозорій,
Одбився в хвилях, зі скель,
З хрестами на соборі
Святий, великий Кельн.

Єсть образ у тій святині
На шкірі золотій,
В мого життя пустині
Він промінь найкращий мій.

Між ангелами й квітками
Мадонну там бачив я,
Вона ж очима й устами
Достоту — любка моя.

* * *

Цей світ дурний, цей світ сліпий,—
Це в нього постійний фактор.
Він вигадав здуру, моє дитя,
Що в тебе важкий характер.

Цей світ дурний, цей світ сліпий,
Ніколи сліпці й не ввнують,
Які солодкі цілунки твої
І як натхненно палають!

* * *

Хоч і не любиш ти мене,
Не впав я в безнадію.
В лице твоє дивлюсь ясне
І, мов король, радію.

Уста щебечуть медянї
Про ненависть невпинно.
Дозволь їх цілувать мені —
І втішусь я, дитино.

* * *

Мила, я не знаю, хто ти —
Чи не мрія, не мана,
Що поету в деїнь спекоти
Появляється вона?

Ні, поет створить не зможе
Ні в уяві, ані в сні
Ці уста і личко гоже,
Оченята ці ясні.

Він драконів, та вампірів,
Та потвор, та всяку бридь,
Та жажних казкових звірів
Може в помислі створить.

А твоє лукавство гоже,
Блиск чарівної брехні
Він створить ніяк не зможе
Ні в уяві, ані в сні.

* * *

А я не вірю в небо,
Хоч попик каже — гріх,
Я вірю в твої очі —
Небесне світло в них.

Я в бога теж не вірю,
Хоч попик каже — гріх;
Я вірю в твоє серце,
Це бог богів моїх.

Я в сили злі не вірю,
Хоч кажуть, що пекло є;
Я вірю в твої очі
І в серце лихе твоє.

* * *

Мій гнів минув, біль серце розітнув.
Хай ти вже не моя — мій гнів минув.
Хоч сяйво б'є з твоїх прекрасних віч,
У тебе в серці безпросвітна ніч.

Я знаю це. Я бачив уві сні,
Що ніч в твоєму серці, в глибині,
І що його згриза страждань змія,—
Яка ти нещаслива, бачив я,

* * *

Мовби з піни хвиль родилася,
У красі своїй ясна,
З невідомим заручилася,
Одружилася вона.

Серце многотерпеливее,
Затамує і сум, і плач;
Глупоту і зраду милої —
Все прийми і все пробач.

* * *

Так, ти нещасна, і мій гнів погас,
Нещасні ми удвох, любов моя.
Аж доки смерть серця розіб'є в нас,
Нещасні ми удвох, любов моя.

Я бачу глум в куточках уст і сміх,
В очах упертість блискаєв твоя.
Хай гордість в грудях ще живе твоїх,
Ти все ж нещасна, як нещасний я.

Уста страждання спалює й в'ялить,
Огонь очей залле сльова твоя.
У гордих грудях болю не злічить,
Нещасні ми удвох, любов моя.

* * *

І скрипка, і флейта грає,
Сурма іскристо б'є,
Весільної починає
Дівча — кохання мов.

Розсипали давони й грози
Литаврщик і сурмач,
В них чути стогін, і сльози,
І добрих ангелів плач.

* * *

Ти все забула — й мале, й велике,
Й що серце мені віддала навіки,
Маленьке, ніжне й фальшиве твоє,—
Чи де ще ніжніші й фальшивіші є?

Забула кохання і біль великий,
Що серце вбили моє навіки,—
Що більше було, кохання чи біль?
Не варто гадати, шкода й зусиль!

* * *

Щоб квіти довідались пишні,
Як серце болить мені,
Заплакали б, невітшні,
Від болю мого, смутні.

Що серце у мене хворе,
Знали б в саду солов'ї,
Піснями печаль і горе
Вилікували б мої.

А знали б у високості
Зірки, що біль мене гне,
Вони б завітали в гості,
Роаважили б мене.

Та звідки їм знати все це?
Одна лиш знає мій біль —
Та, що розбила серце,
Розбила без зусиль.

* * *

Чому троянди немов неживі,
Кохана, скажи мені?
Чому, скажи, в зеленій траві
Фіалки такі мовчазні?

Чому так гірко дзвенить і співа
Жайворонком блакить?
Чому в своєму диханні трава
Тління і смерть таїть?

Чому холодне сонце поля
В задумі похмурій мина?
Чому така пустельна земля
І сіра, мов труна?

Чому мене, мов безумця, в пітьму
Моя печаль жене?
Скажи, кохана моя, чому
Покинула ти мене?

* * *

Не дивуйте мені, люди,
Що струна гіркої туги
Ще й тепер бринить вразно,
Хоч завів я співи другі.

Ось пождіть, замовкне хутко
Ця луна журби сумна,
І в загоєному серці
Зацвіте весна нова.

* * *

Колись ми з дівчиною двом кохались,
Одначе поводитись завжди гаразд;
Не раз «в чоловіка та жінку» ми грались,—
Ні сварки у нас не було, ні образ.
Ми в нею удвох жартували, втішались,
Та все цілувались собі, милувались.
Пустуючи так, немов діточок двом,
«Ховатись» ми здумали в лісі та в полі,—
І так заховались мудро обом,
Що потім уже не знайшлися ніколи.

* * *

Була ти найдовше вірна,
Себе позбавляла спокою
І турбувалася мною
У скруті моїй безмірній.

Мене харчувала, сірому,
І гроші позичала,
Білизну і паспорт придбала,
Коли виїздив я з дому.

Хай бог береже тебе, мила,
Від спеки і від застуди
Й помщатись за те не буде,
Що ти для мене зробила.

* * *

І поки я довго літав, і блукав,
І щастя свого по чужинах шукав,
Коханій моїй урвався терпець,
І вона пішла собі під вінець,
І ніжними пригорнула руками
Найдурнішого дурня між юнаками.

Моя кохана ніжна й гарна,
Про неї й досі я мрію марно.
Блакитні очі і щічки як жар
Палають і мають все давній чар.
Що я від неї відмовитись міг,
Це найбільша дурниця з дурниць моїх.

* * *

І сині фіалки її оченят,
Троянди щічок і білі лілеї
Маленьких ніжних її рученят
Цвітуть, та цвітуть, і горять,
І тільки серце засохло у неї.

* * *

Коли любов мою молоду
Візьме сира могила,
В могилу темну і я зйду,
Схилюсь до тебе, мила.

Я дико цілую тебе — ти моя,
Холодна, німа, без надії.
Я плачу, тремчу і зітхаю я.
І сам, як труп, холодію.

Мерці устають — це півночі клич,
Ось танці заводять веселі,
А нас укрила темна ніч
На нашій твердій постелі.

Мерці на страшний підводяться суд,
Він кличе до втіхи й муки;
А нам байдуже, нам хороше й тут,
Сплелися наші руки.

* * *

Самотній кедр на строміні
В північній стоїть стороні,
І кригою, й снігом укритий,
Дрімає і мріє вві сні.

І бачить він сон про пальму,
Що десь у південній землі
Сумує в німій самотині
На спаленій сонцем скалі.

* * *

Філістери, вбрані на свято,
Ідуть в поля і ліси,
Стрибають, немов цапенята,
Сп'янілі геть від краси.

Захоплено спостерігають,
Як світ романтично зацвів,
І довгим вухом вбирають
Давінкі пісні шпаків.

Я ж чорним серпанком з кімнати
Завісив своє вікно;
Привиддя мене вітати
І вдень приходить давно.

З могили тінню сумною
Кохання давнє встає,—
Сидить, і плаче зю мною,
Й зворушує серце моє.

* * *

Кохав дівчину хлопець,
А в дівчини інший є;
Той інший кохав іншу
І з нею до шлюбу став.

І дівчина з горя заміж
За першого стрічного йде.
Карається й тужить хлопець
І щастя вже не жде.

Стара ця байка чи казка,
А все завжди нова:
Як станеться з ким — надвоє
Серце тому розбива.

* * *

Я бачив дочку королівську вві сні,
В сльозах були її очі.
Під липою, злившись в обійми сумні,
Сиділи ми серед ночі.

«Ні трон твого батька не вабить мене,
Ні слава його, ні сила,
Ні діаманти, ні золото ясне,—
Я прагну тебе, моя мила!»

«Про це ти забудь, про це мовчи,—
В могилі лежу я, друже,
Й приходжу до тебе тільки вночі,
Бо я люблю тебе дуже».

* * *

Тебе я люблю і любитиму вік!
Хай навіть весь світ западеться,
Любові мої вогненний потік
До тебе й крізь хаос прорветься.

* * *

Наснився мені знову той сон, що й колись:
Травневої ночі тієї
У вірності вічній ми палко клялись
Під липою, спершись на неї.

Лунали цілунки і клятви нові,
Зітхань було стримать несила;
Щоб довше тримав я клятьбу в голові,
Ти руку мені укусила.

О, радість кусюча сподівань моїх,
Моя синьоока кохана!
У вірності клястися, звісно, не гріх,
Кусатися — справа погана.

* * *

Вони мене дражнили,
До серця дійняли,
Одні тим, що любили,
Другі тим, що кляли.

Вони мені до всього
Отрути долили,
Одні тим, що любили,
Другі тим, що кляли.

Котра́ ж мені найбільший
Жаль серцю завдала,—
То тая не любила
Мене і не кляла!..

* * *

На личку в тебе літо,
Неначе жар горить,
Але в малім твоїм серці
Зима, зима лежить.

Нічого в цьому світі
Тривалого нема —
Палатиме в серці літо,
А личко зв'ялить зима.

* * *

Коли розлучаються двоє,
За руки беруться вони,
І плачуть, і тяжко зітхають,
Без ліку зітхають, сумні.

З тобою ми вдвох не зітхали,
Ніколи не плакали ми;
Той сум, оті тяжкі зітханья
Прийшли до нас згодом самі.

* * *

Вони за столом чаювали
Й плели про любов плітки.
Чуття в ній жінки вбачали,
Естетику — чоловіки.

«Кохати слід платонічно»,—
Надвірний радник прорік.
Вклонилася іронічно
Дружина в його бік,

Священик мовив повчально:
«Здоров'я не береже
Той, хто кохає брутально...»
Панянка сказала: «Невже?!»

«Коханців пристрасть злучає!»—
Озвалась графиня сумна.
Зітхнула й баронові чаю
В цей час подала вона.

О як тебе бракувало
При чаюванні тім!
Ти б, люба, розказала
Про власне кохання їм.

* * *

З пісень моїх плине отрута,
Інакших не знаю я.
Отрути до мого серця
Влила ти, кохана моя.

З пісень моїх плине отрута,
Інакших не знаю я,
Бо в серці у мене змії
І ти, кохана моя.

* * *

В тяжкому сні я плакав:
Побачив тебе я в труні.
Прокинувся, а сльози в мене
Ще ллються з очей рясні.

В тяжкому сні я плакав:
Приснилось — ти не моя.
Прокинувся і ще довго
І гірко плакав я.

В тяжкому сні я плакав:
Приснилось — ти будеш любить.
Прокинувся я і досі
Не можу сліз спинить.

* * *

Осіній вітер хитає
Дерева мокрі вночі;
Я їду лісом самотній
В сірім промоклім плащі.

Я їду собі, а мрія
Попереду мене пливе,
Несе мене легко в повітрі
До дому, де мила живе.

Собаки гавкають, слуги
Виходять з вогнем зустрічать;
Лечу я вгору по сходах —
Тільки остроги бряжчать.

В привітній теплій кімнаті,
Де пахоці й килимі,
Чекав мене красуня —
І ось обнялися ми!

Між листям вітер шепоче,
А дуб шелестить листом:
Куди ж ти, безпам'ятний хлопче,
З твоїм безпам'ятним сном?

* * *

Зоря упала в прірву
З небесної течії!
Була то зоря кохання,
І я впізнав її.

Опало з яблуні листя
І цвіт на землю сиру!
Вітри налітають скажені
І з ними заводять гру.

Співає на ставі лебідь,
Не чув я його давно,—
Повільно згасає пісня,
І лебідь іде на дно.

Як темно! Зоря розпалась,
Прокресливши в небі путь.
І лебединої пісні
Давно вже в тиші не чути.

* * *

Ховає самогубців
Здебільш на розпутьті світ;
Зростає там синя квітка,
Грішників смертний цвіт.

Зітхаю я на розпутьті,
Ніч — і на серці гніт.
Колишеться в місячнім сяйві
Грішників смертний цвіт.

* * *

Ніч на очах лежала,
Уста свинець скував...
З німим умом і серцем
В гробі на дні я спав.

Не знаю й сам, як довго
Спав я в сирій землі...
Прокинувся, бо в могилу
Постукав хтось мені.

«Може, ти встав би, Генріх?
Надходить вічний день,—
Мерці вже повставали
Для радісних пісень».

«Кохана, як я встану?
В мене ж очей нема,—
Я вилляв їх сльозами,
А в ямах вічна тьма».

«А я зцілюю, Генріх,
Ніч із очей твоїх,
Ти янголів побачиш,
Побачиш небо втіх».

«Кохана, як я встану?
Ще в серця кров тече,
Там, де його вколело
Гостре твоє слівце».

А я до серця, Генріх,
Долоню притулю,
Загою в серці болі,
Втамую кров твою».

«Кохана, як я встану?
Кривава й скронь моя,—
Як я zostавсь без тебе,
Її прострелив я».

«Своїм волоссям, Генріх,
Я рану затулю
І вилікую, любий,
Голівоньку твою».

І так благала щиро,—
Я витримать не міг,
Хотів помалу встати
І впасти їй до ніг...

Та враз відкрились рани,—
Знов буйно кров моя
Із ран моїх рвонулась —
І тут прокинувся я.

* * *

Пісні старі й недобрі,
Гидкі й тривожні сни,
Сьогодні ж нам потрібно
Великої труни.

Зробіть її й дивіться,
Щоб не була тісна;
Як гейдельберзька діжка,
Повинна бути вона.

Хай довжелезні мари
З дощок міцних віб'ють;
Такі, як міст у Майнці,
Вони повинні бутъ.

Пришліть мужів дванадцять,
Таких, як Христофор,
Святий, що здавна в Кельні
Прикрашує собор.

Хай домовину втоплять
У глибині морській.
Яка труна велика,
Така й могила їй.

Чому труна велика?
Скажу вам доладу:
Я в ній своє кохання
І біль свій покладу.

Знову на батьківщині

* * *

В темному житті мовму
Сяяв образ чарівний.
Згас давно той милий образ —
Темна ніч в душі моїй.

Якщо поночі сидіти
Дітям трапиться малим,
Переляк свій розганяють
Діти співом голосним.

Так я в темряві співаю,
Мов дитя, в чеканні дня,—
Пісня, може, й не весела,
Але жах мій розганя.

* * *

Не знаю, що стало зо мною,
Сумує серце мов,—
Мені ні сну, ні спокою
Казка стара не дає.

Повітря свіже — смеркає,
Привільний Рейн затих;
Вечірній промінь грає
Гей на шпильях гірських.

Незнана красуня на кручі
Сидить у самоті,
Упали на шати блискучі
Коси її золоті.

Із золота гребінь має,
І косу розчісує ним,
І дикої пісні співає,
Не співаної ніким.

В човні рибалку в цю пору
Поймає нестерпний біль,
Він дивиться тільки вгору —
Не бачить ні скель, ні хвиль.

Зникають в потоці бурхливім
І човен, і хлопець з очей,
І все це своїм співом
Зробила Лорелей.

* * *

Смутне, смутне мов серце,
Хоч радісне все у маю.
А я на старім бастіоні,
Зіпершись на липу, стою.

Внизу у міському каналі
Блакитна вода бринить,
Хлоп'я сидить у човні —
Рибалить і стиха свистить.

А гей на березі тому
Видніють, маленькі здаля,
Будівлі, садиби і люди,
Гаї, пасовиська й поля.

Дівчата білять полбтна,
Стрибають в траву на схил,
А коло млинове шумливо
Алмазний розбризкує пил.

При брамі тюремній вартівня.
Вадовж сірого муру солдат
В мундирі червоному ходить
Повільно туди і назад.

На вістрі багнета у нього
Блискоче проміння ясне;
Мені він здаля салютує...
Ох, краще б застрелив мене!

* * *

Волога ніч і вітер,
У небі ні зорі;
В мовчанні йду я лісом —
Дерева шумлять вгорі.

Далекий блимає вогник,
Та в хатку стару лісника
Мене все одно не заманить,
Така в ній біда тяжка.

В оббитім шкірою кріслі
Сліпа бабуся сидить,
Мов статуя скам'яніла,
Страхітно весь час мовчить.

Блукає лютий по хаті
Лісничого син рудий,
Жбурляє в куток рушницю
Й регочеться сам не свій.

Над кужелем плаче пряха —
Красуню здолав одчай;
І тулиться біля неї
Батьків старий кудлай.

* * *

Коли я в дорозі потрапив
До любчиної сім'ї,
Впізнали мене сестрички,
І батько, і мати її.

Питали мене про здоров'я,
Самі ж стояли на тім,
Що я не змінився нітрохи,
Хіба що став блідим.

Питав про тіток і кузин я,
Про різних людців нудних,
І про малу собачку,
Що бачив я у них.

Також про одружену милу
Спитав я мимохідь,
Вони повідомили радо,
Що має вона родить.

Я дружньо їх поадоровив,
І ввічливо пробелькотів,
Щоб щиро її вітали
Від мене безліч разів.

Сестричка тут озвалась:
«З собачкою стало щось,
Бо виросла і сказала —
Втопити її довелось».

Коли сестричка сміється —
Я милу в ній пізнаю:
У неї ті самі очі,
Що юність згубили мою.

* * *

Біля рибальської хати
В море дивились ми.
Тумани надвечірні
Вставали вже з цітьми.

На маяку поступово
Спалахували вогні,
І корабель з'явився
В далекій далині.

Ми говорили про бурі,
Про те, як моряк живе,
Як він між водою і небом,
Між горем і щастям пливе.

Про береги далекі,
Про північ і про схід,
Про звичаї і народи,
З яких дивуватися слід.

Над Гангом — там велетенські
Ліси запашині цвітуть,
І перед лотосом люди
Навколішки стають.

В Лапландії люди маленькі,
Плескатоголові й брудні,
Навпочіпки сядуть, белькочуть
І рибу печуть на вогні.

Дівчата прислухались,
Та все затихло нараз,—
У тьмі корабель сховався,
Бо був уже пізній час.

* * *

Вродливице рибачко,
До суші плинь в човні,
Зостанься тут поруч во мною
І руку дай мені.

Прилинь до мого серця
І страх даремний забудь,—
Щодня ж у дикім морі
Ти прокладаєш путь.

Як море, в мене серце —
Нуртує і кишить,
І скарб чудових перлів
На дні його лежить.

* * *

Загорнувшись в сірі хмари,
Міцно сплять боги великі,
Ну й хропуть вони, нівроку,
Аж вітри здіймають дикі!

Ну й погода! Буря вис,
Корабель згубивсь в просторі...
Ах, вітрів не вгамувати,
Не спинити хвиль у морі!

Хай гуде, ламає щогли,
Хай бунтує без упину,—
В сірій плащ я загорнуся
І, як бог, у сон порину.

* * *

Ось вихор надяга штани,
З води шаровари білі.
Щосили шмагає хвилі — й вони
Гудуть і ревуть, озвірілі.

З брудних небес дощі шумлять,
Лихі потоки зливи,
Неначе хочуть ніч заллять,
Втопити й море сиве.

До щогли вчепилась чайка сумна,
Голосить, кричить в одчаї
І крильми лопоче,— комусь вона
Нещастя провіщає.

* * *

До танцю буря грає,
Реве і хвилю здійма!
Ого! Як наш кораблик
Жбурляє дика пітьма.

Живими горáми по морю
Буряні хвилі пішли;
Тут зяє чорна безодня,
Там випнулись білі вали.

Прокльони, блювота, благання —
Все в суміш з каюти летить;
Вхопивсь я міцно за щоглу:
«Це вдома мені б сидіть!»

* * *

Як вранці повз твій будинок
Доводиться йти мені,
Я дуже радий, дитино,
Що бачу тебе в вікні.

Очей твоїх карих погляд
Запитує воддалік:
«Хто ти й чого тобі треба,
Чужий, сумний чоловік?»

Відомий в землі німецькій,
Поет німецький я.
Згадають людей найкращих —
Назвуть і моє ім'я.

Багато німців, дитино,
Хочуть того, що й я,
Згадають найгірше лихо —
Назвуть і моє ім'я.

* * *

Горіло море віддаля
В вечірньому промінні.
Сиділи мовчки ти і я
Під хаткою на камінні.

Лягав туман, шумів прибій,
І чайка тужливо літала.
З ясних очей сльоза тобі
Тихо на руку впала.

І сяяла на руках твоїх
Алмазом кожна сльозина,—
І з білих рук я випив їх,
Схилившись на коліна.

І з тої днини спокою нема,
Болить душа і тіло...
Нещасна, ще ж тоді вона
Сльозами мене отруїла!

* * *

Чудовий давній замок
Стоїть на скелях крутих.
Три панни живуть у ньому,
І я їх люблю усіх.

В суботу цілує Єтта,
В неділю — Юлія,
А потім уже й Кунігунда,
Третя мила моя.

Давали там бал у вівторок,
Приїхали дами й пани,—
В каретах, і верхи, і пішки
З'явилися у замок вони.

Про мене пánни забули,—
Ну бачили ви дурних!
Тітки і кузини сміялись,
Помітили це, як на гріх!

* * *

На обрії далекім,
Як марево, встає
Вечірніми вежами місто,
Забуте місто мов.

Вологий вітер мружить
Сірі шляхи водяні.
Веслує сумний з обличчя
Човняр у моєму човні.

Сонце ще раз пробилося,
Над обрієм дивно сія
Й мені показує місце,
Де втратив кохану я.

* * *

Тебе я знов вітаю,
О місто, повне мрій!
Колись було ти, знаю,
Притулком милій моїй.

О вежі й ворота, щиро
Скажіть: де мила моя?
Я вам її довірив —
У вас і питаю я.

Але не винні вежі,
Що не завадили їй,
Коли вона, спакувавшись,
Тікала з міста мерщій.

Для неї відкрились ворота,
Недурно ж говорить світ:
Не буде дурній повороту,
Як вийде з дурних воріт.

* * *

Старою дорогою знову іду,
Провулки бачу знайомі;
В цім домі кохана жила, а тепер
Така порожняча в цім домі.

Знайомі провулки занадто вузькі!
Нестерпні бруківки брили!
На мене валиться кожний дім!
І я тікаю щосили!

* * *

Знов прийшов я до того будинку,
Де вона присягалась колись;
Де кохана зронила сльозинку,
Там гадюки тепер завелись.

* * *

Ніч тиха, всі вулиці в сні спочивають,
Колись моя люба в цій хаті жила;
Її вже немає, її тут не знають,
Оселя ж лишилася та, що й була.

І там хтось стоїть, вгору глянув, здригнувся
І в розпачі руки ламає свої;
Ось місяць його освітив, я жахнувся:
Обличчя і постать у нього — мої.

Ти, марище зблідле, ти, тінь моя власна!
Нащо мене дразниш коханням моїм?
І так не забута година нещасна,
Як серцем я рвався на місці одім.

* * *

Ти можеш спокійно спати
І знать, що я живий?
Прокинеться гнів колишній —
Ланцюг я зламаю свій!

Чула ти давню пісню,
Як мертвий юнак в давнину
Опівночі кохану
Забрав до себе в труну?

Повір, повір, дитино,
В мої слова оці:
Живий я і значно дужчий,
Аніж усі мерці!

Красуня заснула в кімнаті,
А місяць припав до вікна,
Мелодію вальса знадвору
Доносить у дім луна.

В півсні шепнула: «Кому це
Мого спокою не жаль?»
Внизу — ой леле! — на скрипці
Тирличе мертвий скрипаль:

«Згадай, як ти підманула,
На танець не вийшла в вал.
Ходім тепер потанцюєм:
У нас на кладовищі бал».

І, силі незнаній скорившись,
Красуня озвалась на кляч.
Кістяк під тирликання скрипки
Повів зрадливицю в ніч.

Ідуть, він мугиче, танцює,
Лунає перестук кісток,
А череп киває й киває
У сьайві блідих вірок.

Замріяно я дивився
На очі ті, на чоло —
Обличчя її на портреті
Враз оживать почало.

І посмішка чарівлива
З'явилася на устах,
І наче від сліз печальних
Заграло світло в очах.

І сльози покотились
У мене з-під повік,—
Не міг я, не міг повірить,
Що втратив тебе навек!

Ох, я нещасний Атлас! Цілий світ,
Світ цілий туги мушу я носити.
Вагу ношу незмірну. Розіб'ється
Вже хутко серце в грудях.

Ти, горде серце, ти цього бажало!
Ти щастя прагнуло, без міри щастя,
Чи туги — теж без міри. Горде серце,
Тож досить мавш — туги!..

Вмирають люди, і роки
Минають один за одним,
Але не вмирає кохання,
Що в серці живе моїм.

Ще раз подивитись на тебе
І мовити в смертний час,
Обнявши твої коліна:
«Madame, я кохаю вас!»

Що треба самотній слюзині?
Туманить вона мій зір.
Вона в очах у мене
Зосталась з давніх пір.

Багато сестер блискучих
У неї колись було,
Та з горем моїм і щастям
Вітрами їх геть змело.

Розтанули, мов тумани,
І ті зірочки ясні,
Що радощі і страждання
Навіяли в серце мені.

Ох, так і моє кохання
Спливло без марних зіхань!
Ти також, самотня сльозино,
На віях моїх розтань!

* * *

Крізь хмари осінній півмісяць
Пробився серпом блідим.
Стоїть при кладовищі
Пастора тихий дім.

Читає біблію мати,
Син біля свічки притих,
Старша дочка куняє,
А менша каже до них:

«Ох, боже, до чого ж нудно
Життя в нас потяглось!
Тільки і є розваги,
Коли ховають когось».

Читаючи, каже мати:
«Та що там, лиш четверо світ
Лишило во дня, як батька
Поховано біля воріт».

А старша дочка позіхав:
«Помреш тут з вами, хоч плач,
Я завтра піду до графа,—
Кохав мене багач».

А син молодший сміється:
«Тут троє мисливців є,
Що роблять золото й приймуть
Мене в товариство своє».

Тут синові біблію мати
В бліде обличчя жбурля:
«Ти хочеш розбійником стати,
Прокляте богом хлоп'я!»

І чують — щось стукнуло в шибку,
І бачать — рука у вікні.
То мертвий батько надворі
Стоїть у чорнім вбранні.

* * *

Наснилось: дивилась печально зоря,
І місяць, і небо журбенне;
Я в місто лечу, де кохана моя
Живе далеко від мене.

І ось її дім, коло нього стою
І сходи цілую, де мила
Ставила ногу маленьку свою,
Де сукня її шелестіла.

Ніч нескінченна, ніч крижана
Лежить на холоднім камінні;
Стежить за мною постать з вікна —
Вся в місячному промінні.

* * *

Надворі лиха негода,
То дощ, то січе сніжком.
Сиджу в задумі й дивлюся
У темряву за вікном.

Гей адалеку вогник самотній
Мигтить крізь тьму густу;
З ліхтариком добра матуся
Прямув кудись в сльоту.

Можливо, іде кушити
Масла, яєць і муки,
Во хоче коржа смачного
Вона спекти для дочки.

Дочка у кріслі на свічку
Мружиться в напівсні;
Круг милого личка злотом
Локони сяють рясні.

* * *

Всі певні: од любовних
Терзаюсь я мук гірких,
Я врешті й сам в цьому впевнився,
То правда, як на гріх.

О крихто моя винозора,
Тобі я признався давно,
Що палить мене кохання,
Мов рана в серці воно.

Та лиш у думках до тебе
Так говорити я смів.
О боже! — з тобою поруч
Мовчав я, немов онімів.

То ангели злі щоразу
Стуляли рота мені;
Це через них — о боже! —
Я гину в самотині.

* * *

Чи вона не помічала
У твоїх очах кохання?
Чи не міг ти прочитати
І в її очах бажання?

Чи крізь них не видно душу,
Серце щире, не байдуже?
Адже ти в подібних справах
Не осел, мій любий друже!

* * *

Любили вони — та обоє
Дивились, немов вороги,
І вперто обоє мовчали,
Хоч мліли обоє з жаги.

Вони розлучились — лиш зрідка
Їх сни єднали німі.
Вони давно вже померли
Й не знали про те самі.

* * *

Коли я вам скарживсь на біль і зітхав,
З вас кожний мовчав і з нудьги позіхав;
Коли ж у вірші я вклав свій біль,
Гучні дифірамби почув звідусіль.

* * *

Гукнув я чорта, і він прибув,
Але не такий, як я думати звик.
Він не гидкий, не кульгавий був,
А милий приємний чоловік,
Чоловік у літах своїх найкращих —
Із світських, вихованих, путящих.
Він вельми тямущий дипломат,
Про церкву й державу балакати рад.
Що ж трохи блідий, в тім дива немає —
Санскрит і Гегеля саме вивчає.
Фукé — поет його кращих мрій,
А критику, мабуть, він геть покине,
Віддавши заняття це старовинне
Гекаті, прабабці любій своїй.
Хвалив він мої юридичні справи,
Бо й сам колись бравсь до цієї справи.
Сказав, що цілком байдужий він
До дружби мосі,— і гречний уклін
Зробив, запитавши: — Чи ми, скажіть,
В іспанським посольстві не бачились з вами? —
І я, придивившись до нього, ту ж мить
Згадав, що знайомий вже з ним роками.

* * *

Не кепкуй, людино, з чорта!
Шлях життя короткий в нас,
А вогонь одвічний в пеклі
Ще палає — не погас.

Сплачуй всі борги, людино!
Довгий шлях в житті для нас —
Доведеться брати набір,
Як робив ти вже не раз.

* * *

Три ясні царі із східних країн
В кожне містечко вступали.
«Де тут дорога на Віфлем?»—
Зустрічних всюди питали.

Ні старе, ні мале — ніхто не знав.
Царі мандрували все далі.
І ласкава ясна зоря
Ім весело з неба сяла.

Над оселею Йосифа стала зоря.
Царі знайшли, що шукали.
Ревів бичок, кричало дитя,
Три східні царі співали.

* * *

Дитя моє, бувши дітьми,
Двійком малих дітей,
Ми в курнику під солому
Ховалися від людей.

Ми кукурікали півнем,
І люди, що йшли поза нас,
Вірили — кукуріку! —
То півень і є якраз.

Ящик стояв на подвір'ї —
Жили ми з тобою в нім,
Прикрасивши папірцями
Його, як гостинний дім.

Стара сусідова кицька
Віаит нам складала свій,
Робили ми компліменти
І ввічливий кніксен їй.

Розпитували, чи здорова;
А втім, у пізніший час
Те саме стареньким кицям
Казали ми ще не раз.

Сиділи вдвох, і частенько
Тужили, як люди старі,
І скаржилися, що добре
Жилося в давній порі.

Як зникли вірність, і віра,
Й любов, що жила колись,
І як подорожчала кава
І гроші перевелись!

Минули дитячі ігри,
Ніщо не вернеться знов —
Ні світ, ні життя, ні гроші,
Ні вірність, ні віра й любов.

* * *

Аж серце стисне, як згадаю
Забуті давні дні, коли
Спокійний світ лежав без краю
І люди мирно ще жили.

Все зрушилось навколо тебе,
Нужда й гризота скрізь тепер,
Неначе бог помер у небі
І в пеклі чорт давно помер.

А навкруги таке страждання,
Таке холодне люте зло,—
Коли б не крихітка кохання,
Навряд чи можна б жить було.

В молодії давні літа
 Від кохання без привіта
 Я палав не раз;
 Дорогі тепера дрова,
 Згас вогонь, душа здорова,
 Далєбі, от це й гаразд!

Красна любко, не журися!
 Нášчо сльози? Схаменися!
 Так роби, як я:
 Ти живи, поки живеться,
 А журбу забудь,— минеться!
 Далєбі! Та й будь моя.

Приснилась мені моя люба —
 Пригноблена жінка сумна.
 Своєї колишньої вроди
 В нужді позбулася вона.

Дитя до грудей пригортала,
 А друге за нею брело,
 І зір, і хода, і одежа —
 Все в неї убоге було.

З базару вона поверталась,
 Коли я її перестрів —
 Спинивсь я і сумно й спокійно
 До неї заговорив:

«Бліда ти, стомлена й хвора,—
 У дім мій зо мною ходім,
 Я буду на хліб заробляти
 Трудом і старанням своїм.

Для діток твоїх недорослих
Віддав би я радо життя,
Найбільше ж для тебе самої,
Знедолене, бідне дитя.

Не буду тобі говорити
Про те, що тебе я любив,
Коли ж ти помреш — на могилі
Ридатиму я без слів».

* * *

Я тобі на вірність клявся,
До серденька пригортав,
В сіті власні я попався
І за правду жарт прийняв.

Як покинеш в цю хвилину
Ти мене хоч би на жарт,—
Я застрелюсь, я загину,
Бо без тебе жить не варт!

* * *

Не шалійте з нетерпіння,
Якщо тон пісень журливих
Часом ще звучить виразно
І в моїх новіших співах.

Зачекайте, відлунає
Давнє горе непривітне,
І нова весна піснями
В серці згоєнім розквітне!

* * *

Ти й красуня, й господиня
Над усім добром своїм,
Льох і стайня в тебе добрі,
Мавш добре поле й дім.

У садку твоїм политі
І стежки, і квітники,
Околог — і той вживавш:
Набивавш сінники.

Лиш устам твоїм і серцю
Ужиття ніяк нема,
І в напівзужитім ліжку
Ти вночі лежиш сама.

* * *

Пора скаменутись, позбутися мрій,
Кінчати з безумною грою,—
Я надто довго, як лицедій,
Комедію грав з тобою.

Чудові куліси в театрі я мав —
І все в романтичному стилі,
Мій рицарський плащ в брузументах палав,
Палали чуття спломенілі.

І що ж, хоч я мудро дивацькі оті
Приборкав чуття навіжені,
Нещасний і досі ще я у житті,
Мов досі ще граю на сцені.

О боже! Убравшись в позичений грим,
Казав я всю правду до краю —
Не знав я, що з смертю у серці своїм
Вмирущого воїна граю.

* * *

Всеволодний Вісвамітра
То б'ється, а то постить,—
Корову у Васішти
Йому одібрать кортить.

Який ти бик, Вісвамітро,
Про що тут говорить,—
Коли за корову ти можеш
І битися, і постить!

* * *

Тільки б серця не зламала
В тебе доля навісна,
Все віддасть нова весна,
Що зима в тебе забрала.

Скільки ще тобі радіти!
Вічне щастя зберегти!
Серце, все, що любиш ти,—
Смієш, мушиш ти любити!

* * *

Ти квітка і гарна, і чиста,
Весняна в тобі яснота;
Дивлюсь я на тебе, і туга
Серце мені огорта.

І наче тобі у зажурі
Я руку кладу на чоло,
І, молячись, небо благаю,
Щоб цноту твою зберегло.

* * *

Любко, це для тебе згуба,
Сам про те я мушу дбати,
Щоб не дати твому серцю
Від кохання запалати.

Я про тебе дбаю щиро,
А однак не раз благаю,
В думці криючи благання:
«Покохай мене, мій раю!»

* * *

Коли в подушкі і в тишу
Порину в час нічний,
Зринає перед мене
Твій образ осяйний.

Коли ж склепляє очі
Дрімота і п'ятьма,
Твій образ милий входить
У сон мій крадькома.

А прокидаюсь вранці —
Те саме й наяву:
Весь день твій образ в серці,
Тобою я живу.

* * *

Дівчинко — уста червоні,
Мед у погляді та сміх —
Дівчинко моя маленька,
Ти завжди в думках моїх.

В довгий вечір цей зимовий
Дуже хочеться мені
У кімнаточці з тобою
Побалакати в тишині.

Я б хотів поцілувати
Руку білу та малу
І сльозами окропити
Руку білу та малу.

* * *

Хай навкіл мете завія,
Хай штурмує, шаленіє,
Хай зі давоном б'є у вікна,—
У плачі я не поникну,
Бо весна в душі моїй .
І коханий образ твій.

* * *

Хто благає матір божу,
Хто святих Петра і Павла,
Я ж одну благаю тільки —
Сонце ясне, любку гожу.

Будь до мене прихильніша,
Дай розкоші, поцілунків!
Ти, з дівчат найкраще сонце,
З сонців дівчина ясніша!

* * *

Друже мій, ти закохавсь,—
Біль новий тебе колише;
Все темніше в голові,
А на серці — все ясніше.

Друже мій, ти закохавсь,
Не сховаєш те, що зріє,—
Твого серця щирий жар
Крізь жилетку пламенів.

* * *

Хотів перебути з тобою
Хвилину самоти —
Не згодилась зо мною,
Бо поспішала ти.

Сказав я: душа спопеліла
І жар мій — все буде твоїм!
Ти кніксен мені зробила
І засміялась при тім.

Мене ти ще більш печальним
Зробила на довгі дні —
У поцілунку прощальнім
Відмовила мені.

Стрілятися я не стану,
Про це ти й думать облиш,—
Бо все це, моя кохана,
Траплялось мені й раніш.

* * *

Сапфірової синизні
Твої глибокі очі.
Щасливець той, кому вони
Всміхаються охоче.

А серце в тебе — той алмаз,
Що гранями яскрів.
Щасливець, з ким воно весь час
Горить і пламеніє.

Напівроакриті, надять, звуть
Твої рубіни губи.
Щасливець той, кому шепнуть
Вони жадане: «Любий!»

Якби щасливчика того
Зустрів я в темнім лісі,
Йй-право, щастя він свого
Волів би сам зректися.

* * *

Світ наш занадто фрагментоподібний.
Німецький професор, ось хто тут потрібний!
На світ роздертий він кине оком,
В розумну систему стулить шматки,
І своїм нічним ковпаком і плаффоком
Заптопає світобудови дірки.

* * *

Сьогодні у них, мабуть, гості,
В будинкові скрізь вогні.
На другому поверсі часом
З'являється тінь у вікні.

В п'їтми я стою самотній,
І ти не бачиш мене.
Ще важче тобі зазирнути
У серце мов смутне.

Це серце до тебе лине
І гине з кохання свого,
Воно обливається кров'ю,
А ти не бачиш того.

* * *

Хотів би я в слово єдине
Вмістити всю душу смутну,
Віддать його вільному вітру —
Нехай би одніс в далину.

Нехай би печаль в отім слові
До тебе моя попливла,
Щоб ти її кожду хвилину
Почути, кохана, могла.

І навіть, коли серед ночі
Заплющив ти очі ясні,
І тут щоб знайшло моє слово
Тебе у найглибшому сні.

* * *

У тебе алмази, і перли,
І людські усі скарби.
І очі найкращі у світі,—
Чого ще, люба, тобі?

Я ціле летюче військо
Про очі твої голубі
Пісень написав безсмертних,—
Чого ще, люба, тобі?

Мене своїми очима
В нерівній боротьбі
Вкінець ти занастила,—
Чого ще, люба, тобі?

* * *

Вперше може нещасливо
Закохатись навіть бог,
Але вдруге безнадійно
Закохається лиш дурень.

Що ж, я дурень, я кохаю
Знов без жодної надії,
Сонце, місяць, світ сміється,
Я сміюся теж — і гину.

* * *

Мав я від них і раду, й пораду,
Брали мене, як на принаду,—
Мовляв, ти трохи лиш зажди,
Ми тебе визволимо з біди.

Але за їхньої допомоги
Я, мабуть, простяг би з голоду ноги,—
Коли б не з'явивсь чоловічок один,
Взявся як слід за мене він.

Ну й чоловічок! Вічне спасибі
Він заслужив на моєму хлібі!
Шкода, що з ним не обнятися нам,
Бо чоловічок отой — я сам!

* * *

Цей юнак хвали достойний!
Він, коли мене стрічає,
Устрицями, і рейнвейном,
І лікером пригощає.

Вранці прийде привітатись,
Все на нім в останній моді —
Штаненята, фрак і галстук,—
Справжній денді він, та й годі.

Він у захваті від мене,
Щиро радий моїй славі,
І в послузі мені стати
В будь-якій готовий справі.

Вечорами ж десь в салоні,
І в інтимнім колі, й в ширшій,
Він натхненно милим дамам
Декламує мої вірші.

В наші дні, коли юнацтво
Легковажне і нечемне,
З юнаком таким стрічатись
І цікаво, і приємно.

* * *

Мені приснилося: я бог,—
У небі дні минають,
І хором ангели пісень —
Моїх пісень співають.

Я тістечка й цукерки їм,
І все, що забажаю,
П'ю «кардинал», але боргів —
Боргів я тут не маю.

І все ж гнітить мене нудьга:
На землю я хотів би.
Коли б не богом був я тут —
З нудьги осатанів би.

«Нум, довгоногий Гавриїл,
Злітай униз для мене,
І друга щирого мого —
Примчи сюди Еугена.»

Шукай його десь у шинку,
Бо він забув про книги,
У мамзель Майер він сидить,
А зовсім не в Ядвіги».

Розправив крила Гавриїл
І хвацько вниз метнувся,
І незабаром з гультяєм,
З дружком моїм, вернувся.

«От бачиш, хлопче, вже я бог,
Владар землі і люду!
Хіба тобі я не казав,
Що чимсь путящим буду?»

Ти не дивуйсь — я чудеса
Щодня творю господні.
Тобі на радість, весь Берлін
Вщасливлю я сьогодні.

Каміння бруку розколю
Ту ж мить по половинці —
В них свіжих устриць посаджу,
Нехай жеруть берлінці!

Смачний лимонний сік дощем
Нехай їх рясно скропить,
Міські канали через край
Нехай рейнвейн затопить».

Гуде, радіє весь Берлін,
Накинувся на страви,
Пани із земського суда
П'ють просто із канали.

«Хвала божественним харчам!»-
Поети славлять їжу.
Вилизує офіцерна
Панель — надивовижу!

Розумні фендрики гуртом
Взялись до діла живо —
Вони ж бо знають — не щодня
Таке буває диво!

* * *

Залишив я вас у чудовому липні,
Щоб нині у січні зустрітися знов.
Тоді ви, здається, палали від спеки,
Тепер прохолола, либонь, ваша кров.

Я знову подамсь, коли ж знову вернуся,—
І жар ваш, і холод давно вже помре,
І мовчки пройду я поза ваші могили,
І серце моє буде бідне й старе.

* * *

У темній поштовій кареті
Ми їхали вдвох крізь ніч,
Ми линули серцем до серця,
Дивилися віч-у-віч.

Коли ж зайнявся ранок,
Ми кличемо провідника:
Сидить між нами ваець —
Амур, пасажир без квитка!

* * *

Бог зна, де шалена дівка
Оселилася моя;
Лаючись, у дощ та хвищу
Все оббігав місто я.

Уганяв з корчми до шинку,
У готелі заглядав,
Марно кельнерів брутальних
Про дівчисько я питав.

Раптом ось вона — регоче,
Подає до мене знак.
Ти — і в цьому пишнім домі?
Не подумав би ніяк!

* * *

Вечірні промені ясні
По хвилях миготіли,
Біля хатини самотні,
Мовчавні ми сиділи.

Все море вкрили тумані,
Вгорі чайки кружляли,

А сльози милої дрібні
З очей на руки впали.

І я навколішки упав,
На сльози ті дивився,
Ті білі руки цілував
І гірких сліз напився.

Мені сум-туга навісна
Так палить душу й тіло,
Та безталанниця сумна
Мене слізьми струїла.

* * *

Коли ми одружимося, тобі
Всі задритимуть, та й годі.
Зо мною ти житимеш, далєбі,
В розвагах та насолоді.

Хоч бийся, хоч лайся,— буду терпіть,
Покірно гнутиму спину;
А віршів моїх не станеш хвалить,—
Ту ж мить тебе покину.

* * *

На перса твої білосніжні
Я голову схилив
І тайни твого серця
Підслухати хотів.

У брамі блакитні гусари,—
На тебе почався штурм,
І вранці мене ти, мій раю,
Покинеш під сальву сурм.

Та завтра — що буде, те й буде,
А нині, кохана моя,
Зазнаю в твоїх обіймах
Подвійного щастя я.

* * *

Сурмлять блакитні гусари
І геть виїжджають з воріт.
Кохана, я знову для тебе
Приношу троянди цвіт.

Чудові були в нас гості,—
Військового щастя сини!
Здається, і в серці твоєму
Були на постої вони.

* * *

Серце! Доля ще не вмерла.
Згине ця пора сумна,
Все віддасть тобі весна,
Що зима колись пожерла.

Ще залишилося немало!
Цей широкий пишний світ,
Цей краси весняний квіт,
Все твоє, щоб ти кохало!

* * *

Ах, це знов ті самі очі,
Що колись мене вітали,
І уста твої ті самі,
Що так палко цілували.

І той самий любий голос,
Що небесним співом лився,
Тільки я не той, що перше,
Тільки я перемінився.

Хоч мене знов обнімають
Сніжно-білі гарні руки,—
Я лежу на білих грудях
Повен смутку, повен муки.

* * *

Мене ви рідко розуміли,
Я міг вас рідко розуміть:
А як в болоті ми засіли,
Порозумілися ту ж мить.

* * *

Кастрати аж завищали,
Коли я голос подав,
Кричали і верещали:
Для них я грубо співав!

І так вони пискотали
Тоненьким голоском,
Що трелі, немов кристали,
Розносилися дзвінком.

Співали вони до нестями
Про очі і ночі — ах!
Від того мистецтва дами
Аж плавали в сльозах.

* * *

На бульварах Саламанки
Прохолода віє сонна.
Там во мною в літній вечір
Походжає гарна донна.

Нишком я обняв рукою
Стан гнучкий моєї феї,
І перстом щасливим чую,
Як тріпочуть груди в неї.

Та якийсь тривожний шепіт
Лине поміж липи темні,
І рокоче десь струмочок
Сни зловіщі, сни таємні.

«Ах, сеньйоро! Чує серце,
Що мені вже тут не жити,—
По бульварах Саламанки
Нам вже більше не ходити».

* * *

Дон Енріке, що Прекрасним
Кожен тут його взиває,—
Біля мене за стіною
По сусідству проживає.

Мліють дами в Саламанці,
Як він на бульвар виходить,
Вус підкрутить, в шпори дзвонить
І собак з собою водить.

Але в тихий час вечірній
Вдома він самотно мріє
І, гітару взявши в руки,
Таємничі сни леліє.

І тремтяче б'є по струнах,
І фантазії виводить —
Ах, до млості тим квилінням
Часом він мене доводить.

* * *

Ніч шляхи укрила дальні,
Душу й серце втома крає...
Тихим світлом безпечальним
Місяць землю осяває.

Ніжним світлом місяць бере
Мовчазне страхіття ночі;
І мов минає горе,
І сльоза пливе на очі.

Так, смерть — це тиха ніч без снів,
Але життя — задушний день...
Вже смеркло... Я дрімаю...
Цей день мене так втомив.

Над ліжком липа сниться мені,
Співає юний соловей,
Вічну пісню кохання
Я чую навіть у сні.

Де кохана, для якої
Ти співав пісні чудові,
Коли в серці в тебе грало
Вічне полум'я любові?

Вже те полум'я погасло,
В серці холод і мовчання,
Книжка ця — то тільки урна
З попелом мого кохання.

ДОННА КЛАРА

Присмерком в саду блукає
Молода дочка алькада;
Б'ють литаври, грають сурми —
Все дзвенить навколо замку.

«Як мені набридли танці,
Й влєсливі слова солодкі,
Й рицарі, що тільки й знають,
Як мене рівняти з сонцем».

Все набридло з того часу,
Як у місячному сьйві
Рицар з лютнею своєю
Під вікном моїм з'явився.

Він стояв стрункий і мужній,
І палали в нього очі,
Був блідий він і прекрасний,
Наче сам святий Георгій».

Так гадала донна Клара,
Очі втупивши додолу,
А звела їх — перед нею
Знов стоїть прекрасний рицар.

Ось вони, за руки взявшись,
В сьйві місяця гуляють,—
Ім всміхаються зефіри
І вклоняються троянди.

Уклоняються троянди
І горять, мов жар любові.
«А скажи мені, кохана,
Чом ти раптом спаленіла?»

«Комарі мене кусають,
А вони, коханий, влітку
Докучають, наче юрби
Тих євреїв довгоносих».

«Кинь євреїв з комарами»,—
Каже рицар їй ласкаво.
З мигдалевих віт спадають
Білих тисячі пелюсток.

Білих тисячі пелюсток
Ллють найтонші аромати.
«А скажи мені, кохана,
Ти мене насправді любиш?»

«Я люблю тебе, коханий,
Присягаюся Ісусом,
Котрого євреї клятї
Так підступно й люто вбили».

«Кинь Ісуса і євреїв»,—
Каже рицар їй ласкаво.
Вдалині кивають сонно
Осяйні дідеї білі.

Осяйні лілеї білі
Вгору дивляться, на зорі.
«А скажи мені, кохана,
Присягася ти щиро?»

«Присягаюсь, милий, щиро,
Бо немає в мене в серці
Ані краплі крові маврів
Чи брудних отих євреїв».

«Кинь ти маврів та євреїв»,—
Каже рицар їй ласкаво
І у миртову альтанку
Вводить він дочку алькальда.

У тонкі любовні сіті
Він зловив її тихенько —
Мало слів, цілунків безліч,
І серця, кохання повні.

Мов солодкий спів весільний,
Ллється пісня солов'їна,
Мов зі світочами в танці,
Світляки у п'їтьмі грають.

Стало тихо у альтанці,
Тільки чути, як таємно
Щось шепочуть мудрі мирти
І вітхають ніжні квіти.

Раптом сурми і литаври
Гучно вдарили від замку,
І прокинулася Клара,
І шарпнулася з обіймів.

«Чуєш? То мене, коханий,
Кличуть в замок, тож нарешті
Ти відкрий своє наймення,
Що приховуєш так довго».

Рицар весело сміється
І цілує донні пальці,
І уста, й чоло цілує,
А тоді нарешті каже:

«Я, сеньйоро, ваш коханець,—
Син преславного старого
І великого раввіна
Ізраеля з Сарагоси».

АЛЬМАНЗОР

I

У Кордовському соборі
Рівно тисяча і триста
Кам'яних колон гігантських
Велетенську держать баню.

Баню, стіни і колони
Списано згори донизу
Поспіль сурами з корана
У барвистих арабесках.

Возвели каліфи маврів
Цю будову для аллаха,—
Та багато вже змінилось
В каламутнім вирі часу.

З мінарета, звідки вірних
Муедзін скликав молитись,—
Нині дзвони християнські
Дзеленчать меланхолійно.

У мечеті, де співали
Правовірні гімн пророка,
Зараз лисі попенята
Правлять меси дивовижні.

В'ються й крутяться навколо
Розмальованої ляльки,
Дзвонять, бекають та кадять,
А свічки дурні мигочуть.

У Кордовському соборі —
Там Альманзор бен Абдула
Позирає на колони
І сумні слова шепоче:

«Вас, колони велетенські,
Збудували для аллаха,—
Зараз мусите служити
Ненависним християнам.

Ви своїй скорились долі,
Несете тягар терпляче,
Хто за вас слабіший,— мусить
Підкорятись, хоч не хоче».

І Альманзор бен Абдула
Молодим чолом веселим
Понад купіллю схилився
У Кордовському соборі.

II

Хутко вийшов він з собору,
На прудкім коні погнався,
Аж розвіялись по вітру
Вогкі кучері та пера.

По шляху до Альколеї,
Берегом Гвадалквівіру,
Де цвітуть мигдалі білі
І пахучі помаранчі,

Мчить чимдуж веселий рицар,
Свище, тішиться, сміється,
В тон йому пташки співають
І вода співає в річці.

В гордім замку Альколеї
Донна Клара де Альварес,—
Десь в Наваррі б'ється батько,
І вона радіє з волі.

Вже здаля Альманзор чує
Звуки сурм і тулумбасів,
І вогні блищать із замку
Крізь дерева присмеркові.

В гордім замку в Альколеї
Там дванадцять дам танцює,
З ними рицарів дванадцять,
А найкращий з них Альманзор.

Легко й весело літає
Він по залі та покоях
І прекрасним дамам гречно
Розсипає компліменти.

Ізабеллі гарні ручки
Він цілує й за хвилину
Вже сидить біля Ельвіри,
Заглядаючи їй в очі.

В Леонори він питає:
«Я вам винні до вподоби?»—
І показує нашітий
На кереї хрест господній.

Кожну даму запевняє,
Що її в душі леліє,
І хрестом клянеться кожній
Того вечора втридцятьє.

III

В гордім замку в Альколеї
Втихли музика й забави,
Зникли рицарі та дами,
І вогні погасли в залі.

Донна Клара та Альманзор
Тільки вдвох zostались в залі,
І на них остання лампа
Скупо світло розсіває.

Донна Клара сіла в крісло,
Рицар, сівши на ослінчик,
Сонну голову схилив
На коліна любій Кларі.

Дама з пляшечки пахучу
Лле трояндову олію
На Альманзора волосся,—
Але важко він зітхає.

Дама ніжними устами
Проливає поцілунки
На Альманзора волосся,—
А чоло його хмурніє.

Дама із очей прекрасних
Проливає тихі сльози
На Альманзора волосся,—
Він стискає міцно губи.

Снить він, що стоїть ізнову,
Мокру голову схиливши,
У Кордовському соборі
І понурий гомін чує.

Це колони велетенські
Грізно й голосно бурмочуть,
Що тягар їм став нестерпний,—
Затремтіли, похитнулись,

Впали з гуркотом колони,
Зблід народ, попи поблідли,
Впала баня й застогнали
Вголос боги християнські.

Північне море

ПЕРШИЙ ЦИКЛ

1. Коропування

Ви пісні! Ви хороші пісні мої!
Вставайте! Вставайте! Озбройтесь!
В сурми сурміть,
На щиті підніміть
Це дівча молоде,
Що серцем моїм володіти буде,
Мов королева.

Слава тобі, молода королево!

Із сонця вгорі
Зриваю я золото променів сяйних
І сплітаю ясну діадему
Для твого чарівного чола.
Од сповитих синім шовком небес,
Звідки сяють вночі самоцвіти,
Я відкраю коштовний шматок
І накиву його, мов порфіру,
На твої королівські плечі.
Я дам тобі придворний почет
З бундючно-дзвінких сонетів,

Гордих терцин і ввічливих стансів;
Кур'єром в тебе буде мій дотеп,
Придворним блазнем — моя фантазія,
Герольдом зі сміхом крізь сльози в гербі,
Служити буде мій гумор.
А сам я, моя королево,
Стаю на коліна перед тобою
І побожно, на червоній оксамитній подушці
Передаю тобі
Оту крихітку розуму,
Що в ласки своєї лишила мені
Твоя попередниця на троні.

2. Сутінки

На безлюднім березі моря
Сидів я самотній, з печальними думами.
Сонце схилялося й слало
Смуги огнисті на воду,
І білі далекі хвилі,
Гонимі прибоєм,
Пінилися, билися ближче та ближче.
Шурхіт таємний, і шепіт, і свист,
І сміх, і зітхання, і шелест,
Таємний мотив колискової пісні...
Мені здалося, ніби чую забуті саги,
Милі казки старовинні,
Що я їх колись ще хлопчиськом
Чув від сусідських дітей,
Коли ми вечором влітку
На кам'яних східцях ганочка
Сиділи в тихій розмові;
Билися маленькі дитячі серця,
Горіла цікавість у очах.
В цю ж годину дівчата в домі
Біля духмяного цвіту в вазонах,
Біля вікна, сиділи,
І їхні рум'яні личка
Сміялись, осяяні місячним світлом.

3. Захід сонця

Вогнисто-червонеє сонце зникає
В шумливім, в далекім
Сіро-сріблястім морі.

Легенькі хмарки, мов рожеве видіння,
Линуть услід йому; а насупроти
З похмурих осінніх хмарин мерехтливих
Сумним і смертельно блідим обличчям
Дивиться місяць; а в небі за ним,
Неначе іскорки світла,
В далях туманних блимають зорі.

Сяяло в небі колись
Вірне подружжя:
Бог — Сонце й богиня — Селена,
А навкруг золотились зірки,
Їхві маленькі безгрішні діти.
Та язики зашипіли отруйні —
І розлучилося у ворожнечі
Щире подружжя — Сояце й Селена.

Тепер удень у самотній пишноті
Підводиться в небі Сонце, як бог,
Звеличене в пісні, прославлене здавна
Від гордих, багатих людей.
А темної ночі
В небі блукає богиня Селена,
Мати нещасна,
З посиротілими дітьми — зірками,
Сяючи сумно і тихо,
І дівчата закохані, й мрійні поети
Присвячують їй свої співи і сльози.

Богиня Селена серцем ласкавим
Ще й досі кохає красеня мужа.
Вечором тихим, тремтлива й бліда,
Стежить вона крізь проворі хмарини
Поглядом журним,— куди він зникає.
Може б, хотіла сказати: «Вернися!
Діти кличуть тебе!»
А впертий бог Сонце,
Дружину побачивши, почервонів
Подвійним рум'янцем
Від гніву і болю
І, невблаганний, іде з небосхилу
На ліжко вдовецьке холодне.
Отак-то безжальна і люта злоба

Принесла горе, нещастя і муку
Навіть вічним богам.
І бідні боги вгорі в небесах
Блукають у горі
Шляхом безутішним.
Ім смерті немає,
І тягнуть вони за собою
Своє променисте горе.

Але я, звичайна людина,
Щаслива від того, що смертна,
Не нарікаю на долю.

4. Ніч на березі моря

Беззоряна ніч і холодна.
Хвилюється море,
Над морем же, просто на череві,
Лежить вайлуватий північний вітер
І таємничим хрипливим голосом,
Мов буркотун у доброму настрої,
З морем веде теревені.
Він повіда неймовірні історії,
Казки про велетнів, давні й химерні,
Норвезькі саги прадавні,
І раптом регоче, і в реві несе
Заляття із Едди і руни,
Та так же він вие уперто-похмуро,
Що діти біляві моря
Підскакують в хвилі, радіють, мов п'яні,
В шаленому захваті.

Тим часом на березі рівнім,
Пісочком, вологим від хвилі морської,
Чужинець проходить, і серце у нього
Кипить гірш од вітру і хвилі.
І де тільки ступить,
Там сиплються іскри й тріщать черепашки.
Він щільно вгорнувся у плащ сіруватий
І швидко крокує крізь ніч серед бурі
На вогник маленький,
Що блимає тихо й любовно
В самотній рибальській хатині.
Десь батько із братом на морі,

Самісінька в хаті
Лишилась рибалчина донька,
Чудово-вродлива рибалчина донька.

Одна біля вогнища довго сидить
І слухає пильно, як в казані
Солодко-тихо клекоче вода,
Тріскучий хмиз підкидає в вогонь,
Дмухає на багаття,
І сляво червоне
Грає чарівно
На розпашілому личку її,
На ніжнім та білім плечі,
Що так вигляда соромливо
З шорсткої сорочки,
Тремтить і на ручці малій,
Що дужче стягає спідничку
Круг стану стрункого.

Аж враз розчиняються двері,
І входить нічний перехожий,
І дивиться він з любов'ю
На миле дівчатко біляве,
Що в хвилюванні стоїть перед ним,
Немовби тремтяча лілея.
Він кидає плащ на долівку,
Сміється і каже:
«Ти бачиш, дитинко, я слова дотримав,
Ось я прийшов, і зі мною прийшов
Казковий той час, коли з неба боги
Приходили в хату до людських дівчат,
І людських дівчат обнімали,
І з ними родили
Скіпетроносних царів і героїв,
Що дивом бували для світу.
Тож не дивуйся ти більше, дитинко,
Цьому божеству, що перед тобою.
Налий мені краще чаю з ромом,
Бо ніч холоднюща,
А в холод такий
Мерзнем також і ми — правічні боги,
І маємо потім божественний нежить
І кашель безсмертний».

5. Посейдон

Сонце проміннями грало
Над морем хвилястим, безкраїм.
Далеко на рейді блищав корабель,
Що мав у вітчизну забрати мене.
Тільки супутного вітру немає.
На дюні пісковій сидів я спокійно,
На березі тихім,
І пісню читав собі про Одиссея,
Давню, але не старіючу пісню,
І з сторінок, розколиханих морем,
Радісно чулося тут біля мене
Дихання богів,
І людства весна промениста,
І небо квітуче Еллади.

Серце мов співчуттям проводжало
Сина Лаєртового у біді,
Билося з ним у журливій задумі
Біля гостинного вогнища,
Там, де цариці пурпур прядуть,
Допомагало брехати й тікати
З обіймів жіночих, з печери циклопів,
Ішло за ним в кімерійську ніч,
Де кораблі потопали в негоду,
Терпіло з ним невимовне горе.
Зіткнувши, сказав я: «О злий Посейдоне,
Гнів твій страшний,
І сам я боюся,
Що не вернуся в далеку вітчизну!»

Ледве я мовив останні слова,—
Запівилось море,
І в білої хвилі сам бог океану,
Виткнувши голову у осоці,
Крикнув глузливо до мене:

«Не бійся, поетику!
Зовсім не хочу вчинити я зла
В морі твоєму кораблику
Чи налякати твоє існування
Бурею — в морі похмурім.
Ти ж бо, поете, мене не гнівив,

Ти не розбив ані башточки в мурах
Священного міста Пріама.
Ти й волоска не спалив на чолі
Сина мого Поліфема,
Ніколи тобі не давала порад
Богиня Афіна-Паллада».

Так проказавши, старий Посейдон
Знову поринув у море.
Із цього морського грубезного жарту
Довго сміялися десь під водою
Перекупка риби, товста Амфітріда,
І дочки дурнепські Нерея.

6. Признання

В присмерку прийшов вечір,
Ще шаленіше шумів прибіїв,
Я ж бо сидів і дивився
На білий танець валів,
І мої груди здіймались, як море,
І мене охопила глибока журба,
Журба за тобою, люба, хороша.
Образ твій світлий ношу я в собі.
Всюди він кличе мене,
Всюди й повсюди —
І в вітровім шумі, і в клетоті моря,
І в тяжкім зітханні моїх грудей.

Очеретинкою пишу на піску:
«Агнесо, кохаю тебе!»
Хвилі ж розлючені залили
Ніжнє слово признання
Й зітерли його.

Крихкий очеретку, зрадливий піску,
Хвилі текучі,— більш вам не вірю!
Небо темнішає,— і серце палає,
Міцною рукою з норвезьких лісів
Я вириваю найвищу ялину,
Вмочаю її
У пащеку Етни
І цим велетенським пером огняним
Пишу на небесній стелі:
«Агнесо, кохаю тебе!»

Щоночі в небі від того часу
Палатиме вічно вогнистий напис,
І всі покоління прийдешні
Читатимуть радо небесні слова:
«Агнесо, кохаю тебе!»

7. Уночі в каюті

Море має перлини,
Небо має зірки,
А моє серце, моє серце,
Моє серце має кохання.

Безкраї море і небо,
Та серце моє ще більше,—
Барвистіш, ніж перли й зорі,
Світиться й сяє моє кохання.

Ти, маленьке юне дівча,
Увійди у велике серце;
Моє серце, і море, й небо
Помирають в ясного кохання.

До блакиті в чистім небі,
Де барвисто сяють зорі,
Я припав би поцілунком,
Щоб, припавши, буйно плакати.

Зорі ті — то милі очі,
Що блищать, горять здалеку
І вітають дружньо-широ
З голубого небозводу.

І до того небозводу,
До зірок — очей коханих —
Молитовно зводжу руки,
І прошу, й молю без краю:

«Любі очі, милі зорі!
Дайте ви душі блаженство,
Дайте вмерти! Дайте злитись
З вами, любі, з вашим небом!»

Із очей небесних іскри
Грають золотом і ллються,
Серце шириться без краю,
Вщерть наповнене коханням.

О небесні очі! Плачте,
В моє серце лийте сльози,
Щоб тими слізьми-зірками
Переповнить моє серце.

Заколисаний на хвилі
І замріяний думками,
Я один лежу в каюті,
Сам на ліжкові в куточку.

Крізь відкритий люк я бачу
В небесах зірки блискучі,
Мов солодкі оченята
У коханої моєї.

Ті ласкаві оченята,
Мовби ватра наді мною,
Миготять, мене вітають
З голубої стелі неба.

В ту високу стелю неба
Я вдивляюся, щасливий,
Доки біла мла туману
Не закрийє любі очі.

У дерев'яну стіну корабля,
Біля якої лежу я, мрійливий,
Б'ються хвилі, шалені хвилі.
Вони шумлять і шепочуть
Мені таємниче на вухо:
«Безумний ти, хлопче!
Руки короткі, а небо — далеке,

Зірки ж в небесах,
Мов прибиті гвіздками.
Даремні бажання, даремні зітхання!
Найкраще для тебе було б заснути».

Мені вночі насився степ широкий,
Увесь покритий тихим білим снігом.
Похований під снігом, я лежу
І сплю самотньо мертвим сном холодним.

А з глибини вічної, в далі неба,
Вниз на могилу дивляться зірки.
То очі милої! Горять і сяють
Спокійні очі, сповнені кохання.

8. Буря

Лютує буря
І хльоскає хвилі,
І хвилі від люті у піні встають,
Як башти гойдаються, плинуть,
Білі запінені хвилі.
Кораблик притомлений
Здереться на них —
І падає раптом, безсилий,
В широку і чорну безодню.

О море!
О мати краси, що із піни постала!
Прамати кохання! Жалій ти мене!
Он біла чайка, мов чуючи трупи,
Шугає над хвилю,
І гострить об щоглу свій дзьоб,
І прагне в ненаситі серця
Того, що дочку твою славить,
Того, що узяв твій онук-пустунець
Собі на звичайну забаву.

Даремні зітхання й моління!
Мій заклик зникає у бурянім шалі.
В ревінні сердитого вітру.
Реве, і свистить, і бушує, і стогне,

Неначе страшна божевільня.
І раптом я чую між гамору й шуму
Арфі чарівні акорди,
Тужливі і пристрасні співи,
Що серце чарують і серце шматують,
І голос отой впізнаю.

Десь на шотландській похмурій скелі,
Де приліпився маленький замок,
Над морем, ревучим і гнівним,
Біля вікна з високим склепінням
Жінка вродлива стоїть,
Ніжно-прозора і біла, як мармур.
Грає на арфі вона і співає,
І вітер розмаює довгі коси
І пісню її у зажурі глибокій
Розносить над морем ревучим.

9. Морська тиша

Тиша в морі. Світлий промінь
Кида сонце в тиху хвилю,
Корабель іде у морі,
Шлях пославши смарагдовий.

Під стерном улігся боцман,
Чуйно спить, на грудях лежа,
Весь в смолі смаглявий юнга
Парус порваний латає.

З щік брудних пащить рум'янець,
Рот широкий у тремтінні,
А великі гарні очі
Повні скарги і тривоги.

Капітан над ним бушує
І кляне: «Негідник! Злодій!
Ти навіть з бочки знову
Вкрав у мене оселедця?»

Тиша в морі. Ось із хвилі
Вирина розумна рибка,
Гріє голову на сонці,
Плеще хвостиком, весела.

Тільки чайка, ніби камінь,
Зверху падає на рибку,
В пазури схопивши здобич,
Знов зникає у блакиті.

10. Морська примара

А я на борту корабельнім лежу,
Замріяним зором вдивляюсь
У воду ясну та прозору,
Дивлюся все глибше і глибше,
Аж доки на дні, у глибокій безодні,
Неначе туман забілів,
А далі ясніше і все виразніше
З'являються куполи, кірхи та башти,
Нарешті — у сонці з'явилося місто
Старофламандське,
Обжите людьми.
У чорних плащах чоловіки поважні,
У комірах білих, широких,
На шиях почесні у них ланцюги,
І шпаги в них довгі, і довгі обличчя.
Ідуть через людний майдан, що на ринку,
До ратуші східців високих,
Де статуї кесарів скіпетроносні
Неначе на варті стоять із мечами.
А далі — на вулиці, попід будинками,
Де вікна виблискують, ніби дзеркала,
А липи підстрижені пірамідально,—
Гуляють дівчата в шовкових убраннях.
Стрункі вони станом, обличчям — мов квіти,
І в'ється, й спадає волосся злотисте
З-під шапочок чорних малих.
А хлопці в строкатім іспанським убранні
Проходять повз них і вітаються гордо.
Літні жінки
В старомодній одежі,
Що вже перестала давно шелестіть;
Несуть молитовники й чотки вони,
Дрібненькими кроками
Ідуть до собору,
Приваблені дзвонами
Й звуком органа.

Від цих передзвонів самого мене
Бере тасмниче тремтіння,
Безмежна нудьга і зажура глибока
Стиска мені серце,
Серце моє нездужале.
Здається, немовби усі його рани
Розкрили цілунок кохані уста,
І знову кривавляться рани,—
Краплі, гарячі, червоні,
Повільно і довго спадають
Униз на старенький будинок,
В морському глибокому місті,
На ту кам'яничку, із дахом старим і
шпилястим,—
Вона ж бо давно вже порожня,
Тільки внизу край віконця
Сидить там дівчина,
Схиливши голівку на руку,
Як бідне забуте дитя,—
Я знаю тебе, бідолашне, забуте дитя!
Так он-бо ти де — у морській глибині —
Сховалась від мене
З дитячої примхи
І вийти не можеш,
Сидиш ти чужа, між чужими людьми.
Століття минули,
А я все шукав тебе з мукою в серці,
У цілому світі шукав.
Ти, вічно кохана,
Ти, втрачена здавна,
Ти — знайдена врешті.
Знайшов я тебе, і побачив я знову
Обличчя твоє дороге,
Розумні і вірні очі
І люблю усмішку твою.
Тепер я ніколи тебе не залишу,
Зійду я до тебе в морську глибину.
Розкривши обійми,
Я кинусь до тебе, до серця твого!

Та в хвильку останню захопив дуже вчасно
За ногу мене капітан,

Від борту відтяг
І крикнув мені, посміхнувшись суворо:
«Що це ви, докторе, чи не здуріли?»

11. Очищення

Лишайся в морській глибочині своїй,
Моя божевільна мріє!
В минулім — багато ночей
Серце терзала ти щастям облудним,
Тепер же — морським привидінням
І вдень уже мучиш мене.
Лишайся в безодні на віки віків!
І я ще до тебе закину в глибіню
Усі мої болі й гріхи,
Блазєнський ковпак з бубонцями,
Що довго бряжчав на моїй голові,
Й холодну блискучу гадючу шкуру
Того лицемірства,
Що здавна так мучило серце моє,
Недуже серце,
Що бога зреклося і неба зреклося,
О серце нещасне моє!
Гей! Гей! Починається вітер.
Угору вітрила! Нехай тріпотять!
По зрадницьки тихій рівнині
Летить корабель,
І радію я серцем на волі!

12. Мир

В небі десь високо сонце стояло,
В білі хмарини повите;
Море притихло.
Лежав я, замріявшись, біля стерна
В задумі глибокій — напівнаяву,
Напів у дрімоті я вгледів Христа,
Спасителя світу.
В розмаяній білій одежі
Ішов він, на зріст велетенський,
По суші й по морю.
Небес досягала його голова,
Він, руки простерши, благословляв
Людей і на суші, й ва морі;

Як серце у грудях,
Він сонце проносив,
Червоне, палаюче сонце,
Й червоне палаюче сонячне серце
Ласкаве проміння лило,
Й любов'ю налите ласкаве світло
Осявало і зігрівало
І море, і сушу.

Дзвони гули і тягли урочисто
Направо й наліво, немов лебеді,
Трояндними віжками наш корабель,
Тягли його, граючись, в берег зелений,
До людського житла, до веж височезних
Рухливого міста.

О диво у світі! Яке тихе місто!

Не чути тут шуму глухого

Задušних майстерень.

По вулицях чистих, під сонцем,

Гуляють тут люди, одягнені в біле,

В руках у них пальмове гілля.

І де зустрічаються двоє —

То зором вітають одне одного,

Тремтять від любові і самопожертви,

Одне одного обцілюють в чоло

І дивляться в небо

На сонячне серце спасителя,

Що радісно-мирно кров свою світлу

Сіє із неба.

І радісно кажуть вони:

«Хвала тобі, Ісусе Христе!»

Коли б ти вигадав це сновидіння,

Що б ти віддав за це,

Мій дорогий!

Ти, що на тіло й на розум слабкий

І сильний у вірі, мій любий,

Шануєш троїстість завжди в простоті,

І мопса, і хрест, і лапу

Своїй покровительці лижеш щодня,
І святиш себе
В надвірного радника, радника права,
Нарешті, і в радника влади
У місті святому,
Де сяє пісок і де віра сіяє,
Де Шпрее святої терпляча вода
Серця очищає і чай робить слабшим,—
Якби то ти вигадав це сновидіння,
Мій дорогий!

Поніс би ти все це до міста на продаж,
І лагідне, й з жиру блискуче обличчя
Розтало б в пошані і тихій покорі,
І світлість її королівська
В екстазі тремтячому та у блаженстві
Упала б з молитвою теж на коліна,
І очі, що сяли б у неї від радості,
Пообіцяли б платню тобі збільшить
На сотню талерів прусських,
І ти бурмотів би, схрестивши долоні:
«Хвала тобі, Ісусе Христе!»

ДРУГИЙ ЦИКЛ

1. Привітання морю

Талата! Талата!
Тебе я вітаю, о вічне море!
Вітаю тебе десять тисяч разів
Усім своїм радісним серцем.
Отак, як вітали тебе в давнину
Десять тисяч тих грецьких сердець,
Бідою поборених, за вітчизною стужених,
Славнозвісних тих грецьких сердець.

Здіймалися хвилі,
Здіймались, ревіли,
І сонце на них розсипало
Веселе рожеве проміння;
Сполохані зграї чайок
Летіли у далеч і дзвінко кричали,
Затупали коні, щити заgrimіли,
Далеко летіло, мов клич перемоги,—
Талата! Талата!

Тебе я вітаю, о вічне море!
Наче мова вітчизни, для мене звучать твої
води,

Наче мрії дитинства, знову для мене
Сяють знову на водах рухливих твоїх.
Ти спогади давні мені повідаєш
Про всі милі чудові розваги,
Про всі блискучі різдвяні дарунки,
Про всі червопі дерева-корали,
Про рибки золоті, і перлини, і скойки,
Що їх таємниче ховаєш
У себе на дні, в кришталевім палаці,
О, як нудьгував я в пустельній чужині.
Неначе квітка зів'яла
В бляшанці ботаніка,—
Так моє серце лежало у грудях.
Здавалось мені, що сидів я всю зиму
Недужий, у темній лікарні,
І раптом я вийшов з неї —
Засліплює очі мені і яснє
Весна смарагдова, розбуджена сонцем,

І в білім пвітінні шумлять дерева,
І первістки-квіти на мене зорять
Очима ніжними і запашними,
Все пахне, бринить, і сміється, і диха,
І в сивьому небі співають пташки:
Талата! Талата!

Ти, серце, що так відступило завзято!
Як часто, до сорому часто
Тебе воювали північні жінки!
З великих очей переможних
Палаючі кидали стріли;
Кривими мечами загострених слів
Грозилися груди розсікги,
Клинописом їхніх листів розбивали
Мій бідний приборканий мозок.
Даремно я захищався щитом,
Стріли свистіли, й рубали мечі,
А варварки півночі відтисли
Мене аж до моря...
І, вільно зітхнувши, вітаю я море,
Любе, рятівне море:
Талата! Талата!

2. Гроза

Задушно над морем нависла гроза,
І скрізь чорну стіну хмар
Блискавка скаче гілляста,
І швидко спалахує, й швидко зникає,
Мов дотеп з голови Кроніона.
Над морем розбурханим і почорнілим
Рокочуть громи,
І скачуть білі коні хвиль
Колись-то прижиті Боресм
Від ярих кобил Еріхтона,
І влякано крилами чайки тріпочуть,
Мов тіні померлих на березі Стіксу,
Яких відганяє Харон від нічного човпа.

Бідний, легенький кораблик,
Як він танцює в жорстокому танці!
Кращих музик йому вислав Еол,

Дика їх музика бавить тандорів,
Один свистить, а другий дуднить,
А третій пиляє оглухлого біса...
І змучений шкіпер біля керма
Весь час поглядає на компас,
На серце тремтяче корабля.
Він руки в благанні здіймає до неба:
«Врятуй мене, Касторе, кінний герою,
І ти, Полідевку, ратоборче кулачний!»

3. Розбито корабель

Надія й кохання! Загинуло все!
А сам я, подібний до трупа,
Що люто викинуло море,
Я лежу на піску,
На березі голім, безлюднім.
Хвилює пустеля морська перед мене,
Позаду лишилося горе і смуток,
А ген наді мною хмари пливуть,
Безформено-сірі дочки повітря,
Що з моря, у відра з туману,
Воду беруть,
Стомлено носять і носять,
І знов виливають у море,—
Хмурна, невесела робота,
І марна, як власне моє життя.

А хвилі рокочуть, і чайки кигичуть,
І знову спливають старі спогаданья,
Побляклі малюнки й забуті сни,
Болючі й приємні, встають перед мене.
На півночі жінка живе,
Та жінка вродлива, немов королева,
Їй стан кипарисово-стрункий облягає
Принадне біле убрання.
Хвиля легкого волосся,
Подібна до райської ночі,
З голови, коронованої косами,
Ллється і в'ється мрійливо
Біля блідого обличчя її.
І на блідім на коханім обличчі
Владно світяться очі великі,

Наче чорне сонце.
О чорне сонце, як то часто,
Як солодко часто я з тебе спивав
Пломінь безумний патхнення,
Хитався, сп'янілий від того вогню,
Усмішка з'являлась ласкава, мов голуб,
На дивно окреслених гордих устах,
І дивно окреслені горді уста
Слова шепотіли солодкі, як місячне сяйво,
І ніжні, мов пахоц троянд,
І від того здіймалась у мене душа
І орлом злітала у небо.

Мовчить же, хвилі і чайки!
Минулося все — і щастя, й надія,
Надія й кохання! Лежу на землі,
Людина з розбитого корабля,
І втискаюсь гарячим обличчям
У мокрий пісок.

4. Захід сонця

Прекрасне сонце
Спокійно сховалося в море;
І води бурхливі позичили фарби
У темної ночі,
Та вечора світлі золоті ліхтарі
Воду освітлюють ще й у смерканні;
Сила шумлива прибою
Котить до берега хвилі білясті,
Хвилі квапливо і жваво стрибають,
Неначе отара овечок,
Що їх, розспівавшись, хлопчик-пастух
Вечором гонить додому.

«Яке то прекрасне сонце!»—
Довго мовчавши, промовив мій друг,
Зі мною йдучи по березі тихім.
Трохи засмучено, трохи в жарт
Він запевняв мене, нібито сонце —
Жінка-красуня, що з богом морів
Шлюб узяла з розрахунку;
Цілий день вона ходить весела

В небі високім, одягнена в пурпур,
Вся в діамантах, у перлах коштовних,
Всюди улюблена, всюди шанована
Всім, що живе на землі,
І всіх, хто живе на землі, наділяє
Сяйвом і теплотою очей;
Та ввечері, з смутком в душі, мимоволі
Знову вертає вона
В хату вологу, в холодні обійми
Сивого мужа.

«Вір мені в цьому»,— всміхнувся мій друг,
Потім зітхнув і всміхнувся знову,—
Там же у них найніжніше життя!
Вони або сплять, або сваряться так,
Що хвили високо здіймаються вгору
І чує моряк в шумовинні хвиль,
Як жінку клене той старий неборака:
«Ах ти кругляста всесвітня повіє!
Перелюбствуєш промінням!
Цілими днями палаєш для інших,
Вночі ж для мене холодна і втомна!»
Після таких припостільних нотацій,
Звісно, що сонце ридать починає,
Скаржиться горде сонце на долю
Так жалісливо, що бог той морський
Раптом у розпачі кидає ліжко,
Швидко пливе на поверхню
Взяти повітря, побути в спокою.

Бачив його я минулої ночі,
З моря він висунувся по пояс.
Одяг на нім — фланелина жовтава,
Білолілейний нічний ковпачок,
І пристаріле зів'яле обличчя.

5. Пісня океанід

Вечором море сіріє,
І одинокий, із серцем самотнім,
Сидить чоловік на морському піску.
Дивиться зором холодним, змертвілим
Вгору, в змертвіло-холодне небо,

І на безмежне хвилясте море,
А над безмежним тим морем хвилястим,
Як неба плавці, зітхання його
Пливуть і вертаються сумно назад.
Але вже замкнулося серце, де пристань
Вони сподівались найти...
Він стогне так голосно, що білі чайки
З піщаних гніздечок злітають,
Кружляють навколо його табунцями,
А він, сміючись, їм говорить:
«Гей, ви, чорноногі птахи!
Ви маєте білими крильми над морем.
Ви п'єте із моря кривими дзьобами
І сите тюленяче м'ясо жерете,—
Гірка вам життя, як гірка ваша їжа!
А я щасливіший, бо їм лиш солодке!
Солодкий пахоц співаю з троянди,
Що місячним сяйвом живе,— соловейкова

мила.

Я їм і пирожне, й солодкі пундики,
З сметанкою, збитою смачно,
І ще, найсолодше, що я заживаю,—
Солодке взаємне кохання.

Вона мене любить! Вона мене любить!
Кохана моя!

Тепер вона вдома стоїть край вікна,
Вглядається в присмерк, у далеч дороги,
І жде, і сумує за мною,— напевне!
Даремно вона вигляда і зітхає,
Зітхаючи, сходить у сад,
Блукає у пахощах, в місячнім сяйві,
Говорить із квітами, розповідає,
Який я їй милий, хороший,
І як мене варто любити,— напевне!
А згодом у ліжку, у мріях, вві сні
Витає круг неї мій образ,
І навіть щоранку за чашкою кави
На скибочці хліба із маслом —
Бачить моє незабутнє обличчя
Й в любові з'їдає його,— напевне!»
Так хвастає він, і все хвастає він,
А чайки кричать, не вгавають,

Немов іронічно сміються.
Вечірній туман над водою встає,
І з хмар темно-синіх понуро
Дивиться місяць, як жовтий листок.
Глибоко з моря хвилястого, в ніч,
Жалібно й тихо, мов голос вітрів,
Співи лунають дочок океану,
Гарних жінок милосердних морських,
І найчутніш лине голос ласкавий
Срібнонової жінки Пелея;
Океаніди журливо співають:

«Ох дурню ти, дурню, хвастливий ти дурню,
Замучений смутком!
Загинули всі сподівання твої,
Ті серця грайливі діти,
І серце твоє, як було в Ніобеї,
Вже скам'яніло від горя.
В твоїй голові починається ніч,
Пронизують її блискавки божевілля,
Ти вже марш від болю!
Ох дурню ти, дурню, хвастливий ти дурню!
Упертий, як предок твій давній,
Могутній титан, що небесний вогонь
Украв у богів і приніс його людям.
Яструб терзав його, в путах, на кручі,
Він же стогнав, і сваривсь на Олімп,
І проклинав його, все ми те чули
І впливали до нього з співом розради.
Ох дурню ти, дурню, хвастливий ти дурню!
Ти ж сил маєш менше, ніж він,
Розумніше для тебе — богів шанувати,
Терпляче нести своє лихо важке,
Нести його довго, так довго,
Аж доки не втратить терпіння сам Атлас,
Важучий цей світ собі скине з плечей
У вічну ніч!»
Так співали дочки Океану,
Ті гарні жінки милосердні морські,
Аж поки й хвилі їх спів заглушили,
За хмарами місяць сховався,
І ночі пащека поглинула все.
Я ж довго сидів ще у темряві й плакав.

Місяцю повний! В сяйві твоєму,
 Мов золото розтоплене, блискає море,
 Ясно як вдень, лиш чарівний серпанок
 В'ється на всій далині — безбережжі;
 По ясно-синім беззорянім небі
 Білі хмари пливуть,
 Наче богів велетенські зображення
 З ясного мармуру.

Ні, аж ніяк це не хмари! —
 Це справді вони — Еллади боги,
 Що дружно колись панували над світом,
 Тепер же, подолані й мертві,
 Як страхітні примари блукають
 Опівночі в небі.

Стою в здивуванні і розглядаю
 Цей пантеон повітряний:
 Як мовчазні і прозоро-рухливі
 Велетенські постаті плинуть вгорі.
 Он Кроніон, володар небесний,—
 Кучері на голові сніжно-білі,
 Кучері ті, що стрясали Олімпом.
 Блискавку згаслу він має в руці,
 Нещастя і смуток лежать на лиці,
 А гордість стара ще не зникла.
 Були то найкращі часи, о Зевесе,
 Коли на небесну утіху ти брав
 Хлоп'яток і німф та іще й гекатомби!
 Але і боги владарюють не вічно,
 Старих молоді усувають,
 Так само й ти свого сивого батька
 Й титанів-дядьків усунув,
 Батьковбивцю Зевесе!
 Й тебе упізнав я, горда Юноно!
 Не допоміг тобі клопіт ревнивий,—
 Інша уже владарює.
 Ти вже давно не царюєш на небі,
 Очі великі твої погасли,
 Руки лілейні твої зів'яли,
 Помста твоя вже тепер не зачепить

Ні дівч пречистої,
Ні чудотворчого божого сина.
Й тебе впізнаю я, Афіно-Палладо!
Ні щит, ані мудрість твоя не змогли
Богів захистити від загибуні!
Й тебе впізнаю, і тебе, Афродіто,
Колись золота, а нині вже срібна!
Ще й досі тебе прикрашає твій пояс
любовний,

Але я страпуюся твоєї краси,
І коли б ти тілом своїм хотіла вщасливити
мене,

Як інших героїв, я вмер би від жаху.
Богинею смерті я бачу тебе,
Венеро Лібітіно!
На тебе не дивиться вже з любов'ю
Могутній страхітний Арей.
І Феб-Аполлон молодий у зажурі.
Мовчить його ліра, що весело грала
В богів на бенкетах.
Ще в більшій зажурі Гефест,—
І справді! Кульгавий ніколи
Не змінить вже Гебу в шумливій трапезі
І в чаші уже не наллє клопітливо
Нектару чудового. Згас вже давно
Сміх незмовчний богів.

Боги олімпійські, ніколи я вас не любив!
Бо в мене до греків відраза,
А римлян ненавиджу я.
Та все ж моє серце проймають
І жалість свята, і гірке співчуття,
Коли я вас бачу вгорі,
Забуті боги,
Мертві тіні мандрівні нічні,
Легкі, як туман, що розгониться вітром.
І тільки згадаю, які боягузи
Боги ті, що вас подолали,
Нові, переможні, сумні боги,
Смиренні злорадці у шкурі овець,—
Тоді мене гнів і зненависть проймають,
І я зруйнував би всі храми новітні,
Боровся б за вас, старовинні боги.

За вас і за ваші права амброзійні.
Перед вашими високими віттарями,
Поновленими, в жертвовнім диму,
Я ладен навколішки стати й молитись.
Руки піднявши до неба, благати...
Хоч завжди ви, стародавні боги,
У битвах людей
Ставали на бік переможців,—
Та я, як людина, добріший від вас,
І в битві богів я на вашому боці,
Подолані давні боги.

Так говорив я, вони ж червоніли,
Постаті хмарні бліді,
Дивились на мене, немов умирущі,
В тузі глибокій, а потім всі зникли.
Місяць сховався за темну хмару,
Встало на дибки запінене море,
І переможно вийшли на небо
Зорі правічні.

7. Запитання

Над морем пустельним, морем нічним
Юнак одинокий стоїть,
В думках його сумнів, на серці — журба,
Він хвилі питає похмуро:
«О, відкрийте, скажіть мені загадку мудру
життя,

Болючу цю загадку давню!
Вже скільки над нею мудрило голів —
Голів в шапочках з ієрогліфами,
Голів у тюрбанах і чорних беретах,
Голів з париками і тисячі інших,
Спітнілих від дум бідолашних голів.
Скажіть мені: що таке в світі людина?
Звідки прийшла? І куди вона йде?
І хто живе там, угорі, на зірках золотих?»

Шумлять собі хвилі, як вічно шуміли,
І вітер гуляє, і хмари плывуть,
Байдужо-холодні зірки мерехлять,
А дурень стоїть і чекає одвіту.

З заходу птах прилітає,
 Летить він на схід,
 У східну вітчизну садів,
 Де пряної зелені пахощі ливуть,
 І пальми шумлять, і струмки відсвіжають,
 Летить і співа дивовижний птах:
 «Вона його любить! Вона його любить!
 І образ його в своїм серденьку носить,
 Носить його в таємниці глибокій
 Й сама ще не знає про це!
 Але уві сні він стає перед нею,
 Вона його молить, і плаче, і руки цілує йому,
 По імені кличе його,
 І мовчки лежить, пробудившись,
 Дивуючись, тре свої гарні очі,—
 Вона його любить! Вона його любить!»

На палубі сам, притулившись до щогли,
 Стояв я і слухав, як птах той співав.
 Мов чорно-зелені з сріблястими
гривами коні,
 Стрибали навкруг білопінні хвилі;
 Немов лебедів табуни, пропливали поза нас,
 Вітрила напнувши, оті гелголандці,
 Сміливі номади північного моря!
 А ген наді мною у вічній блакиті
 Пливли білі хмари,
 І високо сяяло сонце одвічне,
 Троянда небесна вогнецвітна,
 Що радісно дивиться в дзеркало моря,—
 І небо, і море, і серце моє
 В єдинім звучанні бриніли:
 «Вона його любить! Вона його любить!»

Хто в гавань приплив, той буває щасливий,
 Лишивши позаду і бурі, і море,
 Тепер у теплі, у спокої сидить
 При ратуші в Бремені в добрій пивниці.
 Як тепер світ і довірливо, й мило
 Відображається в склянці з рейнвейном,
 Сонячно ллється живим мікрокосмом
 В серце прагле!
 Усе я побачив у склянці —
 Історію древніх і нових народів,
 Турків, і греків, і Гегеля, й Ганса.
 Гаї цитринові й військові паради,
 І Берлін, і Шільду, і Гамбург з Тунісом,
 А цюнайперше — коханої личко,
 Ангельське личко на дні золотого рейнвейну.

Яка ж ти вродлива! Яка ти вродлива, кохана!
 Ти ніби троянда!
 Не та соловейкова мила, троянда Шіразу,
 Яку ще Гафіз оспівав,
 І ти не троянда Сарону,
 Священно-пурпурна, пророчим уславлена

словом,

Ти — ніби троянда при ратуші в бременській
 добрій пивниці!

Найкраща троянда з троянд,—
 Що старша вона, то пишніше цвіте,
 І пахоці в неї — у рай мою душу несуть,
 Вони надихнули мене і сп'янили,
 Коли б не вхопив мене міцно за чуба хазяїн
 При ратуші в бременській добрій пивниці,—
 Я б сторч головою звалився.

Душа той хазяїн! Сиділи ми разом,
 Пили, як брати,
 Розмовляли про речі високі й таємні,
 Зітхали удвох, обіймались,
 І він мене знову до віри в любов навернув:
 Я пив за здоров'я моїх ворогів,
 Найгіршим поетам простив я,
 Отак як мені колись, мабуть, проститься;
 Я плакав з побожності — й врешті

Мені розчинились ворота спасіння,
Де дванадцять апостолів — бочки святі —
Проповідували без слів, але так зрозуміло
Народам усім!

От люди, так люди!
Не що й показні,— у дубовій одежі,
Зате всередині і кращі, й світліші,
Аніж усі горді левіти у храмах,
Ніж в Ірода воїнство і царедворці,
Прикрашені золотом, одягнені в пурпур.
Адже я завжди говорив:
Не поміж сірим поспільством,
А тільки в добірному товаристві
Живе повсякчасно наш цар небесний.
Хвала! Алілуя! Приємно мене обвівають
Пальми вефільські!
Як пахнуть хевронські мирти!
Як плеще Йордан і хитається в захваті!
Хитається теж і моя невмируща душа,
Хитаюся з нею і я, і, хитаючись,
Веде мене сходами вгору на світло
З пивниці у Бремені бравий хазяїн.
О бравий хазяїн пивниці у Бремені!
Ти глянь — по дахах на будинках
Розсілися ангели п'яні й співають,
А сонце палюче там угорі —
Не сонце — а ніс червоний і п'яний,
Ніс всесвітнього духа,
Й навколо отого червоного носа
Крутиться весь сп'янілий світ.

10. Епілог

Як в полі пшеничне колосся,
Так само ростуть, визріваючи, думи
В душі у людини.
А ніжні думки про кохання —
Це веселоцвітні між ними
Червоні і сині квітки!

Червоні і сині квітки!
Сердитий жнець викидає вас геть,

Вас ціп дерев'яний молотить глузливо,
І навіть убогий мандрівець,
Що тішиться вами,
Він також хита головою
І каже: гарненький бур'ян.
І тільки дівчатко селянське,
Що любить сплітати вінки,

Вас любить і рве,
І вами прикрашує коси собі,
І, вами прибравшись, до танців біжить,
Де весело грають сопілки і скрипки,
Чи до тихого гаю,
Де голос коханого їй ще миліший,
Ніж скрипки й сопілки.

НОВІ ПОЕЗІЇ

Нова весна

ПРОЛОГ

Бачив я не раз в музеях
Рицаря на полотні —
Щит і спис в руках у нього,
Він готовий до борні.

Та, глузуючи, амури
Крадуть в нього спис і щит,
Ланцюгами з квітів в'яжуть,
Застують герою світ.

Так і я в рожевих пугах
Мрію — в радості й журбі,
Поки інші мусять битись
У сучасній боротьбі.

* * *

Сидячи під білим деревом,
Слухаєш, як вітер виє,
Бачиш, як вгорі з туманами
Мовчки хмара хмару вкриє.

Бачиш, як напівзавмерлії
Ліс і поле в смутку тонуть.
Скрізь зима, і в серці власному —
В серці теж чуття холонуть.

Раптом тут на тебе падають
Білії пушинки — леле! —
Хто ж це сніг лапатий, думаєш,
З дерева кругом нас стеле?

Тільки ж то не сніг із дерева,—
Радо зір твій помічає,—
То весняний цвіт, що пахне так,
Що тебе ось обсіпає.

Що за чудо, диво дивнее!
Травня ж — не зими — дихання.
Сніг став цвітом опадаючим,
І у серці знов кохання.

* * *

Я квітку люблю, а яку — не вгадаю.
І серце болить.
Я серце у келихах квітів шукаю.
Та де ж воно спить?

Співа соловейко, троньда квітне
І пахощі лле.
Я серце шукаю, палке і тендітве.
Таке, як мов.

Співа соловейко, і я розумію,
Про що він дзвенить.
Обом нам серце болить і мліє,
Мліє й болить.

* * *

Настали дні травневі,
Квітки навкруг цвітуть.
Пливуть хмарки рожеві
Блакиттю в дальню путь.

Лунають солов'їні
Пісні в рясних садах,
Ягнята в конюшині
Стрибають на лугах.

А я співать не в силі,
Лежу в траві слабій,
Вслухаюсь в звуки милі
В полоні марних мрій.

* * *

Задзвени із глибини
Тихої печалі,
Мила пісенько весни,—
Линь все далі й далі!

Линь, дзвени, знайди той дім,
В квітах сад зелений,
І троянду перед ним
Привітай від мене.

* * *

Задзвеніли всі дерева,
Спів у гніздах цілоденний.
Хто ж це в лісі капельмейстер?—
Весь оркестр ожив зелений!

Може, це сіренька чайка,
Що так важно там киває?
Чи ку-ку педанта мірне,
Що завжди отам лунає?

Чи це бусол так серйозно,
Мовби диригує,— вгору
Довгим дзьобом все клекоче?—
Музика ж навкруг в цю пору!

Ні, сидить то в мене в серці
Лісу диригент. Все йдеться!
Чую: такти відбиває,—
Значить, він амуром зветься.

«Спочатку соловей родився
І проспівав: «Цвіті! Цвіті!»
Під спів цей раптом розцвілися
Фіалки й яблуневий цвіт.

Себе він в груди клюнув: з крові,
Із крові цвіт слідочок дав.
Розцвів троянди кущ чудовий,
Й йому він тут защебетав.

І нам, пташкам, цей цвіт із рани
Усім примирення приніс.
Троянд як змовкне спів коханий —
Тоді ж і весь загине ліс».

Свому горобеннті важно
Говорить горобець. За ним
І горобчика теж. Поважно
Сидить вона в гнізді своїм.

Не можна ж без самоповаги:
Еж висиділа дитинча!
Старий усівсь теж для розваги
І мудрості дітей навча.

Весни блакитні очі
Пробились крізь траву,—
Це ті фіалки ніжні,
Які я в лісі рву.

Зриваю їх і мрію
Про сни моїх ночей,—
Мої зітхання дзвінко
Підхоплює соловей.

Авжеж, про що я мрію.
Він навкруги розніс —
Мою чарівну тайну
Вже знає ділий ліс.

* * *

Знову серце у полоні,
Зникла лють даремна давня.
Знову ніжні почування
Відродили чари травня.

Знов алеями старими
Рано й пізно я блукаю,
І під кожним капелюшком
Личко милої шукаю.

Знов спиняюсь я на мості,
Де велена річка пливе,
Може, тут вона проїде
І на мене погляд кине.

Знов у шумі водоспаду
Чую скарги я безсилі
І сприймаю чулим серцем
Все, що кажуть мудрі хвилі.

Знову, наче в лабіринті,
Думи сплутані снуються,
І з закоханого дурня
У кущах птахи сміються.

* * *

Квітам вигонитись час настає
В ніч весняну, чудову,
І від кохання серце мов
Не забезпечене знову.

Хто почуття заповнить мої —
Чи не краса лілеї?
Співом своїм мене солов'ї
Застерігають від неї

* * *

Чоло замріяно, вгору
Звела лілея струнка
І ловить закоханим зором
Погляд молодика.

А схилить соромливо
Вона пелюстки свої
І бачить — блідий коханець
Припав до ніг її.

* * *

Як повз мене ти проходиш
І поділ твій шелестить,
Серце схопиться шалене
Й за тобою вслід летить.

Озирнешся ж і на мене
Світлий погляд кинеш ти —
Серце злякане не сміє
За тобою далі йти.

* * *

Весною вночі в тебе сну нема?
Ти бідні квіти звів з ума,
Фіалки цвісти не сміють!
Троянди сором спалив дотла,
Лілеї зблідли, мов смерть прийшла,
І плачуть, і стогнуть, і мліють!

О місяцю! Квітів цнотливий рід
Недурно почервонів і зблід,—
Я винний у всьому знову!
Чи міг я знати, що навкруги
Всі чули, як я, безумний з жаги,
З вірками провадив розмову?

* * *

В священному альянсі
З'єдналися наші серця,
Злилися вони воедино
Й спізналися до кінця.

А та троянда, що груди
Прикрашувала твої,
Нещасна подруга наша,
Ми вщент роздушили її.

* * *

Скажи, хто перший час пізнав
І перший годинник змайстрував?
То був чоловік похмурий, як сич,
Сидів він в холодну зимову ніч
І рахував, як попискують миші
І шашіль точить дерево в тиші.

Скажи, хто перший цілунки пізнав?
Щасливий, він радість велику мав,
Цілував — та й годі — без зайвих дум,
А май навкрут підносив шум,
І квіти в зеленій траві розцвітали,
Сміялося сонце, й пташки співали!

* * *

Знову давнє щастя сниться
Під старими деревами,
Поцілунки ті ж, здається,
Між колишніми квітками.

Чи ж не так дивився місяць
Крізь зелене листя в воду,
Як богині мармурові
Вартували біля входу?

Ах! я знаю, як змінились
Сни минулі за журбою,—
І дерева, й серце вкрились
Білосніжною габою.

Як самі ми похололи,
Розійшлися та й забулись,
Ми, що зараз ніжно й любо
Обнялися й пригорнулись.

* * *

Присмеркові поцілунки,—
О, яка в них сила є,
Як вони підносять серце
Вщерть закохане твоє!

Думає твоє тривожне
Тужне серце в тишині
І про дні старого щастя,
Й про нового смутку дні.

Але думати багато
В ту малу цілунку мить —
Небезпечно й важко,— легше,
Миле серце, сльози лить.

* * *

Був сивий король вмирущий —
І душу він мав тверду;
Той сивий король вмирущий
Дружину взяв молоду.

Був паж білявий юний,
Що радістю й щастям снів,—
Він юної королеви
Шовковий шлейф носив.

Пісенько старовинна,
І солодко, й сумно дзвени!
Обоє мусили вмерти,
Так кохались вони.

* * *

Сяйвом місячним упившись,
Дише липи цвіт над нами,
І повітря, й листя повні
Солов'їними піснями.

О, як гарно нам, коханий,
Тут під липою сидіти,
Коли місячне проміння
Пробивається крізь віти.

Подивись на цей листочок!
Він мов серце по будові;
То ж несуть до липи люди
Серце, сповнене любові.

Ти всміхаєшся, коханий,
Мов пірнув у дадьні мрії.
Розкажи, яке бажання
У твоєму серці зріє?

Ох, чому б не розказати —
Я б хотів, моя єдина,
Що б з північними вітрами
Налетіла хуртовина;

Щоб з тобою, хутром вкриті,
З калатальцями, з дзвінками,
На санках по бездоріжжю
Полетіли ми полями!

* * *

Вранці я фіалки в лісі
Для коханої збираю,
На ніч шлю тобі троянди,
Що увечері зриваю.

Хочу я, щоб ти, кохана,
Мову квітів зрозуміла:
Вдень мені лишалась вірна
І вночі мене любила.

* * *

Ти пишеш — розлюбила,
Всьому кінець — розрив,
Та довгий лист твій, мила,
Мене не засмутив.

Сім сторінок досади
І ще п'ять — гіркоти...
Знімаючи з посади,
Коротші шлють листи.

* * *

Не турбуйсь! Моє кохання
Від людей я притаю,
Хоч уста горять бажанням
Прославлять красу твою!

Під густим наметом квітів,
В затишку зелених трав,
Буде жар мій паленіти,
Щоб ніхто про те не знав.

А як іскрами зненацька
Спалахне троянди цвіт,—
За поезію їх візьмуть,
Бо в вогонь не вірить світ.

* * *

Дні мої і навіть ночі
Нині повні неспокою —
Це весна в мої приходить
В сні зеленою луною.

Та ще дужче в них лунають
Співи птиць, і ще ніжніше
Теплий вітер у діброві
Запахом фіалок дише.

Червоніш цвітуть троянди
В ореолі золотому,
Наче ангелів голівки
В молитовнику старому.

І мені здається — сам я
Соловейко, і без краю
Тим трояндам про кохання
Мрійно, голосно співаю —

Поки сонце не розбудить
І мене не привітають
Інші солов'ї, що в небі
За вікном моїм літають.

* * *

Ходять в небі тишком-ишком
Зірок ніжки золоті,—
Тільки б землю не збудити,
Що заснула в забутті.

Кожен лист — зелене вушко
В настороженім гаю,
І гора крізь сон, мов руку,
Простягає тінь свою.

Що за спів? У серці в мене
Він луною промовля.
Чи коханої то голос,
Чи лиш пісня солов'я?

* * *

Я знов одірваний від тебе,
Єдина втіхо і розрадо,
Я знов одірваний від тебе,
О, як би я лишився радо!

Місток проїхала карета
І тужить річка поїд схилом;
Минуло щастя і — немає,
Я розлучився з серцем милим.

Від розпачу мого, як п'яні,
Зриваються і зорі з неба.
Прощай! Цвістиме у коханні
Душа й на віддалі від тебе.

* * *

Цвітуть бажання в серці
І в'януть знов вони,
Цвітуть і в'януть знову,
І так аж до труни.

Затьмарює ця думка
Всі пориви живі:
Роаумне й дотепне серце
У грудях моїх — в крові.

* * *

На обличчя старкувате
Схоже небо наді мною,
Однооке і обняте
Хмар густою бородою.

Тільки вниз воно погляне,—
В'яне цвіт, і в'януть квіти,
І любов, і пісня в'яне
В серці, здатному любити

* * *

Холодне серце туга сповиває;
Тужливо їду в холоді шляхів;
Вже пізня осінь; як вогкий покрив,
На вимерлі лани туман лягає.

Під посвист вітру тут і там кружляє
Червоний лист, що з дерева злетів;
Зітхає ліс; парує даль полів;
А ось уже й найгірше — дощ без краю.

* * *

Пізня осінь. Мла на полі.
Холод. Сірі аграї хмар.
Дерева безлисті, голі,
Ще страшніші від примар.

Лиш одно стоїть самотньо
Й досі в зелені в гаю,
Мовчки плаче і скорботно
Хилить голову свою.

Осінь вже й на серці в мене,
Пустка і в душі моїй.
А те дерево зелене —
То, кохана, образ твій.

* * *

Небо сіре та буденне!
Місто — як було й востаннє,
Відбивається, нужденне
Й тугодумне, в Ельбі тьмяній.

Як завжди, все спить сумирно,
Носа нудно витирає,
Б'є поклони лицемірно
Чи бундючно їх приймає.

Небеса країв південних,
Мрію я про вашу вроду,
Споглядаючи мерзенних
Цих людців і цю погоду!

Різні

СЕРАФІНА

* * *

Як надвечір я блукаю
В темнім лісі, повнім мрій,
Бачу завжди біля себе
Ніжний образ — образ твій.

Цей серпанок — шарф прозорий,
Що вкрива лице твоє?
Чи це лиш з-поза ялини
Тихе сяйво місяць лє?

Чи мої це власні сльози —
Чую — ллються в тишині?
Чи це справді ти, кохана,
Йдеш і плачеш при мені?

* * *

На сумирний берег моря
Опустились крила ночі,
З-поза хмар пробився місяць,
Чутно — голос хвиль шепоче:

«Чоловік отой — він дурень
Чи закоханий без краю?
Він предивно то веселим,
То печальним виглядає».

Та сміється в небі місяць
І говорить ясно в тиші:
«Він закоханий, і дурень,
І до того ж вірші пише».

* * *

Що ти мене кохавш,
Я вже давно відкрив;
Коли ж ти це сказала —
Я весь пополотнів.

І я подався в гори,
Радів там і співав;
Як западало сонце,—
Над морем я ридав.

Велике в мене серце,
Як сонце — все одно,
В кохання морі тоне,
Палаючи, воно.

* * *

Вона, мов сарна, бігла геть,
По схилу крем'яному,
І розвіталася коса
На вітерці легкому.

Її над морем на горі
Я наздогнав раптово
І горде серце зворушив,
Сказавши ніжне слово.

Блаженні, наче в небесах,
Сиділи ми на схилі,
Під нами сонце вдалині
Лягало в темні хвилі.

Під нами сонце вдалині
Сховалося у морі,
І з насолодою над ним
Пливли вали суворі.

Не плач, бо сонце осяйне
Не згасло серед виру,
Воно ввійшло з усім вогнем
До мене в душу щирю.

* * *

На скелі цій збудуєм ми
Храм Третього завіту,
І він розв'яже до кінця
Усі страждання світу.

Кінець двоїстості отій,
Що нас віки дурила;
Замовк нарешті дикий біль
І крик людського тіла.

Ти чуєш бога в тьмі морській?
Він — в голосах прибою,
Це тисячі його вогнів
У нас над головою.

Великий бог — в усьому він,
В світанні і в смерканні;
Він все, що в білім світі є,
Він в нашому коханні.

* * *

Ген видно скелю із води,
Сиджу я один у задумі.
Чайки кричать, летять сюди,
Йдуть хвилі у піні, у шумі.

Багато я гарних дівчат любив,
І друзі були в мене милі.
А де вони зараз? Вітер завив.
У піні, у шумі йдуть хвилі.

* * *

Нині зглянувсь бог на мене,
 Що ж я — маю оніміти,
 Я, що в дні мої стражденні
 Стільки міг пісень зложити?

Ну й наслідувачів мав я!
 Одчайдушно скавуліли —
 Й горе те, що оспівав н,
 На нудьгу перетворили.

В грудях хори солов'їні,
 Горе зникло — радість буде,—
 Тим, що я щасливий нині,
 Продавенть на повні груди!

* * *

Ти швидко йшла, та озирнулась.
 Це не цікавість лиш проста:
 Немов запитували гордо
 Визівні очі і вуста.

Грайливе біле покривало
 Навіщо я зловить хотів?
 А ці маленькі ноженята —
 Нащо шукав я їх слідів?

Тепер твоя вже дикість зникла,—
 Покори скільки й чистоти!
 Ти ніжна і нестерпно добра,
 І навіть закохалась ти!

* * *

В час, коли чужого скарбу
 Я в чужих людей шукаю,
 Й під дверима у коханок
 У чужих, сумний, блукаю,—

Певно, й інші люди бродять
Тою ж самою стежею —
Під моїм віконцем стежать
За коханою моєю.

Це по-людському! О боже,
Хай нам все усім удасться!
Боже, дай на всіх дорогах
Всім нам успіхів і щастя!

* * *

Звичайно, ти мій ідеал,—
Що ти моя смерть і згуба,
Тобі не раз я присягав,
А нині — труджусь я, люба.

От завтра о другій прошу прийти,
Й кохання палке врочисто
Я знову зможу тобі довести,
Та й підем обідати в місто.

Якщо здобути квитки пощастить
У касі, проти правил,
Ми зможемо в оперу сходити,—
Ітиме «Роберт-Диявол».

З огню й любові той шедевр,
Лише одна в нім хиба:
Музику написав Мейєрбер
На текст нікчемний Скріба.

* * *

Дика масниця кохання,
Серця нашого сп'яніння —
Все пройшло: протверезившись,
Повіхаємо ми вдвох.

Келих випито до дна,
Сповнений безумства хмелем,
Шалом, пристрастю по вінця —
Келих випито до дна.

Вже давно замовкли скрипки,
Що в танець вели нас владно,
У танець коханн'я й муки;
Вже давно замовкли скрипки.

І давно погасли лампи,
Що лили безумне світло
На юрбу строкатих масок;
Лампи всі також погасли.

Завтра піст почнеться. Прахом
Я чоло твоє посиплю
І на заговини мовлю:
Жінко, пам'ятай,— ти прах!

ДІАНА

* * *

Це масивне гарне тіло,
Жінки колосальний чар,
Віддалось без зайвих чвар
Прагненню мовму сімло.

От коли б своєю хіттю
Я до нього сам припав,—
Тільки б шкоду з цього мав!
Так, побитий був би миттю.

Бачу груди, горло й шию
(Вище зір мій не сягне),—
Хай рятує бог мене,
Якщо мати це посмію!

* * *

На березі Біскаїї,
Побачивши світло дня,
Вона ще дітям у колиці
Замучила кошеля.

А потім за Піренеї
Босоніж сягнув цей титан.
Дивитись на велета дівку
Збігся весь Перпіньян.

Тепер влітає ця дама,
Найвища в Сен-Дені,
Малому серу Вільяму
В тринадцять тисяч луї.

ГОРГЕНЗІЯ

* * *

Вірив я раніш: цілунки,
Що беру й даю жівкам,—
Це правічності дарунки,
Прислані судьбою нам.

Так серйозно я кохався,
Так поважно цілував,
Наче був зобов'язався
До вибнання цих справ.

Що тепер цілунок вартий,
Як і дещо інше теж?
Легковажно, наче жарти,
Ти береш його й даєш.

* * *

Понад годину з нею вдвох
На розі ми стояли;
Про наших душ міцний союз
Ми ніжно розмовляли.

Ми тисячу разів клялись
Усе життя кохати;
І як стояли там — отак
Лишилися стояти.

Богиня випадку — прудка
Субретка без печалі —
Зі сміхом глянула на нас
І геть побігла далі.

* * *

Я нову співаю пісню,
Наладнавши цитру дзвінко.
Та старий — ще Соломонів —
Текст у ній: «Гірка ти, жінко!»

Що їй, жінці, щирість друга,
Мужа віддане кохання!
Мов полин, гірка любові
Крапля в келиху остання.

Значить, чисту правду каже
Про гріха прокляття темне,
Що на тебе змій накликав,
Древня книга не даремно?

Змій на череві плазує
По усіх кущах і нині,
Й ти спокусливе прихильно
Слухавш його шипіння.

Ах, як холодно і хмурно!
Сонце круки чорнокрилі
Облягли. Кохання й радість
Довго спатимуть в могилі.

* * *

Недовго вірив я словам,
Якими ти манила,
Твоє обличчя, наче сон,
Крізь серце пролетіло.

Світанок, сонце виграє,
Туман почав зникати;
Скінчили ми уже давно,
Не встигнувши почати.

* * *

Ці вже дами! Їм відомо,
Як прийнять поета слід!
Нас удвох, мене й мій геній,
Запросили на обід.

Суп, по правді, був чудовий,
А вино — не знайдеш слів!
Нашпигований був заєць,
Птиця — наїдок богів.

Про поезію, здається,
Говорили за столом...
Чемно дякував, наївшись,
Я за честь і за прийом.

* * *

В яку я маю закохатись?
Обидві будять почуття —
І мати, ще розкішна жінка,
Й дочка, гарнесеньке дитя.

Ці нерозквітлі юні форми,
Лиця зворушливий овал...
Проте незгірш лукаві очі,
Що розуміють наш запал.

І я між них — немов той сірий,
Що межі двох копиць притих,
Вагаючись глибокодумно,
Яка смачніша буде з них.

* * *

Сніданок був добрий, вина вже нема —
І дамочки почервоніли.
Корсет розпускають вони жартома,
Мереживо блиснуло біле.

Цим плечам і грудям немає ціни,—
Сполохане серце забилося!
Із сміхом у ліжку стрибнули вони,
А ось уже й ковдрами вкрились.

Закрили завіси у затишний рай,
Та вже й захропли собі нишком...
Один я в кімнаті, збентежений вкрай,
Мов дурень, стою перед ліжком.

* * *

Милу юність, що минає,
Мужність змінює палка.
Сміливіше обіймає
Стан стрункий моя рука.

Часто вдавану лякливість
Я уміло підкоряв,
Милий гнів і соромливість
Я улесливістю брав.

Серце успіхи святкує,
Тільки втіха з них мала.
Чи не юних їм бракує
Мрій несмілого осла?

ТАНГЕЙЗЕР

Легенда

Писано 1836 р.

1

Хрещені люди, тікайте чимдуж
Від пазурів духа злого.
Ця пісня про Тангейзера —
Для вас пересторога.

Рицар Тангейзер, шляхетний юнак,
По втіхи у світ подався,
Попав до Венери в гору і там
Сім років залишався.

«Пані Венеро, дружино моя,
Щастя тобі в щасті жити!
Я більше у тебе не хочу бути,
Давай відпустку мені ти».

«Тангейзер, шляхетний рицарю мій,
Ти не цілував мене рано,
Цілуй же швидше й скажи мені,
Чим тобі тут погано?»

Хіба найсолодших вин щодня
Тобі я не наливаю?
Хіба щодня трояндами я
Чола твого не квітчаю?»

«Пані Венеро, дружино моя,
Солодких вин і цілунків
Уже не приймає моя душа —
Гіркіших я хочу трунків.

Мені набридли жарти і сміх,
Зітхаю я за сльозами,
І замість троянд увінчався б я
Колючими тернами».

«Тангейзер, шляхетний рицарю мій,
Я посварюся з тобою!
Адже ти клявся сто тисяч разів
Довіку бути зо мною.

Ходімо до спальні, пірнімо удвох
В таємні глибини кохання.
Прекрасне, лілейне тіло моє
Прогрів твої почування».

«Пані Венеро, дружино моя,
Красі твоїй вічно жити.
Багато сердець запалила ти
Й ще більше будеш палити.

Згадаю, що ти вже за жінку була
Богам і героям гідним,—
Прекрасне, лілейне тіло твоє
Мені стає огидним.

Прекрасне, лілейне тіло твоє
Доводить мене до шаленства,
Як тільки в'явлю я, скільком ще колись
Приділить воно блаженства!»

«Тангейзер, шляхетний рицарю мій,
Забудь слова бунтівничі,
Вже краще, мій любий, побий мене,
Як бив не раз і не двічі.

Вже краще, мій любий, побий мене,
Ніж так ображати й злити,—
Невдячний християнине, ти
Узявсь моє серце розбити!

За те, що я палко любила тебе,
Такими озвався ти словами!
Іди, я відпустку тобі даю
Й сама відчиняю брами».

2

Від дзвонів і співів вічний Рим
Співає, давенить і лунає,
Процесія містом проходить святим,
І папа в ній виступає.

Іде побожний папа Урбан
В своїй потрійній короні,
Його червоної мантиї шлейф
Несуть за ним барони.

«Святий мій отче, папо Урбан,
Я з місця й кроку не рушу —
Ти вислухати маєш сповідь мою
І з пекла вирвати душу!»

Народ відступився, колом постав,
Урвався спів молитовний.
А хто ж перед папою в порох ліг?
Хто грішник той, страху повний?

«Святий мій отче, папо Урбан!
Тобі вся премудрість у руки,
Врятуй мене від лап сатани,
Врятуй від пекельної муки.

Шляхетним Тангейзером звуся я,
По втіхи у світ подався,
Попав до Венери в гору і там
Сім років залишався.

Пані Венера — красуня з красунь,
Палка, градіозна, мила.
З весняного сонця, з трояндових чар
Природа їй голос зробила.

Як той метелик до квітки летить,
Щоб з келиха щастя пити,
Так лину душею я їй на уста,
На ніжні рожеві квіти.

Волосся в неї навкруг чола —
На чорне сяйво схоже;
Як очі на тебе вона зведе,
То серце спинитися може.

Як очі на тебе вона зведе,—
Вже ти й на гачок попався.
Я тільки насилу, з великим трудом,
З тієї гори врятувався.

Я врятувався з тієї гори,
Та в пітьмі й при сонці ясному
Красуні погляд за мною летить
І манить: вернись додому!

Немов потороча, блукаю я вдень,
Вночі мені краще живеться:
До ранку красуня сниться мені —
Сидить біля мене й сміється.

Сміється щасливо й шалено вона,
Й показує білі зуби,—
Я гірко плачу, згадавши той сміх,
Готовий за нього до згуби.

Кохая її над мое життя,—
Хто може кохання здолати?
Воно — мов розбурханий водоспад,
Що рве всі греблі й загати.

Зі скелі на скелю падає він,
Гривить і реве в шумовинні,—
Хоч голову зломлять, а будуть шумить
Потоки його безупинні.

Коли б небесами я володів,
Віддав би я їх Венері.
Я дав би їй сонце, я б місяць їй дав
І зорі на синій сфері.

Кохая її над мое життя,
І племінь мене пориває,—
Невже це той жар, що в пеклі горить,
Вогонь, що вічно триває?

Святий мій отче, папо Урбан,
Тобі вся премудрість у руках.
Врятуй мене від лап сатани,
Врятуй від пекельної муки».

І папа розпачливо руки здійняв,
У розпачі проказавши:
«Нещасний Тангейзер! Прокляття твоє
Судилось тобі назавше.

Диявол, якого Венерою звать,—
Найгірший з усіх на світі.
Несила мені врятувати тебе,
Як ти вже понав йому в сіті.

Свою душею ти мусиш сповна
За втіху тіла платити.
Навіки ти проклятий — вічно тобі
У муках пекельних тліти».

3

Шляхетний Тангейзер так швидко ішов,
Що ноги стали — мов рана.
Дістався у гору Венери він
Іще до раннього рана.

Прокинулась пані Венера від сну,
Схопилася з ліжка без тям
Й свого коханого обняла
Білими міцно руками.

Із носа Венери закапала кров,
Вона заплакала дуже,—
Сльозами і кров'ю залила
Обличчя коханого мужа.

У ліжку стомлений рицар ліг,
Нічого не став говорити,
А пані Венера на кухню пішла,
Щоб супу йому зварити.

Насипала супу, і хліба внесла,
І ноги помила з милом,
Тоді розчесала волосся йому
І сміхом зайшлася милим.

«Тангейзер, шляхетний рицарю мій,
Ти довго десь тинявся.
Скажи, у яких ти краях мандрував,
Чом довго так не вертався?»

«Пані Венеро, дружино моя,
В Італії я набувся,—
Мав деякі справи у Римі, й тепер
До тебе звідти вернувся.

Збудовано Рим на семи горбах,
А Тібр унизу протікає.
Із папою в Римі я зустрівсь —
Він гречно тебе вітає.

Додому я через Флоренцію йшов,
Оглянув Мілан по дорозі,
Коли ж у Швейцарію в гори заліз,
То серце завмерло в тривозі.

Ішов я по Альпах, а тут замело
Снігами усі перевали.
Сміялися з мене озера внизу,
Орли наді мною кричали.

Вже в Сен-Готарду я почув
Хропіння адоровецьке:
То спали в нічних ковпаках тридцять шість
Могутніх монархів німецьких.

У Швабії шкілку відвідав я
Поетів — нездар ледачих,—
Сиділи вони на горщечках нічних
У шапочках ватних дитячих.

У Франкфурті я на шабесі їв
І шалет, і рибну закуску.
Я їхню релігію щиро люблю,
Так само, як смажену гуску.

У Дрездені пса показали мені —
Чудове створіння боже
Беззубе стало й тепер лише
Мочитись та гавкати може.

У Веймарі хор овдовілих муз
То стогне, то ревно плаче
З великого горя: Гете помер,
А Еккерман досі скаче.

У Потсдамі чув я гармидер і крик.
— Що сталось? — гукнув я миттю.
— Це Ганс у Берліні тлумачить нам
Наші останні століття.

В Геттінгені квітне наука, мов сад,
Та тільки плодів — кат має.
Я глупої ночі по місту ішов —
Там жоден ліхтар не сяв.

Ганноверці в Целле в тюрмі сидять —
Де ж німців подіти решту?
Нам всенімецької треба тюрми
Й для всіх одного арешту!

У Гамбурзі трапилось вперше мені.
Щоб вулиці так смерділи.
Євреї і німці мені довели:
Канали це наробили.

У Гамбурзі гарні будинки стоять,
Живуть в них пройдисвіти ниці,—
На Гамбурзькій біржі адалося мені,
Що й досі я в цellyській в'язниці.

Ще в Гамбурзі Альтону бачив я —
Таке передмістя миле,
Я іншим разом тобі розповім,
Як в ньому мене зустріли».

ПІСНІ ТВОРІННЯ

1

Бог створив спочатку сонце
І зірки під небозводом,
А щоб піт з чола не гинув,
І воли створив він згодом.

Сотворивши диких левів,
Звірів грізних, дивовижних,
Він по лев'ячій подобі
Сотворив і кицьок ніжних.

Для залюднення простору
Бог людей зліпив із глини,
Потім мавпочок цікавих
Сотворив на кшталт людини.

Сатана ж сміявся з того:
— Бог себе вже копіює!
На зразок воловий скоро
І телята він змайструє!

2

Тож до чорта бог озався:
— Так, себе я копіюю,
Після сонця в мене зорі,
По волах — телят майструю.

Після левів дивовижних
Сотворив я кицьок ніжних,
Мавпі взяв зразком людину,—
Ти ж створив хоч річ єдину?

3

Для слави створив я сонце й людину,
Лева й вола — окрасу природи,
А кицьок і зорі у вільну годину
Створив я для власної насолоди.

4

Почав я творити цей світ чудовий —
За тиждень скінчилася праця моя,
Але ж проект світобудови
Тисячоліття виношував я.

Робота — дрібнота, саме творіння
Не вельми обтяжує творця.
Ми тільки з задуму, з плану, з уміння
Бачимо справжню вартість митця.

Мені довелося років із треста
Робити безліч дрібних відкриттів,
Щоб з бруду і твані зліпити юриста
І найпопліднішу блішку створити.

5

Так сказав творець в день поштий:
— Ось уже я й довершив
Це величне сотворіння
Й ніби гарно все створив.

Як це сонце променисто
Вистеляє в морі путь!
Як дерева зеленіють,
Мов мальовані, живуть!

Чи ж не білі, мов з любайстру,
Ген овечки серед нив?
Чи ж не гарно, не природно
Я природу сотворив?

І земля і небо повні
Вщерть пишнотою творця,—
Тож мене хвалити будуть
З віку в вік людські серця!

6

Поезії матеріал і плоть
Не висмокчеш з пальця, де там!
З нічого світу не створив господь,—
Це важко й земним поетам.

Я з випадкового добра
Зліпив чоловіка — з глини,
А потім прекрасну з його ребра
Жінку створив для людини.

З болота я небо воздвиг своє,
Була то важкенька спробка!
Цінність матеріалу дає
Тільки мистецька обробка.

7

Чому я, власне, сотворив
Цей світ — я з радістю відкрию:
В душі, відчув я, пламенів,
Мов безум, творчості порив.

Недужості нестерпний гніт,
Оце й увесь тобі трапунок,—
Лиш в творчості був порятунок,
І зціливсь н, створивши світ.

ТРАГЕДІЯ

1

Тікай зо мною, будь моя,
На серці відпочинь моїм,
Воно для тебе в чужині
І рідний край, і рідний дім.

А якщо ні — то я помру,
І ти зостанешся одна,
Тобі й у рідній стороні
Без мене буде чужина.

2

*(Це справжня народна пісня,
я чув її на Рейні)*

Івій упав у весняну ніч,
Він упав на ніжний блакитний цвіт,
Той цвіт зів'янув, загинув.

А хлопець дівчину покохав
І здому з нею подався геть,
Не знали ні батько, ні мати.

Вони блукали по світах,
Та щастя зазнати їм не прийшлося,—
Вони пропали, померли.

3

Липа стоїть на їхній могилі,
Щебечуть над нею пташки легкокрилі,
Вкриває рясту тінь запашна
З любкою парубка з млина.

Вітри у листі знялись шелестливі,
Солодка печаль у пташиному співі,
Коханці пірнають в задуму німу
І плачуть, самі не знають чому.

Романси

ЖІНКА

Була з них пара на цілий світ:
Вона злодюжка, а він бандит,
Коли йому справа вдавалась,
Вона від душі сміялась.

Удень — гульня і шал вина,
Вночі — горнулась до нього вона.
Коли за ним клямка запалась,
Вона під вікном сміялась.

Він кликав з тюрми: «Кохана, прийди,
Я гину, хоч мить для мене знайди,
Одна ти в мене zostалась!»
Вона безжурно сміялась.

О шостій він гойдався в петлі,
О сьомій лежав у сирій землі,
А восьма лиш починалась —
Вона вже пила й сміялась.

ЧАЙЛЬД ГАРОЛЬД

Смутку повен чорний човен
Пливе в темній далині,
Заворожена сторожа
Чату держить при труні.

Не забутий, смертю скутній,
У труні лежить поет —
Тільки й нині очі сині
Вабить зоряний намет.

А в глибині в шумовинні
Рій русалок вирина,
Посивілі б'ються хвилі,
Наче плач навкруг човна.

ЗАКЛИНАННЯ

У келії молодий монах
Сидить, немов задубілий.
Чаклунська книга перед ним
Про темні пекельні сили.

Пробило північ. З ветерпцю
Монах тремтить і палає.
Блідими губами духів тьми
Він з пекла викликає.

«О духи! На одну лиш ніч
Ви жінку дивної вроди
Зведіть з труни — я хочу вазнать
Іа нею насолоди!»

Бажання здійснилось його
По тім чаклунським слові,
І мертва красуня до нього прийшла
У сніжно-білім покрові.

В очах скорбота. З холодних грудей
Зринає тяжке зітхання.
Зустрілись поглядом вони,
Й скувало обох мовчання.

Щоб легше кров'ю я вийшов,
Пустить мене в простір полів!
Не дайте задихнутись тут
В тісному царстві гендлярів!

Вони жеруть і добре п'ють,
Кротам — і вічна ніч легка;
Великодушність їх не більш
Діри в карнавці жебрака.

Сигари в їх ротах стирчать,
Стирчать в кишнях руки їх,
І з травленням в них все як слід,—
Хто ж перетравить їх самих?

Хоч пахощами всіх країн
Вони ведуть свій торг, але
Тріскою тухлою завжди
Відгонять їхні душі але.

О, краще б я спостерігав
І алочин, і найтяжчий гріх,
Ніж сити чесність цих людців,
Мораль платоспроможну їх!

О хмари, заберіть мене
В далеку даль, на певну смерть,
В Лапландію чи в Африку,—
Хоч в Померанію — лиш геть!

Візьміть! Не слухають вони...
У хмар тих має розум бути!
Лиш з'являться над містом цим —
Перелякавшись, геть пливають.

Мою Німеччину далеку
Згадаю — й сльози ллю рясні!
В бадьорій Франції не легко
З легким народом цим мені.

Холодний зиск, чуття нещире
Панують у тобі, Парижі!
Дівночку глупства, дзвоне віри,
Як вдома серце ти п'яниш!

Мужчини гречні! Лють і втома:
Тобі вклонились — ти вклонись.
Який щасливий був я вдома,
Де хамства зазнавав колись.

Жіноцтва вічні теревені,—
Сміються, мелють, як млини.
Нехай же славляться німкені,
У ліжку мовчки йдуть вони.

Тут все вирує і кружляє
В страхітнім сні — неспокій, крик.
У нас все тихо, все дрімає,
Мов прицвяховане навік.

Там ще далеко до світання —
Проходять сторожі нічні;
Крізь солов'їне щебетання
Далеко чути їх пісні.

Сумую я за днями тими,
Як я над Шільдою блукав
І пахощі фіалок в рими
Із сяйвом місячним сплітав.

РИЦАР ОЛАФ

I

Двоє ждуть перед собором,
У червоному обидва,
З яких один — король, а другий —
Кат суворий королівський.

І король до ката каже:
«Вже з попівських співів чути,
Що закінчують вінчання,—
Приготуй свою сокиру».

Чути дзвони, спів органа,
Люд виходить із собору,
У весільному поході
Молоді йдуть між народом.

Наче труп, бліда й печальна,
Йде прекрасна королівна,
А сміливий рицар Олаф
І веселий, і сміється.

Усміхаючись, говорить
Він лихому королеві:
«Що ж, добридень, любий тестю,
Отже — я помру сьогодні?»

Я помру, але я прошу:
Дай до півночі прожити,
Щоб у себе на весіллі
Міг я пити й танцювати.

Дай пожити, дай пожити,
Щоб останній випить келих,
Станцювать танок останній —
Дай до півночі прожити!»

І король до ката мовив:
«Дозвіл зятеві дасться
Ще до півночі прожити,—
Приготуй свою сокиру!»

II

Пан Олаф весілля справляє своє,
Ось він останній келих п'є,
На грудях у нього рида
Його молода,—
А кат стоїть за дверима.

Танок розпочався,— пан Олаф бліду
В танок останній молоду
У сьайві ясних огнів
Рвучко повів,—
А кат стоїть за дверима,

Скрипки бринять на високій струні
Флейти зітхають печальні й сумні!
Хто на них поглянути смів,
Той душею зацікавив,—
А кат стоїть за дверима.

Танцюючи в залі, в юрбі голосній,
Пан Олаф шепоче дружині своїй:
«За життя ти дорожча мені!
Як зимно в труні!»
А кат стоїть за дверима.

III

Пан Олаф, північ настає,—
Твоє життя минуло.
Ну що ж, ти дочку короля
Кохав відважно й чуло.

Монахи бурмочуть погребний псалом,
А кат в червонім стрію,—
Вже біля плахи він стоїть,
Піднявши свою зброю.

Аж ось пан Олаф вийшов у двір,
Мечі під вогнями майнули;
Сміються червоні його уста,
І ось його слово почули:

«Прощай, мов сонце, й ти, місяцю мій!
Прощайте і ви, мої зорі!
Благословляю вас, пташки,
У весняному хорі!

Благословляю вас, землі й моря,
І вас, запавні долини!
Благословляю фіалковий цвіт
Очей моєї дружини!

Очей її фіалковий цвіт,
За нього плачу душею!
Благословляю і кущ бузини,
Де стала ти мовою!»

БЕРТРАН ДЕ БОРН

Шляхетну, горду мав статуру,
Задума сяяла в лиця.
Бертран де Борну, трубадуру,
Були покірні всі серця.

Левицю він Плантагенета
Приборкать звуками зумів,
Пісень тих чарівні тенета
Вспіймали й дочок, і синів.

Ба й сам король, черства натура,
І той, розчулений, поник,
Бертран де Борна, трубадура,
Почувши співів чарівних.

НЕЗНАЙОМА

Злотокоосу чарівницю
Я щоденно зустрічаю
На доріжках тюльрійських
Під каштанами старими.

Там щодня вона гуляє,
З нею дві кошмарні дами.
Це тітки? Чи це драгуни
По-жіночому вдяглися?

І ніхто не міг сказати,
Хто вона. Питав я друзів,
Але все було даремно —
Я од пристрасті захворів.

Переляканий страшними
Вусами її супутниць,
А своїм зловісним серцем
Наполоханий ще більше,

Я до неї обізватись
Не наважувався й словом,
Ледь насмілювався очима
Йї освідчити свій племінь.

Лиш сьогодні я довідавсь,
Що ім'я її Лаура,
Як красуні отіві,
Що любив поет великий.

О Лауро! Я сьогодні
У становищі Петрарки,
Що свою красуню вславив
У кандонах та сонетах.

О Лауро! Як Петрарка,
Розкошную платонічно
Я ім'ям твоїм чудовим —
Він також не далі йшов.

ЗУСТРІЧ

Під липою гучно музика бринить
І молодь у танці кружляє,
Але струнких і гарних двох
Ніхто в гурті не знав.

Ідуть вперед, ідуть назад,
Кружляють дивовижно,
Всміхаються, хилять чоло до чола,
А панна шепоче ніжно:

«Юначе, квітка у вашім брилі,—
Я знаю цю породу —
На дні морському росте вона,
Ні, ви не людського роду.

Ви водяник, гарних дівчат
Приводите до згуби,
Та я одразу пізнала вас —
Вас зрадили риб'ячі зуби».

Ідуть вперед, ідуть назад,
Кружляють дивовижно,
Всміхаються, хилять чоло до чола,
Панич говорить ніжно:

«Панно, скажіть, чом руки у вас,
Мов крига, захолили?
Чому, скажіть, мокрі такі
Вашої сукні подоли?»

Я вас пізнав одразу — була
В поклоні вашому кпина.
Так, ви русалка, крихто моя,
Але не людська дитина».

Скрипки замовкли, скінчився танок,
Вони припиняють розмову.
І, добре знайомі, нарізно йдуть,
Щоб не стрічатися знову.

КОРОЛЬ ГАРАЛЬД ГАРФАГАР

Король Гаральд Гарфагар сидить
На дні морським глибоким
З русалкою своєю вдвох,
А рік минає за роком.

Він не вмирає і не живе —
Так фея чаклує люба,
Триває вже із двісті літ
Оця солодка згуба.

Із двісті літ голова короля
Лежить на колінах феї.
Все дивиться в очі й не може він
Ніяк надивитись на неї.

Його волосся золоте
Уже давно побіліло.
Неначе у привида, зжовкло лице,
Зів'яло розбите тіло.

Та часом урветься любовний сон,
І чується королеві,
Що струшує буря палац скляний,
Склепіння його кришталеві.

А часом крізь бурю чує він —
Норманнів клич лунає,
І гнівno руки до них простяга,
І сумно знов опускає.

А часом чує, як моряки
Співають, повні відваги,
Пісні про Гаральда-короля,—
Величні давні саги.

Зітхає, стогне й плаче король
В полоні своєї згуби,
Русалка схиляється рвучко над ним
І з сміхом цілує в губи.

Ollea

РОДОВІД МУЛА

Твій батько, звісно, був осел:
Цього мені сховать несила.
Та люба матінка твоя
Була породиста кобила.

Оце твій, муле, родовід,
Хоч ти й не дав на нього згоди.
Наполягай, що ти скакун,
Ще й найчистішої породи.

Що Буцефал був предок твій,
А на дідах у роки давні
Труну Христову здобувать
Летіли рицарі преславні.

Що огир є в твоїй рідні
Той, на якому урочисто
Готфрід Бульйонський величавсь,
Звільняючи господнє місто.

Що кінь Баярд — це твій кузен,
А Росінанта — тітка славна,
На котрій їздив Дон-Кіхот
В походи, як відомо, здавна.

Що Санчів сірий — твій родак,
Або, можливо, й сам родитель,
Також мовчи, як про осла,
На котрім їздив наш спаситель.

Отож нізащо у свій герб
Не вписуй пару вух осяччих.
Ти сам собі найвищий суд,
Ти ціну сам собі призначив.

ПИХА

Графине фон Гудельфельд, привіт!
За гроші тебе шанув світ.
Аж ось ти в вечірню пору
Прямуєш до королівського двору
Четвіркою у золотій кареті,
Щоб там пишатися на банкеті.
Шумить, наче вітру подих,
Твій шлейф на мармурових сходах,
А угорі миготять лівреї,
Стоять і вигукують лакеї:
«Madame la comtesse de gudelfeld!»

Тебе з вахлярем не впізнати,
Ти гордо минаєш кімнати,
Блищать на тобі діаманти,
Мережива, перли й банти,
А білий твій бюст тріпоче —
З корсажа вискочить хоче.
Навколо поклони, й усмішки,
І кніксени, й шаркання ніжки.
Сама герцогиня фон Павія
До тебе звертається: «сага пія».
А юнкери й франти юрбою
Біжать танцювати з тобою.
Дотепний наслідник трону
Кричить: «Не забуду я до скону,
Як крутить задом ця Гудельфельд!»

Та грошей не стане в тебе — й квит!
Тобі покаже спину світ.
Будуть лакеї клятї
На шлейф твій нахабно плювати.

Замість схиляння — панство
Своє покаже чванство.
«Сага піа» подивиться скоса,
Кронпринц гукне, зморщивши носа:
«Часником смердить від цієї Гудельфельд!»

МАНДРУЙ!

Як жінка зрадить — не сумуй,
Знайди собі іншу коханку,
А краще рюкзак зашнуруй і мандруй
У дальню дорогу зранку.

Ти озеро знайдеш ген вдалині,
Де верби схилились долі,
І виплачеш там свої муки дрібні,
Нікчемні маленькі болі.

Ітимеш на кручу — застогнеш не раз,
А станеш на верховині,
Побачиш гори в ранковий час,
Почуєш крики орлині.

Неначе оновлений, з висоти
Глянеш — з шпिला стрімкого.
Відчуєш волю, відчуєш — ти
Внизу не втратив нічого!

ЗИМА

Мороз палити уміє
Вогнем. Крізь завірюху,
Що крутить, мете і віє,
Люди біжать щодуху.

О стужі зимові вперті!
Носи в нас замерзають.
А фортепіанні концерти
Нам вуха роздирають.

Улітку справи кращі —
Я можу в тузі блукати
Й на самоті у хащі
Любовні вірші читати.

ДАВНЯ ПІСНЯ БІЛЯ КАМІНА

Хмарне небо, завірюха,
Дужий вітер наліта,
А в кімнатці в мене сухо,
Тепло й тихо — самота.

Дрова є, камін палає,
Гарно мріється мені,—
В казанку вода співає,
Закипає на вогні.

У теплі біля каміна
Гріє лапки білий кіт,
А вогонь і лине, й плине,—
Оживає дивний світ.

Постають крізь далі дальні
Призабуті вже часи,
Люди, маски карнавальні
В чарах збляклої краси.

Рій жіноцтва в танці лине,
Бачу рух — не чую слів,
А між ними арлекіни,
Їх стрибки, і сміх, і спів.

Далі — боги мармурові,—
Поруч з ними, наче в сні,
Квіти зводяться казкові,
Місяць сяє в вишині.

Темні замки старовинні,
Мов з туману, постають,
З них бійці виходять кінні,
Вирушають збройно в путь.

Все повз мене пропливає,
Сон минає — гине й слід.
Казанок перекипає —
І нявчить облитий кіт.

ЯНГОЛИ

В рай, обіцяний від Риму,
Я не вірю, як Хома,
І в Едем Єрусалиму
В мене віри вже нема.

Тільки в янгольські істоти
Легко вірити мені,
Світлі янголи во плоті
Ходять ось де по землі.

Та без крил ці духи милі,
Скажу, пані, правду вам:
Всі ті янголи безкрилі —
Отаких я бачив сам.

Милозірними очима,
Доторканням білих рук
Бережуть вони людину
Од нещастя, лих і мук.

Їхня ласка розважає
Всіх сумних, а в сам перед,
Того, хто за двох страждає,
Що зовуть його — поет.

Сучасні вірші

ДОКТРИНА

Бий в барабан, маркітантку цілуй,
Не бійся й відважно карбуй свій крок!
В цьому наука всіх наук,
В цьому найглибший зміст книжок.

З юною силою бий в барабан,
Бий, щоб людей збудив його звук,
Іди, барабанячи, завжди вперед,
В цьому наука всіх наук.

Вся філософія Гегеля тут,
В цьому книжок найглибший зміст!
Я зрозумів це, бо мудрий я,
Бо бить в барабан я маю хист.

АДАМ ПЕРШИЙ

Жандарму з огненным мечем,
Небесному поліцаю,
Наказ віддав ти без жалю
Мене прогнати з раю.

З дружиною подався я
До краю до чужого;
Та плід пізнання вкусив я в раю,
І знаю вже що й до чого!

Я дуже добре знаю тепер,
Який нікчема з тебе,
Хоч як би мене ти не лякав
І смертю, й громом з неба.

О боже! Який мізерний цей
Consilium abeundi!
Оце так усього всесвіту
Володар, Lumen Mundi!

Ніколи я не захочу в рай,
Бо він — омана дешева,
То був не справжній рай, бо там
Були заборонені дерева.

Свободи повної хочу я!
Відчую гніт над собою —
І стане рай для мене враз
І пеклом, і тюрмою.

ПЕРЕСТОРОГА

Отакеє друкувати!
Любий друже, ти загинеш!
Хочеш мати честь і гроші,—
Спину мусиш ти згинати.

Друже, я тобі не раю
Про попів так говорити,
Про високих можновладців
І про їхню вірну зграю!

Ти загинеш, любий друже!
У владик довжезні руки,
Язика в попів предовгі,
Вуха в черні довгі дуже!

ПОЛІТИЧНОМУ ПОЕГОВІ

Співаєш, як співав Тіртей,
Натхненно і сміливо,
Проте і публіку, і час
Обрав ти нещасливо.

Прихильно слухають тебе
І хвалять, повні палу:
Високі маєш ти думки
І форму дуже вдалу.

Тобі за склянкою вина
«Віват!» гукають часом,
І пісню бойову твою
Ревуть захриплим басом.

Свободи пісню раб в шинку
З охотою співає:
Це присолоджує вино
І травленню сприяє.

ТАЄМНИЦЯ

Зітхань не чутно, сліз не видно,
Бува, що й сміх наш зазвучить.
Але не зрадять таємниці
Ні вид, ні погляд ні на мить.

Вона з німим пірнула болем
У наших душ кривавий глиб;
Хоч би й звучала в скорбнім серці,—
Уста їй вийти не дали б.

Спитай у немовлят в колисках,
Спитай в могилах у мерців,
Вони тобі відкриють, може,
Що я навіки затаїв.

НА ПРИБУТТЯ НІЧНОГО СТОРОЖА ДО ПАРИЖА

«Ходою поступу прудкою
Прибув ти, стороже нічний!
А як там німці між собою?
Чи край уже звільнився мій?»

Там все гаразд — в охайній хатці
Живе під опікою господа він.
Спокійно і мирно Німеччина нині
Проймається розвитком аж до глибин.

Не так поверхово, як Франція, квітне,
Де тільки назовні свобідне усе,
А в надрах сёрця непомітно
Свободу німець наш несе.

От церкву в Кельні добудують,—
Це Гогенцоллернам хвала,
Та й Габсбурги щось подарують,
І Віттельсбах надішле скла.

Король нам поклявся вернути свободу
І конституції дати права.
Як в Рейні на дві нібелунгів клейноди —
Варті не більш королівські слова.

Не ограбує ж нас навмисне
Свобідний Рейн, річок всіх Брут!
Його за карк швейцарець тисне,
Голландець ноги впахав до пут.

Господь ще й флот нам дасть ласкаво,—
Як патріотів наших міць
Галер німецьких обсяде лави,
Не треба буде тоді й в'язниць!

Іде весна, розцвітає натура,
Ми дихаєм щасно і вільно весь час!
Кінець кінцем відпаде і цензура,
Якщо й друкувать заборонять у нас.

ТАМБУРМАЖОР

Оце той тамбурмажор старий,
Який він бідний, хворий!
А імператорської пори
Щасливий був, бадьорий.

Махав він булавою в ті дні,
Обличчя в нього сяло,
На срібнім мундирнім його галуні
Проміння сонячне грало.

Коли під звук барабана свого
Він входив в німецькі квартали,
У відповідь барабану його
Жіночі серця калатали.

Прийшов, побачив, переміг
І темних краль, і русих;
Не раз блищали сльози їх
У нього на чорних вусах.

Ганьба! Коли над нами полки
Загарбницькі брали гору,
Корились цезарю чоловіки,
А дами — тамбурмажору.

На диво терплячі, ми довгий час
Страждали від тої напасті,
Аж поки визволитись указ
Прийшов од вищої власті.

Неначе бик, що наносить удар,
Ми роги свої виставляли,
Скидаючи ф'ранкський страшний тягар,
Ми Кернера вірші співали.

Ті вірші страхітні тирану в ушах
Звучали жахливим хором!
Від них і втекли, гамуючи страх,
Імператор з тамбурмажором.

Обом від долі судилося їм
Зазнати гіркої муки:
Британцям віддавсь — ворогам своїм —
Наполеон у руки.

Був ними підло засланий він
На острів Святої Єлени,
Й від раку шлунка знайшов там загиб,
По довгих муках, стражденний.

А тамбурмажор, звичайно ж, враг
Без служби він zostався.
Щоб з голоду не вмерти, до нас
В готель слугою найнявся.

Він топить печі й начиння змива,
Тягає воду знадвору;
Трясется сива голова,
Коли він повзе нагору.

Часом до мене на кілька хвилин
Знайомий мій, Фріц, заходить.
Дурними дотепами він
Старого до сліз доводить.

О Фріце, Германії синам
Це аж ніяк не пристало:
Не личить глузувати нам
З великого, що занепало.

Повинен ти людині такій
Являти шану глибоку;
Цей дід, можливо, батько твій
З матиного боку.

ВИРОДЖЕННЯ

Невже й природа прикрі вади
В людей вже стала переймать?
Здається, вже й рослини, й звірі
У нас навчилися брехать.

Не вірю в лілії невинність:
Круг неї джигунцем літа
Метелик; поцілує й щезне,
А з ним — і квітки чистота.

Не вірю й скромності фіалки,
Ця квітка вабить недарма
Кокетним ароматом: мріє
Вона про славу крадькома.

Беру я під великий сумнів
І щирість пісні солов'я.
Він надривається й ридає
За звичкою, гадаю я.

Зникає правда геть зі світу,
Про вірність думати дарма.
Пес ще смердить, хвостом махає,
Та й в ньому вірності нема.

ГЕНРІХ

Перед замком у Каноссі
Зупинився в ніч холодну,
В дощ,— германський кайзер Генріх
У сорочці покаявній.

А з вікна таємно стежать
Дві фігури,— осяває
Пліш Григорієву місяць
І Матільди білі груди.

Генріх вблідлими губами
«Отче наш» побожно шепче,
Але в серці в нього інше,
Серцем потай він говорить:

«Там, в краю моїм німецьким,
Підвелись могутні гори,—
Для сокири бойової
В надрах там росте залізо!

Там, в краю моїм німецьким,
Підвелись ліси дубові,
І росте в найвищій дубі
Топорище для сокири.

Краю вірний мій німецький,
Ти народиш і людину,
Що сокирою тією
Мук моїх змію розтрощить!»

ЖИТТЬОВЕ ПЛАВАННЯ

І співи, і жарти! Нас сонце вітало
Ясним промінням. Стиха гойдало
Наш човен веселий. Під сміх і спів
Між любих друзів я в ньому сидів.

Ущент розбили човен хвилі,
А з друзів були плавці невмілі,
У рідних водах втопив їх вал,
На берег Сени завіс мене шквал.

Піднявся на новий я човен
З новим товариством. Тривоги повен
Мій шлях на хвилях чужих удаль.
Далеко мій край! На серці печаль!

І знову співи і жарти чути,
А в щоглах свище вітер лютий.
О зоре остання, в небі згоряй —
На серці печаль! Далеко мій край!

ГЕОРГУ ГЕРВЕГУ

З нагоди вислання його з Пруссії

Німецький край упився в дим,
Ти ж вірив тостам милозвучним,
Чорно-червоно-золотим
На люльці китицям бундючним.

Коли ж принадний хміль пропав,
Ти здивувався, друже, з того,
Яким народ з похмілля став,
Позбувшись сп'яніння свого.

Юрба лайливих холоуїв,
Гнилі кислоти — замість слави.
З жандармами з обох боків
Прибув ти на кордон держави.

Там ти спинився. Сум поїняв
Тебе перед стовпом смугастим,
Що наче зебра виглядав,—
І ти зітхнув за давнім щастям:

«Аранхуес, той час промчав,
Вже не вернути днів колишніх,
Коли я для Філіппа грав
І уккермаркських грандів пишних!

Король вдоволено кивав
Мені за роль маркіза Пози;
Мій вірш його зачарував,
Та він не зніс моєї прози».

ТЕНДЕНЦІЯ

Гей, Німеччини співаче!
Хай звучить твій мужній спів,
Хай німецьку волю славить,
Йти на подвиг нас заставить,
Як марсельський гімн гарячий.

Киви, про Лотту вуркотати
Так, як Вергер вуркотів!
Дзвін віщує вже свободу —
Тож скажи про це народу;
Час про бій, про меч співати!

Годі ніжних звуків флейти,
Ідилічних досить снів,—
Для вітчизни будь трубою,
Будь гарматою для бою,
Будь перуном, клич людей ти!

Бий, сурмі, зви до повстання,
До тиранів збуджуй гнів —
А щоб вславитись між нами,
Ти «загальними словами»
Наповняй своє писання.

ДИТИНА

Цнотливим бог дає це в сні!
Ти ж привела дитя —
Коли і як, скажи мені,
Діво Германія?

Ось пуповину вже твій син
Порвав, немов очкур.
Стрільцем чудовим буде він,
Немов сам бог Амур.

Хай лиш стріляти він почне,
Колись його стріла
В найвищій небі дожене
Двоглавого орла.

Хай тільки пещенець богів,
Щоб не було пригод,
У нас не ходить без штанів,
Неначе санкюлот.

Погода нашої землі,
Поліція й мораль
Велять, щоб і старі й малі
Вдягалися — на жаль.

ОБІТНИЦЯ

Годі вже босоніж в поле
Вибігать,— зажди ще трохи:
Будуть в тебе і панчохи,
Й чоботи, німецька воле!

Ти ходитимеш в обнові —
Теплій шапочці зі смуха,
Що твої врятує вуха
У холодні дні зимові.

Буде в тебе навіть Їжа,
Майбуття твоє — в чудесних!
Лиш не слухай ти облеспих
Слів сатира із Парижа.

Не загострюй гніву вістря
І повстримуєш від зухвальства
Щодо вищого начальства
І до пана бургомістра!

ПІДКИДЕНЬ

Не голова — пустий гарбуз,
Брудна коса, рудавий вус,
Павучі — довгі, загарбліві руки,
Гігантський шлунок і розум гадюки,—
Підкидень, якого капрал напідпитку
Замість немовляти, ще в сповітку,
Поклав у нашу колиску таємно,—
Покруч, розпусти породження темне,

Плід скотоложця й старої суки,
Зачатий в темряві серед багнюки,—
Потрібне ім'я? Моя вам порада —
Втопити або спалити гада!

КИТАЙСЬКИЙ БОГДИХАН

Мій батько був собі дурбан,
Не пив хмільного зроду,
А я, великий богдихан,
Горілку п'ю, як воду.

Нашій божественний, клянусь!
Я сам по собі те знаю:
Як тільки горілки добре нап'юсь,
Весна розцвітає в Китаї.

Блаженний наступає вік,
Небесна імперія квітне,
І сам я — майже чоловік,
І жінка моя вагітна.

Вдоволені верхі й низи,
Одужали всі хворі,
Мій лейб-філософ Кон Фу-цзя
Найкращі пише твори.

Черстві солдатські сухарці
Стають як пундики ласі,
Гуляють у царстві моїм старці
Всі в бархаті, в атласі.

І мандарини мої підтяглись,
Мої інваліди духовні,
Метляють косами знов, як колись,
Юнацького запалу повні.

Збудована пагода, віри приют,
Там хрестяться євреї,
За те їм орден дракона дають
І пишні двірські лівреї.

Революційний дух пропав,
Кричать маньчжурські дуки:
«Не треба нам ні хартій, ні прав,
Давай бамбукові б'юки!»

Хоча й не радять випивать
Мені ескулапи лукаві,
Та я горілки не кину лигать
На благо моїй державі.

Ще чарку, ще другу! Пий, не лий!
Це ж не горілка — манна!
Гукає народ щасливий мій:
«Володарю осанна!»

ДО НІЧНОГО СТОРОЖА
З пізнішої нагоди

Коли б не погіршав твій дух і твій стиль,—
Ти гру свою грав би без жодних зусиль,
І я б залишивсь твоїм другом покірним,
І радником звав би тебе надвірним.

Та знявся нечуваний галас, коли
Ще вищий тобі титул дали.
Від Ельби до Сени без впину і тямі
Я тижнями чув одне і те саме:

«Для поступу ноги служили йому,
А служать для відступу!» Віри не йму:
Невже ти, мов раки ті швабські, задкуєш?
Невже на підтіпанок князя полюєш?

Ти, певне, втомився і тягне до сну,—
Ночами дудів ти в сурму голосну,
Тепер же її почепив десь на стінку,—
«Хай фрідам хтось інший дудить без спочинку!»

От влізеш до ліжка і очі на мить
Заплющиш, а вже під вікном хтось кричить,
Хтось нагло турбує, глузуючи майже:
«Бруте, ти спиш? Наш герою, вставай же!»

Ах, не додумається цей криклій,
Чому занімів кращий сторож нічний!
Не зрозуміти юному горлопану,
Що часом стискається горло й пану.

А що тут в Парижі?— питаєш мене.
Все мирно і тихо, вітрець не війне,
Аж флюгери всі тривожно гадають,—
Не знають, куди обернутися мають.

ЦЕРКОВНИЙ РАДНИК ПРОМЕТЕЙ

Рицар Пауль, тать шляхетний,
Грізно погляди похмурі
Боги кидають на тебе,—
Не втекти тобі від бурі.

За крадіжку на Олімпі
Бійся Прометея муки,
Що зазнаєш, як потрапиш
Шпигунам Зевеса в руки.

Звісно, той украв щось гірше:
З неба полум'я, щоб дати
Людству світло,— ти ж насміливсь
Зшитки Шеллінгові взяти —

Саме світла протилежність,
Пітьму, у якій несила
Ухопити стежки, пітьму,
Що колись Єгипет вкрила.

СВІТ НАВИВОРИТ

Перевернувся білий світ...
Прийшли часи останні.
Десятками мисливців б'ють
Бекаси на полюванні.

Телята смажать кухарів,
На вершнику бачиш коняку.
Католицькі сови подались
За світло й знання в атаку.

Пан Герінг нині санкюлот,
Нам правду Беттіна править,
А Кіт у чоботях тепер
На сцені Софокла ставить.

Німецьким героям пантеон
З наказу мавпи тепуть.
Недавно й Масман причесавсь,
Якщо газети не брешуть.

Німецькі ведмеді в атеїзм
Вдарилися в зневірі,
Зате зробились з французьких папуг
Все християни щирі.

Над уккермаркський «Монітор»
Здурити — неспромога:
В нім мертвий живому надрукував
Зневажливого некролога.

Братове, проти хвиль плисти,
Як видно, марна справа...
Зберімось на Темпловській горі
Й гукнімо: «Королю слава!»

ПРОСВІТЛІННЯ

Міхель! Зняв ти вже завіску
Із очей своїх? Приміть,—
Істівної юшки миску
В тебе крадуть кожну мить.

Кажуть: небо хай подарить
Радість. Ангелів юрма
Там тобі блаженство варить,
Тільки м'яса в нім нема.

Міхель! Мало в тебе віри
Чи подужчав апетит?
Кухоль сповнив ти без міри,
Пісні втнув усім на стид!

Міхель! Можеш в цьому світі
Обжиратись ночі й дні.
Стане часу страви ситі
Перетравлювать в труні.

ЗАЖДІТЬ ЛИШЕНЬ

Я тільки блискаю чудово,
Але гриміти б не зумів?
Ви помиляєтесь, панове,
Талант я маю й до громів!

Переконастесь в цьому,
Коли настає слухна мить:
Мій голос гряде в слові грому,
В пориві шторму прогримить.

Шалена буря залютує —
Дуб не один повергне ниць,
Чимало палаців зруйнує
І безліч витрощить дзвіниць!

НІЧНІ ДУМКИ

Вночі згадаю рідний край —
Зникає сон, хоч помирай;
Вже не засну ні на хвилину,
І сльози ллються без упину.

Пливуть літа, зникає й слід!
Минуло вже дванадцять літ,
Як матір бачив я востаннє,—
Ростуть мої сумні бажання.

Мій сум за нею не вмира.
Чим збавила мене стара?
З думок у мене не зникає,
Хай бог її оберігає!

І я завжди в її думках,—
Я бачу добре по листах,
Як серце в матері згасало,
Коли вона мені писала.

Вона — моє життя, мій світ.
Минуло вже дванадцять літ,
Дванадцять довгих літ за мною,
Як я не обнімав старої.

Вітчизна буде жить завжди;
Її ліси, поля, сади
Не змінюють свою основу,—
Я з нею стрітись можу знову.

За нею б я не сумував,
Коли б там матері не мав,—
Вітчизна буде вік стояти,
А мати — може вмерти мати.

Рахувш уночі без сну —
Багато вже пішло в труну!
Подумавш, скількох немає,
І серце кров'ю підпливає.

Рахую мертвих в тишині
І не змовкає біль в мені —
Весь час на душу, як в могилу,
Лягають трупи... Боже милий!

О боже милий! Крізь вікно
Французький день пробивсь давно.
Дружина зайде, усміх кине —
Й моє німецьке горе гине.

ГІМН

Я — меч, я — полум'я.

Я світив вам у темряві, і, коли битва розпоча-
лась, я бився попереду, в першій ряду.

Круг мене лежать трупи моїх друзів, але ми
перемогли. Ми перемогли, але навколо скрізь ле-
жать трупи моїх друзів. У радісних вигуках тріум-
фальної пісні похоронні хорали звучать. Та в нас
нема часу ані для радості, ані для суму. Знову
сурмлять сурми, провіщаючи нову боротьбу.

Я — меч, я — полум'я.

ДО ГЕОРГА ГЕРВЕГА *Зима 1841 року*

Гервег, ти — жайвір залізний,
Лунає від співів твоїх вишина,
Де промені сонця сяйнули.
Невже дні зими проминули
І справді в Німеччині квітне весна?

Гервег, ти — жайвір залізний,
Коли ти витаєш під небом отам,—
З очей своїх землю втрачаєш.
Весна, про яку ти співаєш,
Є тільки в тій пісні, що вигадав сам.

СІЛЕЗЬКІ ТКАЧІ

З сухими похмуриями очами
Сидять за станками й скрегочуть зубами:
«Німеччино, саван тобі ми тчем,
Потрійний прокльон ми в нього вплетем —
Ми тчем, начувайся!

Прокляття богу — голодні й холодні,
Ми більше молитись йому не згодні,
Даремно ми ждали, тамуючи гнів,
Він нас обійшов, обділив, обдурив —
Ми тчем, начувайся!

Прокляття тобі, королю багатих,
Ти нас не рятуєш від здирців проклятих,
Ти з нас витискаєш останній п'ятак
І нас же стріляти велиш, мов собак,—
Ми тчем, начувайся!

Прокляття вітчизні нерідній, неситій,
Безчестям, ганьбою й неславою вкритій,
В ній кожну квітку гвиль убива
І в твані й гною торжествує черва —
Ми тчем, начувайся!

Мигтить наш човник, не сплять ткачі —
Ми тчем ретельно вдень і вночі!
Німеччино, саван тобі ми тчем,
Ми в нього прокльон потрійний вплетем —
Ми тчем, начувайся!»

НОВИЙ АЛЕКСАНДР

I

Живе собі в Фуле король, він п'є
Шампанське — це все, що він хоче.
Коли ж він п'є шампанське своє,
Йому соловіють очі.

Преславні рицарі кругом,
Уся історична школа.
Важким белькоче язиком
Король до друзів довкола:

«Коли Александр Македонський в боях
Спромігся світ захопити
З маленькою купкою вояк,—
Почав він добре пити.

Цю спрагу в нім запалила війна,
Бої, де він бився завзято.
Припав переможець той до вина
І вмер, бо пив забагато.

Я ж корпуленцію кращу дістав,
І вирішив я розумніше:
Чим той закінчив, тим я почав,—
Пиячити взявся раніше.

Як розпочну в хмелю похід,
Мій шлях будуть лаври встилати.
Між парою келихів зможу світ,
Хитаючись, я здолати».

II

Отак Александр Македонський новий
Верзе дурниці сп'яну,
Похід малює світовий
І успіх свого плану:

«До нас Ельзас-Лотарінгська земля
Прийде, хоч би й не хотіли,
Бо до корови йде теля,
А кінь поспіша до кобили.

Шампань мене вабить, гарний куток,
Де лози виноградні —
Там зразу в нас з'явиться ясність думок
І дні настануть відрадни.

Там перший сміливий зроблю я крок,
Походи почавши чудові,—
Застукають пробки й рвонуться в пляшок
Струмені білої крові.

Мое геройство молоде
Буде до зір шумувати;
Париж, де слава мене жде,
Я хочу завоювати.

Спинюсь я біля міських воріт,
Біля застави старої,
Бо там не платять жодних мит
На вина і напої».

III

«Мій вчитель, Арістотель мій,
Був попиком маленьким.
В французькій колонії, ходив
В комірчику біленькім.

Пізніш філософом він став,
І поєднав екстремі,
І виховав, на жаль, мене
В дусі своєї системи.

Ні риба ні м'ясо з мене тепер,
Я — двостатева людина.
З екстремів сучасної доби
Беаглузда мішанина.

В душі моїй ні добра, ні зла,
Ні глупства, ні глузду немає.
Коли я вчора йшов уперед,
Сьогодні назад рушаю.

Я — освічений обскурант.
Ні кінь, ані кобила,
Софокл і пужално мене
Однаково захопили.

Хоч я на Ісуса надію поклав,
Та разом з тим серцю моему
І Вакх до вподоби, бо я сполучив
Обидві божі екстремі».

РОМАНЦЕРО

Книга перша

ІСТОРІЇ

РАМПСЕНІТ

Лиш з'явився Рампсеніт
До царівни в світлі зали —
І вона, і покоївки
Разом всі зареготали.

Чорні свнухи — і ті
Реготалися потиху, —
Ну, а мумії та сфінкси
Ледь не луснули від сміху.

А царівна каже: «Я
Злодія ввіймала б, татку,
Але він лиш мертву руку
Залишив мені на згадку.

Як він входить у скарбницю,
Як він одмикає скрині,
Позамякаві надійно, —
Все мені відомо нині.

Він надійного ключа
До замків найкращих має,
Найміцніші тим ключем
Злодій брами одмикає.

Я ж не брама, і мені
Встояти було несила,
Сторожуючи твій скарб,
Свій скарбóчок я згубила».

Пританцьовує й сміється
Так вона серед кімнати.
Євнухи й служниці знову
Починають реготати.

В той же день увесь Мемфіс
Потішався; крокодили,
Сміючись, повитикали
Морди в мулистого Нілу,

Як ударив барабан
І почули всі одразу,
Що читає оповісник
Слово царського указу:

«З ласки бога, Рампсеніт,
Повний владар над Єгиптом,
Милість підданам своїм
Оголошує рескриптом.

Уночі, на п'яте червня
В тисяча сто сороковім,
У біжучім, тобто, році
Перед втіленням Христовим,—

У скарбницю злодій вліз,
І вдалось йому забрати
Звідти золото; з тих пір
Він почав туди вчащати.

Щоб позбутись прикрих втрат,
Ми поклали спати дочку
Біля скарбу,— він позбавив
Навіть і її скарбóчку.

Щоб крадіжки припинить,
Намір маємо до нього
Ласку ми застосувать
І любов царя самого;

Вирішили ми за нього
Заміж донечку віддати,
Щоб він міг по нашій смерті
Наш престол успадкувати.

Та оскільки ми адреси
Зятя нашого не знаєм,
Ми його про нашу милість
Цим рескриптом сповіщаєм.

Третє січня. Рік указу —
Тисяча сто сорок п'ять
До нової ери. Підпис:
«Rhapsenitus Rex». — Печать.

Цар дотримав твердо слова —
Що в своєму дав рескрипті.
Після смерті Рампсеніта
Злодій став царем в Єгипті.

Царював, сприяв талантам,
Добрий зиск торговці мали,
І за того царювання,
Кажуть, навіть менше крали.

ШЕЛЬМ ФОН БЕРГЕН

В Дюссельдорфі над Рейном бал
Сьогодні в замку справляють;
Музика грає, палають свічки,
У тавці маски кружляють.

Прекрасна герцогиня весь час
Танцює й дзвінко сміється.
Її партнер — блискучий франт,
Придворний, як їй здається.

З-під чорної маски око його
Блисне в якусь хвилину,
Неначе з піхов блискучий кинджал
Вихопивсь наполовину.

Гукають захоплено гості, коли
У танці вони пропливають,
Іх Дрікес і Маріццебіль
Оплесками вітають.

У замку голосно сурма звучить,
Йй влад контрабас підвиває,
Та ось кінчається вже танок,
Музика раптом змовкає.

«Дозвольте мені, ваша світлість, піти
Додому... Спасибі за ласку».
Але герцогиня сміється: «Ні, ні,
Зніми-но спочатку маску!»

«Дозвольте мені, ваша світлість, піти,—
Мій вигляд вас може злякати».
Але герцогиня сміється: «Дарма!
Хто ти — я хочу знати».

«Дозвольте мені, ваша світлість, піти,
Належу я темряві й ночі».
Але герцогиня сміється: «О ні,
Спочатку відкрий свої очі!»

І як не залякує він її,
Як жінку він не благає —
Вона у нього силоміць
З обличчя маску зриває.

«Ще ж бергенський кат!» — одсахнулась юрба
І гомоном сповнилась зала,
А злякана герцогиня, мов сніп,
В обійми герцога впала.

Та герцог розумний — дружина його
Ганьби зазнавать не повинна;
Він з піхов свого витягає меча:
«Гей, хлопче, мерщій на коліна!»

Посвячую в рицарі я тебе
Ударом меча в цій залі,
А що ти — шельма, то хай тебе звуть
Ім'ям Шельм фон Берген надалі».

Отак зробивсь дворянином кат
Та й інші шельми по ньому,—
Іх рід німецький над Рейном розцвів
І в склепі спить родовому.

ВАЛЬКІРІІ

На землі — борня. А в хмарах
Мчать на конях, на примарах,
Три валькірії,— їх спів
Гримотить, як брязк щитів:

«Затялись князі й народи
Для насильства, не для згоди;
Влада — здобич і клейнод,
Сила — вища між чеснот.

Не врятовує героя
Ні шолом, ні чесна зброя.
Ось лежить він на землі,
А мерзотник — у сідлі!

Брами, лаври урочисті,
Завтра вже він буде в місті,
Той, хто гідного здолав,
Вільну землю сплюндрував.

Вже під містом тріумфатор,
Бургомістр і пан сенатор
Подають йому ключі —
Дзвони, сальви, сурмачі!

На валах ревуть гармати,
Переможця зустрічати
Вийшли всі, хоч він і кат,—
Чути вигуки: віват!

Шлях устелено квітками,
На балконах милі дами,
І всміхається до них
Згорда той, хто переміг».

ПОЛЕ ВОЮ ПІД ГАСТІНГСОМ

Печально вальтгамський абат
Зітхнув у тяжкому болі,
Коли почув, що короля
Гарольда вбито в полі.

Ченців Асгода й Айльріка він
Під Гастінгс звелів послати:
Гарольдове тіло вони між мерців
Повинні були відшукати.

Та швидко ченці повернулись назад
І заголосили: «Панотче,
Душа від печалі у грудях болить,
Бо жити вона не хоче.

Загинув у полі достойний муж,
Негідний зв'язку святкує.
Мерзотники й ланці шматують наш край,
І плач наш за волею — всує.

Британськими лордами стали уже
Вошиві й немиті норманни,
І в рицарських шпорах кравець із Байє
Від нас вимагає пошани.

О, горе нам, саксам, кому з давнини
Земля ця за вітчину править!
О, горе святим нашим, бо в небесах
Зуміють і їх знеславить.

Аж ось коли ми зрозуміли, чому
Комета минулим літом,
Кривава, на огненній мітлі
Промчала над цілим світом.

Збулося під Гастінгсом вночі
Лише віщування долі.
Удвох ми були там і труп короля
Даремно шукали в долі.

Шукали його ми там цілу добу
Між саксів, ранами вкритих:
Немає Гарольда, нема короля
Під Гастінгсом між забитих!»

Так Асгод сказав, так Айльрік сказав,
І гірко абат руками
В риданні сплеснув і раптом замовк,
Збираючись з думками.

«У Грінфільді,— він тихо сказав,—
У нетрях лісу і нині
Едіт Лебедина Шия живе
В убогій своїй хатині.

Дали їй це ім'я тому,
Що шию струнку лебедину
Красуня мала; колись Гарольд
Любив її єдину.

Він довго любив її і гаряче,
Та згодом забув про неї.
Давно те було, та забудь не змогла
Вона любові своєї.

По неї ідїть — хай з вами разом
В дорогу вона рушає.
Під Гастінгсом мертвого короля
Жіночий зір відшукає.

В абатство сюди принесіть короля.
Мерщій же, мерщій в дорогу!
Ми тіло його віддамо землі,
За душу ж помолимося богу».

І рушили знову похмурі ченці,
Халуцу знайшли убогу.
«Едіт Лебедина Шия, вставай,
Збирайся з нами в дорогу!

Нас герцог нормандський в бою переміг,
Були в нас великі жертви —
Під Гастінгсом між убитих бійців
Лежить король наш мертвий.

Вставай же, ми тіло холодне його
Відтіль за наказом абата
Повинні удвох принести в монастир,
Щоб з честю там поховати».

Едіт Лебедина Шия мовчить —
В дорогу збирається в тиші.
Іде вона з ними, і вітер нічний
Йї сиве волосся колише.

Босоніж вона болотамь іде,
Лісами, втрачаючи силн.
Удосвіта скелі крейдяні
Під Гастінгсом забіліли.

Аж ось розтанув ранковий туман,
Що саваном ліг на далеч;
З жахливим криком піднялась
Над полем бою галич.

Лежало багато тисяч людей
Скривавлених в дикому полі,
Між коней побитих лежали вони —
Побиті, скалічені, голі.

Едіт Лебедина Шия бреде
В крові на Гастінгські схили,
І погляди пильних її очей
Летять навкруги, мов стріли.

Шукає вона, і лише вороння
Злітає навкруг несите,
За нею ченці — їх ноги давно
Не в силі уже носити.

Вже темінь у полі вставала нічна
І місяць світився лише,—
Нещасної жінки нелюдський зойк
Прорівав мертву тишу.

Едіт Лебедина Шия знайшла
У полі Гарольдове тіло.
Вона не плаче, вона мовчить,
Неначе в ній все заніміло.

Цілує в чоло, цілує в уста,
В обіймах його стискає,
Цілунками груди короля
Й криваві рани вкриває.

Знаходить вона на його плечі
Знайомі маленькі шрами,
Таємні сліди молодої жаги,
Любові її й нестями.

Тим часом ноші із жердин
Кінчають ченці складати,
Щоб мертвого свого короля
На них з бойовища забрати.

В абатство вони короля несуть
Шляхом далеким останнім.
Едіт Лебедина Шия іде
За мертвим своїм коханням.

Співає вона погребний псалом,
Побожністю спів її диха,
А голос так страшно лунає вночі,—
Ченці підспівують стиха.

КАРЛ I

У лісі в хатині вуглярській сидить
Похмурий король в самотині;
Гойдає колиску і пісню сумну
Співа вугляревій дитині:

«Спи, хлопчику... Вівці в кошарі вже сплять,
Щось в стрісі гуде непривітно.
Страхітливий знак на твоєму чолі,
Крізь сон ти смієшся страхітно.

«Спи, хлопчику... Вівці в кошарі вже сплять,
Страшним ти помічений знаком.
Ти виростеш, візьмеш сокиру — дуби
Охоплені вже переляком.

Спи, хлопчику... Віра стара вуглярів
Минулась. Не вірять в бога
Вуглярські діти уже давио,
Ні в короля земного.

Спи, хлопчику... Кіт не лякає мишей.
Чекає ганьба велика
І бога того, що в небі живе,
Й мене, земного владику.

Мій дух занепав, і серце мое
Стомилося в муках до краю.
Спи, хлопчику,— станеш, син вугляра
Ти катом моїм, я знаю.

Твоя колискова — мій смертний спів.
Спи, хлопчику,— довге й сиве
Волосся ти одріжеш мені —
Вже блиска залізо страшливе!

Спи, хлопчику,— що там у стрісі гуде?
Ти, мій спадкомцю впертий,
Безжально голову зітнеш мені,
А кіт не страшний — він мертвий.

Спи, хлопчику,— вівці в кошарі вже сплять.
У стрісі щось шурхає грізно.
Немає kota на малих мишенят.
Спи, кате маленький, вже пізно!»

МАРІЯ-АНТУАНЕТТА

Як ясно в замку Тюїльрі
Дзеркальні вікна сяють!
Проте у залах там і вдень
Старі примари блукають.

З'являється в Pavillion de Flore
Марія-Антуанетта
І робить раніший свій lever
З додержанням етикета.

Придворні дами — одні стоять,
Дозволено іншим сидіти...
На сукнях з атласу й парчі блищать
Мережива і самоцвіти.

Тоненькі талії, ніжки стрункі
Відбилися в паркеті зали.
Ох, як би чудово було, коли б
Ці дами ще й голови мали!

Нема в них голів — королева сама
Давно позбулася голівки.
Її величність якраз через це
Й лишилася без завивки.

Вона, у кого схожа була
На горду вежу перука,—
Марії-Терезії рідна дочка,
Німецьких владик онука,

Без зачіски має з'являтися тепер
І без голови — при розмові
У колі цих непричесаних дам,
Що, як і вона, безголові.

Це все — революція, втілилась тут
Фатальна її доктрина,
У цьому винен Жан-Жак Руссо,
Вольтер і гільйотина.

Та дивно! Чомусь видається мені,
Що ці безголові й купці
Не знають, наскільки мертві вони,
З головами в розлуді.

Порожня пиха, як і колись,
Безглузді забобони...
І тільки жахають усіх навкрути
Смішні безголові поклони!

Аж ось королеві сорочку льняну
Dame d'atour приносить,
Ось друга, присівши, її подає
І гречно вдягати просить.

Ось третя й четверта з придворних дам
Навпочіпки сідають —
І королеві панчохи вдвох
На ноги натягають.

Приносить фрейліна кофту й при тім
Не забуває вклониться.
Ось друга фрейліна присіда —
В руках у неї спідниця.

Гофмейстерина поруч стоїть,
Стежачи за парадом,
І, за відсутністю голови,
Мило всміхається задом.

Крізь штори у залу сонце ясне
З цікавістю зазирає —
Побачить цих давніх привидів рій
І злякано геть тікає.

ЗОЛОТИЙ ТЕЛЕЦЬ

Флейти, арфи, звуки рогу
Круг теляти золотого,
В танці спорано і захланно,
Дочки Якова весь день...
Брень-брень-брень,—
Регіт, сурми, барабани!

Підіткались до сідниці
Найшляхетніші дівичі,
Безутомно, безнастанно
Кружать вихрем без кінця
Круг тельця —
Регіт, сурми, барабани!

Аарон, сам жрець верховний,
У танок пустивсь гріховний,—
Скоком-боком, хвацько, п'яно,
В ризах скаче, наче цап,
Аж ослаб —
Регіт, сурми, барабани!

ЦАР ДАВИД

Деспот з усміхом конав,
Бо по смерті — це він знав —
Стане син йому на зміну,
І не буде рабству впину.

Бідні люди, як воли!
Їх до воза запрягли,—
А кому ярмо не любе,
Не мине своєї згуби.

Цар Давид, коли вмирав,
Соломонові сказав:
«Пильне око май надалі
На Йоаві-генералі.

Генерал цей довгий час
Неприємний був для нас,
Я ж не важивсь звести руку
На ненависну гадюку.

Ти ж, мій сивку, не дурний,
Ти побожний і міцний,—
Не важка для тебе справа
Уколошкати Йоава».

МАЛИЙ НАРОДЕЦЬ

В нічному горщику, гарно вбраний,
Приплив він Рейном, ніби в човні,
І в Роттердамі сказав коханій:
«Ну як, поженимось ми чи ні?

Ми раюватимемо, подружко,
В моєму палаці на подушках.
Там стіни звито з тонкої стружки,
Із соломинок блискучий дах.

В моєму палаці всього вдосталь.
Ти царюватимеш в добрий час.
У шкарлупинці постелим постіль,
А павутинка укрив нас.

З мурашок ми напечем оладок,
В обід насмажимо хробачків.
Мені матуся залишить в спадок,
Напевно, з четверо пиріжків.

Я маю сало, я маю смалець,
В наперстку в мене смачне винце.
В городі ріпка, завбільшки з палець.
Нам буде добре — ручусь за це!»

Були там крики, були благання:
«Мій милий боже! Не можу! Ох!»
Дівчисько пискнуло востаннє
Й стрибнуло в горщик з ним удвох.

Були це люди чи, може, мишки —
Того не знаю і сам як слід.
Я в Веверланді підслухав нишком
Цю казку — тому вже тридцять літ.

ПОМА́РЕ

I

В серці генії кохання
У ясні сурмлять фанфари:
«Вічна слава королеві!
Слава й відданість Помаре!»

Не смиренній таїтянці,
Вихрещеній на Таїті,
А свавільній парижанці,
У красі несамовитій,—

Тій, нку вітають палко
У саду Мабіль підданці,
В дні, коли вона танцює
Свій канкан та інші танці.

Ласка й ніжність в кожному русі,
В кожному кроці — щастя й сила,—
Вища гідність королівська
У найменшій клітці тіла.

Ось вона танцює — в серці
Голосні звучать фанфари:
«Вічна слава королеві!
Слава й відданість Помаре!»

II

Вона танцює — гнеться стан,
І кожний рух бере нас в бран!
Аж ось шугнула, полетіла,
Мов вирвалася душею з тіла.

Вона танцює — лет в грозі,—
Кружляє на одній нозі,
Летить, стоїть, простерши руки,—
О боже, згляньсь на наші муки!

Вона танцює. Так гнучка
Колись Іродіадина дочка
Для Ірода в його столиці
З очей метала смертні блискавиці.

Вона танцює — дико, гірко,—
Чим я тобі віддячу, жінко?
Смішся? Катє! Час уже, до речі,
Відтяти голову Іванові Предтечі!

III

Вчора за шматок вона
У багні шукала дна,
А тепер на променаді
Котять коні ситі, раді,

Дорогий їй візок,—
І з шовкових подушок,
Кидає вона усмішки
На юрбу, що ходить пішки.

Бачу я тебе в цю мить —
І душа моя болить!
Так тебе ці коні гарні
Одвезуть і до лікарні,

Там ти вип'єш повну вщерть
Чашу горя — прийде смерть,
І брудний, не мивши руки,
Ненаситний жрець науки

Гарний твій розігне труп,
Як брутальний живолуп,—
А невдовзі й гарні коні
Вік скінчать на Монфоконі.

IV

Краще сталось, ніж химерна
Доля бачилась мені.—
Слава богу, ти померла,
Слава богу, ти в труні.

У мансарді, не в лікарні,
Бідна мати у журбі,
Як погасли очі гарні —
Їх заплющила тобі.

Не співали над труною,
Не гутнявив паламар,
Йшли на цвинтар за тобою
Лиш твій пес і перукар.

«Ох, як кепсько все зійшлося,—
Він зітхав,— не буду вже
Заплітати їй волосся
У ранковім негліже!»

Пес невірний геть подався
Зразу ж після похорон
І чудово влаштувався
На життя у Роз-Помпон,

У суперниці твої,
Що від заздрості й зо зла
Про прекрасну королеву
Безліч пліток наплела.

Коронована ганьбою
Бідна жінка — ніжна плоть,
Милосердний над тобою
Змилосердився господь.

Чи то виблагала мати,
Чи він сам не без причин
Не схотів тебе карати,
Велелюбну, як і він.

АЗРА

Присмерком щодня приходить
Чарівна дочка султана
До ясного водограю,
Де вода дзюрчить, хлюпоче.

Дивиться щодня на неї
Юний раб над водограєм,
Де вода дзюрчить, хлюпоче;
Дивиться щодня — й марніє.

До раба дочка султана,
Усміхаючись, підходить.
«Як твоє ім'я, — питає, —
Звідки ти й якого роду?»

І говорить раб: «Я звуся
Мохамед з країни Йемен,
А походжу з роду Азрів,
Що вмирають, покохавши».

ХРИСТОВІ НАРЕЧЕНІ

Хто вночі повз монастир
Пройде пізно при нагоді,
Той побачить, як блукають
Там примари в хреснім ході.

У процесії сумній —
Тихі тіні урсулінок:
Сяють їхні білі личка
З-під чепців та пелерінок.

Мерехтять свічки в пітьмі,
І повторює склепіння
Ледве-ледве чутні звуки —
Їхній шепіт і моління.

Входять привиди в собор.
Піднімаються на хори,
І лунають тихі співи —
Глас скорботи і покори.

Та пашать жага і шал
В панахидному мотиві,
Гуркотять у двері неба
Злі розпусниці і хтиві:

«Заповідані Христу,
На земну стежу зійшли ми.
Те, що взяти мав господь,
Кесареві віддали ми.

Хвацькі вуса мав він,
Обдарований хрестами,
Еполети сяють так, що
Упадають бідні дами.

Ах, не терни, не вінки
На Христа ми одягали,—
Щедро рогами його
Ми постійно прикрашали.

За переступи тяжкі
Він, терплячий до безкраю.
Нам сказав: «Пропаді душі
Я вас люто проклинаю!»

І з могил ми встаємо,
Давні згадуєм химери
І блукаємо, як тіні,—
Miserere! Miserere!

Так приємно у труні,
Та в ясній небесній сфері
Нам було б далеко ліпше,—
Miserere! Miserere!

О, прости, Ісусе, нас
І роакрий широкі двері
Нам до раю і небес,—
Miserege! Miserege!»

Так співає хор черниць,
І орган голосить в шалі —
Це старий покійний кістер
Натискає на педалі.

ПОЕТ ФІРДУСИ

1

Золоті і срібні люди!
Як томан жебрак згадає,
То на думці має срібло,
Срібні має лиш томани;

Та стають в устах у шаха
Всі томани золотими,
Він приймає і дарує
Золоті лише томани.

Добрі люди так міркують,
Фірдусі так само думав,
Автор славної поеми,
Що зоветься «Шахнаме».

Героїчну цю поему
Він створив з веління шаха,
Що платити по томану
Обіцяв за кожен вірш.

От уже сімнадцять восен
І цвіли, і в'яли рози,
Соловей пісні співав їм
І змовкав разів сімнадцять —

А поет сидів тим часом
Біля кросен дум високих,
День і ніч він ткав дбайливо
Килим пишної поеми —

Килим той, куди влітав він
Чарівницькою рукою
Краю рідного легенди,
Вінценосців Фарсістану,

Людом славлених героїв,
Вчинки рицарські, пригоди,
Рідних демонів та чари
У вінку з казкових квітів —

Все живе, усе квітуче,
Все квітуче і яскраве,
Все освітлене чудовно
Сяйвом дивного Ірану,

Тим божественним промінням,
Що, як храм огню останній,
Муфтіям на зло й корану,
У поета в серці сяє.

Як поему він кінчив,
Де рядків аж двісті тисяч,
То послав рукопис шаху,
Добродійнику своєму.

Це було якраз у бані,
В бані гасненській це сталося,—
Там його встали саме
Шаха чорні посланці.

Кожен ніс мішок із грішми,
І поетові під ноги
Ті мішки вони поклали,
Як за творчість нагороду.

Розв'язав поет мішки ті,
Поспішаючи, щоб швидше
Очі золотом потішить,—
Та побачив, остовпілий,

Що у них не щире злото,
А бліді томани срібні,
Рівно двічі по сто тисяч —
І він гірко засміявся.

Сміючися гірко, гроші
Розділив поет натроє:
Дві частини він одсипав
Посланцям од шаха чорним,

Кожен з них дістав від нього
У дарунок рівну пайку,
Третю банщиків дав він
За труди його — на чай.

Взяв тоді дорожній посох,
І покинув він столицю,
І за брамою міською
Обтрусив з сандалій порох.

2

«Коли б він, як то бува,
Лиш підвів мене брехнею,—
Помирився б я із нею:
Річ, звичайно, світова!

Але як його простить,
Що, підступний та обачний,
Слово він сказав двозначне,
Щоб поета одурить!

Вроди мав він пишний дар,
Красен з виду і з постави,
На землі достоїн слави,
Природжений володар.

Ніби сонце, він світив
Нам огненними очима,
Гордий діями своїми,—
І мене він одурив».

3

Шах Магомет поїв усмак,
Добре на серці, радісно так.

В саду, при фонтані, що ніжно джюрчить,
На пурпурі пишнім володар сидить.

Оточений слугами він своїми,
Любимець Ансарі стоїть між ними.

Із ваз мармурових квітки рясні
Здіймаються вгору, як огні.

Мов одаліски — пальми стрункі,
Віяла в них тріпочуть легкі.

Сплять кипариси, і мрії чудесні
Їх у країни підносять небесні.

Аж раптом від звуків сад ожив,
Під супровід лютні лунає спів.

Чари предивні були в словах!
«Хто склав цю пісню?» — мовив шах.

Ансарі, до кого було запитання,
Сказав: «Фірдусі це, владарю, писання».

«Що? Фірдусі? — гукнув Магомет.—
А як живе там великий поет?»

Ансарі відказує: «В злиднях він,
У вбожестві, царю, живе сам-один;

До міста Туса вернувшись назад,
Він обробляє маленький сад».

Шах Магомет помовчав з хвилину,
Потім промовив: «Ансарі, мій сину,

Мчися мерщій до стаєнь моїх,
Виведи сотню мулів із них,

З ними нав'юч і верблюдів півсотні
Всім, що на втіху людині скорботній:

Хай там буде одежа святкова,
Хатнє начиння і кістка слонова,

Сандал та ебен, золоті окраси,
Різного посуду добрі запаси,

Келихи, дабани оздобні й барвисті,
І леопардові шкури плямисті,

І килими, і тканини багряні,
Що виробляють в моєму Ірані —

Зброю блискучу, попони додай,
Сідла цяцьковані з краю в край,

Та не забудь і про різні напої,
Глечики, повні їжі тонкої,

Ласощі різні, торти з мигдалю
Ти поклади без усякого жалю.

Дванадцять арабських візьми жеребців,
Бистрих, як вітер південних степів.

Дюжину також невільників чорних,
Звиклих до праці, у службі моторних.

З цими скарбами, Ансарі, в дорогу
Маєш ти рушити в веління могого.

Хай ці дарунки дістане усі
Великий іранський поет Фірдусі».

Виконав точно Ансарі наказ,
Мулів, верблюдів нав'ючивши враз

Різноманітних дарунків вагою,
Цілій провінції рівних ціною.

Три дні минуло, заграла зоря,—
Столицю покинув любимець царя,

Стяг вожака він червоний розвив
І караван у дорогу повів.

Восьмого дня в безупинному русі
Мандрівники опинилися в Тусі.

В західну браму, під крик городян,
З шумом і гуком ввійшов караван.

Ріг заливавсь, барабани гриміли,
Спів тріумфальний лунав, що є сили.

З уст подорожніх лунала хвала,
Слава гучна: «Ля ілля іль алла!»

Брамою східною в ту ж хвилину
Люди печальні несли домовину:

То Фірдусі проводжали в ту путь,
Звідки нікого вже не вернуть.

ВИЦЛІПУЦЛІ

Прелюдія

Ось вона, Америка!
Ось він, ось він — світ Новий!
Не сьогоднішній, що вже,
З'європеївшись, зів'янув,

Це колишній світ Новий —
Ще такий, як з океану
Витяг Крістобаль Колумб.
Ще блищить він в хвилях свіжих,

Перлами вода іскриться,
Розсипається барвисто
В огняних цілунках сонця,—
Він здоровий ще, цей світ!

Це не цвинтар романтизму,
Не уламки, не череп'я
Струхлих символів розбитих
І перук закам'янілих.

На живому ґрунті квітнуть
Молоді ліси — ніхто ще
Не збайдужів, і ніхто
Ще не мав сухотки мозку.

На гілках сидять великі
Дивні птиці з різнобарвним
Дивним пір'ям. Довгодзьобі
І поважні, вниз очима,

Мов крізь чорні окуляри,
Дивляться вони на тебе,
Поки враз не розкричаться,
Мов кумасі на базарі.

Іх я кепсько розумію,
Хоч пташині мови знаю,
Як премудрий Соломон,
Той, що мав жінок без ліку,

На пташиних мовах знався,
І не тільки на новітніх —
На старих, давно померлих,
Звироднілих діалектах.

Інший ґрунт — і квіти інші,
Інші квіти — інший запах!
Невідомий дикий запах
До мого сягає носа,

Дражнить, жалить так дошкульно,
Що досвідчений мій нюх
Заповзаяв: де раніше
Пахощі такі вже чув я?

Чи не десь на Реджен-стріт,
В сонячних палких обіймах
Тої ставної яванки,
Що завжди жувала квіти?

Чи було це в Роттердамі
Біля статуї Еразма,
В білім вафельнім наметі
З таємничим опиалом?

Поки я той світ новий
Оглядав і дивувався,
Сам примусив я його
Дивуватись також — мавпа

Злякано в кущі майнула
І, від мене одхрестившись,
Закричала з переляку:
«Це Старого світу привид!»

Бідна мавпо! Не лякайся —
Я не привид, не примара:
Б'є життя у мене в жилах,
Я надійний син життя.

Та в стосунках довгорічних
Із мерцями перейняв я
Трохи звичок у померлих
І властиве їм дивацтво.

Дні життя мого найкращі
У Кіфгейзері прожив я,
У горі Венери й інших
Катакомбах романтизму.

Тож не бійся, мила мавпо!
Я тебе шаную щиро
За три кольори, якими
Грає зад твій безволосий.

Чорно-жовто-малинкові
Барви мавп'ячого заду!
Вас побачивши, згадав я
З сумом прапор Барбаросси.

I

На чолі носив він лаври,
А на чоботях остроги
В позолоті, хоч не був він
Ні звитяжцем, ні героєм.

Був отаманом бандитським
Той, хто втис у книгу слави
Безсоромним кулаком
Безсоромне ймення: Кортес.

Під Колумбовим ім'ям
Він вписав його нахабно —
Так, що діти в школі мусять
Разом їх напам'ять знати.

Школярі після Колумба
Мають Кортеса назвати,
Як велику другу постать
В новосвітнім пантеоні.

Доля геніїв лукава:
Зберігає наше ймення
Вірна пам'ять людська поруч
Із іменням розбишаки.

Чи не краще невідомим
Залишатись, ніж блукати
Після смерті довгу вічність
У такому товаристві?

Мессер Крістобаль Колумб
Був героєм,— був він світлий,
Чистий духом, наче сонце,
І неначе сонце щедрий.

Обдаровували щедро
Й інші світ, та тільки він
Цілий світ подарував нам,
Що Америкою зветься.

Він звільнити нас не міг
З темної тюрми земної,
Та зумів її поширить
І ланцюг зробити довшим.

Світ за це його вславляє,—
Ми втомились від Європи,
Африка та Азія
Також нас давно втомили.

Лиш один, один герой
Дав нам більше й дав нам краще,
Ніж Колумб, і це був той,
Хто подарував нам бога.

Авраамом звався батько,
Мати звалася — Йохебет,
Прозивавсь він сам Мойсєв,—
Він найкращий мій герой.

Щось ти дуже, мій Пегасе,
Забаривсь біля Колумба,—
Розправляй же крила, треба
Нам до Кортеса летіти.

Розправляй строкаті крила,
Коню мій! Неси мене
В дивний край Нового світу,
Мексікою він зоветься.

В замок той неси мене,
У якому Монтецума
Оселив гостей іспанських,
Виказавши їм гостинність.

Та не тільки дах і їжу,
В запальному марнотратстві,
Дав чужинцям Монтецума —
Подарунки дивні й пишні

І коштовності чудові,
Щире золото в оздобах
Свідчили про світлий дух
І про щедрість можновладця.

Неосвічений дикун,
Забобонник і поганин,
Вірив ще у честь, і вірність
І в священне право гостя,—

Він погодився прибути
В замок на врочисте свято,
Що для нього влаштували
З хижим наміром іспанці.

З пишним почтом прибуває
Безтурботний можновладець
До іспанців — зустрічають
Гостя сурми і фанфари.

Як та п'єса називалась,
Я не знаю. Може бути,
«Честь іспанська», але автор
Звався дон Фернандо Кортес.

Гасло він подав — і раптом
Оточили Монтецуму,
І зв'язали, й ув'язнили,
Як заложника, у замку.

Монтецума скоро вмер,—
Повалилася загата,
Що бандитів захищала
Від народних мсти і гніву.

Закипіла дика повінь,
Наче море піднялося,
І шуміли ближче й ближче
Люті, гнівні людські хвилі.

Відбивалися іспанці
Непохитно, та щоранку
Штурм поновлювався — і втома
Їх потроху вже долала.

Після смерті Монтецуми
Припинився зовсім дівіз:
Скоротились раціони
І подовшали обличчя.

Приглядаються голодні
Один д'одного іспанці,
І зітхають, пригадавши
Християнську батьківщину,

Батьківщину дорогу,
Де гудуть святебні давони
І кипить у казанку
Мила *ollea potrida*

В ситім соусі гарбанцос,
Під яким, лукаво й смачно,
Прокипівши, поховались
Начасничені ковбаски.

Вождь зібрав військову раду —
Ухвалили відступати;
На світанні мало військо
З боєм місто залишати.

Хитрощами в місто Кортес
Легко ввів своїх бандитів —
Обіцяв багато важчим
Бути відступ для іспанців

Місто Мехіко лежить
Серед озера; в прибії
Обмивають дужі хвилі
Острівну міцну фортецю,

Зв'язану із суходолом
Лиш поромами й мостами
На важких могутніх слупах
Та човнами або бродом.

Перед сходом сонця рано
З місця рушили іспанці;
Не гриміли барабани,
Не програв сурмач побудку.

Не хотіли хааяїв
Розбудить своїх іспанці
(Сотні тисяч мексіканців
Вже війшлися в Мехіко).

Та іспанці помилились
Цього разу в розрахунках,
Бо прокинулись сьогодні
Мексіканці до схід сонця.

На мостах, і на поромах,
І на бродах залягли,
Щоб прощального напою
Дорогим гостям вточити.

На мостах, поромах, бродах
Почалася дика учта!
Кров потоками лилася,—
Люто билися п'яниці,

Кидалися на тіло тілом,
І на голих мексіканських
Відтискалися на грудях
Лат іспанських візерунки.

Різанина, душогубство,
Смертовбивство — все сплелось
І котилося повільно
По мостах, поромах, бродах.

Мексіканці — з криком, співом,
Мовчки билися іспанці;
Крок за кроком довелось їм
Пробивати шлях для втечі.

В тісноті лихій іспанцям
Заважала європейська
Зброя та мистецтво бою —
Самопали, лати, коні.

А багато з них, крім того,
Золото вняли з собою
Награбоване зухвало,—
Той рудий вантаж гріхів

Їх в'ялив, хилив у битві,
І диявольський метал
Не лише гріховну душу,
Але й тіло погубив.

Простір озера тим часом
Вкрився барками й човнами,—
В них стрільці сиділи й били
По мостах, поромах, бродах.

В тому шарварку, звичайно,
І в братів своїх влучали,
Та зате не раз влучали
І в гідальго благородних.

На одному мості впав
Молодий Гастон — в той день
Ніс він прапор, на якому
Образ був святої діви.

В образ цей влучали також
Вірні стріли мексіканців;
Просто в серце приснодіви
Шість блискучих стріл вп'ялося,

Наче золоті мечі,
Ті, що Mater dolorosa
Пробивають бідні груди
На процесіях церковних.

Перед смертю дон Гастон
Передав Гонзальві прапор,
Але той, убитий, також
Впав зненацька. Підхопив

Кортес сам святу корогу,—
Він її, піднявши вгору,
Не злізав з коня до смерку,
Коли вщух запеклий бій.

Сто і шістдесят іспанців
Смерть свою в той дець зустріли;
Понад вісімдесят в руки
Ворогам живцем попали.

Від смертельних ран багато
Згодом витяглось іспанців.
І було дванадцять коней
Вбито чи в полон узято.

Кортес в військом лиш надвечір
Проломився на безпечний
Суходіл, який вкривали
Мовчазні плакучі верби.

II

Після дня страшного бою
Запалала ніч тріумфу:
Сотні тисяч смолоскипів
Спалахнули в Мехіко.

Сотні тисяч смолоскипів
І веселих фейсверків
Світло кинули яскраве
На будівлі та кумирні,

На могутній і величний
Храм страшного Відліпуцлі,
Цегляну фортецю бога,
Що нагадує Єгипта,

Ассірії й Вавілону
Велетенські побудови,
Нам відомі по малюнках
Генрі Мартена, британця.

Сходи тут такі могутні
І широкі, що по них
Враз ідуть униз і вгору
Безліч тисяч мексіканців.

Пообабіч на тих сходах
Вояки розташувались,
Перемогою упившись
Або ж пальмовим вином.

Сходи зводяться зигзагом
До великої платформи,
Схожої на балюстраду,
Що вгорі вінчав храм.

Там на троні-олтарі
Возсідає Відліпуцлі,
Кровожерний і страхітний
Мексіканський бог війни.

Але вигляд його пишній,
По-дитячому безглуздий,
Кожного не лиш лякає,
А й примушує всміхнутись,—

Варто глянути на нього,
Як одразу пригадаєш
Базельської смерті вигляд
Чи брюссельський Манкен Пісс.

Справа товпляться миряни,
А попи ліворуч бога
Записалися в одінні
З різноколірного пір'я.

На щаблях сидить сторічний
Чолов'яга, весь у зморшках,
Безволосий, безбородий,
У червоному каптанці.

Це верховний жрець тутешній,
Він ножа свого точить,
Точить з усмішкою й часом
Погляд кидає на бога.

Хтивий погляд той, здається,
Розуміє Відліпудлі —
Він підморгує жрецеві
Й навіть плямкає губами.

На щабельках олтаря
Почіплялись музиканти,
Довбиші та рогодмухи —
Шум, і грім, і ляск, і вереск.

Шум, і грім, і ляск, і вереск,—
Це ревнули всі одразу
Мексіканського Те Деум,
Мов занявкали котяри.

Мов занявкали котяри
Із породи отієї,
Що тигриною зовється
Й не мипей — людей ковтає.

Як нічним доносить вітром
Через озеро ці звуки
До іспанців — чують в серці
Пазури вони котячі.

Там під вербами сумними
Цілу ніч стоять іспанці,
Сумно дивлячись на місто,
Що в озерних тьмяних водах

Відбивається глузливо
Переможними вогнями,—
Наче в дивному партері
Велетенського театру.

Дах освітленого храму
Віцліпуцлі — ось та сцена,
Де містерію дають
На відзнаку перемоги.

«Людська жертва» — зветься п'єса,
Зміст і фабула відомі
І в обробці християнській
Не такі уже й страхітні,

Бо вином червоним стала
Божа кров, а мертве тіло —
Мертве тіло обернулось
На тонесеньку облатку.

Але тут, у дикунів,
Жарт не в жарт, бо тут насправді
Будуть їсти людське м'ясо,
Кров проллється — людська кров.

Тут проллється християнська
Кров блакитна, що ні разу
Не змішалася із кров'ю
Ні євреїв, ні морисків.

То радій же, Віцліпуцлі,
Закипить іспанська кров,
В теплих пахоцях сьогодні
Ти свого скупаєш носа.

Ось заколять задля тебе
Вісімнадцять жертв іспанських,—
Для твоїх жерців печеня,
Хай подавляться, чудова.

Жрець не бог, лише людина,
А людина — бідний зжерник —
Тільки з пахоців самих,
Як боги, не може жити.

Загриміли барабани
І озався ріг воловий! —
Сповідують, що підходять
Людські жертви на заклання.

Зганьблено їх і роздіто,
Руки скручено за спину,
Б'ють їх, тягнуть і волочать
Вгору по широких сходах,

Ось вже перед Віцліпуцлі
Їх штурляють на коліна,
І до танців сороміцьких
Їх примушують тортури,

Люті і такі страхітні,
Що іспанців голосіння
Перевершує волання
Канібалів Харіварі.

Бідна публіка іспанська!
Кортес разом з товариством
Прислухаються і чують
Вірних друзів смертний стогін.

На залитій світлом сцені
Їм, неначе зовсім зблизька,
Видно постаті, обличчя,
Видно ніж і видно кров.

І вони, шоломи знявши,
Поставали на коліна,
Почали псалом погребний
І співають «De profundis».

Був між тими, що вмирали,
Також Раймонд де Мендоса,
Син красуні абатиси —
Кортесової коханки.

Як на грудях хлопця Кортес
Медальйон з портретом милим
Любки давньої побачив,
Рівно вмився він сльозами,

Але зразу ж очі витер
Рукавицею шерсткою
І, зітхнувши, став співати
Із усіми «Misererei»

III

В небі зорі примерхають,
Ранішні тумани плинуть
Над водою, наче духи,
Тягнувши свій білий саван.

Вогнища давно погасли
На даху страшного храму,
Де на скровленім камінні
Сплять жерці й хропуть миряни.

Лиш рудий каптан не спить.
Під останнім смолоскипом,
Усміхаючись огидно,
Мовить піп до свого бога:

«Віцліпуцлі, Пуцлівіцлі,
Милий божку Віцліпуцлі!
Ти сьогодні всолодився,
Добрих пахоців нанюхавсь!

Це була іспанська кров,—
О, який заласний запах!
Твій ласунчик ніс нанюхавсь,
Аж блищить од насолоди.

Завтра ми заріжем коні,
Благородні сотворіння —
Їх моржі далеко в морі
Зачали від духів вітру.

А розумий будеш — внуків
Я обох тобі заріжу,
Підлітків, солодку кров,
Днів моїх останню втіху.

Тільки милостивий будь —
Дай нам знову перемоги,
Перемоги, любий божку,
Пуцлівіцлі, Віцліпуцлі!

О повергни ворогів,
Тих чужинців, що з далеких,
Не відкритих ще земель
Прибули до нас з-за моря.

Що їх гнало через море?
Голод лютий? Гріх кривавий?
Здобувай свій кусень вдома,—
Каже нам старе прислів'я.

Що їм треба в нас? Набили
Нашим золотом кишені,—
Обіцяють, що у небі
Ми колись щасливі будем.

Ми спочатку їх приймали
За істоти незвичайні,
За синів безсмертних сонця
В зброї грому й блискавиці.

А вони лиш смертні люди,
Як і кожен з нас, і ніж мій
Спробував цієї ночі
Їх смертності людської.

Люди всі вони, й не кращі,
Аніж інші,— поміж ними
Є огидні, наче мавпи;
Волохаті, наче в мавп,

В них обличчя,— і здається,
Що й хвости у штаних мають,—
Бо кому штани потрібні,
Якщо тільки він не мавпа?

Аморальність їх відома,
В них немає цистету,
Бо вони своїх богів
Пожирають безсоромно.

О, скарай це хижє плем'я
Нечестивих богоїдів,
Відліпуцлі, Пуцлівіцлі,
Подолой їх, Відліпуцлі!»

Так звертався піп до бога,
Бог попові відповів,
Як нічний зітхає вітер
І шумить очеретами:

«Мій колійчику кривавий,
Ти зарівав безліч тисяч,—
Тож сьогодні ніж жертвний
В тіло власне зажени.

Разом випорсиє душа
Із розітнутого тіла;
По камінню почвалає
Просто в жаб'яче болото.

Там царює моя тітка
Над щурами — ти почувеш:
«На добридень, гола душе,
Як там небожу мовму?

Віцліпуцлять він у вас
У медовім сяйві злата?
Ще змітає йому щастя
З лоба мухи і турботи?

Чи йому шматує тіло
Кацлагара — відьма злови —
Чорним пазуром, іржавим
Від східниного яду?»

«Гола душе,— ти їй скажеш,—
Як вітання, Віцліпуцлі
Шле тобі чуму й болячку
У твою гнилу утробу!

Ти його в війну втягнула
Почалось з твоєї ради,—
Вже збувається прадавнє
І страшнє пророкування

Про безславний наш загин
Від страховищ бородатих,
Що на птицях дерев'яних
Прилетять до нас зі сходу.

Каже нам старе прислів'я:
Воля жінки — божа воля,
Та подвійно воля божа,
Коли жінка — божа мати.

Це вона на мене люта,
Це вона — цариця неба,
Безпорочна приснодіва,
Чарознавча й чудодійна!

В ній — іспанців охорона,
І повинні ми загинуть —
Найбідніші між богами,
Я і Мексіка нещасна».

Після цього, мій каптанцю,
Хай душа твоя вповзе
Десь в щілинку й мирно спить.
Щоб не знати мого лиха!

Упаде цей храм, в ним разом
Я також впаду і щезну
В димі — порох і череп'я,—
І ніхто мене не знайде.

Тільки ж я не вмру,— ми, боги,
Мов пацути, довговічні,
Як вони, ми також тільки
Змінюємо оперіння.

У ворожу батьківщину,
Що Європою зоветься,
Я подамся, щоб почати
Там нову свою кар'єру.

Я зчортячусь, і не бог
Буду вже, а «спасибоже!»,
І як ворог ворогів
Там я буду працювати.

Ворогів я буду мучить
І примарами лякати:
Хай готуються до пекла
Й завжди чують запах сірки.

Їхніх мудрих, їхніх дурнів
Там я буду спокушати,
Лоскотати їх цютливість,
Щоб, як дівка, реготали.

Так, я чортом хочу стати,
І по-дружньому вітаю
Сатану та Беліала,
Вельзевула й Астароту.

І тебе, Ліліт, вітаю,
Мати всіх гріхів, зміюко!
Дай мені своєї люті
І навчи мистецтва лжі!

Мексіко моя кохана,
Я тебе не порятую,
Але я помщуся люто
За кохану Мексіку».

Книга друга

ЛАМЕНТАЦІЇ

ЕКС-ЖИВИЙ

«Де, Бруте, свого ти Кассія дів,
Нічного цього крикливця,
З яким понад Сеною вкупі бродив,
Припливом думок ділився?

Не раз ви обидва вдивлялись увись,
Де хмари тяжкі простелялись,—
Ідеї, що з вашого серця тяглись,
На хмари ще тяжчі скидались.

Де, Бруте, свого ти Кассія дів?
Про вбивства він більш не гадає!
Над Некаром, кажуть, спокійно осів,
Там книги тирану читає».

Та Брут відказав: «Ти безтямний дивак,
Як поети всі, коротковорий.
Мій Кассій тирана і знищить отак,
Належні читаючи твори.

Книжки Матцерата читать він бере,
Де лезом рядок є кожний.
І рано чи пізно, але помре
З нудьги отой пан вельможний».

МІФОЛОГІЯ

Бик здолав Європу — дива
В цьому жодного немає!
Розуміємо — Данаю
Золота скорила ялива.

Про Семелу слід сказати,
Що вона гадала: «Хмарці,
Легковажній з неба хмарці
Нас не скомпрометувати!»

Лиш про Леду міф, признатись,
Не дає мені спокою —
Бути гускою такою,
Щоб із лебедем кохатись!

НЕВІРА

Лежатимеш ти в обіймах моїх!
Нечуване блаженство!
Від думки цієї серце моє
Охоплює шаленство.

Лежатимеш ти в обіймах моїх!
Які в тебе коси повкові!
Кохану голівку на плече
Мені ти схилиш в алькові.

Лежатимеш ти в обіймах моїх!
Здійсяться сни чудесні,
І я спізнаю на землі
Всі радощі небесні.

Апостоле Фома! Не вірю я в це,
І вірити не стану,
Аж поки не вкладу перста
У мого щастя рану.

ТЕПЕР КУДИ?

Йти — куди? Дурна нога
До Німеччини вже хоче,
А розумна голова
Покивала і шепоче:

«Хоч скінчилася війна,
Та військовий суд зостався,
А відомо ж — ти давно
Вже до кулі дописався».

Так, приемності нема
Йти під вартою на розстріл;
Не герой я й не люблю
Патетичних жестів гострих.

Я б до Англії подавсь,
Та боюся чаду й бруду;
Ті ж англійці — вже їх дух
Доведе мене до нуду.

Я в Америку б одплив,
В ту велику стайню волі,
Де так вільно всі живуть,
Рівноправні й духом голі,—

Та страшний мені той край,
Де жують тютюн-смердячку,
Грають в кеглі без царя
І плюють, та не в плювачку.

Росія — прекрасний край!
Гарно там було б людині,—
Тільки взаємку я б не зміг
Витримать кнута на спині.

Сумно в небо я дивлюсь,
Де сто тисяч зір мигоче —
Та моєї там зорі
Щось не бачуть тужні очі...

В лабіринті золотім
Заблукала десь небога,
Як і сам я заблудивсь
Серед натовпу земного.

ДАВНЯ ПІСНЯ

Ти вмерла, й про це не знаєш сама.
В очах твоїх іскри живої нема;
Уста твої зблідли — хоч би кровинка;
Ти вмерла вже, моя мертва дитинка.

У літню ніч скорботи і сліз
Я сам до могили тебе одніс.
Плач солов'їв одбивавсь луною,
І зорі в жалобі йшли за труною.

Жалобний похід мимо лісу йшов,
І ліс прислухався до молитов.
В одязі чорній ялини стояли —
Вони скорботну молитву шептали.

У лісі ельфів легкий хоровод
Кружляв біля синіх озерних вод.
Ті ельфи раптом зупинились
І співчутливо на нас подивились.

Коли на могилі похід зупинивсь,
Із неба місяць до нас схилився —
Сказав він промову. Над долиною
Йому вторували давони луною.

СТАРА ТРОЯНДА

Ще як пуп'янком була,
Вже за нею серце мліло;
Час минув, вона зросла,
Розцвіло чарівне тіло.

Я хотів її зірвать —
Кращу з-між троянд довкола,
Але ж мусив відступать,
Так вона мене колола.

А тепер, як цвіт облав,
Збляк під вітром і дощами,—
«Любим Генріхом» я став
Для підтоптаної дами.

Генріх там, і Генріх ось,
Голосок, як мед улітку;
Знов мене вколело щось —
На красуні підборідку.

Зашорстка тепер мені
На борóдавці щетинка.
Йди в черниці, а як ні —
Поголись бодай, дитинко!

ЛАЗАР

ХІД ЖИТТЯ

Як багато в тебе є,
То ще більше ти придбаєш.
Мало маєш — одберуть
І найменше, що ти маєш.

Коли ж зовсім голий ти —
Ляж в могилу в силі, в цвіті.
Той лиш має право жити,
Хто хоч дещо має в світі.

ВМИРУЩИЙ

Сонця й щастя ти шукав,
Цілий вік свій проблукав;
Обносився — ідеали
Й сорочки лахміттям стали.

Як ти схуд і як ти зблід!
Та знайшов додому слід
І щасливий, як дитина,—
Тепло гріє рідна глина.

А чимало є калік,
Чий мине в чужині вік,—
Он вони ламають руки,
Щоб господь скінчив їх муки!

ГОЛОТА

Схилитись може багатій
Лише до лестоців пласких.
Плескати гроші, друже мій,
Плазуй, підлещуйся до них.

І перед золотим телям
Махай кадилом сміливіш,
Плазуй в багні, ти знаєш сам,
Як важко вибивати гріш.

Хліб дорогий у наші дні,
Слова ж — не найдорожчий пай.
Псам Меценатовим пісні
Співай — і шлунок набивай!

СПОМИН

Одному — багатство, а другому — яма,
О Віллі Візецький, чому ти не з нами?
Адже ти врятував кошенятко.

Зламалася дошка — що зробиш з бідою!
І впав ти у воду, і зник під водою,—
Але ти врятував кошенятко.

Печально ми йшли за твоєю труною,
У травні було це, весною, весною,—
Але ти врятував кошенятко.

Розумний ти був, і як рано подався
Від бурі у схованку, й добре сховався,—
Але ж ти врятував кошенятко.

Ти рано сховався, маленький мій друже,
Раніш ніж захворів — уже ти одужав,—
Але ти врятував кошенятко.

Багато вже років, слабий і безсилий,
Тебе я вгадую, хлопчику милий,—
Адже ти врятував кошенятко!

НЕДОВЕРШЕНІСТЬ

Не знає наш довершеності світ.
Є колючки в троянд, не тільки цвіт.
Я думаю, що й ангели всесильні
Від певних вад у небесах не вільні.

Не тхне тюльпан. На Рейні кажуть в нас,
Що й Ерліх поросля поцупив раз.
Лукреція, не май вона кинджала,
За дев'ять місяців дитину б мала.

Огідні ноги пав я бачив сам.
Найрозумніша жінка може нам
Набриднуть, як Вольтера «Генріада»
Чи Клопштокова довга «Месіада».

Або корову ввяти — як не кинь,
Іспанська їй, як Масману, латинь;
В Кановиної Венус зад плескатий,
Як масманівський ніс задницюватий.

Невдала рима в гарному рядку
Стирчить, немов жало у щільнику;
Була п'ята вразливою в Ахіла;
Дюма не біла мати породила.

Схопивши нежить, важко і зорі
Не впасти з неба — сянги вгорі.
Найкращий сидр — тхне діжкою огидно.
І на ясному сонці плями видно.

Що й ви самі, володарко моя,
Без жодних вад — сказати не можу я;
Малих подробиць вам не вистачає:
У вас грудей — і серця в них немає.

ПАНІ ТУРБОТА

Коли я плив на гребні хвиль
І легко пурхав, як мотиль,
Не знав я туги й самоти —
Зо мною друзі, як брати,
Ділили все зневинна —
Мої дукати й вина.

Та гаманець мій спорожнів,
Ні друзів, ні щасливих днів,
Померкло сонце угорі,
Танок скінчили комарі,
А друзі — бог воздасть їм —
Пішли слідом за щастям.

Тепер Турбота ночі й дні,
Мов сторожиха, при мені —
Табаку нюхає стара,

Стоїть — киває й позира,
Гарчить, немов потворна
Її тавлінка чорна.

Та часом видиться мені —
Вертають знов щасливі дні,
Довкола мене друзів рій,
Та чути скрип — о боже мій —
Від любих мрій не легше —
Стара, сякнувшись, крекче.

У ЖОВТНІ 1849

Примовкло буряне виття,
Що голосило в ураганах.
Німеччина, старе дитя,
Радіє знов біля ялин різдвяних.

Родинне щастя і любов —
Все, що лишилось нам на втіху.
Вернувся голуб миру знов
На давні гвізда під знайому стріху.

Спокійно сплять ліси і став,
Туманом місячним валитий.
То грім чи постріл пролунав?
Можливо, то твій друг упав убитий.

Можливо, він впіймавсь, бідак,
Що до кінця не кинув зброю.
(Не кожний може, мов Горацій Флакк,
Податись мудро й вчасно в поля бою).

Гримить... Німеччини сини
Вшановують, здається, Гете,—
Чи Зоннтаг підвелась з труни
Під грім старої ліри і ракети?

А Ліст — вже виринає він,
Кров не була його проллята,
Не вбитий він між рідних гін
Ні царським списом, ні мечем кроата.

Останній форт свободи впав,
Земля в крові — чи ще не годі?
А рицар Франц — він жив і здрав,
І меч його лежить собі в комоді.

Живий наш Франц! На схилі літ
Онукам про свою відвагу
Він ще розкаже, сивий дід:
— Так я лежав, і так тримав я шпагу!

Угорцино! Мене гнітить
Камзол німецького покрою,
Неначе шторм під ним кипить,
Неначе знов я чую сурми бою!

То знов і знов співа в мені
Відспівана велична сага,
Залізний, грізний гімн борні —
В ній нібелунгів гибель і відвага.

В усі часи судьба одна
Героїв при кінці вінчас,
Змінились тільки імена,
Але «ведмежий дух» перемагає.

Нічого іншого й не жди —
Палали стяги легкокрилі,
Але герой, як і завжди,
Скоритись мусить дикій авірській силі.

Бугай наніс тобі удар
З ведмедем в згоді і союзі —
Ти впав, та не журись, мадьяр,
Ще гірший осуд зносять твої друзі.

З тобою повелись як слід
Хоч справжні, не свійські, тварюки,
А ми потрапили під гніт —
Вовкам, кнурам, псам полудивим в руки.

Хрип, гвалт, виття — заледве лиш
Дух переможців зносять груди.
Але, поет, мовчи та диш —
Ти хворий, так для тебе краще буде.

ЛИХІ СНИ

У сні я знов щасливий був без краю —
Аж ось наш дім над кручею навис,
За руки взявшись, стежкою збігаю,
Як в юності, з Оттілією вниз.

Яка у неї постать! Дивні очі,
Мов у русалки,— в зелені морській.
Як твердо ніжки тупають дівочі,
Злилась краса і дивна сила в ній!

У голосі її є звуки дивні,
Він мов з душі глибокої зроста.
Слова розумні, милі і чарівні,
Немов троянди цвіт — її уста.

Ні, не кохання кров мені хвилює,
Не марю я — тверезий розум мій;
Та всім вством вона мене чарує,
З тремтінням я цілую руку їй.

Здається, потім я зірвав лілею
І, їй подавши, від душі сказав:
«Оттіліє, будь жінкою моєю,
Щоб добрим, щирим, як і ти, я став».

Та відповіді я не зміг почути,
Прокинувся — і знов побачив світ
В кімнаті, де, хворобою прикутий,
Я без надій лежу багато літ.

ВОНА ПОГАСЛА

Скінчили гру, дають заслону,—
Пани і пані йдуть додому.
Чи до вподоби ж їм вистава?
Я чув, здається, вигук: слава!
Шановна публіка сама
Плескала автору привітно,
А зараз зала вже німа,
І зникла втіха, згасло світло.

Та цить! Десь глухо, мов зо дна,
Незграбний звук у безгомінні,—
То, може, лопнула струна
На старовинній віоліні.
В партері сумно між рядів
Шугає декілька щурів,
На всьому згірклий запах масла...
Остання лампа, мов оса,
Дзижчить одчайно — і згаса —
Ох, це душа моя погасла!

ДУХІВНИЦЯ

Йде життя моє до краю,
Духівницю я складаю,
Щоб по-християнськи, свято,
Ворогів обдарувати.

Вам, шановні, чесні сноби,
Вороги мої уперті,
Залишаю після смерті
Всі мої тяжкі хвороби:

Майте кольки в подарунок,
Що деруть, мов кліщі, плунок,
Сечовід вузький, набридлий,
Геморой мій прусський, підлий;

Корчі, від яких страждаю,
Біль в суглобах, течу слини,
І страшну сухотку в спині
Я вам радо залишаю.

Під кінець — одне благання:
Хай навек господь забуде
Й винищить по вас усюди
Щонайменше спогадання!

ENFANT PERDU

В боях за волю вірно я тримався
Геть в тридцять літ — забутий вартовий.
На перемогу я не сподівався,
Я знав, що з бою не вернусь живий.

Я день і ніч не спав — не міг я спати,
Коли усе навкруг, бувало, спить.
(Бійці хропінням вміли розганяти
Мій сон, як я дрімав коротку мить).

Вночі, траплялось, острах серце стисне
(Не знає страху лиш дурний, мов пень) —
Щоб розігнать його, дошкульну пісню
Свищу, бувало,— знав я тих пісень!

Стискаю зброю, а коли побачу —
Підкрався підлий ворог крізь пітьму,
Зведу курок і зажену гарячу,
Добрячу кулю в черево йому.

Та часом, знають це старі солдати,
І підлий ворог не погано міг
Стрілять з рушниці — ох, чи слід брехати,
Одкрились рани, кров струмує з них.

Одкрились рани... Що ж, підходьте сміло
Мені на зміну, дужі вояки,—
Я впав нездоланий, і зброя ціла,
От тільки серце в грудях — на шматки!

Книга третя

ЄВРЕЙСЬКІ МЕЛОДІЇ

ДИСПУТ

В залі пишному Толедо
Сурм давніх лунають кличі.
Суне розмаїтий люд
На змагання духівниче.

Тут не світська колотнеча
Піднесе мечі сердиті,—
Будуть зброєю слова,
Схоластичним гартом вкриті.

Не в галантний бій піде
Паладин на паладина,—
Поєдинок буде тут
Рабина і капуцина.

Іх ярмулка і каптур,
Мов шоломи, прикрашають,
«Арбенканфес» і наплічник,
Наче панцирі, вкривають.

Чий господь є справжній бог?
Чи єврейський, на покари
Щедрий бог, що став за нього
Раббі Юда із Наварри?

Чи є богом триєдиний
Бог ласкавий, християнський,
Що за нього став брат Хозе,
Настоятель францисканський?

Міццю певних аргументів,
Ланцюгом логічних речень
І цитатами з трактатів,
Визнаних без заперечень,

Кожен прагнув ad absurdum
Супротивника загнати
І божественне єство
Свого бога показати.

Встановили, хто потрапить
У поразку безсумнівну,
Той повинен перейти
Сам у віру супротивну,—

Іудей святим обрядом
Має вихрещеним бути,
А ченцеві — навпаки —
Обрізання не минути.

Кожного з борців побожних
Оточили вірні друзі,
Згодні долю ватажка
Поділить і в щасті, й в тузі.

Твердо вірили монахи,
Що їх вчитель переможе,
Притягли уже й купелю,
Щоб зробить хрестини гоже.

Почалося в них кропилом
І кадилами махання,
Та й суперники тим часом
Гострять ніж для обрізання.

Два гуртки, готові битись,
Зупинились серед залу,
І навколо них юрба
Нетерпляче жде сигналу.

Під наметом золотим
З почетом, що вийшов слідом,
Сів король і королева,
Схожа на дитинку видом.

Ніс кирпатенький, французький,
Хитрі і грайливі міні,
Ротик — мовби чарівливі,
Завше всміхнені рубіни.

Гарну, легковажну квітку,—
Боже, стань їй на допомогу! —
З берегів веселих Сени
Привезли сюди, небогу,

В край іспанських етикетів
І суворой гордині.
Бланш Бурбон — вона там звалась,
Донна Бланка зветься нині.

Короля «Жорстоким Педро»
Звало людство тогочасне,
Та сьогодні, подобрівши,
Кращий він за ймення власне.

Він до зібраних вельмож
Ставлення являє чемне,
Навіть маврам та євреям
Слово кидає приємне.

Це обрізане шляхетство
За його підпору стало,—
Має провід над військами,
Порядкує грішми дбало.

Ось вістують раптом сурми
Й гуркотіння барабанів,
Що почався поединок,
Диспут поміж двох титанів.

Францисканець виліз перший,
Сповнений святого гніву,—
Грізно вие, лунко скиглить,
Репетує верескливо.

Іменем отця і сина,
Іменем святого духа
Чорта він закликав, якого
Рабия безвідмовно слуха;

Адже часто чорт залазить
В час таких от суперечок
У вврея, щоб докинуть
Гострих жартів та словечок.

Чорта силою молитви
Закінчивши заклимати,
Взявсь монах за катехізіс,
Ухопився за догмати.

Він казав, що бог в трьох лицах
Вірниим побажав явитись,
Та всі три в одне обличчя,
Якщо треба, можуть злитись,—

А для того, щоб збагнуть
Суть цієї таємниці,
Треба розуму зректись
І втекти з його в'язниці.

Він казав: у Віфлесмі
Пана бога породила
Діва, що чеснот дівочих
Аніколи не губила;

І коли лежав у яслах
Бог, то стали біля нього
Корівки й бички, побожно
Подивляючись на бога.

Він казав, що мусив бог
Геть од Ірода тікати
До Єгипту, але згодом
Повернувся, щоб мук вазнати,

Бо за вироком Пілата
Вув він відданий на муки
Твердосердим фарисеям,
Іудеям в їхні руки.

Він казав: на третій день
Бог свою труну покинув
І простісінько до неба,
Знявшись, мов на крилах, злинув,—

Та, коли настане час,
Знов на землю він прибуде
І всіх мертвих та живих
Скличе до страшного суду.

«Затремтіть,— гукнув монах,—
Перед богом, що його ви
Мордували, бичували
І в вінець вдягли терновий.

О євреї, люті вбивці,
Мстиві і прагнущі крові!
Якби бог з'явився знову,
Ви його забить готові.

Ти, єврейський роде,— кишло,
Де чортів гніздиться сила,—
Тої нечисті мільйони
Влізли до твого тіла.

Так учив Фома Аквінський,
Що заради знань незмірних
Названий стовпом,— він в
Й нині сьйвом правовірних.

О євреї,— ви гізди,
Ви шакалів жадних згряя,
Що на двинтарях могили
Кровожерно розриває,—

Ви, євреї,— павіани,
Кабани, гіпопотами,
Крокодили і вампіри,
Хижак над хижаками.

Ви — шудки, сови, круки,
Кажани, сичі, одуди,
Трупоїди, василіски,
Погань ночі, дня паскуди.

Ви — черва, ехидни, змії,
За шкаруп гидкіші навіть,
Жаби, гади,— хай Христос
Ваші голови розчавить!

Чи ви хочете, прокляті,
Зрятувати душу власну?
Тож в брудкої синагоги
Йдіть в оселю нашу ясну.

Там, в любові світлім храмі,
Наче із святої чаші,
Джерело щедрот господніх
Голови омие ваші.

Змийте ветхого Адама,
Скиньте гніт нестерпний бруду,
Змийте з ваших серць дощенту
Давню лють, олжу, облуду!

Чуєте ви голос божий?
Він вас знову кличе, люди,—
Ваших паразитів гидь
Скиньте господа на груди.

Наш господь — господь любові,
Він подібний до ягняти,—
За гріхи людей він смерть
Мусив на хресті прийняти.

Наш господь — господь любові,
Носить він Христа наймення,
Прагнем ми сягти його
Милосердя й всепрощення.

Ось чому такі ми добрі,
Милосерді, незлобиві,
Тихомирні, мов телятка,
Добрості аразки правдиві.

Ми, у рай попавши, будем
Там між янголяток світлих
Походжать, в руках піднісши
Кетяги лілей розквітлих.

Замість ряс шорстких зодягнем
Найчистіші білі шати,
Вберемось в стрічки та бинди,
В шовк, мусліня і брокати.

Зникнуть лисини! На тім'ї
Пишні кучері зав'ються,
Найгарніші юні діви
Їх косичити візьмуться.

Келихи на небі будуть
Більш глибокі і широкі,
Ніж отут, внязу, бокали,
Де п'янкi шумують соки.

А от ротики жіночі —
Навпаки — на небі вужчі,
Аніж мають їх красуні,
На землі оцій живуці.

Так в цілунках, в жартах, в учтах
Проживать ми будем завше,
Дружно «Кіріє елейсон»
Й «Аділуя» заспівавши.

От замовк чернець. Монахи,
Певні, що в поганськiм серці
Тьму здолали, до купелі
Воду вже тягли в цеберці,—

Та євреї мають зроду
До води якусь відразу.
Тож наварець раббі Юда
Розпочав промову аразу:

«Щоб своїм верном засіять
Грунт сухий могого духу,
Гноєм лайки, кпин і глуму
Ти жбурляв мені на скруху.

Я в цих методах вбачаю
Ваших звичаїв ознаку,
І тебе не буду шпетить,
А складу натомість дяку.

З ваших догмів про триєдність
Наші люди не дивують,
Адже з правилом потрійним
Ще з дитинства порядкують.

Що три постаті в собі
Бог ваш має — це не чудо,
Бо в поганців тих богів
Тисяч шість, напевне, буде.

Бог, що названий Христом,
Нам, признатись, не відомий,
З його матір'ю святою
Теж, на жаль, я не знайомий.

Та мені шкода, коли
Десь віків тому дванадцять
Мусив він в Єрусалимі
Гірко так поневірятися.

Чи його євреї вбили,—
Хто б у цім переконався,
Якщо сам *delicti cognus*
За три дні кудись подався.

Кажуть, наче з нашим богом
Він — в рідні, тому й в пошані,
Але брешуть, бо ми знаєм,
Що бездітний цей останній.

Наш господь — це не ягнятко,
Що за людство вмере охоче,
Філантропіком нікчемним
Бути наш господь не хоче.

Наш господь — не бог любові.
Попілушки не для нього!
Помсти й громовиці бог,
Править він суворо й строго.

Він на грішників метає
Блискавиць своїх удари.
За гріхи дідів нащадки
Часто зазнають покари.

Наш господь живе одвіку,
І в палаці серед неба
Існувати буде він
Цілу вічність, думать треба.

Наш господь — він не мара.
Він — здоровий, повний сили,
А не щуплий, мов облатка
Чи мов привид із могили.

Наш господь — силач. Він в жмені
Держить сонце, місяць, зорі.
Гинуть люди й трони, тільки
Гнів у нього блисне в зорі.

Справді він великий бог.
Зрік Давид: немає змоги
Велич цю збагнути, всесвіт —
Це ослія йому під ноги.

Любить тішитись наш бог
Музикою і співанням,
То лиш дзвін йому вдається
Поросячим верещанням.

Риба водиться в морях,—
Звуть Левіафан рибину.
З нею бавиться господь
Щодоби одну годину;

Тільки на дев'ятий день
В місяць Аб, коли до краю
Був зруйнований наш храм,
З нею бог смутний не грає.

Сотня миль — така велика
Довжина Левіафана,
Хвіст — мов кедр, плавці — мов тулуб
Ока, владаря Васана.

М'ясо в нього пресмачне,
З черепашним не рівняти!
В судний день господь запросить
На обід в свої палати

Всіх обранців правовірних,
Щоб вони отут могли би
Досхочу покуштувати
Страв з улюбленої риби.

Бог з вина зготує соус,
Зробить з часника підливи,
Покладе присмак, родзинок,—
Просто мателот на диво!

В білій часниковій юшці
Редьки плаватимуть скибки,—
Ти б охоче, брате Хозе,
Попоїв тієї рибки!

До смаку й з вина підлива,
Де родзинки та горіхи,—
Раювало б, друже Хозе,
Черевце твоє од втіхи!

Божі страви — добра річ!
Тож не стій бовван бовваном,
Плоттю зайвою пожертвуй
Та й ласуй Левіафаном!»

Так принадно мовив рабин,
Знадно, кучеряво, пишно,—
І свої ножі євреї
Зводять, хрюкаючи втішно,

Щоб, здобувши перемогу,
Зайву плоть в ченця відтяти,
Цінним втішитись трофеєм,
Закінчивши бій завзятий.

Та ченці тримались міцно
За дідівську давню віру
І за плоть свою, затавшись
Не віддать її в офіру.

Знову ганити єврея
Розпочав чернець побожний.
Кожне слово — таз нічний,
Ще й до того не порожній.

Раби теж монаха шпетив,
Знов одчувши пал подвійний,
Хоч кипіло на душі,
Та з обличчя був спокійний.

Покликався він на «Мішни»
Коментарії й трактати,
Витягав із «Таусфес-Йонтоф»
Найзімістовніші цитати.

Та яких блюзнірств страшних
Припустився піп-гульвіса!
Він сказав: цей «Таусфес-Йонтоф»
Хай іде собі до біса.

«Боже, чуєш ти таке?»—
Рабин скрикнув гарячково,
Увірвавсь йому терпець
І сказився він раптово:

«Ти посмів на «Таусфес-Йонтоф»
Це сказати? Леле! Леле!
Боже, відомсти блюзніру,
Хай твій гнів його розмеле!

«Таусфес-Йонтоф»— це сам бог!
Тож скарай своєю мстою
Тих, хто честь твою образив,
«Таусфес-Йонтоф» вкрив ганьбою.

Хай проваляться крізь землю
Так, як вояки Корая,
Що колись тобі чинила
Опір їхня люта згряя.

Вдар своїм найкращим громом,
Щоб помститись недовірку,—
Для Содома і Гоморри
Ти ж знайшов смолу і сірку!

Боже, знищи капуцинів
Так, як військо фараона,
Від якого ми тікали,
Давши драла із полону.

Виставив цей цар Єгипту
Більше як сто тисяч воїв,
Вбрав у лати і мечами
Руки їх страшні озброїв,

Та правицю звів наш бог,—
Всі ті воїни суворі,
Мов нікчемні кошенята,
Потопились в Чернім морі.

Боже, вдар по капуцинах,
Щоб мерзотники дізнались,
Що громи твого гніву
Не ступились, не вламались

Я тоді твою звитягу
Буду піснею хвалити,
Буду, наче Міріам,
Танцювати й в бубон бити!»

Цю промову перебив
Піп, одчувши гнів огненний:
«З волі бога сам загинеш
Ти, проклятий, ти, скажений!»

Що мені твій бог бруднющий
І чортів твоїх навала!
Не боюся Вельзевула,
Астароти й Веліала!

Не піддамсь нечистій силі,
Їх облуді і мерзоті!
Сам Христос вселився в мене,
Я його наївся плоті.

Причастився я Христом
І мені він більш смакує,
Ніж юха в Левіафану,
Що її сам чорт готує.

Ах, навіщо сперечатись?
Краще я вас всіх, прокляті,
Розіклав би, пік і смажив
На гарячому багатті!»

Так у гніві і злобі
Бій за господа точився.
Лаяти, сопти, казяться
Кожен із борців втомився.

Битва йде вже цілий день.
Йї нема кінця і тьми,—
Публіка зморилась геть,
І зопріли сильно дами.

Почет геть терплячість втратив,
Закуняли челядниці,
І тоді сказав король
Молодій красуні жінці:

«Хто з обох промовців правий?
Просим вашої ухвали:
Чи ви згодні із монахом,
Чи за рабина обстали?»

Донна Бланка, королю
В очі глянувши, приклала
До чола свого долоньку
І нарешті відказала:

«Хто з них правий — не збагну,
Та оця доводить битва,
Що і рабин, і монах
Дуже але смердять обидва».

ПІСЛЯМОВА ДО «РОМАНЦЕРО»

Я назвав цю книжку «Романцero», бо у зібраних тут поезіях переважає романсовий тон. За незначним винятком, я написав їх усі протягом трьох останніх років, серед різних тілесних скрут і страждань. Водночас з «Романцero» я випускаю у тому ж видавництві ще одну книжечку під назвою «Доктор Фауст, танцювальна поема, а також курйозні повідомлення про диявола, відьом і поетичне мистецтво». Я пропоную її вельмишпаловній публіці, котра любить без особливого розумового напруження дізнатися про такі речі; це тонка ювелірна робота, над якою, безперечно, похитає головою не один коваль. Раніше я мав намір включити цю річ у «Романцero», але згодом відмовився від цього, щоб не порушувати єдності настрою, який панує в останньому і створює його колорит. Згадану танцювальну поему я написав, власне, 1847 року, в ті дні, коли моя люта хвороба хоч і пішла далеко вперед, проте ще не вкрила душі моєї своєю похмурою тінню. На той час я ще зберігав трохи поганства, був ще при тілі, а не висохлим спірітуалістичним скелетом, який тепер поспішає назустріч своєму скону. Бо й справді, хіба я ще існую? Тіло моє настільки виснажене, що від мене не лишилось нічого, крім голосу, а ліжко моє нагадує віщу могилу чаклуна Мерліна, похованого в Броселіанському лісі, в Бретані, під високими дубами, верхівки яких зеленим полум'ям підводяться в небо. О, як я заздрю тобі, колего Мерлін, на оті дерева і на їхній свіжий подих, бо жоден зелений листочок не шелесне тут, над моєю матрацною могилою в Парижі, де з ранку до ночі я чую тільки гуркотіння екіпажів, стукіт, лайку та бренькання на роялі. Могила без тиші, смерть без привілеїв небіжчиків, яким не треба витратити гроші й писати листи чи навіть книжки,— це справді сумне становище! Давно вже зняли з мене мірку для труни, та й для некролога теж, але я вмираю так повільно, що набрид вже й собі, і моїм друзям. Але терпіння—всьому настає кінець. Одного ранку ви побачите замкненим той балаган, де вас так часто потішали лялькові спектаклі мого гумору.

Та що буде по моїй смерті з отими бідолашними блазнями, яких я довгі роки використовував для цих вистав? Що буде, наприклад, з Масманом? Я розлучаюся з ним неохоче, і мене справді поймає глибокий смуток, коли я згадую рядки:

Не видно купеньких ніжок його,
Плескато́го носа не видно,
А він же, як пудель, стрибав у траві
Побожно-жваво-гідно!

(Переклад Марка Зісмана)

І він таки знає латинь. Правда, я у своїх писаннях так часто доводив протилежне, що вже ніхто більше не брав під сумнів моєї правоти, і з бідолахи всі почали кепкувати. Школярі спитали його, якою мовою написаний «Дон-Кіхот». І коли мій бідолашний Масман відповів: «Іспанською»,— вони заявили, що він помиляється: «Дон-Кіхот» написаний, мовляв, латинською, а він сплутав її з іспанською. Навіть у його власної дружини вистачило жорстокості під час хатніх сварок кричати, що їй дуже дивно, як її чоловік не розуміє, що вона розмовляє з ним не латинською, а таки німецькою мовою. Масманова бабуся, прала безпорочної моральності, яка прала колись для Фрідріха Великого, вмерла від сорому за свого зганьбленого онука; дядько, чесний старопруський швець, вирішив, що знеславлено весь його рід, і з того лиха спився.

Я шкодую, що моя юнацька бездумність накоїла стільки непоправного лиха. Шановну пралу, на жаль, я не можу воскресити, як не можу і віднадити від шнапсу вразливого дядька, який нині валяється по берлінських стічних канавах; але його самого, мого бідолашного блазня Масмана, я хочу реабілітувати у громадській думці і все, що я будь-коли говорив з приводу його незнання латині, його латинської імпотенції, його *manga linguae romanae ignorantia* *, урочисто взяти назад.

Таким чином я полегшив би своє сумління. Коли лежиш на смертнім одрі, стаєш дуже чутливий і м'якосердий і шукаєш примирення з богом і світом.

* Великого незнання мови римлян (лат.).

Я визнаю: багатьох я дряпав, багатьох кусав і не був овечкою. Але, повірте мені, оті уславлені ягнята покірності не поводилися б так смиренно, коли б мали тигрячі ікла й пазури. Можу похвалитися, що я лише зрідка вдавався до цієї природної зброї. А тепер, відчуваючи й сам потребу в божому милосерді, я дарував амністію усім моїм ворогам; тому-то багато чудових віршів, спрямованих проти дуже високих і дуже низьких осіб, не ввійшли до цієї збірки. Поезії, які мали в собі хоча б віддалений натяк на шпильку в адресу бога, я з боязкою запопадливістю спалив. Хай краще горять вірші, ніж сам поет. Так само, як з творінням, примирився я з творцем, на превеликий жаль моїх освічених друзів, які закидали мені це відступництво — це повернення до старих забобонів, — як вони полюбили називати мое повернення до бога. Інші в своїй непримиренності висловлювалися ще гостріше. Весь високий клір атеїстів оголосив мені анафему, а деякі фанатичні попи невір'я охоче піддали б мене тортурам, тільки б я визнав свої єресі. На щастя, у них немає іншого знаряддя для тортур, крім їхніх власних писань. Проте я готовий визнати все й без тортур. Так, наче блудний син, я знову повернувся до бога після того, як довгий час пас свиней у гегельянців. Яке лихо пригнало мене назад до нього? Можливо, не така вже й нікчемна причина. Мене здолала ностальгія за небесною батьківщиною і гнала мене лісами й урвищами, по найкарколомніших гірських стежках діалектики. На своєму шляху я зустрів бога пантеїстів, але не зміг ним скористатися. Це вбоге, мрійливе створіння переплелось і зрослося з світом, водночас, так би мовити, ув'язнене в ньому, воно тільки позіхав тобі в обличчя, беспорядно й немічно. Щоб мати волю, треба бути індивідуальністю, а щоб проявити її, треба мати вільні руки. Коли жадаєш бога, спроможного допомогти, — а в цьому ж уся суть, — то мусиш визнати його особисте буття, його повасвітовість і його священні атрибути — всемилосердя, всезнання, всеправедність тощо. Безсмертя душі, наше посмертне існування ми одержуємо тоді в додачу, як ту чудову мізкову кістку, що її задурно підкидає м'ясник до кошика улюбленого покупця. Мовою французької

кухні ця чудова мізкова кістка зветься la réjouissance, з нею готують надзвичайний бульйон, смачний і поживний для бідного виснаженого хворого. Те, що я не відмовився від такої réjouissance, а навпаки, вдячно прийняв її усією душею, схвалить кожна чуйна людина.

Я говорив про бога пантеїстів, але не можу при цьому не зауважити, що, по суті, ніякий він не бог, та й самі пантеїсти — це здебільше тільки сором'язливі атеїсти, які лякаються не стільки самої суті, скільки її тіні на стіні, її назви. У Німеччині за доби Реставрації більшість розіграла таку ж п'ятнадцятирічну комедію з богом, як тут, у Франції, розігравали її з королівською владою конституційні роялісти, які в душі переважною більшістю своєю були республіканцями. Після Лютневої революції і по той, і по цей бік Рейну маски було скинуто. З того часу, а особливо після падіння Луї-Філіппа, найкращого з монархів, що будь-коли носили конституційний терновий вінець, тут, у Франції, склалася думка, що витримати критику розуму чи досвіду можуть тільки дві форми правління — абсолютна монархія і республіка, що колись доведеться вибирати одну з двох, що всі проміжні суміші фальшиві, нетривкі і згубні. Так само й у Німеччині виникла думка, що треба вибирати між релігією і філософією, між божественним одкровенням і останніми висновками мислення, між абсолютним біблейським богом і атеїзмом.

Чим рішучіші уми, тим легше стають вони жертвою таких дилем. Що ж до мене, то я не можу похвалитися особливим прогресом у політиці; я дотримуюся тих демократичних принципів, яким ще в ранній юності своїй присягнув на вірність і в ім'я яких в того часу палав дедалі яскравіше. У теології — навпаки: мені доводиться каючись у регресі, тут, як уже було сказано вище, я повернувся до старих забобонів, до особистого бога. Цього аж ніяк не замовати, хоч це й намагалися зробити деякі мої освічені і доброзичливі друзі. Проте мушу категорично спростувати чутку, що нібито мій відступ привів мене на поріг якоїсь церкви чи й навіть у її лоно. Ні, мої релігійні переконання й погляди zostалися вільними від будь-якої церковності; мене не звабило калатан-

ня ніяких дзвонів, мене не засліпила жодна олтарна свічка. Я ніколи не тішився ніякою символікою і не сповна зрікся свого розуму. Я ні від кого й ні від чого не відрікався, навіть від своїх давніх поганських богів, з якими я, щоправда, розпрощався, але розійшовся дружньо й полюбовно. Це було у травні 1848 року, коли я востаннє вийшов з дому, щоб попрощатися з любими серцю кумирами, на яких я молився в години мого щастя. З великими труднощами я доплентався до Лувра і мало не впав від кволості, коли ступив у величну залу, де на своєму постаменті стоїть на віки віків благословенна богиня краси, наша кохана мати божа Мілосська. Я довго лежав біля її ніг, так гірко плачучи, що сльози мої могли б зворушити навіть камінь. А богиня дивилась на мене згори співчутливо і водночас так безутішно, наче хотіла сказати: «Хіба ти не бачиш, що в мене немає рук і я не можу тобі допомогти?»

На цьому кінець, бо я впадаю у плаксивість, котра може мене подолати, коли згадаю, що мушу нині попрощатися також і з тобою, любий читачу. Справжнє зворушення охоплює мене при цій думці, бо я неохоче розлучаюся з тобою. Кінець кінцем автор звикає до читача як до розумної істоти. Здається, що й тебе засмучує те, що я мушу сказати тобі «бувай здоровий»; ти розчулений, любий читачу, і коштовні перли викочуються з твоїх слізних мішечків. Але втішся, ми зустрінемося в кращому світі, де я маю намір написати для тебе кращі книжки. Хочу сподіватися, що там покращає й моє здоров'я, і що Сведенборг не обдурив мене. Він з глибокою переконливістю розповідає, що на тому світі, мовляв, ми спокійнісінько займатимемося тим, чим і на цьому світі займалися, що збережемо там незмінною свою індивідуальність і що смерть не спричиниться до якихось особливих змін у нашому органічному розвитку. Сведенборг — чесний чоловік, і його свідчення про потойбічний світ, де він начебто на власні очі бачив впазначних людей нашої землі, гідні довіри. Більшість з них, каже він, анітрохи не змінилася і займається своїми колишніми справами; вони законсервувались, застаріли, стали дещо старомодними, і це часом здається дуже кумедним. Так, наприклад,

наш дорогий доктор Мартін Лютер засів на своєму вченні про благодать божу і на її захист щодня протягом трьохсот літ викладає одні й ті ж запліснявілі аргументи, точнісінько як покійний барон Екштейн, який двадцять років підряд друкував у «Загальній газеті» одну й ту ж статтю, вперто пережовуючи стару єзуїтську закваску. Та, правду кажучи, не кожного з тих, хто грав тут визначну роль, застав Сведенборг в такій непорушній закам'янілості; дехто на тому світі помітно вдосконалився як в добрі, так і в злі, так що там йому траплялися й досить дивні несподіванки: герої і святі цього світу поробилися там негідниками і волоцюгами; траплялося й навпаки. Так, наприклад, святому Антонію вдарила в голову гординя, коли він довідався, як вшановує його і як схиляється перед ним увесь християнський світ, і він, здолавши тут, на землі, найжахливіші спокуси, перетворився там на знахабнілого пройду, безпутного гульвісу і лежить тепер в одній калюжі зі своєю свинею. Цютлива Сусанна не втрималась на височині своєї моральності, у непереможність якої вірила тоді, коли так славно вистояла перед старцями,— і піддалася на принади юного Авессалома, Давидового сина. Лотові дочки, навпаки, стали надто добродійними і вважаються на тому світі взірцем благопристойності; старий, на жаль, закостенів біля винової пляшки.

Хоч як безглуздо звучать ці відомості, проте вони настільки ж багатозначні, як і дотепні. Великий скандинавський провидець збагнув єдність і неподільність нашого буття і одночасно цілком вірно пізнав і визнав невід'ємні права людської індивідуальності. Посмертне буття в його розумінні — не якийсь уявний маскарад, заради якого ми одягаємося в нове вбрання і в нову людину; людина і вбрання у нього незмінні. На тому світі Сведенборга затишно почували б себе навіть бідолашні гренландці, які за давніх часів, коли данські місіонери намагались повернути їх до християнства, запитали, чи є па християнському небі тюлені. Одержавши заперечну відповідь, вони розчаровано зауважили: в такому разі християнське небо не годиться для гренландців, бо вони не можуть існувати без тюленів.

Як постає душа наша проти думки про припинення нашого особистого буття, думки про одвічне руйнування! Ногог васі*, що його приписують природі, притаманніший людській натурі. Заспокойся, любий читачу, ми існуватимемо й по смерті, і на тому світі ми також знайдемо своїх тюленів.

А тепер бувай здоровий, і якщо я тобі щось винен, надішли мені рахунок.

*Писано в Парижі, 30 вересня 1851 року.
Генріх Гейне*

* Страх перед порожнечою (лат.).

Поезії 1853—1854 років

НЕВОЛЬНИЧИЙ КОРАВЕЛЬ

I

Пан суперкарго — мінгер Ван-Кук
Сидить, калькує в каюті:
Ціни складає і числить свої
Прибутки, ще не здобуті.

«І гума добра, і перець міцний
В діжках і в джутовій тарі;
Пісок золотий і слонова кість,
Та виск мій — в чорнім товарі!

За безцінь негрів я наміняв
На берегах Сенегалу.
В них сухожилля — немов дроти,
А м'язи — наче в металу.

За них я давав скоб'яний товар,
Горілку й фальшиві перла.
Процентів на вісімсот розживусь,
Хоч би й половина померла.

Коли я хоч триста їх доведу
До Ріо-де-Жанейро,
По сто дукатів мені з голови
Заплатить Гонзалес Перейро».

Та мусив раптом мінгер Ван-Кук
Урвать підрахунок ретельний —
В каюту якраз Ван дер Смісен зайшов,
Його хірург корабельний.

У нього в рудих бородавках ніс
При довгій кощавій статурі.
«Агов, ескулапе,— гукнув Ван-Кук,—
Ну як там мої черношкурі?»

Хірург подякував і відповів:
«Я змушений вам сказати,
Що сю ніч смертність серед них
Різко стала зростати.

По двох на день пересічно мруть,
Сьогодні ж сімох не стало:
Три жінки і четверо мужчин,—
Я втрати вписав до журналу.

Всі трупи ретельно оглянув я;
Біда нам з шельмами тими —
Вдають із себе мерців, щоб їх
Кидали в море живими.

Кайдани з мертвих я познімав;
І, як уже звик робити,
У море кинути падло звелів,
Коли починало дніти.

Ту ж мить піднялися з морських глибин
Акули-ненажери;
До чорного м'яса ласі вони,
Мої пансіонери.

Від самого берега з першого ж дня
Пливуть ці потвори за нами;

Акули вчувають раніше за всіх,
Коли де смердить мерццями.

Аж сміх бере, коли в воді
Воин мерців роздирають —
Шматують тіло, гризуть кістки,
І разом з лахміттям ковтають.

Коли ж нажеруться, юрбою пливуть
За кораблем весь ранок,
Не зводять в мене вони очей,
Мов дякують за сніданок».

Та тут, зітхнувши, перебив
Хірурга Ван-Кук: «На бога,
Чи можем ми смертність спинити? Чи є
До цього у нас спромога?»

Хірург промовив: «Що чорні мруть,
На них кладемо вину ми:
Вони смердючим диханням своїм
Всі геть затруїли трюми.

Багато їх з меланхолії мре,
Бо всі смертельно нудьгують.
Повітря, танці і музика їх,
Можливо, порятують».

Ван-Кук гукнув: «Чудовий рецепт!
О мій корабельний цілитель!
Мудрець Арістотель позаздирить тобі,
Олександра великого вчитель!

Та що там! Мудрий пан президент
Ліги сприяння тюльпанам
В Дельфті — і він не міг би мене
Таким порадувати планом!

Музики швидше! Женіть танцювать
Усіх чорношкурних на шканці!
І хай покуштує бича, кому
Не до вподоби танці!»

II

З синього неба дивляться вниз
Тисячі зір серед ночі,
Великі й розумні, сяють вони,
Мов очі гарні жіночі.

В широке дивляться море вони,
У хвилі його бурхливі,
Що фосфорично блищать і гудуть
В жагучому надпориві.

Вітрила згорнуто на кораблі —
Їх вітер не здіймає;
На палубі блимають ліхтарі,
До танцю музика грає.

Стерничий скрипку січе смичком,
На флейті кок втинає,
Гаряче юнга б'є в барабан,
На сурмі сам доктор грає.

Із сотню негрів — мужчин, жінок —
Стрибають, кружляють без тям,
І стогнучи, під такт стрибкам,
Побрязкують ланцюгами.

Наглядач їхній — Maître de plaisirs —
Забачить ледачого лише,
Враз стимулює його нагаєм:
Танцюй, мовляв, веселіше!

І дідельдумдей, і шнедереденг!
На шум повизирали
Страшні потвори з глибин морських,
Що тупо там дримали.

Переспані повиринали з глибин
Акул незліченні зграї;
Не зводять погляду з корабля,
Так-бо він їх вражає.

А втямивши — снідати ще не час,—
Вони позіхають щосили,

Роззявивши пащу; щелепи в них
Схожі на гострі пили.

І дідельдумдей, і шнедереденг —
А танцям кінця немає;
І в нетерпіння себе не одна
Акула за хвіст кусає.

Не люблять музики вони,
Хижацькому вірні закону.
«Немузикальному звіру — не вір»,—
Сказав співець Альбіону.

І шнедереденг, і дідельдумдей —
А танцям кінця немає.
На щоглу зіпершись, мінгер Ван-Кук
В молитві руки складає.

«Цих грішників чорних, боже, врятуй,
В ім'я розп'ятого сина!
Не гнівайсь на них, бо відомо ж тобі —
Вони дурні, мов скотина.

Врятуй їм життя, Христе, боже наш,
Бо ми ж усі твої діти!
Якщо їх не виживе триста штук —
Я мушу контору закрити!»

АФФРОНТЕНБУРГ

Пливуть роки, та знов і знов
Встає у пам'яті над ними —
Не забувається ніяк
Той замок з вежами стрімкими.

Вертіння флюгера вгорі
Ще бачу я несамовите.
На нього з острахом усі
Дивились перш, ніж рот розкрити.

Хто слово мовити хотів,
Спочатку мав переконатись,
Що не збирається Борей,
Мов той старий ведмідь, кусатись.

Розумні зціплювали рот —
Ох, як спотворював раптово
У тому парку гомін лун,
Перебрехавши, кожне слово!

Стояв зі сфінксами фонтан
У парку, прибраний недбало,
Він завжди був чомусь сухий,
Хоч пролилось там сліз чимало.

Страхітний парк! Там не було
Куточка, де спочило б тіло,
Де не ронили очі сліз
І серце в мене не боліло.

Там навіть дерева нема,
Під котрим я не зніс образи
Від найуслесливіших слів
Чи найбрутальнішої фрази.

Там жаба, сидючи в траві
Й мої вистежуючи муки,
На мене викази свої
Завжди строчила до гадюки.

Нашіптувала пацюкам,
Щоб розголошували хутко
Огидній замковій рідні
Про біль душі моєї чутку.

Цвіли там квіти запашні,
Троянди полум'ям палали,
Та дивний трунок їх труїв,
І квіти в'янули й вмирали.

Зслаб смертельно соловей,
Пісень його не стало чути,
І я гадаю, він вдихнув
Тієї самої отрути.

Жахливий сад! Тяжкий прокльон
Лежав тут начебто на всьому.
З'являлись привиди мої
І серед дня ясного в ньому.

Зелені марища завжди
Глумилися в алеях з мене,
І скрізь вчувалося з кущів
Харчання й охкання шалене.

Здаля тераса кам'яна
Біліла в присмерку алеї,
Північне море гребні хвиль
Ламало з гуркотом об неї.

Там у задумі я не раз
Дивився в далеч неозору,
І в грудях бурилася лють,
Як в морі в ту буремну пору.

Зринали лють в мені та гнів
І груди сповнювала сила,
Як та, що в скелі кам'яні,
В погорді зойкаючи, біла.

І як я заздрив кораблям,
Що йшли у край щасливий завше.
Та замок проклятий тримав
Мене, кайданами скувавши.

ДО «ЛАЗАРЯ»

* * *

Геть покинь святєбні притчі,
Богомільні міркування —
Дай нам відповідь нарешті
На прокляті запитання.

Чому правий сходить кров'ю
І знайти не може права,
А неправого чекають
На землі і честь, і слава?

Хто в тім винен? Не всесильний
Наш господь у небі, може?
Може, сам це все він робить?
Ох, було б це підло, боже!

Так ми все життя питаєм,
Поки нам не забивають
Під кінець землею рота,—
Та чи так відповідають?

* * *

Ох, як повзе повільно час,
Огидливий слимак страхітний!
А я ні з місця — я лежу
І нерухомий, і самотний.

Ані надія в тьму мою,
Ні промінь сонця не проблище;
Фатальну цю кімнату я
Зміню лиш на кладовище.

Можливо, я давно помер,
І тільки привиди — ті мрії,
Що в голові моїй вночі
Плетуть строкаті веремії.

Поганських юрмища богів,
Можливо, привидами стали
І череп мертвого співця
Собі за ревище обрала.

І їхню оргію нічну,
Тих привидів безумні таяці,
Поета мертвого рука
Береться описати вранці.

* * *

Колись цвіло квіток багато
В путі моїй. Та тільки лінь
Було мені той цвіт зривати —
Іх обминав мій гордий кінь.

Тепер, коли життя минає
І до труни — один лиш крок,
Глузує в мене й серце крає
Той пах зневажених квіток.

Одна фіалка жовтим цвітом
В моїй душі, мов жар горить,—
Як жаль, що те несамовите
Дівчатко я не міг любити.

Єдина втіха: Лєти хвилі,
Згасивши спомини й чуття,
Іще дурному серцю в силі
Подарувати забуття.

* * *

І їхній сміх, і їхні смішки,
І їхню смерть — все бачив я.
Сльозами їхніми нітрішки
Не дійнялась душа моя.

Йдучи за жалібним походом,
Я зберігав печальний вид
І — що гріха таїти — згодом
Ів з апетитом свій обід.

Тепер в зажурі, часом знову
Я згадую померлих рій,
Палку вчуваючи й раптову
Закоханість в душі моїй.

Найбільше ж — Юльчині без краю
Я сльози згадую й плачі,
Страхітний сум в душі зростає —
Караюсь вдень і жду вночі.

Я бачу в хворих снах щовочі
Ту мертву квітку, й в іншу мить
Я вірю, що за гробом хоче
Вона мій племінь розділить.

О ніжний привиде! З моїми
В цілунку злий свої уста —
І серце вже не так пектиме
Хвилини останніх гіркота.

* * *

Образ сфінкса до кінця
Жінка втілювати б мала.
Лев'ячий тулуб і лапи —
То лиш вигадка невдала.

Тьма могильна — в цьому сфінкса
Загадка. Не легко скласти.
Відповідь було б на неї
Мужу й синові Йокасти.

Щастя, що не знає жінка
Загадки своєї й нині;
Коли б знала і сказала —
Світ лежав би наш в руїні.

* * *

Мене не ваблять купці раю
У зоряній блаженній млі,
Я кращих там не відшукаю
Жіпок, ніж бачив на землі.

Хоч крила в ангела найліпші,
Дружини не замінять він;
Псалми співать, на хмару сівши,
Не міг би я й кількох годин.

О боже, світ цей до впадоби
Мені — я жив би довгі дні;
Лиш вилікуй мої хвороби
І трохи грошей дай мені.

Я знаю, що гріхів доволі
У світі цім, але я звик
Тинятися в земній юдолі
По тротуарах весь свій вік.

Ніщо мені життя морока,
Його бурхлива течія —
Біля дружини, у шлафроку,
Сиджу охоче вдома я.

Лиши мене при ній! Щоденні,
Я, наче музику, люблю
Її веселі теревені
І вірний зір її ловлю.

Коли б здоров'я й гроші мати,
Мій боже,— з дозволу твого
Я міг би довго проживати
Біля дружини в status quo.

ВШЕСТЯ

Холодне тіло лежить у труні,
А бідній душі про тривоги земні
Вже, звільнений, дбати не треба —
Душа на дорозі до неба.

У браму високу вона стугонить,
Зітхає, і так промовляє за мить:
О Петре святий, відчини мені,
Мене притомили дороги земні,

Я голову хочу схилити свою
На шовкову подушку в раю,
Спочить, як твої херувими,
Погратися в піжмурки з ними.

По той бік зачовгали шкарабунці,
Від брами ключі забряжчали в руці,
Роакрилось ґратоване вічко з нутра —
З'явилось обличчя святого Петра.

Він каже: «Приходять сюди волоцюги,
Цигани й поляки, злидні й злодюги,
Ідуть нероби, і готтентоти,
І поодинці, і цілі роти,
І кожен ледар пнеться в рай,
Святим йому хочеться стати — і край.
Киш-киш, гультяї! Не для злиднів лихих
І не для пройдисвітів отаких
Збудовано небесні чертоги —
А геть мерщій чортам на роги
І не баріться, намилюйте п'яти;
Бо вам судилось в геєні палати».
Так мимрить старий, і все-таки схоже,
Що довго гніватись він не може,
І він всміхнутися поспіша:
«Проте не належиш ти, бідна душе,
До злодіїв, здатних на гвалтування.
Ну, ну! Я здійсно твоє бажання,
Бо нині день моїх імення.
Та що ти, скажи-бо мені, за один —
З якого ти міста, з якої країни?
Одружений був? Терпів від дружини?
Якщо ти зазнав з нею мук земних,
Тобі тут найтяжчий проститься гріх.
Одружених пеклом я не караю
І не тримаю в черзі до раю».

І мовить душа: «Я з Пруссії родом,
В Берліні я ріс, та лишив його згодом,
Там Шпрее тече — в пісуар її схили
Безвусі кадети перетворили.
Тече вона тихо, біжить недалечко —
Берлін взагалі непогане містечко.

Там був я звичайним приват-доцентом,
Читав філософію студентам,
Узяв інститутку собі за дружину,
Вона пиляла мене без спочину,
Коли я без хліба вертав у наш кут —
Через те я й помер і тепер тут».

Святий Петро викрикнув: «Ах!
Філософія — дуже поганий фак!
Ніяк не можу збагнути, нащо
В філософи пнється кожне ледащо!
Нічого вона не дає, і нудна,
Крім того, ще й безбожна вона,
Від неї і голод, і холод, і муки,
І рівна дорога — чортові в руки.
Я розумію твою Ксантупу,
Що скаженіла від пісного супу,
Еж вічко сала не завжди
Йї усміхалося з води!
Але заспокойся, бідна душе,
Хоч маю наказ і гнати мушу
Усіх, хто в філософи пнувся сміло,
В німецьку безбожну особливо,
Від райської брами батогами,—
Але, як мовлено вже між нами,
Сьогодні день моїх іменин —
Отож не вижену тебе на загин
І браму небесну тобі негайно
Відкрию, а ти мерщій вбігай-но,
Та швидше!

Тепер ти досяг мети —
Від самого ранку до темноти
Цілісінький день ти можеш гуляти,
В ясному небі фланірувати
Бруківкою з діамантів та бурштину,
Але пам'ятай умову одну —
Не філософствуй, друже, чувш?
Бо цим мене ти компрометуєш!
Як тільки почув,— заспівав херувим,
Негайно ж вдавай, що захоплений ним,
А тільки почув, що архангел співає,
Висловлюй захоплення безкрав,
Мовляв, Малібран сопрано свого

Рівняти не може до співу його,
А ще не забудь — аплодуй без угаву,
Херувимам і серафимам на славу,
Порівнюй їх із сеньйором Рубіні,
З Маріо і Тамбуріні,
«Вашою світлістю» величай,
Голову під час реверансів схиляй —
Лестоці люблять-бо взагалі
Співаки й на небі, як на землі —
І сам диригент небесного хору
Також має амбіцію хвору —
Він вислухує не без насолоди
Своїм творінням псалми та оди,
Адже відомо, господь і сам
Любить славу і фіміам.

Не забувай мене. І принагідно
Приходь, як небесна розкіш иабридне;
Удвох ми зможемо заграти в карти.
Я знаю, всі ігри уваги варті —
Від «Ланскнехта» до «Фараона»,
Ми й вип'єм, хоч тут на це заборона.
Коли ж ти бога зустрінеш згодом
І він запитає, звідки ти родом,
Не кажи, що Берлін — земля твоя рідна,
Збреши, що ти з Мюнхена або Відня».

ФІЛАНТРОП

Жили собі брат в сестрою.
Сестра була бідна, а брат — багач.
Багатому каже бідна:
«Дай мені, брате, на хлібі!»

Сестрі багач відмовив:
«Сьогодні ще почекай!
Для радників магістрату
Сьогодні в мене банкет.

Один любить суп з черепахи,
А другий — ананас.
А третій — радий фазанам
У трюфлях а ла Перігор.

Четвертому — осетрини,
П'ятому — сьомги подай.
А шостий жере всі страви,
Й ще більше при цьому п'є».

Убога сестра, голодна
Додому собі пішла,
Лягла, і тяжко зітхнула,
І вмерла на сіннику.

Усі ми помираєм!
Зітне косою смерть
Нарешті багатого брата,
Так само, як і сестру.

Смертну свою хвилину
Відчувши, багатий брат
Нотаріуса покликав
І склав свій заповіт.

За ним міське духівництво
Дістало добрий дар,
А також школи й великий
Зоологічний музей.

Крім того, наш заповітник
Чималий гріш відписав
Товариству хрещення євреїв
І школі глухонімих.

Для церкви святого Стефана
Звелів він придбати дзвін;
З найкращої міді відлитий,
Він важив п'ятсот пудів.

Удень і вночі над містом
Лунав той великий дзвін
Про цю незабутню людину,
Про славу її та честь.

Звіщав язиком він мідним,
Скільки зробив добра
Небіжчик для жителів міста
Усіх віровизнань.

О ти, благодійнику людства!
За смерті, як за життя,
Твої благодійні справи
Вславляє великий дзвін!

Твій похорон відбувся
В нечуваній пишноті.
З побожним подивом юрби
На кладовище йшли.

На чорному катафалку
Під балдахіном важким,
Оздоблена траурним пір'ям,
Крізь місто пливла труна.

Блищали срібні бляхи,
Лисніло срібне шитво:
На чорному срібло справляє
Дуже гарний ефект.

Шість коней везли колісницю,
І чорні попони їх,
Мов траурних мантий поли,
Звисали аж до копит.

Юрбою за катафалком
Лакеї в чорному йшли,
Ховаючи в білі хустки
Червоне од горя лице.

Усе найповажніше панство,
Суспільства міського цвіт,
В траурних чорних каретах
За катафалком тряслось.

В жалобному цьому поході,
Як це й годилося, йшли
І радники магістрату,
Та тільки не повний комплект,

Не вистачало саме
Того, що любив фазанів,
Бо він од нетравлення шлунка
Якраз перед тим помер.

АУДІЕНЦІЯ
Давня байка

«Малят я не кидаю, як фараон,
У хвилі жовтого Нілу;
Не схожий на Ірода я, що дітей
Клав тисячами в могилу.

Я наче спаситель: побачу дитя —
І серцем за хмари долину;
Пустить же дітей до мене! Ведить
Шваба — велику дитину».

Так мовив король; не баривсь камергер,
Подався одразу в дорогу,
І шваба — велику дитину — привів
(Той був служником у нього).

І каже король: «Ти й справді шваб?
У цьому біді немає».
«О, так! — каже шваб. — Народився я
В моєму швабському краї».

«Походиш ти від швабів сімох?» —
Питає король у нього.
«Та ні, не від всіх, — відказує шваб, —
На жаль, лише від одного».

«А що, цього року, — питає король, —
У Швабії кнедлі вродились?»
«Я вдячний вам вельми, — вклоняється
шваб, —
Напрочуд добре вродились».

«Чи є ще у вас великі мужі?» —
Питає король. «О королю,
Великих немає, — відказує шваб, —
Товстих зате маємо вволю».

«А Менцель, — питається далі король, —
Іще одбивних він просить?»
«Я вдячний вам вельми, — вклоняється
шваб, —
Та з нього і давніх досить».

І каже король: «Не такий ти дурний,
Як спершу здається, мій милий».
«Бо кобольди, бачте,— відказує шваб,—
В колисці мене підмінили».

І каже король: «Зобов'язаний шваб
Свою батьківщину любити.
Скажи-но, щó спонукало тебе
Свій рідний край залишити?»

Відказує шваб: «День у день я їв
Капусту та редьку без краю;
Якби моя ненька варила м'ясне,
Не кинув би рідного краю».

«Чи маєш прохання якесь?»— проказав
Король. На коліна упавши,
Гукнув тоді шваб: «Поверніть, о сір,
Народу свободу назавше!

Людина — вільна, природа її
Жахається рабської долі,—
Тож час вже дозволити німцям, о сір,
Пожити, як людям, на волі».

Зворушений, з місця підвівся король,—
Хто бачив кращу картину?—
Підвівся разом з ним і шваб
І втер рукавом сльозину.

Король сказав: «О прекрасний сон!
Іди собі, бог з тобою!
Та раз тобі сняться такі дива,
З тобою підуть ще двоє.

Два вірних жапдарми доведуть
Тебе до кордонів держави.
Іди собі! Я ж на парад піду —
Заграли вже сурми слави».

Слова королівські цей славний прийом
Так славно і мирно скінчили.
Та більше ніколи до короля
Дітей на прийом не водили.

ЕПІЛОГ

Слава гріє нас в труні.
Глупство! Вигадки дурні!
Краще гріють нас в житті
Губи наймички товсті,
Як коханням спалахне,—
Хоч гнойком від неї тхне.
Добре також душу гріє,
Хто над чаркою не мліє,
Хто горілку, пунш чи грог
Лле в утробу, п'є за двох
В найбруднішому трактирі,
Де пиячать вбивці, звірі,
Для тюрми давно готові,
А проте живі й здорові;
Ім позаздить не один,
Хоч би й сам Фетіди син —
Правду він сказав, Пелід:
«Краще цей терпіти світ
В рабстві, в муках під'яремних,
Ніж на водах Стікса темних
Тіньми правити,— хай навіть
Сам Гомер тебе прославить».

БІМІНІ

Пролог

Віра в чудо! Синя квітко,
Що зів'яла вже! Як буйно
Квітла ти в людському серці
В дні, про котрі я співаю!

Віра в чудо! Справжнім чудом
Та доба була настільки,
Що людина навіть з чуда
В ті часи не чудувалась.

У холоднім світлі буднів
Людам бачились, як звичні,
Часом речі, дивні речі,
Перевérшити спроможні

Всі казки, байки, легенди,
Маячню ченців безумних
І пригоди дивовижні
З давніх рицарських романів.

Одного ясного ранку
Раптом вплив з океану,
Мов морське розквітле чудо,
Невідомий світ новий —

Світ новий, по вінця повний
Птаства, і дерев, і звірів,
І людей нових, а з ними
Світових хвороб новітніх!

В той же час, немовби чудом,
Наш старий, наш рідний світ
Обновився і змінився
Раптом до невпізнання,

Завдяки здобуткам духа
Й чорнокнижництву новому
Чаклуна Бартольда Шварца
І ще вищому чаклунству

Чорнокнижника із Майнця,
Як і магії безсмертній
Тих книжок, що переклали
Чаклуни довгобороді

Візантії та Єгипту,—
Перша з тих книжок зовється
Книга Істини, а друга
Зветься — Книгою Краси.

Їх на двох небесних мовах,
Одна з одною не схожих,
Сотворив господь і, кажуть,
Власноручно записав.

На малу тремтячу стрілку
Покладаючись в поході,
Мореплавець в океані
Шлях до Індії знайшов,

До казкової вітчизни
Запахущого коріння,
Де воно буває в цвіті,
Де зростають у волозі

Трави й квіти фантастичні,
Дерева й кущі казкові,
Шляхта царства лісового —
Перли у його вінку,

Ті неперевершні вела,
Що таємну мають силу
Лікувати, а частіше
Завдавати людям шкоди —

У залежності від того,
Чи дає їх мудрий лікар,
Чи якийсь дурний угорець
Із провінції Банат.

Лиш розкрилась навстіж брама
Саду Індії — бальзамом
Море пахоців жертovníх
Раптом вибухло; сп'янили

Божевільні аромати
Людський розум, людську душу
І ударили у серце —
В серце світові старому.

Ніби огнище, раптово
Диким полум'ям заграла
Кров у людях, що жадали
Золота і насолод.

Стало золото девізом,
Бо лише воно, як звідник,
Легко кожному давало
Рай земної насолоди.

Стало злото першим словом
Для іспанця, що заходив
До індійської халуци,—
Він води просив лиш потім.

Золотим вертепом стали
Чілі, Мексіка і Перу,
В злоті Кортес і Пісарро,
П'яні золотом, валялись.

В храмі Кіто Лопес Вакка
Золоте поцупив сонце —
Більше тонни в нім було;
Він програв тієї ж ночі

Все те золото у кості,
І з тих пір пішло прислів'я:
«Це той Лопес, що процвиндрив
Сонце перед сходом сонця».

То були гравці великі,
Люті злодії та вбивці —
(В світі всі не без гріха),
Але ці перелютили

Найжорстокішу жорстокість,
Найстрашніші злодіяння
Солдатні — від Олоферна
До Радецького й Гайнау.

В час людської віри в чудо
Чудеса вершать і люди:
Хто повірить в неможливе,
Той його й здійснити може.

Сумнів мав тоді лиш дурень,
А розумний не вагався,
Перед чудом щохвилини
І мудрець схилявся побожно.

Дивно! З днів тих дивовижних
Віри в чудо пригадав я
Дивну повість про Хуана,
Дона Понсе де Леона,

Що відкрив колись Флориду,
Але довгі роки марно
Ще шукав чудовий острів,
Острів щастя Біміні!

Біміні! Коли я чую
Це ім'я — у мене в грудях
Б'ється серце й воскресають
Мрії юності моєї.

У вінку вони зів'ялім
Сумно дивляться на мене;
Солов'ї співають мертві,
Наче кров'ю сходять в тузі.

Злякано я пориваюсь
З ліжка, і недуже тіло
Так здригається, що геть мій
Балахон блазєнський рветься.

Але згодом я сміюся —
Ох, та це ж, либонь, папуги
Прохрипіли так кумедно
І печально: Біміні!

Поможи мені, о Музо,
Ти, парнаська мудра фее,
Покажи безсмертну силу
Поетичного мистецтва —

Доведи, що ти ще в силі
З пісні чарами створити
Корабель, який поета
Однесе на Біміні!

Ледь я слово це промовив —
Втілились мої бажання,
І зі стапелів віходить
Чарівничий корабель.

Хочете на Біміні?
Час на борт, панове й дами!
Корабель наш свіжий вітер
Однесе на Біміні!

Ах, подагра у панів
Благородних? Милі дами
Під очима і на лобі
Стали зморшки помічати?

Шлях беріть на Біміні —
Там недуги ваші зникнуть,
Там усі хвороби ваші
Гідропатія уб'є.

Киньте сумніви, панове,
Корабель у нас надійний:
Побудований чудово
Із міцних, як дуб, хореїв.

При кермі стоїть уява,
Надима вітрила гумор,
Юнги — дотепи моторні;
Глузд на палубі? Не знаю!

Реї стесано з метафор,
Щоглу зроблено з гіпербол,
Чорно-золото-червоний
Стяг романтики на щоглі —

Давній прапор Барбаросси
(Я колись подібний бачив
У Кіфгейзері старому
І в Франкфуртському соборі).

По казковім океані,
По морській блакиті казки
Слід свій ріже борозною
Чарівничий корабель.

А попереду пливе
В бризках, в піні океанській,
І хлюпочеться, й басує
Тлум дельфінів головатих,—

На дельфінах верхи їдуть
Поштарі мої — Амури
І, надувши смішно щоки,
Дмуть у мушлі, наче в сурми,

І лунає звук фанфар —
Але що це? Долітають
З глибини морської раптом
Хихотіння й буйний регіт!

Я ті звуки добре знаю,
Голоси оті глузливі —
Це зухвало наді мною
Потішаються ундина,—

Над блазенським кораблем,
Над блазенством пасажирів,
Над моїм блазенським рейсом
На той острів Біміні!

1

Ген на узбережжі Куби,
В самоті над люстром моря
Чоловік стоїть, вивчає
У воді своє обличчя.

Він старий, отой іспанець,
Але ще стрункий, мов свічка,
Вдягнений у півморяцький,
Півсолдатський дивний одяг.

Мореплавські шаровари
Дмуться під рудим колетом
З замші; на плечі перев'язь
Із коштовної парчі.

На перев'язі, звичайно,
Дорогий клинок толедський,
А на сірім капелюсі
Пера огненно-криваві,—

Тінь печальна їх лягає
На обвітрене обличчя,
Над яким попрацювали
І сучасники, і час.

Переплутані, старечі
Зморшки врізалися в шкіру
І схрестилися в рубцями
Від загонних поранень.

Без великої утіхи
В воду дивиться старий
І своє сумне в ній бачить,
Заклопотане обличчя.

Мов лякаючись, він часом
Різко сплескує руками,
І хитає головою,
І говорить сам до себе:

«Це той Понсе де Леон,
Паж дон Гомеса придворний,
Що за донькою алькада
Гордо шлейф носив шовковий?»

То був франт стрункий, веселий,
Молодий, зготоволосий,
Легковажний, мов дитина,
І надій рожевих повний.

Знали всі севільські дами,
Як Хуанів кінь тупоче,
І до вікон прилипали,
Коли він по місту їхав.

А коли собак він кликав,
Ім прицмокуючи вголос,
Протинав цим дивним звуком
Серце не одній сеньйорі.

Я — той Понсе де Леон,
Що грозою був для маврів
І збивав, як будяки,
Їхні голови в тюрбанах?

Під Гренадою на полі
На очах у всього війська
В рицарі сам дон Гонсальво
Посвятив мене мечем.

А надвечір того ж дня
В пишному шатрі інфанти
Танцював під звуки скрипок
Я в красунями двірськими.

Та не музику солодку,
Не жіночу ніжну мову
Того вечора я слухав
У шатрі,— немов лошатко,

Я топтав тоді підлогу
І вслухався тільки в брязкіт,
В надзвичайний брязкіт перших
Золотих моїх острогів.

Йшли роки, і я змужнів,
І, підбитий честолюбством,
Я поплив з Колумбом в другу
Подорож його велику.

Був я відданий Колумбу,
Що поганам світло боже,
Наче другий Христофор,
Ніс через бурхливе море.

Не забуду я привітних
Віч його: страждав він мовчки
І вночі хіба що зорям
Гіркоту свою звіряв.

Як в Іспанію вернувся
Адмірал, я до Оєди
Перейшов тоді на службу —
Поділяти з ним пригоди.

Дон Оєда знаменитий
З голови до ніг був рицар —
Сам король Артур не кращих
Мав при Круглому столі.

Битись, різатись, рубатись
Він любив. З веселим сміхом
В січах бив червоношкірих,
Що на нього йшли завзято.

Якось в битві в нього влучив
Спис отруєний, — одразу ж
Розігрів він шмат заліза
І зі сміхом випік рану.

Іншим разом ми по груди
Забрели в болото, звідки
Вийти не могли; охляли
Ми без їжі та води;

Тридцять діб ми там блукали,
Разом нас було сто двадцять, —
Вісімдесят богу душу
Віддали на тому марші.

І все глибшало болото,
І вже ми втрачали віру —
Лиш Оєда бадьорив нас,
Сміхом сили додавав.

Трохи згодом я в Більбао
Побратався, — цей герой
Був хоробрий, як Оєда,
Та на справах знався краще.

Соколи думок високих
В голові його гніздились
І завжди великодушність
В серці сяяла, мов сонце.

До Іспанської корони
Приєднав земель він з сотню,
Значно більших од Європи,
За Венецію багатших.

І йому за ті князівства,
Значно більші од Європи,
За Венецію багатші
І за Фландрію також,—

Під кінець в Сан-Себастьяні
Галстук, зсуканий з коноплі,
Привселюдно на базарі
Кат лихий подарував.

Рицарем не бездоганим
І героєм не із перших,
Та розумним полководцем
Дон Фернандо Кортес був.

У його малій армаді,
Що на Мексіку ходила,
Я служив; чимало лиха
Ми набралися в поході.

Там здобув я бевліч злота,
Але й жовту лихомайку —
Ох, багато я вдоров'я
Залишив у мексіканців!

Кораблі я навантажив
Золотом; на власний ровсуд
В океан подавсь безмежний
І відкрив цей острів — Кубу,

І тепер я тут намісник
Іх величностей — Фернандо
Арагонського й Хуанни,
Владарки обох Кастилій.

Маю все, чого на світі
У жадобі прагнуть люди:
Славу, сан, монаршу ласку,
Навіть орден Калатрави.

Я намісник, є у мене
Гроші — сотні тисяч пезо,
В злитках золото, алмази,
Лантухи найкращих перлів —

Ох, коли побачу перли,
Мимоволі я журюся:
Краще б мав я добрі зуби,
Зуби юності мої!

Зуби юності! З зубами
Втратив я і юність також —
Скрегочу тепер безсило
Струхлявілими пеньками.

Зуби юності! Коли б я
Міг купити їх — і юність,
Без вагання я віддав би
Лантухи коштовних перлів,

Золото і діаманти,
Всі скарби мої, що варті
Сотні тисяч,— на додачу ж
Навіть орден Калатрави.

Заберіть моє багатство,
«Ексцеленс» не величайте,
А зовіть мене хлопчиськом,
Гультьєм і шалапутом!

Зглянься ж, о пречиста діво,
Зглянься на старого дурня,
Що страждає потаємно,
А своє ховає горе!

Діво! Лиш тобі я можу
Звірити — тобі єдиній —
Те, чого б не міг одкрити
Найсвятішому святому.

Адже ті святі — мужчини.
Від мужчини ж і на небі
Я — сагаї! — не стерпів би —
Співчутливої усмішки.

Ти ж, пречиста діво,— жінка,
І хоч вічна й непорочна
У красі своїй незмінній,
По-жіночому ти можеш

Зрозуміти, щó людина
Смертна мусить відчувати
На землі, коли минає
Вік її, краса і сила!

О, наскільки щасливіші
За людей дерева в лісі!
Восени усіх їх вітер
Одночасно роздягає.

Мерзнуть всі вони узимку,
І немає деревини,
Котра листям шелестіла б
Поміж мертвими дубами.

Тільки ми живем на світі
Кожен в різну пору року:
Настає зима в одного,
Коли в іншого весна.

І старому вдвічі важче
Відчувать своє безсилля,
Коли поруч бачить юність
В розквіті, пречиста діво!

Скинь з мого старого тіла
Цю зимоподібну старість,
Що мене прибила снігом
І мою скувала кров,—

Накажи, щоб сонце знову
Жар влило в холодні жили,
Накажи весні збудити
Солов'їв у мене в грудях,—

Дай мені троянд на щоки,
Дай волосся золотого
На чоло мені, о діво,—
Хай я буду знову юним!»

Так дон Понсе де Леон
Сам до себе говорив,
Затуляючи руками
В розпачі своє обличчя.

І стогнав він, і ридав
Так нестримано і гірко,
Що котились рясно сльози
Крізь його кощаві пальці.

2

І на суші вберігає
Рицар звичай мореплавський —
На ніч він в гамак лягає,
Як колись на кораблі.

Хитавіці, що на морі
Присипляла його часто,
Він не хоче позбуватись —
І велить гамак гойдати.

Справно робить це щоночі
Кяка — літня індіанка,
Вахлярем йому москітів
Від обличчя відганяє.

Колисаючи колиску
З немовлям сивоголовим,
Кяка співанку співає —
Пісню рідної країни.

Де ті чари — в дивній пісні
Чи у голосі старої,
Що звучить, мов щебет пташки?
Так виспіває вона:

«Пташко-крихто колібрі,
Шлях вкажи на Біміні,
Ти лети — ми за тобою
На пірогах з прапорцями.

Рибко-крихто брідіді,
Шлях вкажи на Біміні,
Ти — вперед, ми за тобою,
Уквітчавши наші весла.

Що за острів Біміні!
Там весна не одцвітає,
Золоті бринять в блакиті
Жайворонки: ті-рі-лі!

Пишні квіти, наче килим
Там вкривають теплу землю,
Там п'янить серця повітря
І вогнем палають барви.

Величезні пальми квітам
Опахалами своїми
Навівають присмеркові
Прохолодні поцілунки.

Вдалині — на Біміні
Джерело струмить проворе,—
Те щасливе джерело
Людам юність повертає.

Якщо вже зів'яду квітку
Збризкати водою з нього,—
Розквітає квітка знову
Й сяє свіжою красою.

А якщо суху лозу
Збризнути бодай хоч трохи,
Оживе лоза й бруньками
Свіжими зазеленіє.

Від води тієї сивий
Молодішає, звільнившись
З оболонки літ старечих,
Наче з лялечки метелик.

Дехто сивий, тут допившись
До волосся золотого,
Вже соромивсь жовтодзьобим
Повертатись в край свій рідний.

І старі жінки, так само
Наковтавшись до дівоцтва,
Не хотіли, як дівчиська,
Повертатися додому,—

Ось вони й позалишались,
Весь цей люд, на Біміні;
Щастя й сонце їх зв'язали
З царством юності навіки...

В царство юності і щастя,
На той острів Біміні,
Лину я на крилах мрії;
Прощавайте, любі друзі!

Кицько-мурко Мімілі,
Півню-співню Кікрікі,
Прощавайте,— вже мені
Не вернути з Біміні!

Так співала жінка. Рицар
Слухав пісню ту, мов п'яний,
Часом лиш крізь сон мугикав,
Мов дитина: «Біміні!»

3

Сонце кидає проміння
На затоку й берег Куби:
В небі синьому сьогодні
Чути світлі звуки скрипок.

Зацілований весною,
В смарагдовому вбранні,
Вквітчаний, мов наречена,
Сніг й грає дивний острів.

А на березі строкатий
Натовп в'ється і вирує,
І в старого, і в малого
Серце радісно тріпоче.

Бо одна надія тішить,
І зворушує, й підносить
Всіх сьогодні — це помітно
І в щасливому тремтінні

Престарої бегуїяки,
Що на милицях кульгає
З чотками в руках і стиха
Свій бурмоче *pater noster*.

Та ж таки надія сяє
На обличчі у сеньйори,
Що в своєму паланкіні
Пропливає над юрбою

З квіткою в зубах перлистик,
Кокетуючи з гідальго,
Котрий хвацько крутить вуса,
Ідучи побіля неї,—

Навіть солдатня запекла
Тою ж радістю радіє,
Радість ця зітерла зморшки
Геть з обличчя духівництва.

Як кощавий чорноризець
Потирає хтиво руки!
Як подвійне підборіддя
Гладить ситий капуцин!

Сам єпископ, що постійно
Злий буває і похмурий
У костьолі, бо сніданок
Перервати довелось,—

Навіть сам єпископ сяє,
І блищить на носі в нього
Рій карбункулів,— чвалає
Він в святковому вбранні

Під пурпурним балдахіном
В супроводі хору півчих
І кадьниць,— клір за ним
В золотих едвобних ризах

Піднімає над собою
Світло-жовті парасолі,
На процесію подібний
Величезних шампінйонів.

Йде процесія на берег
До святого аналоя,
Що сьогодні просто неба
Упоряджений над морем,

В квітах, в пальмовому гіллі,
В золотих стрічках, в іконках,
Сріблом утварі блискоче
Між свічками восковими.

Сам єпископ особисто
Має править нині месу,
Він бажає особисто
В дальню путь благословити

Ту флотилію маленьку,
Що колишеться на рейді
І давно уже готова
Відпливти на Біміні.

Це флотилін Хуана,
Доиа Понсе де Леона,—
Кораблі він спорядив,
Щоб той острів відшукати,

Де струмують так привабно
Води юності. В дорогу
Всі його благословляють,
Справді ж — він спаситель людства,

Благодійник благородний,—
Гріє кожного надія,
Що й йому на Кубу рицар
Юність в пляшечці доставить.

Дехто так підбадьорівся
Тим напоєм,— в думці, звісно,—
Що хитається від щастя,
Як на рейді корабель.

Із п'яти вітрильних суден
Вся флотилія — велика
Каравела, дві фелуки
Й дві маленькі бригантини.

Флагман флоту — каравела,
На штандарті адміральським —
Герб Кастилії з гербами
Арагона і Леона.

Мов альтанку, корабель
Розмаїте прикрашає
Клечання, гірлянди квітів,
Вимпелів строкатих безліч.

Зветься корабель «Speranza»,
На кормі мадонни образ
Височить на повний зріст,
Різьблений з старого дуба,

Розмальований стійкими
Проти вітру й проти бурі
Фарбами, укритий лаком,—
Постать вельми знаменита!

Цегляно-червоні щоки,
Цегляно-червоні груди
Із зеленого корсажа
Плуться на зелену сукню.

На чолі вінок зелений,
Мов смола, у неї чорні
Очі, брови і волосся,—
А в руках тримає кітву.

На флотилії тій сто
Вісімдесят душ команди —
А в команді усього
Шість жінок і шість прелатів.

Вісімдесят душ матросів
Має флагман адміральський,
Є одна між ними дама,
Що ім'я недавно мала —

Кяка; так, старенька Кяка
Стала дамою сьогодні —
Зветься донна Хуаніта
І вшанована званням

Лейб-москіто-мухогонки,
Обер-гоф-гамакохітки,
Архічашниці на водах
Юності — на Біміні.

Золотий в руках у меї
Знак нової влади — келих,
Вдягнена вона в туніку,
Як і личить справжній Гебі.

Суміш перлів і мережив,
Наче піною, вкриває
Темні кольором принади
Перезрілої сеньйори.

Рококо-антропофажно,
Караїбо-помпадурно
Пишна зачіска звелася,
Вся обтикана пташками

Крихітними, мов комашки,
Що пером на сонці сяють,
Мов букети різнобарвні
Із коштовних самоцвітів.

Вся ця зачіска безглузда,
Ця птахарня перукарська
Дуже личить індіанці,
Вельми схожій на папугу.

Дон Хуан якраз до пари
Цій химері чудернацькій,—
Він по щирості повірив
В омолодження негайне

І заздалегідь убрався
В одяг юності привабний,
Почепив на себе все
З приписів дурної моди.

В гостроносих чобітках
З дэвонікамі, в штаненятах
Прорізных — одна холоша
В них рожева, і зелена —

І зелена в смужку друга,—
В оксамитному камзолі
Під плащем зухвало-модним,
З перами на капелюсі,—

Вдягнений так дивовижно,
Адмірал тримає лютню,
Пританцьовує й накази
По ескадрі віддає.

Він велить підняти кітви
В ту хвилину, як сигнали
Про закінчення відправи
З узбережжя пролунають.

Він наказує команді
Коли будуть відпливати,
Привітати Кубу — дати
Тридцять шість гарматних залпів.

Він наказує й сміється,
Крутиться, неначе даига,
Геть сп'янілий від солодких
Сподівань на вічну юність.

Він щипає бідні струни,
І бряжчить, і стогне лютня,—
Він дапиним голосочком
По-старечому співає:

«Пташко-крихто колібрі,
Крихто-рибко брідіді,
Летом, плавом покажіть нам
Шлях на острів Біміні!»

Дон Хуан не був, звичайно,
 Ні безумцем, ані дурнем,
 Хоч і рушив у безглузду
 Подорож на Біміні.

Що існує дивний острів,
 В цьому він не сумнівався,
 Це йому гарантувала
 Пісенька старої Кяки.

Більше аніж інші люди
 Вірить в чудо мореплавець,
 Бо завжди перед очима
 В нього вічне чудо неба,

Бо шумить навколо нього
 Таємниче лоно моря,
 З котрого колись з'явилась
 Донна Венус Афродіта.

Трохи нижче ми в хореях
 Намалюємо правдиво,
 Скільки рицар наш в дорозі
 Натерпівся горя й лиха.

Ох, замість позбутись давніх
 Мук і болів, бідолаха
 Досхочу нових набрався
 Ран та болів певигойних.

Так, розшукуючи юність,
 Він щодня старів дедалі,
 Виснаженим і розбитим
 Він прибув нарешті в край —

В тихий край, де вкрита тінню
 Непорушних кипарисів,
 Плине річка, що цілющі
 Й чудодійні має води,—

Зветься Летою та річка!
Як нап'єшся з неї, зразу
Болі й муки забуваєш —
Геть усі свої страждання.

Добра річка! Край чудовий!
Припливеш сюди — ніколи
Не повернешся, бо край цей
Таки справжній Біміні!

РІЗНІ ПОЕЗІЇ ОСТАННІХ РОКІВ

ПІСНЯ МАРКІТАНТКИ
З Тридцятилітньої війни

Гусарів дуже я люблю,
Гарячих, бравих, спритних;
Я їх люблю без винятку всіх —
І жовтих, і блакитних.

І мушкетерів я дуже люблю,
Люблю я тих мушкетерів,
Усіх — новобранців, старих рубак,
Солдатів і офіцерів.

Піхота й кавалерія теж
Мені до серця припала,
І в артилерії ночей
Немало я переспала.

Французів люблю я і німців люблю,
Іспанців любити не кину;
Хай буде чех, італієць чи швед —
Я в них кохаю людину.

Мені байдуже, відкіль хто є,
Всі люди варті любові —
Чи то католик, чи протестант,
Будь б воїн тільки здорові.

Вітчизна й релігія — лиш вбрання,
І я охоче скину
Усі покрови, щоб до грудей
Тулити голу людину.

Людина я — і знає мою
Людяність весь наш табір.
А хто не може заплатить,
Тому я вірю набір.

Зелений вінок на сонці горить,
Шатро стоїть в холодочку.
Сьогодні вранці я почала
Мальвазії свіжу бочку.

КЛОП

I

Клопнсько, яких багато є,
На пфеніг виліз і, мов рантьє.
Ровчавився: «Хто гроші має,
Той в світі і розкоші має.
У кого гроші — в того й чар,
Жінок від нього кидає в жар.
Найкраща жінка в мене в лапах,
Як тільки мій почує запах.
Гарячу ніч я не одну
Провів з королевою без сну,—
Столочила вона перину,
Так крутилася й чухала спину».

Веселий чижик, що все це чув,
Словами клопа обурений був:
Він дзьоб нагострив, спалахнувши від гніву,
І пісню склав про клопа глузливу.
А клоп брудний розлютивсь до сказу
І по-клопиному помстивсь одразу:
Мовляв, той чижик такий нехороший.
Бо він йому не позичив грошей.

Яка ж мораль? Здається мені,
Що краще мовчати відносно моралі:
В могутній союз паразити зухвалі
З'єдналися в наші дні.
На грошах задом сидять, як боги,
І барабанять марш перемоги.

II

Всі паразити всіх країн
В священний союз вилились один;
Є й грізна спілка клопів музичних,
Бридкі романсв писати звичних
(А їх ніколи й віде не чуть,

Як відомий годинник, вони не йдуть).
Коростявий Моцарт є у них,
Шахрай, відомий віденським сферам,
Який з берлінським Мейербером
Давно захряс в інтригах брудних.
Статейки підлі друкує за гроші
Ця воша, як всі газетні воші,
Бреше, лєстить, кáдять, плазує,
Брудними наклепами торгує,
Ще й симулює в очах печаль.
А публіка вірить і співчуває
Його брехні — ханжа страждає
І викликає до себе жаль.
То що ж ти можеш тепер зробити?
Терпіти наклепи, зціпивши зуби,
Не скаржитись, щоб не мати рахуби,
Бо схочеш смердючу гидь розчавіти —
Отруїть повітря твоє навіки,
А ти лише забрудниш черевики.
Найкраще — мовчати. Отож, на жаль,
Я мушу на завтра відкласти мораль.

ДОЛИНА ПЛАЧУ

В щілини вітер дме нічний;
В мансарді попід дахом
Дві схудлі й зблідлі душі лежать:
Прийшов кінець бідолахам.

Одна говорить бідна душа:
«Міцніш обнімися зі мною,
До уст моїх уста притули,
Зігрій мене собою».

Говорить друга бідна душа:
«Коли твій погляд сяє,
Зникають і голод, і холод — і біль,
Земний мій біль зникає».

Було там цілунків, а більше плачу́,
Там чулись зітхання і крики,—
Сміялися й навіть співали вони,
А потім замовкли навіки.

Уранці комісар прийшов
З хірургом нової школи,
Який умить констатував,
Що трупи вже захолили.

«Жорстока стужа,— він пояснив,—
З порожнім шлунком в єднанні
Причиною смерті були чи найменш
Прискорили їхнє конання.

В таку холоднечу,— сказав хірург,—
Слід ковдрами укриватись
Вовняними; не завадило б їм
І краще харчуватись».

ДОБРОЧЕСНИЙ ПЕС

Той пудель, що не без підстав
Наймення Брут чудове мав,
За чесність і здоровий глузд
У шані був — не сходив з уст.
Він міг служити багатьом
Терпцю й моральності зразком,
Хвалили його, наче був під хутром
Він четвероногим Натаном Мудрим.
То чиста була душа! А відтак —
Не пес, а перлина серед собак!
Хазяїн йому довіряв у всьому —
Його посилав і до ятки з дому;
І кошика, що м'ясом пропах,
Носив благородний пес у зубах —
Нарубану й складену за хвилину
Баранину, яловичину й свинину.
Як звабно усе те вдаряло в ніс,
Та Брут м'ясива спокійно ніс
І, гордість виказуючи хорошу,
Приносив додому коштовну попу.

Та, як це буває нерідко й між нами,
Трапляються і волоцюги між псами,
Нероби та заздрісні гультяї,
Що дні в насолодах провадять свої,
Зрадливі та люті, лихі та зухвалі,
Без відповідальності, честі й моралі!

Такі шахраї, готові на ошук,
Бідняти у Брута й домовились кошик,
Коли, навантажений харчами отими,
Стезею обов'язку пес ітима.

Одного дня, коли, посланий знов,
Від м'ясника він додому йшов,
На нього, змовницька, зухвала,
Уся та банда раптом напала;
Вирвали кошик із м'ясом з зубів,
І кращій шматок у багно полетів,
І жадібно згряя, голодна і ласа,
До здобичі кинулася — до м'яса.
Спочатку Брут цю виставу з вистав
Філософічно споглядав,—
Коли ж він побачив, що згряя бестій
Зжере, бенкетуючи, кошик весь той,
Відкинув розуму пересторогу —
Вхопив і собі баранячу ногу.

М о р а л ь

«І ти, мій Бруте, і ти жереш?»—
Моралістовій скрусі немає меж.
Поганий приклад завжди спокушає,
І — ах!— серед ссавців немає,
Досконалості до кінця:
Доброчесний пес — він хоче м'яса!

КОНЯКА ТА ОСЕЛ

По рейках, немов блискавниця прудка,
Гнавсь паровоз моторний,
Маяв над цюглою-димарем
Дим, наче прапор чорний.

Поїзд промчав повз обійстя якесь,
Де біла коняка стояла,
За тин задивившись, а поруч осел
Жував будяччя помалу.

Довго дивилася поїзду вслід
Шкапина і враз, лякливо

Здригнувшись, промовила сумно вона:
«Мене потрясло оце диво!

Якби від породи уже не була
Коняка така я біла,
То, певне,— о господи!— шкура моя
Від ляку б цілком побіліла.

Готує недоля жахливий удар
На нашу породу конячу.
Я — біла коняка, але майбуття
Для себе я чорне бачу.

Нас, коней, заб'ють конкуренти страшні —
Оці парові машини.
Тепер у поїздки та мандрі людей
Везимуть залізні тварини.

Тож людям для мандрів і виїздів їх
Ми будемо не до речі,—
Сіно, прощай! Овес, прощай!
Хоч загибай з голоднечі!

Серця людей — немов граніт.
Задурно людина ніяка
Не дасть і шматочка. Ще й геть прожоне,—
І з голоду згине коняка.

Не можем ні красти, ні лізти в борги,
На їхню людську манеру,
Не вмів влещати, як люди чи пси,
Тож нас віддадуть шкуродеру».

Зітхаючи, скаржився кінь отак,
А довговухий тим часом
Жер преспокійно свої будяки,
До їдла будучи ласим.

Він морду собі язиком облизав
І став говорити шкапині:
«Не хочу думками про майбуття
Сушити собі голову нині.

Для вас, гордих коней, можливо, уже
Загрозливі дні недалекі,
А ми, тихомирні осли, в майбутті
Не бачимо небезпеки.

Вам, білим, буланним, рудим, вороним,
Таки доведеться загинуть,
А нас, віслюків, клята пара ота
З своїм димарем не замінить.

Які б не розумні машини були,
Що їх побудують люди,
Але віслюкові за всяких часів
Життя забезпечене буде.

Ні, бог не покине слухняних ослів,
Які свій обов'язок знають
І так, як їх предки побожні, щодня
Вантаж до млина тягають.

Мірошник працює, меле млин,—
Тяжкі лантухи мучиці
Веау до пекарні, де пекар пече
Для люду хліби й паляниці.

Такий кругообіг природи, в яким
Крутитися світові звично,
І так, як незмінна природа, осли
Незмінні лишаються вічно».

М о р а л ь

Дні рицарства давно пройшли.
Голодні коні та осли
Удосталь мають — бідне бидло!—
Вівса й сінця собі на їдло.

СІМПЛІЦІСІМУС I

Для кого — нещастя заважко,
А хто і щастя не перетравить.
Лють чоловіча уб'є одних,
Інших жіноча прихильність збавить.

Коли я вперше побачив тебе,
Ще не придбав ти галантних звичок,
І на плебейських руках не мав
Лайкових вишуканих рукавичок.

Давній носив ти зелений сюртук,
В ньому було тобі завузько,—
Куці рукава, і до землі
Висіли фалди, як хвіст трясогузки.

Хустку ти мав,— уживала її
Замість серветки колись твоя ненька,—
Ще не торкалася горла твого
Вишита шовком краватка гарненька.

Чоботи в тебе чудові були,
Наче ти шив їх у Ганса Сакса,—
Пруське мастило смерділо на них,
А не блискуча французька вакса.

Мускусом ти не пахтів тоді
І не носив в атласу жилетки,
Ще золотого не мав ланцюжка,
Ані дружини, ані лорнетки.

Ти одягавсь, як веліла тобі
Швабських трактирів мода остання,
Але була то блискуча пора —
Найкраща пора твого існування.

Мав ти волосся на голові,
А під волоссям значні й благородні
Мислі роїлись — та череп твій
Вже охолов і порожній сьогодні.

Безвісти зник твій лавровий вінок —
Лисину б міг ним прикрити тепер ти.
Хто так обскуб тебе? Прямо скажу,
Схожий ти став на кішку обдерту.

Шовком раяіше твій тесть торгував,
Тільки дукати розтанули вражі —
Скаржиться сивий: не нарядеш
З віршів німецьких шовкової пряжі!

І це — той «живий», що в ковбасами й світ
Заприсягавсь проковтнути запекло
І запроторити обіцяв
Князя Пюклер-Мускау до пекла?

Оце той уславлений мандрівний
Рицар без вади і догани,
Що в стилі, властивому школярам,
Відозви писав проти вас, тирані?

Невже це справді той проводир,
Генералісимус німецької волі,
Емансипації гонфалон'єр,
Що верхи гасав перед військом в полі?

Біла шкапина під ним була,
Саме таких під собою мали
Боги й герої замшілі давно,—
Скрізь як героя його зустрічали!

Був з нього вершницький віртуоз,
Ліст на коні, філістер при пістолі,
Сомнамбулічний базарний крикун —
Кепський актор в героїчній ролі.

Як амазонка, поруч із ним
Верхи товклась довгоноса дружина,
Захват в очах її гарних палав,
На капелюшку стирчала пір'їна.

Кажуть, даремно хотіла вона
Виправити чоловікову ваду,
Бо коли спереду постріл він чув,
Нерви у нього слабшали ззаду.

«Годі,— кричала,— як заець, тремтіть,
Вгамуй полохливість свою ради трона,
Ідется ж про перемогу чи смерть,
На карті стоїть королівська корона.

Подумай про батьківщину свою,
А також про власні свої потреби,—
У Франкфурті я короцую тебе,
І Ротшільд відкриє кредит для тебе.

Як гарно лежатиме горностай
На плечах твоїх! Вже клич перемоги,
Я чую, звучить,— вже я бачу дівчат,
Що кидають квіти тобі під ноги!»

Та марні її умовляння були!
Він мав антипатію неабориму
До запаху газів порохових,
Як Гете до тютюнового диму.

Рушниці стріляли — герої полотнів,
Щось бурмотів безтямно й гундосо,—
Він жовто фантазував, а вона
Затуляла хусткою довгого носа.

Так переказують — може, й брехня.
Хтозна. Людини не розгадати.
Кажуть, що навіть Горацій Флакк
У битві колись намилив п'яти.

Така вже в світі доля краси —
Таланту й нездари кінчаються злети.
На оселедці вірші ідуть,
І сходять на пси самі поети.

ОСЛИ-ВИБОРЦІ

Усім набрид свободи рай,
І стали звірі змовляться:
«Покласти звіриній республіці край
І вибрати самовладця».

По куріях різних звірі війшлись
Залежно від роду і масті,
І зразу ж інтриги почались,
Заграли партійні страсті.

В ослячій курії тоді
Старі каплі були в силі,
Чорно-червоно-золоті
Кокарди вони носили.

Було, щоправда, серед ослів
Прокінське угрупування,
Та всі боялись старих капліїв
І їхнього речетування.

Коли ж хтось висунути посмів
Конячу кандидатуру,
Обрізав його один з капліїв:
«Ах ти ж продажна шкура!

Продажна ти шкура, либонь, байстрам
І мати тебе вжербила...
А хто в тебе мати — сказати страм:
Ледача французька кобила.

А може, ти в зебринім череві ріс,
Бо й масть у тебе зебрейська,
Та ще й гундосиш якомсь крізь ніс
З-єгипетська чи з-єврейська.

Авжеж, ти чужинець, та ще й кар'єрист;
Хіба ж ти збагнеш душею
Ослячої вдачі містичний зміст,
Осляцтва величну ідею?

Мене ж понад усе втіша
Якраз самобутність ослина;
Ослина у мене і дума, й душа,
І кожна в хвості волосина.

Не римлянин, не слов'янин —
Осел я щиро німецький,
І предки мої усі, як один,
Були осли здоровецькі.

Вони не кохались в крутні і в бридні
І в гречку не скакали,
А вірно й смирно день при дні
Мішки до млина таскали.

І предки ті не вмерли, ні —
В труні лиш їх брєнні кожї.
Самі ж вони в небес вишинї
Вже праведники божї.

О преподобні отці-осли!
Ми будем — як ви достоту,
І з шляху чеснот, яким ви йшли,
Не ввернемо ми ні на йоту.

Найбільше щастя — бути ослом
Каплійського коліна,
І найпочесніший диплом —
Це метрика ослина.

Мій батько був німецьким ослом,
І цим я по праву горджуся,
Ослино-німецьким молоком
Мене згодувала матуся.

Я єсть осел, і тому ціню
Над всяке інше багатство
Я рідну ослину старовину
І взагалі осляцтво.

І я осел, і ви осли,
Осла й королем призначим!
Борімся за те, щоб осли були
Владиками в царстві ослячім.

Ми всі осли. І — я! І — я!
Кінві не скорити нас зроду!
Ми королем оберем каплія
Ослиного чесного роду».

Так закінчив патріот. І вмент
Осли заплескали в підлогу.
Національний елемент
Торжествував перемогу.

Осли увінчали дубовим вінком
Трибуна ослиного стану,
А він блаженно молів хвостом,
Мов дякував за шану.

ВСЕ ЗАЛЕЖИТЬ ОД МАСИ

Пирого, які я раніш давав за три срібляки,
віднині я даю за два срібляки: все залежить од маси.

Не зникнуть, мов їх карбовано з бронзи,
У згадці моїй усілякі анонси,
Які у боруській столиці колись
З «Intelligenz-Blatt»* мені в очі вп'ялись.

Боруська столице, мій любий Берліне,
Твоя добра слава навіки не згине,
Як лип твоїх вічна зелена краса,
Чи взимку їх вітер так само стряса?
А як там Тіргартен? Чи й досі, на диво,
Там звірі, засівши в альтанці тісній,
З дружинами світлими п'ють світле пиво,
Бо люблять і цноту, й холодний напій?
Боруська столице, що зараз почнеш ти?
Якого роззяву на жарти береш ти?
За мого часу там ще Нанте не жив,
А жарти над кожним своїм і чужинцем
Правив Висоцький з преславним кронпринцем,
Що нині на троні державному сів.
Сидить, журно хилить вінець на чолі,
До жартів утративши смак взагалі.
А я відчуваю до нього прихильність,
Бо з королем маю деяку спільність:
Талановитий, люб'язний і чемний,
Я був би, я був би король теж нікчемний.
Він музику так, як і я, визнає
За справжнє страхіття,— тому й Мейєрберу
Являє він ласку, торує кар'єру,
Бо музиці шкоди отак завдає.
Проте сам король не бере з нього грошей,
Хоч поголос ходить такий нехороший.
Брешуть, що гроші — брехать лиш дозволь! —
Іще й з Беренмейєра тягне король.
Цей музикант, скориставшись момептом,
В Берлінській опері став диригентом.
Він, як людина достойного роду,

* Тодішня берлінська газета «Довідковий листок»

Лиш en monnaie de signe * бере в нагороду
Ще й титулів кілька. Судить не берусь,
Як він працює на Roi de Prusse**.

Тільки Берлін пригадаю,— ту ж мить
В згадці університет стоїть.
Летять мимо нього червоні гусари,
Гуркоче оркестр, і лунають фанфари,
І ллється жолдацька музика ця
До аудиторій в студентські серця.
А як там професори? Хто їх ще слуха?
Коротші чи довші ростуть у них вуха?
Чи так же шикарно промови свої
Складає пандектів *** співець — Савиньї?
Чи, може, його, оцю милу персону,
Давно прирекла уже доля до скону?
Цього я не знаю, але, як дізнаюсь,
Не дуже з новин отаких налякаюсь.
Помер навіть Лотте! Смертній годині
І люди, й собаки коритись повинні,
Тим паче стосується це й собак,
Що брешуть на розум людський так і сяк
І вільного пімця віддати готові
За служку римському служникові.
А Масман, оцеї пласконосий тип,
Чи в землю цвинтарну він часом не влип?
Не хочу і чути,— мені не кажіть,
Бо, якщо вмер він, я буду ридати.
На ніжках своїх най тупцює він хватко,
Оцеї чоловічок, товстеньке карлятко,
Пузанчик! О так, черевань оцеї
Для мене — один з найлюбіших людей.
Уже довший час споглядаю я мило,
Як він, хоч маленький, та п'є, мов барило,
Укупі із учнями пиво своє,
А потім гімнаста нещасного б'є.
От бійка була! Довели ці герої,
Що моці і грубості рук
Не втратив іще у двобої
Туснельди і Германа внук.

* Розплата жартами (*франц.*).

** На пруського короля, тобто задурно (*франц.*).

*** Збірник матеріалів щодо римського права.

Німецькі немиті руки
Не мали жалю до падлюки,
Лупили по спині, по заду,
Та він не благав про пощаду.
Я скрикнув: «Дивуюся з тебе й питаю,
Як стерпів ти це лупцювання до краю?
Чи, може, ти — Брут, що такі зніс образи?»
Та Масман одрік: «Все залежить од маси».

Іще а ргорос *: де борусська столиця
На тельтовську ріпу змогла розживиться,
Та ще й огірочки дістала десь кислі?
А як там поети? Що мають на мислі?
Живуть отак само бадьоро і гарно?
Ще й досі на генія ждати з них марио?
Навіщо той геній? Родить ми спроможні
Таланти, хоч скромні, та тихі й побожні,
Всім людям достойним їх є для окраси
Тузінь на тузінь — все залежить од маси.
А як лейтенантам гвардійським в Берліні
Ведеться? Нахабні й зухвалі донині?
Так само шпуровані їхні тальї?
Так само бундючаться й досі каналї?
Я раджу вам: ви глядіть,—
Іще не звалилось, та вже тріщить,
Бо Бранденбурзька брама вшир
Стоїть розкрита із давніх пір,—
Пожбурять крізь браму цю в слухний час
Укупі з принцом прусьським всіх вас.

Все залежить од маси.

1649—1793—???

Не вміли чесно й пристойно бритти
Свого вінценосця вбити.
Карл, їх король, усю ніч не спав,
Коли в Уайтхоллі страти ждав.
Народ під вікном співав без турбот,
І шумно збивали ешафот.

Французи також не знають шани.
В фіакрі простому, без окраси,

* До речі, до слова (франц.).

Луї повезли вони, грубіяни,
На лобне місце, не давши коляси,
Яка, по давньому етикету,
Годилась би в подорож ту Капету.

Ще гірше Марії-Антуанетті
У бідці було, а не в кареті;
Ні шамбеланів, ані статс-дам,—
Її санкюлот супроводив там.
Вдова Капетова на ту образу
Габсбурзьку губку підтисла зразу.

Французи й бритти, як це відомо,
Не мають серця; лиш німцю одному
Сердечність дано з часів одвічних
Навіть при актах терористичних;
Віддать готовий завжди він
Його величності уклін.

В придворній кареті шестеро коней,
Що мають чорні султани й попони,
Траурні віжки й батіг у жалобі,
Кучер в сльозах, як при батьковім гробі,—
Так будуть німці монарха вітать,
Щоб вірнопіддано голову знять.

МІХЕЛЬ ПІСЛЯ БЕРЕЗНЯ

Я знаю, що Міхель німецький — ведмідь,
Людина байдужої вдачі,
Та в березні зміг щось і він врозумить —
Розвіялись мрії дитячі.

Як гордо блондин цей, не знаючи меж,
Виказував владі незгоду!
І як говорив — заборонене теж —
Про вищих обранців народу!

У вухах усе те давленіло тоді,
Як сага казкова, бувало,
І знову у груди мої молоді,
Серце дурне калатало.

Та чорно-червоно-жовтий штандарт —
Ця давньонімецька ганчірка,
Ілюзії знов обернула на жарт
І чари розвіяла гірко.

Я знаю ті барви — і що, і коли
Віщує та гра кольорова.
Німецькій свободі вони завдали
Найтяжчої муки Іова.

Я бачив, як Арндт і як батечко Ян,
Неправди прадавньої вої,
Постали з могил і за кайзерів клан
Знову вzialiся до зброї.

Повік не забуду отих випивох,
Студентів — героїв погрому,
Що славили кайзера криками «гох»,
До сказу сп'янілі від рому.

Посходились сиві, а спритні у грі
Гріховній — попи й дипломати,
Поборники римського права старі,—
Єднання храм будувати.

І поки кропив собі Міхель, як бог.
Він знов непомітно потрапив
Під давній ковпак тридцяти чотирьох
Своїх монархів-сатрапів.

ПОСЕРЕДНИЦТВО

Ти мужній став, прогнав ти ляк —
І добре так!
Хоча душа на захват здібна,
Але й розсудливість потрібна.

Я знаю,— ворог бій почав
Не ради світла й світлих прав —
Проте рушниці в нього нові
Й гармати добрі, стофунтові.

Візьми ж спокійно зброю ти,
Зумій як слід курка звести,—
Ціляй — як в когось влучиш гоже,
Од втіхи серце луснуть може.

ОРФЕЇСТИЧНЕ

У мить страхітливу кинджал
Вложив тобі страхітний демон в руку.
Не знаю, як той демон звався,—
Лиш знаю, що нестерпну зношу муку.

Я часто думаю вночі,
Що з царства тіней мусиш ти постати,
Щоб виправдатись і мені
Всі загадки до краю розв'язати.

Я жду тебе — не забарись!
Не прийдеш ти — я в пекло сам прибуду,
Щоб перед сатаною там
Оскаржити тебе й позвать до суду.

Прийду я і, мов той Орфей,
Усі жахи пекельні подолаю,
Де б ти в гевні не сховався,—
Тебе в найглибших сховах відшукаю.

Внизу, в отому царстві мук,
В зубовнім скреготі, кажу тобі зарані,
Зірву я з тебе машкару
І лахи добродчинності багрянні.

Тепер я знаю, знаю все,
Прощення навіть можу тобі дати,
Але заборонить не можу я
Усім чортам — тобі в лице плювати!

* * *

Хай про нього не згадають! —
З уст убогої каліки
Ці слова почув я вперше
І запам'ятав навіки.

Вигоріти жаль і пам'ять
По людині в світі мають —
Ось у чому зміст прокляття:
Хай про нього не згадають!

Серце, серце, біль і муки
Хай в глибин твоїх спливають,
Лиш про нього ні півслова —
Хай про нього не згадають!

Хай про нього не згадають
Ні книжки, ні пісня давоном —
Чорний пес в глухій могилі
Хай згниє в моїм прокльоном!

Навіть в день страшного суду,
Коли грішників розбудить
Судний поклик сурм і мертві
До судді підходить будуть,

Коли ангели господні
Грізний вирок прочитають
Всім засудженим до пекла,—
Хай про нього не згадають!

* * *

В темряві нічній з одчаю
Грізно я кулак здіймаю —
Кволо падає рука,
Сил нема, життя зника...

Змучений душею й тілом,
Невідомщеним, безсилим,
Я вмираю — хто ж з рідні
Мсту перейме по мені?

Ох! рідня кохана й мила —
Це ж вона мене убила;
Так, мене з-поза кутка
Вбила зрадницька рука.

Наче в Зігфріда, рукою
Певною всадили зброю —
Знав добре власний рід,
Де разить героя слід!

* * *

В кого серце є, а в серці
Є любов — наполовину
Той вже мертвий; а кляпом в роті
Я лежу і, скутий,— гину.

Виріжуть язик у мене
Після смерті добрі люди,
Боячись, що й з-поза гробу
Говорить про них я буду.

Мовчки мертві зотлівають —
Я не зраджу таємниці,
Як звучались наді мною,
Сміючись, убивці ниці.

* * *

Звели моє обличчя й тіло
Розпеченим валізом рвать,
Звели шмагать оскраженіло,—
Та не вели чекать, чекать!

Звели мене на муки взяти,
Ламати кості ніг і рук,
Та не вели дарма чекати,
Адже ж чекання — гірша в мук!

На тебе марно ждав я вчора
Десь до семи. Ти не прийшла.
Душа моя шаліла, хвора,
Без тебе, відьмонько мала!

Так нетерпець мене вгортав,
Мов тисне кільцями змія.
Біжу, лиш дзвоник залунає,—
Ні, це не ти. Знов викну я.

Ти не прийшла,— аж серце рветься,
Й шепоче сатана як стій:
Цей лотос часом не сміється
Із тебе, лобуре старий?

* * *

Був день мій світлий, ніч моя ясна.
Народ вітав мене щоразу щиро,
Коли я в руки брав покірну ліру,
І пісня розливалась огняна.

Цвіте ще літо, хоч уже весна
Минула. Урожай на повну міру
Зібрав я в житницю, та в щастя віру
Утрачено, бо жде мене труна.

Замовклі струни оживить несила,
Розбито келих із наповн чистим,
З якого пив я спраглими устами.

О боже мій! Яка страшна могила!
О боже мій! З цим світом променистим
Розстатися, з любов'ю і з піснями!

* * *

Довга вічність — без кінця,
Мов тисячолітня путь;
Цілу вічність смажусь я,
А на стіл не подають.

Довга вічність — без кінця,
Мов тисячолітня путь;
Прийде врешті сатана,
Щоб з кістями мене ковтнуть.

* * *

До тяжких дожив годин
Хворий світ — конав він,—
Смерть чекає завчасу
В світі велич і красу.

Що це — безум чи фантазми,
Мов з боліт гнилі міазми,
Мовчки зводяться й отруту
Розсівають в світі люту?

Ледве встигнуть ніжні квіти
Келишки свої розкрити,
На яких проміння сяє,
Як уже їх смерть зриває.

А герої? Навіть їх
Темний постріл валить з ніг,—
На вінець їх ту ж хвилину
Жаби ллють отруйну слину.

Що учора пламеніло,
Те сьогодні вже зотліло;
Геній в розпачу і мук
Випускає ліру з рук.

О, які розумні зорі,
Що тримаються, прозорі,
У своїй безпечній млі —
Геть подалі від землі.

Мудрі зорі! Не хотять
Світло, мир, життя втрачати
На землі, щоб серед скрути
З нами наше горе тнути,

Не хотять пірияти з нами
В наших міст смердючі ями,
Де черва гризеться марно
І смердить не дуже гарно,—

Хочуть, прагнуть далі бути
Від виснажливої скрути,
Від гонитви, чвари, втечі,
Від земної колотнечі.

Що їм? Глянуть мимоволі
На щоденні наші болі
Й зронять людям, що внизу,
Золоту свою сльозу.

Улюбленцям долі не заздрю я
 На їхнє життя — готовий
 Позаздрити на їхню смерть,
 Кінець легкий і раптовий.

Вони у шатах, у вінках
 З усмішкою ясною
 Сидять на учті життя — покіль
 Не зріже їх смерть косою.

По смерті одяг, як за життя,
 Їм прикрашають квіти —
 Отак зіходять в царство тьми
 Фортуни фаворити!

Страждання не спотворює їх,
 Не мрець лежить, а картина.
 Ласкаво за гробом їх зустріча
 Царівна Прозерпіна.

О як я мушу заздрити їм!
 Вже скоро сім років, о боже,
 Як в лютих муках ронаю я
 І все сконати не можу.

Звільни, о боже, мене від мук!
 Про смерть тебе я благаю;
 Ти ж знавш добре, що до страждань
 Таланту я не маю.

За браком логіки, боже мій,
 Ти віру мою вбивавш:
 Найвеселішим поетом створив,
 А настрій мій окрадавш!

Затьмарюють болі мій світлий дух,
 Уже я — меланхолік;
 Коли ж не скінчиться цей жарт лихий —
 Із мене ще буде й католик!

Тоді я вуха провию тобі,
Як кожен в добрих папістів.
O miserege! Приходить кінець
Найкращому з гумористів!

ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Зважай, яких вживаєш слів,
Як приведе нужда тяжка
В біді до тебе юнака,
Бо що, коли він син богів?

Його зустрінеш згодом ти
У славі, у вінках ясних:
Й під поглядом його — своїх
Очей не зможеш підвести.

* * *

Дух шорсткий середньовіччя
З розвитком мистецтв пом'якшав.
Нині приладом освіти
Є передусім роаяль.

Залізниці теж цілюще
На життя родин впливають,
Нам полегшуючи намір
Десь од родичів тікати.

Я жалкую, що сухоти
Роблять мій хребет не здатним
Довший час розкошувати
Прогресивним світом цим!

ЗАПОВІТ

Я укладаю заповіт.
Кінець — вже мій минає світ.
Гаразд, що досі в грудях у мене
Серце мов не порвалось шалене.

Окрасо й честь шановних дам,
Луїзо! я лишаю вам
Дванадцять старих сорочок, сто бліх
І триста тисяч прокльонів моїх!

Ти, друже, що тільки радити мій,
Але нічим не допоміг,
Тобі у спадок моя порада:
Бери корову й плоди телята.

Вірність духу, отцю і сину
На кого я тепер покину?
Імператор китайський, рабин познанський
Хай б'ються за дух мій християнський.

Німецький сон про свободу й мир,
З найкращої піни мильний пузир,
Одписую цензору міста Крєвінкель;
Значно їстівніший пумперікель.

Порожні мрії, порожній гаман,
Рятунку вітчизни повний план
Разом з рецептом від перепою,
Парламенте баденський,— за тобою.

А свіжно-білий ковпак нічний
Хай візьме родич хоробрий мій,
Що бивсь за права овеці раніше,
А тепер, як римлянин, мовчить та дише.

Жандармові, що стоїть на варті
Віри й моральності в Штутегарті,
Дарую несправних пістолів пару,—
Хай жінці своїй наганяє жару.

Портрет мій, знятий нижче спини,
Одписую швабській школі; вони
Обличчя моє відмовлялися мати,
Можуть тепер мій зад шанувати.

Дванадцять пляшок проносної води
Хай прийме геній отой за труди,
Чия на запор страждає ліра,—
Його втішать любов, надія і віра.

Приписка: в разі б не схотів
Ніхто мого спадку, без зайвих слів —
Нерухоме й рухоме, усе, що маю,
Я римсько-католицькій церкві лишаю.

Три жінки сидять край дороги,
Прядуть і сокочуть,
Зітхають, бурмочуть;
Потворний їх вигляд убогий.

З них перша прядку стисла,
Слиною гидко
Волóжить нитку,—
Тому й пересохла губа обвисла.

А друга своє веретéно
Пускає кружляти —
Танець танцювати;
Очі старої палають шалено.

А третя теж не дрíмає
І ножиці править,
Молитву гугнявить;
На гострому носі — борóдавку має.

О, швидше зведи свою руку,
Щоб нитку утнути,
Щоб міг я забути
Страждань життя невимовну муку!

Давно я спорожнив до дна
Кохання келих огняний,—
Він палить нас, отой напій,
Мов пунш з найкращого вина.

Мене вже не любов хвилює,
А дружби теплої звичай,—
Біль в серці і в кишках гамує
Вона, як в скромній чашці чай.

* * *

Ти не думай, ніби адуру
Чортівню твою терплю я;
Ти не думай, що господь я
І прощення всім дарую.

Всі ці штуки, всі ці муки,
Правда, я сприймаю тихо.
Інший на мого місці
Вже б убив тебе до лиха.

Хрест важкий! Але терпляче
Буду я під ним чвалати;
Жінко, знай, тебе люблю я,
Щоб гріхи спокутувати.

Ти — чистилище; я вірю,
Що мене врятує, може,
Із твоїх бридких обіймів
Чистим милосердя боже.

* * *

Нещирими устами цілували,
Вино давали пити виноградне,
Уливши в нього плин отрути зрадний,—
Це кривні й родичі мені вчиняли.

Лежу в постелі — схудлий, неадужалий,
Я висох весь, у муках безпорадний,
Украю життя мого їх рій нещадний,—
Це кривні й родичі мені вчиняли.

Християнин я — це книжки церковні
Посвідчують,— тому в покорі повній
Все їм прощу, як брату брат прощає

Та як би радо перед самим сконом
Ударив вас я огняним проклятом!
Хай бог вас прокляне і покарає!

* * *

Суд розуму тебе судив,
Ти виправдана повнотою;
Провин у вчинках і словах
Немає жодних за тобою.

Так, мов німа, дивилась ти,
Як я в страшнім вогні палаю,
Не ти роздула той вогонь,
Але тебе я проклинаю!

Я чую голос уночі —
Обвинувач несамовитий,
Він гучно твердить: винна ти,
Що все життя мов розбите.

Він свідків довгий ряд веде,
Він стоси доказів читає;
А вранці геть зникає сон,—
А з ним і прокурор зникає.

А серце скарг не забува
В біді своїй, несамовите,
І пам'ятаю я лише
Одне: життя мов розбите.

* * *

В жару я, крізь мозок мій пливуть
Ліси, горби і долини;
З безладдя цього нарешті встають
Цілком виразні картини.

Здається, це мені Годесберг-
Містечко на думку спало.
Я знов під липою там сиджу,
Біля корчми, як бувало.

У горлі так сухо, немов проковтнув
Я сонце західне ціле.
Агей, там, корчмарю! Пляшку вина
З найкращого барила!

Блаженний виноградний сік
Всю душу мою поймає
І сонячну у горлі моїм
Пожежу заливає.

Ще пляшку, пане корчмарю! Я пив
Ту, першу, сказати треба,
Цілком неуважно! Шляхетне вино,
Я прошу пробачення в тебе!

Дививсь я вгору, на Драхенфельс,
Що в ці романтичні хвилини
Відбив у рейнській тихій воді
Зámку свого руїни.

Вслухавсь у виюробські пісні
І слухав зяблика спів я,
Недбало ковтав і про вино
Зовсім не думав, як пив я.

Тепер я носом у склянку уткнувсь
І якнайпильніше вивчаю
Вино, що ковтаю, але буває,
Що й, не роздивившись, ковтаю.

Та дивне чуття! Я ковтаю, й мені
Здається, що я роздвоївся,
Що бідолаха ще якийсь
Зо мякою разом упився.

Він хворий з вигляду, блідий,
Смертельний біль його точить.
Глузливо на мене дивиться він
І дивні речі торочить.

Дивак запевняє, що він — то я,
Що двоє ми з ним — єдині,
Що це бідолаха — нас одного
Трясе пропасниця вині.

Не в годесберзькім старім шинку
Від болю я згоряю —
В Парижі дальньому разом з ним...
Брехія, блідий шахраю!

Брехня! Здоровий і схожий я
Лицем на троянду свіжу,
Я повний сил, тож бережись:
Розсерджусь — відчикрижу!

Знизаав він плечима й зітхнув: «Дурний!»
Тоді вже я розгнівився;
І в цим ненависним другим «я»
У лютій бійці зчепився.

Та дивне діло! Кожен стусан,
Що я пахраві вділяю,
На власнім тілі щорáзу я
Боляче відчуваю.

Під час колотнечі знову став
В горлі в мене посуха,
Я хочу знов гукнути вина,—
Язик мій мене не слуха.

Гублю свідомість і, наче крізь сон,
Я чую балаканину:
«Припарок йому, і мікстури йому —
Дванадцять краплин на годину!»

* * *

Надходить смерть — тепер скажу я
Усе, що згорда я таїв:
Для тебе я, для тебе жив,
Тебе, одну тебе люблю я!

Труна готова, в домовині
Зумію спокій я знайти.
Лиш ти, лиш ти, Маріє, ти
За мною плакатимеш нині.

Уже ти руки заломила...
Утіпся: в світі повелось,
Коли високе й добре щось,
Тому кінець поганий, мила.

ПРИМІТКИ

КНИГА ПІСЕНЬ

В «Книгу пісень» увійшли ліричні поезії Генріха Гейне, створені у 1817—1827 роки. До виходу «Книги пісень» окремі твори поета публікувались як самостійні цикли або збірники. Перша книжка поезій Гейне вийшла в грудні 1821 року у берлінського видавця Маурера («Gedichte von H. Heine, Berlin, in der Maurerschen Buchhandlung», 1822). «Книга пісень» вийшла в 1827 році в Гамбурзі у Юліуса Кампе і принесла поетові світову славу. В остаточному вигляді вона складалась з п'яти частин:

Страждання юності (1817—1821).

Ліричне інтермеццо (1822—1823).

Знову на батьківщині (1823—1824).

З подорожі на Гарц (1824) *.

Північне море (1825—1826).

«Книга пісень» перевидавалася за життя поета багато разів. Навесні 1837 року у передмові до другого видання Генріх Гейне писав:

«...ось уже десять років минало з того часу, як ці вірші з'явилися вперше, і я подаю їх, як і тоді, в хронологічній послідовності, і попереду всіх виступають знову пісні, які я склав у ті минулі роки, коли в душі моїй палали перші поцілунки німецької музи. Ах, поцілунки цієї милої дівчини втратили з тієї пори чималу частку

* Цикл «З подорожі на Гарц» друкується в другому томі нашого видання в тексті прозової «Подорожі на Гарц». (Ред.)

вогню і свіжості! Після стількох років зв'язку полум'я медового місяця повинно було потроху розвіятися димом; але тим сердечнішою робилася часом ніжність, особливо в похмурі дні, і тоді, в ті дні, вона як ділі довела мені всю свою любов і вірність, німецька муза! Вона втішала мене серед хатніх неприємностей, пішла за мною у вигнання, розважала мене в лихі години за-непаду, в часи безгрошів'я примудрялась навіть допомогти мені, німецька муза, славна дівчина!»

Перший переклад з Гейне українською мовою з'явився ще за життя поета: у 1853 році в галицькому журналі «Зоря» було надруковано вірш «Жінка» («Ein Weib») з книги «Нові поезії» в перекладі Б. А. Дідицького. В подальшому джерелом для перекладів — аж до Івана Франка, який ставив політичну сатиру Гейне вище, ніж його лірику, — стала «Книга пісень». Перший Франків переклад — «Бабуся Грижа» («Frau Sorge») опубліковано в журналі «Друг» за 1877 рік; згодом Франко переклав поему «Німеччина. Зимова казка» і вибір з політичної сатири Гейне. Але й після Франка «Книга пісень» не втратила своєї приваби для українських перекладачів. Одночасно з книжкою перекладів І. Франка «Вибір поезій Генріха Гейне» у Львові, у тому ж 1892 році, виходить «Книга пісень Генріха Гейне» в перекладі Лесі Українки та Максима Стависького.

За стодвадцятирічну історію українських перекладів з Гейне не було майже жодного видатного майстра української поезії, який би не звертався до творів великого німецького поета.

Окремі поезії Гейне перекладені українською мовою по кілька разів (наприклад, всесвітньо відома балада про Лорелей. — «Не знаю, що стало зо мною...»).

Наше видання підсумовує понад п'ятдесятирічний досвід перекладу творів Гейне українськими радянськими поетами. Вміщені в ньому як виняток переклади Лесі Українки пов'язують нинішній етап засвоєння спадщини великого поета з класичною традицією.

Стор. 38. Передмова до третього видання. — Ти ж не забув ще Марсія... — Флейтист Марсій насмілився вийти на змагання з богом Аполлою, неперевершеним творцем

«солодкозвучних співів», і зазнав поразки. Аполлон, на покару за зухвалість Марсія, звелів здерти з нього живого шкіру (*грецьк. міф.*).

СТРАЖДАННЯ ЮНОСТІ

В основу цієї частини «Книги пісень» Гейне поклав свою першу поетичну збірку 1822 року, де кожен вірш мав свою назву. В «Книзі пісень» ці назви було знято, очевидно, щоб підкреслити взаємозв'язок всіх творів як єдиного цілого.

ОБРАЗИ СНІВ

- Стор. 42. «**Лишивши моєї володарки дім...**»— Шіндергано, Орландіні, Рінальдо Рінальдіні—герої свого часу знаменитих так званих розбійницьких романів «Шіндерганес» І.-Ф. Арнольда, «Орландо Орландіні» і «Рінальдо Рінальдіні» Х.-А. Вульпіуса (1762—1827), Карл Мор (правильніше— Моор)—герой драми Фрідріха Шіллера «Розбійники» (1781). Мортімер, Марія—дійові особи трагедії Шіллера «Марія Стюарт» (1800).

ПІСНІ

- Стор. 50. «**Корабельнику еуворій...**»—Через яблуко все лихо...—Маються на увазі: яблуко з дерева пізнання, яким, за біблією, диявол в образі змія спокусив у раю Адама і Єву; яблуко незгоди, яке богиня розбрату Еріда кинула гостям на весіллі фессалійського героя Пелея і морської богині Фетіди, ображена тим, що її не запросили на це свято. На яблуці був напис: «Найвродливіший». За право володіти яблуком виникла суперечка між трьома богинями—Герою, Афінєю і Афродітою, вирішена троянським царем Парісом на користь Афродіти. Згодом це призвело до Троянської війни (*грецьк. міф.*).

РОМАНСИ

- Стор. 55. **Гренадери.**—Удвох із полону, з Росії—тобто після розгрому наполеонівської армії в Росії у 1812 році. У вірші відбулося захоплення Гейне Наполеоном Бона-

партом, якого поет в юнацькі роки вважав «визволителем народів», носієм найрадикальніших ідей Французької буржуазної революції кінця XVIII століття. Цей же мотив ще з більшою силою чути в «Книзі Le Grand» (див. «Подорожні картини», частина друга). Пізніше Гейне, зрозумівши реакційну роль Наполеона як загарбника, який перетворив на свою вотчину майже всю Європу, відмовився від свого раннього захоплення.

- Стор. 61. **Співачці**, яка проспівала старовинний романс.— Вірш присвячено Кароліні Штерн, співачці, яка виступала в театрі і в концертах в Дюссельдорфі. Бувала в домі батьків Гейне. У вірші співачка виконує романс на тему середньовічного французького епосу «Пісня про Роланда».
- Стор. 63. **Розмова в Падерборнському лузі**.— Падерборнський луг — місцевість у Вестфалії.

СОНЕТИ

- Стор. 65. **Фреско-сонети Христіану З[ете]**.— Христіан Зете (1798—1857) — один з шкільних друзів Гейне.

ЛІРИЧНЕ ІНТЕРМЕЦЦО

У квітні 1823 року в Берліні вийшов друком другий збірник віршів Гейне «Трагедії з ліричним інтермеццо» («Tragödien nebst einem lyrischen Intermezzo, Berlin, Dümmler, 1823»). Тут було надруковано трагедії не «Вільям Раткліф» та «Альманзор» і між ними цикл коротких ліричних поезій (числом шістьдесят шість). Друкуючи у 1827 році «Книгу пісень», Гейне додав до них нові, а деякі старі виключив. Трагедії також з «Книги пісень» були виключені, але від цього не постраждала цілість «Ліричного інтермеццо» і цикл набув характеру ліричного роману з сильним драматичним забарвленням.

- Стор. 71. **«На крилах пісні полину...»**— На крилах пісні полину з тобою вдаль, На Гангову долину...— Ганг — найбільша річка Індійського субконтиненту, починається в Гімалаях і впадає в Бенгальську затоку. Індуїсти вважають води Гангу священними.

- Стор. 75. «Мовби з піни хвиль родилася...»— Поет порівнює кохану з богинею Афродітою, яка народилася з морської піни (*грецьк. міф.*). Вірш написано в зв'язку з одруженням двохорідної сестри Гейне Амалії, яка відкинула поетову палку любов.
- Стор. 82. «Коли розлучаються двоє...»— Цей вірш в перекладі Максима Ставицького, який ми тут подаємо, став улюбленим українським народним романсом.
- Стор. 86. «Пісні старі й недобрі...»— Надрукований у 1822 році в журналі, цей вірш мав назву «Ніч під Новий рік», відповідно до назви, ховали в ньому не кохання, а старий рік. Гейдельберзька діжка — величезних розмірів діжка, визначна пам'ятка міста Гейдельберга, знаходиться в підземеллі старовинного замку. Пришліть мужів дванадцять, Таких як Христофор, Святий...— велетенська статуя святого Христофора стоїть у Кельнському соборі.

ЗНОВУ НА БАТЬКІВЩИНІ

Цикл «Знову на батьківщині» був опублікований поетом в першому томі «Подорожніх картин» (Гамбург, 1826). Назва циклу пов'язана з тим, що Гейне у 1823 році відвідав своїх батьків у Люнебурзі і дядька Соломона Гейне у Гамбурзі.

- Стор. 88. «Не знаю, що стало зо мною...»— Цей вірш став у Німеччині популярною народною піснею. В гітлерівські часи, коли всі твори великого поета були заборонені, баладу про Лорелей друкували в пісенниках без імені автора. Одним з ранніх відгуків українською мовою на поезію Генріха Гейне була переробка цієї балади Осипом-Юрієм Федьковичем, відома під авторською назвою «Сокільська княгиня». Федькович досить точно відтворює ритмічну структуру оригіналу, але переносить дію з Рейну на Черемух (за його написанням),— відповідно до цього у нього гине не рибалка в човні, а «керманич хороший» на кедровій дарабі. Лорелей — водяна німфа, героїня старовинної німецької народної балади. З високої скелі над Рейном Лорелей своїм чарівним співом заманювала тих, хто пропливав повз неї, на підводне каміння і тим призводила до загибелі. Свій перший переклад з Гейне Федь-

кович опублікував у 1872 році — рівно сто років тому.

- Стор. 91. «Коли я в дорозі потрапив...» — Вірш навіяний зустріччю з родиною поетового дядька Соломона Гейне влітку 1823 року. Також про одружену милу Спитав я мимохідь. — Мова тут про двоюрідну сестру Г. Гейне Амалію. Сестричка тут озвалася — молодша сестра Амалії — Тереза.
- Стор. 97. «Ти можеш спокійно спати...» — Чула ти давню пісню, Як мертвий юнак в давнину Опівночі кохану Забрав до себе в труну? — лірична репліка на відому у багатьох народів баладу про мертвого нареченого. Сюжет цей на основі німецької народної версії обробив німецький поет Готфрід-Август Бюргер у баладі «Ленора» (1773).
- Стор. 99. «Ох, я нещасний Атлас! Цілий світ...» — Атлас (Атлант) — титан, покараний за участь у боротьбі проти богів, мусив тримати на своїх плечах небо (*грецьк. міф.*).
- Стор. 103. «Гукнув я чорта, і він прибув...» — Санскрит — мова стародавньої класичної індійської літератури. Гегель Георг-Вільгельм-Фрідріх (1770—1831) — видатний німецький філософ-ідеаліст. Фуке Фрідріх де ла Мот (1777—1843) — представник пізнього німецького романтизму, автор фантастичних лицарських романів і широковідомої казки «Ундіна» (1811). Геката — малоазійська богиня, культ якої було перенесено в стародавню Грецію, де вона фігурувала як богиня нічних кошмарів і одна з володарок в підземному царстві. В часи Гейне так називався літературний щотижневик, на який з іронією натякає поет.
- Стор. 108. «Всевладний Вісвамітра...» — за давньоіндійським народним епосом «Рамаєна», цар Вісвамітра намагався відібрати у скромного відлюдника Васішти корову, яка наділяла людину всіма благами світу, але чарівна корова допомогла Васішти перемогти царя.
- Стор. 114. «Цей юнак, хвали достойний!» — За свідченням поетового брата Максиміліана, в цьому вірші подається «римована біографія» Рудольфа Кристіані (1798—1858), ліберального громадського діяча, друга Генріха Гейне.
- Стор. 115. «Мені приснилося: я бог...» — Сатира на пруське офіцерство викликала таку лють осміяної в ньому касти, що погрозували

побити поета і він змушений був деякий час переховуватись.— Примчи сюди Еугена — польський граф Еуген фон Бреза (1802—1860) був другом Гейне в роки студентства. Кардинал — прохолоджуючий напій з білого вина з помаранчевими шкуринками і цукром.— У мамзель Майер він сидить, А зовсім не в Ядвіги.— «Мамзель Майер» — тогочасне берлінське кафе; Ядвіга — церква святої Гедвиги, — отже, поетового приятеля слід шукати в шинку, а не в церкві.

- Стор. 120. «На бульварах Саламанки...» — Саламанка — старовинне іспанське місто, в якому 1215 року засновано університет. Під ім'ям Саламанки Гейне говорить тут про Геттінген і Геттінгенський університет, з якого його було тимчасово виключено у 1821 році за участь в дуелі.
- Стор. 121. «Дон Енріке, що Прекрасним...» — За припущенням дослідників, під ім'ям дона Енріке Гейне має на увазі свого університетського приятеля Вільгельма Хавемана (1800—1869), який згодом став спеціалістом з іспанської історії.
- Стор. 125. Альманзор. — У Кордовському соборі. — Кордова — столиця південноіспанської провінції на Гвадалквівірі. Після завоювання Іспанії арабами (711) Кордова стала столицею спочатку Кордовського емірату, потім Кордовського халіфату і одним із найвизначніших центрів арабської культури на Піренейському півострові. Згаданий собор був головною мечеттю Кордови.

ПІВНІЧНЕ МОРЕ

Генріх Гейне вперше побачив море у 1823 році під час шеститижневого перебування в Куксгафені. Влітку 1825 року поет лікувався на морському курорті в Нордерне. З непосредніх вражень народилася в його творчості тема моря. Наступного року він писав Вільгельму Мюллеру: «Північне море» належить до моїх останніх творів, і ви побачите по ньому, яких нових струн я торкнувся, які нові пісні задумую».

Вперше «Північне море» українською мовою переклав Б. Грінченко (в журналах «Правда» за 1892 рік, під псевдонімом З. Чайченко та «Нова громада» № 2 та 5 за 1906 рік).

ПЕРШИЙ ЦИКЛ

- Стор. 130. **Захід сонця.**— Вірне подружжя: Бог—Сонце й богиня Селена—в оригіналі «Luna, die Gottin, und Sol, der Gott». Селена та Луна—тотожні (грецьке й римське) імена богині місяця; подібно до того, як Гейне називав сонце, граматично в німецькій жіночого роду, латинським Соль, щоб перевести його в чоловічий рід, перекладачеві довелося називати місяць ім'ям богині Селени, щоб перевести його в жіночий, і таким чином зробити ймовірною метафору подружнього життя Сонця й Місяця.
- Стор. 132. **Ніч на березі моря.**— Едда — збірник давньоісландських саг — міфологічних і героїчних пісень VII—XIII ст.ст. Руні — знаки найдавнішої системи германського письма, які вирізали на дереві або різьбили на камені чи металі.
- Стор. 134. **Посейдон.**— Посейдон — бог моря. І пісню читав собі про Одиссея.— Одиссей — герой гомерівських епічних поем «Іліада та Одиссея»; І небо квітує Еллади.— Еллада — назва стародавньої Греції; Сина Лаертового у біді.— Лаертів син — Одиссей; Там, де цариці пурпур прядуть — цариця Арета, мати царівни Навсікаї, пряла пофарбовану пурпуром вовну; З печери циклопів.— Циклопи — одноокі велетні; ...ішло за ним в кімерійську ніч.— Кімерія — міфічна країна біля входу в пекло; там панує вічна ніч; в давні часи Кімерійською звалася сучасна Керченська протока; Пріам — цар Трої; Поліфем — один з циклопів, син Посейдона, якого осліпив Одисей, потрапивши до нього в полон; Афіна-Паллада — богиня мудрості і війни; Амфітріда — дружина Посейдона; Нерей — морське божество, батько нерід — морських німф; Амфітріда також була дочкою Нерея (*грецьк. міф.*).

ДРУГИЙ ЦИКЛ

- Стор. 145. **Привітання морю.**— Талата! Талата! (*Грецьк.*) — Море! Море! — За свідченням грецького історика Ксенофонта в його творі «Анабазис», так вигукнули греки, пробившись до Чорного моря під час відступу

після невдалого походу на перського царя Артаксеркса.

Стор. 146. **Гроза.**— Мов дотеп з голови Кроніона.— Кроніон— верховний бог Зевс, син Кроноса (бога часу). І скачуть білі коні хвиль, Колись-то прижиті Бореєм Від ярих кобил Еріхтона.— Афіньський цар Еріхтон вперше почав запрягати кобил у колісниці; морські хвилі були народжені від північного вітру Борея і Еріхтонових кобил. Мов тіні померлих на березі Стіксу, яких відганяє Харон від вічного човна.— Стікс— ріка, яка омиває підземне царство Аїд. Харон— перевізник душ померлих через Стікс. Кращих музик йому вислав Еол.— Еол— володар вітрів. Кастор і Полідевк (в римській міфології— Поллукс)— брати-близнюки, сини Зевса, покровителі моряків.

Стор. 149. **Пісня океанід.**— Океаніди— за уявленнями греків гомерівської епохи, морські богині, дочки бога морів Океана. Пелей— фессалійський герой. Дружина Пелєя— Фетіда, дочка Нерея, мати Ахіллеса, героя Троянської війни. Ніобея— дружина Фіванського царя Амфіона, мати двадцяти дітей, сміялась з богині Латони, що народила тільки двох,— Аполлона і Артеміду. Обурена Латона помстилася Ніобеї: Аполлон і Артеміда вбили своїми стрілами всіх її дітей. З горя Ніобея перетворилась на кам'яну статую. Могутній титан— Прометей, належав до богів старшого покоління— титанів. Прометей був богоборцем, захисником людей, подарував людям викрадений у богів вогонь. За це Зевс звелів прикувати його до кавказької скелі, пробив йому груди списом, і величезний орел зранку до вечора клював печінку Прометея. За ніч печінка знову відростала. Муки Прометея тривали тисячоліття. Олімп— священна гора стародавніх греків у Північній Фессалії, вважалась місцем перебування богів (*грецьк. міф.*).

Стор. 152. **Боги Греції.**— Пантеон— храм усіх богів. Німфи (*грецьк.*)— наречені, юні дівчата— численні нижчі божества, які втілювали сили і явища природи (океаніди, нерейди, дріади, наяди та ін.). Гекатомба (*грецьк.*)— жертва богам у сто биків (або інших тварин). Батьковбивець Зевес.— За міфом, Кронос ковтав своїх дітей; дружина Кроноса Рея підсунула йому за-

мість чергової своєї дитини каменюку, а Зевса надійно сховала. Коли Зевс виріс і змужнів, він повстав проти панування Кроноса і титанів, примусив Кроноса виригнути братів і сестер, яких той проковтнув, і скинув батька в підземне царство. Юнона (в римській міфології) — Гера (в грецькій міфології) — сестра і дружина Зевса, цариця богів. Афродіта (грецьк.) — Венера (римськ.) — богиня краси і кохання. Венера Лібітіна — у римлян богиня поховань і плодючості. Арей (Арес) — бог війни. Аполлон (Феб) — одне з найважливіших божеств грецької теогонії, син Зевса і богині Латони, виступав у найрізноманітніших функціях: бог-воїтель, покровитель землеробства, бог музики, повелитель муз. Гефест — бог вогню і ковальського ремесла, син Зевса і Гери. Геба — богиня юності, дочка Зевса і Гери. Нектар, амброзія — трюнок і їжа богів, які надавали їм безсмертя і вічної юності (грецьк. міф.).

Стор. 155. Фенікс. — Фенікс — легендарний птах, який, за віруванням древніх єгиптян, кожні 500 років спалював себе і відроджувався юним з попелу.

Стор. 156. У гавані. — Едуард Ганс (1798—1839) — юрист і філософ права, друг Гейне. Шираз — місто в Персії, що славилось трояндами. Гафіз (Шамседдін Мухаммед, 1300—1389) — великий перський і таджицький поет. Троянда Сарону, пальми вефільські, хевронські мирти. — Сарон, Вефіль, Хеврон — селища і місцевості у стародавній Палестині, які згадуються в біблій. Йордан — річка в Палестині. Левіти — за біблією, одне з дванадцяти племен стародавніх євреїв, з якого виходили священнослужителі. Ірод — іудейський цар (37—4 рр. до н. е.) звелів з усією пишністю відбудувати Єрусалимський храм.

НОВІ ПОЕЗІЇ

У збірник «Нові поезії», який з'явився восени 1844 року, увійшли поетичні твори Гейне, написані з кінця 1820-х по 1844 рік. Це були цикли: «Нова весна», «Різні», «Романси», «Підземне царство», «Сучасні вірші» і поема «Німеччина. Зимова казка». Успіх збірника був такий великий, що одразу виникла потреба в перевиданні, яке вийшло того ж року.

В третьому виданні збірника було додано цикл «Olea», а поему «Німеччина. Зимова казка» знято.

НОВА ВЕСНА

Цикл «Нова весна» Гейне написав восени 1830 року на прохання композитора Альберта Метфесселя. Перша публікація його — 1831 рік, у другому виданні другого тому «Подорожніх картин». Протягом 30-х років окремі вірші циклу друкувалися в деяких збірниках творів Гейне і в німецьких періодичних виданнях.

- Стор. 163. **Пролог.**— Образ рицаря, якого амури обплутали ланцюгами з квітів, був нав'язаний картиною великого фламандського художника Рубенса (1577—1640).
- Стор. 175. **«Небо сіре та буденне...»**— Масться на увазі Гамбург, якому поет протиставляє Італію.

РІЗНІ

Майже всі вірші циклу друкувалися в 30-і роки в збірниках творів Гейне і в німецькій періодиці. В них звучить полеміка Гейне проти поетів так званої «швабської школи» — епігонів романтизму і проступає захоплення поета філософією утопічного соціалізму, зокрема вченням про «емансипацію плоті».

- Стор. 178. **«На скелі цій збудуєм ми Храм Третього завіту...»**— Третій завіт — натяк на бретичну утопію початку XIII століття (автор Йоахім фон Фіоре), за якою на зміну Старому і Новому завітам, що відповідали дохристиянській і християнській епохам, має прийти «третій завіт» і відповідна йому нова епоха загальної любові і «вільного духу». майбутнє, в якому не буде панів і власності. Ближчим джерелом цього образу є твердження соціаліста-утопіста Аифантена, учня Сен-Сімона, про те, що на зміну старому віровченню прийде новий, «третій завіт», який має злити в одній гармонії дух і плоть, в ширшому розумінні — дух і матерію. В тридцятих роках Гейне цікавився вченням соціалістів-утопістів.
- Стор. 180. **«Звичайно, ти мій ідеал...»**— «Роберт-Диявол», поставлена в 1831 році в Парижі опера Джакомо Мейєрбера (1791—1864), за текстом Ежена Скріба (1791—1861).

- Стор. 181. «На березі Біскаїї...» — тобто на березі Біскайської затоки; Перпіньян — місто на півдні Франції.
- Стор. 184. «В яку я маю закохатись...» — ...не мов той сирій — притча про осла, який, стоячи між двома копицями сіна, не зважився вибрати жодної і помер з голоду, приписується французькому філософу-схоласту XIV століття Жану Бурідану (помер близько 1360), — він наводить її як приклад в міркуваннях про свободу волі.
- Стор. 185. **Тангейзер.** — В основу поеми лягла народна легенда про німецького рицаря-мінезингера XIII століття Тангейзера, який провів сім років у чарівному гроті на горі Венери, а після цього попрямував до Рима на прощу і попросив папу Урбана IV відпустити йому гріхи. Папа прокляв грішника і, піднявши свою патерицю, вигукнув: «Твої гріхи відпускаються тільки тоді, коли зацвіте ця патериця». Через три доби патериця розцвіла. Тангейзера кинулись шукати, але марно: він повернувся до Венери. Гейне обробив народну легенду по-своєму, перетворивши третю частину своєї поеми на дошкульну сатиру, спрямовану проти феодально-дворянської Німеччини та її політичних і літературних апологетів. ...тридцять шість Могутніх монархів німецьких... — феодально-роздроблена Німеччина, що на той час складалась з тридцяти шести карликових держав. У Швабії шкільку відвідав я Поетів... — Швабська школа поетів — група письменників із Швабії, представників епігонського пізнього романтизму, що мав яскраво виражений консервативний характер (Кернер, Шваб, Майер, Пфіцер та ін.). Шабес (єврейськ.) — субота. Шалет — єврейська суботня національна страва. У Дрездені пса показали мені... — Мається на увазі поет-романтик Людвіг Тік (1773—1853). Еккерман — Йоганн-Петер Еккерман (1792—1854), особистий секретар Гете, автор книги «Бесіди з Гете». Це Ганс у Берліні тлумачить нам... — Едуард Ганс (1798—1839) — друг Гейне, юрист і філософ права, супротивник реакційної історичної школи права. Його лекції в Берлінському університеті були заборонені поліцією.

РОМАНСИ

Вперше цикл «Романси» був частково надрукований 1840 року, у зібранні творів Г. Гейне під назвою «Салони», т. IV.

- Стор. 196. **Жінка**.— Перший вірш Генріха Гейне, який з'явився українською мовою.
- Стор. 197. **Чайльд Гарольд**.— Вірш присвячено пам'яті великого англійського поета Байрона (1788—1824), який загинув в боротьбі за звільнення Греції. Гейне називає Байрона в своєму вірші ім'ям головного героя Байрової поеми «Паломництво Чайльд Гарольда».
- Стор. 198. **Апо 1829 (лат.)** — «Року 1829». Вірш написано під враженням відвідин Гамбурга.
- Стор. 202. **«Бертран де Борн»**.— Бертран де Борн (прибл. 1140—1215) — славетний представник політично-сатиричної поезії трубадурів. Жив при дворі Елеонори («левиці Плантагенета»), дружини англійського короля Генріха II. З ім'ям Бертрана де Борна пов'язано багато легенд, в яких він виступав як винуватець чвар і воєн між Генріхом II та його синами.
- Стор. 202. **«Незнайома»**.— На доріжках тюльрійських...— Тюльрі — палац і сад у Парижі, резиденція французьких королів. Петрарка (1304—1374) — великий італійський поет епохи Відродження. Лаура — жінка, яку Петрарка оспівував у своїй поезії.
- Стор. 204. **Король Гаральд Гарфагар**.— Гаральд Гарфагар — Гаральд I Гарфарг (Прекрасноволосий), король Норвегії (860—930), вперше об'єднав країну і став засновником династії Гарфаргів.

OLLEA

Ollea, точніше, ollea potrida — іспанська національна страва з м'яса, гороху, овочів і ковбаси, подібна до вінегрету; в переносному значенні — суміш.

- Стор. 206. **Родовід мула**.— Сатира на прусського короля Фрідріха-Вільгельма IV з династії Гогенцолернів. Буцефал — кінь Александра Македонського. Готфрід Бульйонський (прибл. 1060—1100) — Лотарінгський герцог, очолював перший хрестовий похід і в 1099 році завоював Єрусалим. Кінь Баярд — фігурує в поемі італійського поета Лудовіко Аріосто (1474—1533) «Несамовитий Роланд». Росінанта — коняка Дон Кіхота у Сервантеса. Санчів сирій —

осел Санчо Панси, зброєносця Дон Кіхота. Мовчи, отак, як про осла...— Мова тут про осла, на якому Ісус Христос в'їхав в Єрусалим.

- Стор. 207. **Пиха.**— Madame la comtesse de Gudelfeld (франц.)—пані графиня фон Гудельфельд. «Сага шіа» (італ.)— моя любя.

СУЧАСНІ ВІРШІ

- Стор. 211. **Адам Перший.**— Гейне обігрує біблійну легенду про вигнання перших людей— Адама і Єви— з раю. Consilium a beundi (лат.)— «порада піти», формула постанови університетської ради про виключення студента. Lumen Mundi (лат.)— світоч світу; звернення до бога в церковній католицькій відправі.
- Стор. 213. **Політичному поетові.**— Є припущення, що вірш адресовано популярному політичному поетові того часу Георгу Гервегу (1817—1875), співцю революції, демократичні погляди якого, проте, позначалися певною обмеженістю. Тіртеї— давньогрецький поет (7—6 ст. до н. е.), жив у Спарті. У своїх віршах вихваляв суворих спартанців і запалював їх на боротьбу за незалежність.
- Стор. 213. **«На прибуття нічного сторожа до Парижа».**— Вірш адресовано політичному поету Францу Дінгельштедту (1814—1881), який опублікував у 1841 році нашумілу поетичну збірку «Пісні космополітичного нічного сторожа» і восени 1841 року прибув до Парижа як кореспондент однієї аугсбурзької газети. От церкву в Кельні добудують.— Кельнський собор почав будуватися в XIII ст. Протестантський рух перешкодив будівництву цього католицького храму. В середині XIX ст. виник союз німецьких монархів у складі Фрідріха-Вільгельма IV Гогенцоллерна, короля пруського, Людвіга I Віттельсбаха, короля Баварії, та австрійського імператора з династії Габсбургів, метою яких була добудова Кельнського собору. Як в Рейні на дні, нібелунгів клейноди.— Нібелунги— карлики з німецьких народних легенд, які бережуть скарби, сховані на дні Рейну. Свобідний Рейн, річок всіх Брут!— Гейне називає Рейн ім'ям республіканця Брута, героя древньоримської історії, який убив Цезаря. Його за карк швейцарець тисне, Голландець ноги в'їхав до пут—

віток Рейну в Швейцарії, а гирло в Голландії.

Стор. 214. **Тамбурмажор.** — Тамбурмажор (*франц.*) — старший барабанщик у полку. ...імператорської пори — за часів Наполеона I Бонапарта, імператора Франції з 1804 по 1814 рік. Прийшов, побачив, перемиг — іронічне застосування відомого вислову — *veni, vidi, vici* — римського полководця Гая Юлія Цезаря. Ми Кернера вірші співали — Карл-Теодор Кернер (1791—1813) німецький поет, закликав у своїх віршах до боротьби проти Наполеона.

Стор. 217. **Генріх.** — «Тему для цього вірша Гейне взяв з історії боротьби німецького імператора Генріха IV (1056—1106) проти папи римського Григорія VII (Гільдебранта) за верховну владу в імперії. Папа, скориставшись із неприхильності німецьких князів до імператора, позбавив Генріха інвеститури — права призначувати єпископів і абатів та роздавати їм в лен землі й прибутки. Цим самим папа звільнив від вірності імператорові чималу кількість вельмож, що ставали на бік Григорія. Імператор відповів на це скликанням імператорського зібрання, яке й визнало Григорія за узурпатора папського престолу (Григорій сам оголосив себе папою, знехтувавши усіма формальностями і декретом про папські вибори). Через це, а також через інтимні його стосунки з Матильдою Тусційською, жінкою герцога Готфріда Лотарінгського, імперське зібрання оголосило Григорія скинутим з папського престолу. Григорій в свою чергу відповів на це скиненням Генріха з імператорського престолу, звільнивши всіх його підданців од присяги імператорові й одлучивши Генріха од церкви. Це вплинуло на князів, які досі трималися ще Генріха, і вони перейшли на бік папи. Генріх мусив покоритися, щоб не втратити владу, і вибрався до Італії прохати прощення в папи. Босий, в одежі грішника, що покутує свої гріхи, прибув він до Каносси, де в замку своєї коханки Матильди його очікував Григорій. Генріх ніби покався й дістав одпущення гріхів од папи та став знову імператором, але папа з того часу зробився найвищим суддею у всіх найважливіших суперечних справах імперії». (Примітка Дм. Загула. Див.: Генріх Гейне, Твори, том другий, ДВУ, 1930).

Стор. 217. **Життєве плавання.** — Вірш присвячено дат-

ському письменнику, автору казок Гансу-Крістіану Андерсену (1805—1875).

- Стор. 218. **Георгу Гервегу.**— 1842 року пруський король Фрідріх-Вільгельм IV дав аудієнцію Георгу Гервегу (див. прим. до вірша «Політичному поетові» на стор. 396). Незабаром Гервег надіслав королеві листа, в якому скаржився на заборону запланованого поетом журналу. Без відома Гервега цього листа було опубліковано, що послужило приводом до висилки поета з Пруссії. А р а н х у е с — одна з резиденцій іспанського короля Філіппа II. Філіпп III — (1527—1598), син Карла V, один з найвиразніших представників іспанського абсолютизму. Маркіз Поза — герой драми Шіллера «Дон Карлос», ліберал, який прагнув вплинути на Філіппа II. Під Філіппом II Гейне має на увазі Фрідріха-Вільгельма IV, а під уккермаркськими грандами (Уккермарк — північна область Бранденбургу) — пруську придворну знать. Публікуючи цей вірш у 1844 році, Гейне узяв до нього епіграф з «Дона Карлоса»: «Дайте нам свободу думки, государю!» (Маркіз Поза до Філіппа II).
- Стор. 219. **Тенденція.**— Марсельський гімн гарячий — «Марсельеза», виникла в часи Французької революції кінця XVIII століття, в 1792 р. Автор слів і музики — Клод-Жозеф Руже де Ліль (1760—1836). Вертер — герой роману Йоганна-Вольфганга Гете (1749—1832) «Страждання юного Вертера». Перун — верховне божество у слов'ян в дохристиянський період, в переносному розумінні — грім.
- Стор. 219. **Дитина.**— Позашлюбна дитина, народжена дівою Германією, — непевна своєї сили німецька політична свобода, якій доводиться стерегтися поліцейського режиму і політичного клімату Німеччини. Двоголовий орел — державний герб Пруссії. С а н к ю л о т (*франц.*) дослівно — безштанько, презирливе прізвисько, яким вzywали аристократи революціонерів в епоху Великої Французької революції XVIII ст.
- Стор. 220. **Обітниця.**— С а т и р и — нижчі лісові божества, демони родючості, супроводжували бога виноробства Діоніса, зображувались напівлюдьми, напівкозлами (*грецьк. міф.*). Лиш не слухай ти облесних Слів сатира із Парижа — Гейне, який в той час уже перебував в еміграції, має на увазі себе.

- Стор. 220. Підкидень.— Пруссія, проти якої скеровано цю нищівну сатиру. Маркс і Енгельс цитували перші п'ять рядків вірша в своїй статті у «Новій рейнській газеті» 10 травня 1849 року.
- Стор. 221. Китайський богдихан.— Спрямовано проти Фрідріха-Вільгельма IV (1795—1861), короля Пруссії з 1840 року. Фрідріх-Вільгельм IV на початку царювання здійснив під тиском ліберальної опозиції кілька незначних реформ. У 1848—1849 рр. жорстоко придушував революцію в Німеччині. Відійшов від керівництва державою через психічну хворобу в 1857 році. Мій батько був собі дурбан — мається на увазі Фрідріх-Вільгельм III, король Пруссії (1797—1840). Мій лейб-філософ Кон Фу-цзи — філософ-ідеаліст Фрідріх-Вільгельм Шеллінг (1775—1854), якого в 1841 р. було запрошено до Берліна. В оригіналі Confusius, тобто гра слів: «конфуз» і «Конфуцій» (китайський філософ, 551—479 до н. е.). Мандарин — чиновник в імператорському Китаї; мандарини ходили з косами. Збудована пагода, віри приют — Кельнський собор. (Див. примітку до вірша «На прибуття нічного сторожа до Парижа» на стор. 396). Орден Дракона — Орден Лебедя. Маїна — їжа, яку нібито посилав бог з неба єврейському народові під час його сорокарічного блукання по Сінайській пустелі (за біблійною легендою). Осанна (давньоєврейськ., грецьк., церковн.) — молитовний вигук, словеслі'я. Буквально: врятуй же!
- Стор. 222. До нічного сторожа. З пізньої нагоди.— Адресовано Францу Дінгельштедту, якого в 1843 році було запрошено до Штутгарта як придворного радника і королівського читця (див. прим. до вірша «На прибуття нічного сторожа до Парижа»).
- Стор. 223. Церковний радник Прометей.— Гейдельберзький теолог раціоналістичного напрямку професор Генріх Паулюс в 1843 році без дозволу автора опублікував берлінські лекції філософа Шеллінга з міфології (див. вище прим. до вірша «Китайський богдихан»). Цю публікацію Паулюс супроводив власними полемічними зауваженнями.
- Стор. 223. Світ навиворіт.— Католицькі сови подались За світло й знання в атаку — натяк на виникнення так званого німецького католицизму (1844), церковного реформістського руху. Герінг — справжнє прізвище романіста, який виступав під

псевдонімом Віллібальда Алексіса (1798—1871); був відомий як монархіст. Але він висловлювався проти методів прусської цензури і викликав цим невдоволення Фрідріха-Вільгельма IV. Беттіна нам правду править...—Беттіна фон Арнім (1785—1859), німецька письменниця, автор книги «Листування Гете з дитиною» (1835), заснованої на чистому вимислі. В 1843 році в творі «Ця книга належить королю» письменниця звертає увагу на соціальні неподобства в Німеччині. Кіт у чоботях — мається на увазі Людвіг Тік, автор п'єски-казки «Кіт у чоботях» (1797). В 1841 році Тік поставив на сцені в Берліні трагедію Софокла «Антигона». Німецьким героєм пантеон з наказу мавпи тешуть. — За наказом Людвіга I Баварського, у 1830—1842 роках поблизу Регенсбурга було побудовано так звану Валгаллу — споруду в стилі доричного храму, де було виставлено бюсти видатних німців. Недавно й Масман причесавсь...—Ганс-Фердинанд Масман (1797—1874), філолог, фанатичний прибічник німецького націоналізму, тевтономанії, засновник реакційних спортивних товариств німецької молоді. Тевтономани носили довге нечесане волосся. Німецькі ведмеді — Людвіг Фейєрбах та берлінські гегельянці лівого напрямку. Французькі папуги — очевидно, Гейне має на увазі французького філософа-еклектика Віктора Кузена (1792—1867). Над Уккермарський «Монітор» Здуріти неспромога — офіційна «Прусська загальна газета», в 1844 році злісно напала на поетичний збірник Георга Гервега «Вірші живої людини». Темпловська гора — гора Темпліврів (назва старовинного рицарського ордену) поблизу Берліна.

- Стор. 224. Просвітління.— Міхель — німецький обиватель.
- Стор. 227. Сілезькі ткачі.— Написано під безпосереднім враженням від повстання ткачів у Сілезії, в селищах Петерсвальдау і Лангебілау, в червні 1844 року. Вірш було створено в часи тісного спілкування Гейне з К. Марксом. Ф. Енгельс переклав цей вірш Гейне англійською мовою.
- Стор. 227. «Новий Александр». — Новий Александр — Фрідріх-Вільгельм IV. Історична школа — напрямок у німецькій правовій науці на початку XIX століття, який виправдовував феодальні права, спираючись

на римське право. Александр Македонський — македонський цар Александр Великий (336—323 до н. е.), який завоював Єгипет, Персію, дійшов до Індії і прагнув до світового панування. Мій вчитель, Аристотель мій.— Мається на увазі Жан-П'єр-Фредерік Ансільйон (1767—1837), богослов і філософ, з 1810 року вихователь принців при пруському королівському дворі. ...сполучив Обидві божі екстреми (суперечності) — натяк на працю Ансільйона «Про примирення суперечностей в поглядах» (1828—1831). Софокл — в даному випадку мова йде про прем'єру «Антигони» Софокла в Берліні в 1842 р. Вакх — в римській міфології — бог вина і веселих розваг (відповідає грецькому Діонісові).

РОМАНЦЕРО

Збірник віршів «Романцero» вийшов у 1851 році. Сам Гейне назвав цей збірник «Золотою книгою переможеного». Поета перемогла тяжка хвороба, поклавши на останні вісім років життя у ліжку — «матрацну могилу».

Численні свідчення друзів Гейне, які навідували його в цю пору, говорять про величезну волю поета, який продовжував працювати до останньої години.

У збірник «Романцero» увійшли вірші, написані переважно протягом 1848—1851 років.

Романцero (*исп.*) — означає сукупність, збірку чи цикл народних романсів.

КНИГА ПЕРША

ІСТОРІІ

- Стор. 233. **Рамсеніт.**— Очевидно, Рамсес III, єгипетський фараон (1198—1167 рр. до н. е.). В основу вірша покладена розповідь з «Історії» грецького історика Геродота. Мемфіс — столиця стародавнього Єгипетського царства. Rhampsenitus Rex (*лат.*) — Рамсеніт-цар.
- Стор. 235. **Шельм фон Берген.**— Дрікес і Маріццебіль — комічні персонажі старонімецьких карнавалів.
- Стор. 237. **Валькірії.**— Валькірії — у скандинавській міфології — дівчата-воїниці, які літали над полем битви і спрямовували її хід.

- Стор. 238. **Поле бою під Гастінгсом.**— В битві під Гастінгсом (1066) військо норманнів, які вторглися в Англію, на чолі з Вільгельмом Завойовником перемогло англосаксів. В цій битві загинув останній король англосаксів Гарольд II. Він був похований у місті Валтгамі, у графстві Ессекс. Королем Англії став позашлюбний син герцога Роберта II Нормандського Вільгельм Завойовник (1066—1087), який правив країною з надзвичайною жорстокістю.
- Стор. 241. **Карл I.**— Карл I, король Англії (1625—1649), був страчений в ході англійської буржуазної революції XVII ст.— 30 січня 1649 року.
- Стор. 242. **Марія-Антуанетта.** — Марія-Антуанетта (1755—1793) — дружина Людовика XVI, короля Франції, була страчена на гільйотині під час Французької революції кінця XVIII ст. *Pavillon de Flore* (франц.) — квітковий павільйон, частина Тюїльрі, *veg* (франц.) — церемоніал ранкового туалету можновладних осіб. Жан-Жак Руссо (1712—1778), Вольтер (1694—1778) — французькі письменники і філософи, їх діяльність ідеологічно підготувала Французьку революцію 1789 року. *Dame d'atut* (франц.) — придворна дама, відповідальна за окраси і одяг королеви. Марія-Терезія (1740—1780) — австрійська імператриця, мати Марії-Антуанетти.
- Стор. 246. **Помаре.**— Помаре — відома паризька танцівниця. Своє прізвисько дістала за ім'ям королеви Помаре (1827—1877) з острова Таїті, який 1842 року став колонією Франції. *Сад Мабіль* — один з розважальних закладів Парижа. *Колись Іродіадин* — дочка — за євангелієм, дочка Іродіади Саломея в нагороду за свій танок перед царем Іродом зажадала голову Іоанна Хрестителя. *Роз Помпон* — паризька танцівниця і гризетка.
- Стор. 249. **Христові наречені.**— Урсулінки — черниці католицького ордену св. Урсули. *Miserege* (лат.) — помилуй. *Кістер* — церковний служка.
- Стор. 251. **Поет Фірдусі.**— Фірдусі (Фірдоусі, 932—1021) — великий таджицький і перський поет. *То ман* — перська золота монета до 1932 року. «*Шахнаме*» («Книга царів») складається приблизно з 60 000 двовіршів, присвячена історії Іранського царства. Закінчена біля 1010 року. *Фарсістан* — Персія. *Все освітлене чудово сям*.

вом дивного Ірану — натяк на староперські уявлення про бога світла Ормузда, царя добрих духів. Світло неба було його тілом, зірки — окрасою його шатів, а сонце — його всевидючим оком. Муфтіям назло й корану. — Коран — священна книга магометан; муфтії — магометанські тлумачі законів, — виступають у Гейне як символи поневолення Ірану арабами. Іран був під владою арабів у 636—651 роках. Ансарі — придворний поет шаха Магомета (помер 1039 року). Одаліска — біла наложниця в гаремі. Тус — рідне місто Фірдусі, де він і вмер. «Ля ілля іль Алла!» (араб.) — «Немає бога окрім бога!» — головний догмат магометанської релігії.

Стор. 256—273. Віцліпуцлі. — Віцліпуцлі — спотворена форма індіанського імені Гуїцілопохті, бог війни у ацтеків. Прелюдія — первісний підзаголовок: «Америка, прелюдія до Віцліпуцлі». Реджен-стріт — вулиця в Лондоні. Статуя Еразму. — Еразм Роттердамський (1466—1536) — один з найвидатніших представників німецького гуманізму. В Роттердамі, рідному місті Еразма, йому поставлено пам'ятник. Дні життя мого найкращі У Кіфгейзері прожив я, У горі Венери... — Кіфгейзер — гора в Тюрингії. За німецькою народною легендою, в цій горі є велика печера, де вже кілька століть спить імператор Фрідріх Барбаросса — майбутній визволитель німецького народу (див. «Німецьчину...» Гейне, розд. XIV—XVII). Гора Венери. — За подібною ж легендою, у гроті Венери перебув сім років, віддаючись любовним втіхам, співець Тангейзер (див. «Тангейзер», стор. 185). Кортес Фернандо (1485—1547) — завойовник царства ацтеків на території сучасної Мексики. Монтесума — останній володар цього царства, помер 1520 року. Велетенські побудови, Нам відомі по малюнках Генрі Мартена, британця — помилка Гейне: ім'я англійського художника — Джон Мартін (1789—1854). Базельської смерті вигляд Чи брюссельський Манкен-Пісс. — Гейне має на увазі два твори мистецтва, що викликають протилежні емоції: фреску «Танок смерті» в Базельському соборі на згадку про епідемію чуми (тепер стіну, на якій було намальовано фреску, зруйновано) і статую над фонтаном в Брюсселі, що зобра-

жує хлопчика, який справляє природну потребу. І по-дружньому вітаю Сатану та Беліала, Вельзевула й Астороту.— Беліал, Вельзевул— різні назви диявола в біблій. Астарота (Астарта)— верховне божество в древній Сирії.— І тебе, Ліліт, вітаю.— Ліліт— за древньоіудейською легендою, перша коханка Адама, дияволиця, яка занапащає чоловіків.

КНИГА ДРУГА

ЛАМЕНТАЦІЇ

- Стор. 274. **Екс-живий.**— Натяк на Георга Гервега і його збірку «Вірші живої людини». Де, Бруте, свого ти Кассія дів?— Брут і Кассій— республіканці древнього Риму, учасники змови проти Цезаря. У Гейне Брут— Гервег, Кассій— Франц Дінгельшtedт. Книжки Матцерага— Христіан-Йозеф Матцерат (1815—1876)— німецький поет-нездара, впливовий прусський урядовець.
- Стор. 275. **Міфологія.**— Зевес— викрав Європу, обернувшись на бика, Данаю звабив золотим дощем, Семелу— прикинувшись срібною хмаркою, а Леду— лебедем (*грецьк. міф.*).
- Стор. 275. **Невіра.**— За євангельською легендою, один з апостолів— Фома— не вірив у воскресіння Христа і хотів пальцями перевірити рани на його тілі.
- Стор. 277. **Стара троянда.**— Вірш присвячено кузині поета Терезі; припущення, що Гейне був закоханий у неї, як і в її старшу сестру Амалію, деякими дослідниками заперечується.

ЛАЗАР

Л а з а р — персонаж з євангелія. В євангелії є дві легенди про Лазаря. За однією, Лазар— бідний, хворий чоловік, який після своєї смерті був на тому світі винагороджений за тяжке життя. За іншою, Лазар з Віфанії, улюбленець Ісуса Христа, помер і чотири дні пролежав у труні. Після цього Ісус Христос його воскресив.

- Стор. 279. **Хід життя.**— Художня обробка одного з мотивів євангелія.

- Стор. 279. **Голота.**— Меценат — Гай Цільний Меценас (пом. у 8 р. до н. е.), друг римського імператора Августа, підтримував сучасних йому поетів (Горація, Вергілія, Проперція). Його ім'я стало назвним для заможного покровителя мистецтва і науки.
- Стор. 280. **Спомин.**— Про реальну подію, яка лягла в основу вірша, розповідає сам поет в розділі VI свого твору «Ідеї. Книга Le Grand»: «І маленький Вільгельм лежить там (на цвинтарі), і в цьому винен я. Ми вчилися разом у школі францисканського монастиря і були приятелями: якось ми бавилися в тому місці, де між кам'яними монастирськими мурами тече Дюссель, і я сказав: «Вільгельме, витягни ж котенятко, воно впало в воду»,— і він весело вибіг на кладку через струмок, вихопив котенятко, але сам впав у воду; коли його витягли, він був мокрий і мертвий. Котенятко жило ще довго».
- Стор. 280. **Недовершеність.** Лукреція — добродісна жінка, що, за давньоримською легендою, покінчила життя самогубством після того, як її збездістив син імператора. «Генріада» — епічна поема (1723) Вольтера, про боротьбу французького короля Генріха IV проти т. зв. Католицької ліги феодалів. «Мессіада» — релігійний епос німецького письменника Фрідріха-Готліба Клопштока (1724—1803) «Мессія». Канова — італійський скульптор Антоніо Канова (1757—1822), перебуваючи на службі в Наполеона, створив у 1807 році статую Пауліни Бонапарт-Боргезе у вигляді Венери, яка відпочиває. Була п'ята вразливою в Ахілла. — Ахілл був сином Пелея і морської богині Фетіди, мати викувала його дитиною у водах Стікса, і завдяки цьому він став невразливим. Вразливою у Ахілла залишилась лише п'ятка, за яку його, купаючи, тримала Фетіда (*грецьк. міф.*). Дюма не біла мати породила. — Мається на увазі відомий французький романіст Александр Дюма-батько (1803—1870) — онук короля і негритянки.
- Стор. 282. **У жовті 1849.**— Вірш було написано під враженням поразки революції в Південній Німеччині і Угорщині. Можливо, що на Гейне також вплинула звістка про смерть угорського поета Шандора Петефі (загинув у революційних боях 31 липня 1849 року), з поезією якого Гейне незадовго до того познайомився. Флакк — римський поет Квінт Горацій Флакк (65—8 рр. до н. е.) — втік з

поля битви при Філіппах (42 р. до н. е.). Вшановують, здається, Гете — століття з дня народження Гете урочисто святкувалося 28 серпня 1849 р. Зонтаг — співачка Генрієтта Зонтаг (1806—1854) — в 1830 році залишила театр, але саме 1849 р. повернулася на сцену. Ліст — Ференц Ліст (1811—1886) — славетний угорський композитор і піаніст. Останній форт свободи в пав... — У серпні 1849 року угорську революцію придушили російські війська Миколи I, до якого звернувся по допомогу австрійський імператор Франц-Йосиф. — Так я лежав, і так тримав я шпагу. — Слова Фальстафа з історичної хроніки Шекспіра «Генріх IV», натяк на дорогодівну шпагу, яку урочисто подарували Ференцу Лісту під час його триумфального приїзду до Пешта в 1839 році. Ведмежий дух перемагає — слова з початкових строф «Пісні про нібелунгів» (мова йде про «ведмедеподібних», тобто славетних героїв). Бугай, ведмідь — Австрія і Росія. *enfant perdu* (франц.) — пропаша дитина. Так звали у французькій армії добровольців, які першими йшли в атаку.

КНИГА ТРЕТЯ

ЄВРЕЙСЬКІ МЕЛОДІЇ

Назву третьої книги «Романцери» — «Єврейські мелодії» — запозичено у Байрона (1788—1824).

Стор. 287. «Диспут» — перший переклад українською мовою належить Іванові Франку. Толедо — місто в Іспанії. Паладин — вірний рицар. Рабин — єврейський священик. Капуцин (*итал.*) — член чернечого ордену капуцинів, який виник 1528 року як відгалуження ордену францисканців. В творі Гейне дещо зміщені часові реалії: в XIV ст. ордену капуцинів ще не існувало. Арбеканес (*давньовврейськ.*) — молитовний одяг євреїв. Бог єврейський; триєдиний Бог ласкавий християнський. — Якщо в іудейській релігії, побудованій на суворому монотеїзмі, визнавався єдиний бог Ягве, то християнська релігія визнає триєдиного бога як отця, сина і святого духа. Бланш Бурбон — французька принцеса, яка 1353 року одружилась з кастільським королем Педро I Жорстоким (на

троні з 1350 по 1369 рік). Катехізіс — короткий посібник з християнської релігії у формі запитань і відповідей. Віфлеєм — місто в Йорданії, за євангелієм, місце народження Ісуса Христа. Ірод — за євангельською легендою, цар Іудеї Ірод, довідавшись про народження Ісуса, який, за твердженням пророків, мав стати царем Іудеї, звелів вбити усіх немовлят у Віфлеємі і його околицях. Попереджені ангелом, мати Ісуса Марія і її чоловік тесля Йосиф втекли з немовлям до Єгипту. Пілат — намісник римського імператора в Іудеї і Самарії (26—36 рр. н. е.). За євангельською легендою, затвердив смертний вирок Ісусу Христу. Фарисеї — в стародавній Іудеї релігійно-політична партія заможних верств міського населення. Її члени відзначались фанатизмом і лицемірством у виконанні зовнішніх правил благочестя. Фома Аквінський (1225—1274) — середньовічний теолог і філософ. «Кіріє елейсон» (грецьк.) — господи помилуй. «Алілуя» (єврейськ.) — хвалімо бога. *Cogrus delicti* (лат.) — речовий доказ злочину. Це ослин йому під ноги. — Гейне іронічно обігрує слова з біблії, які він помилково приписує біблійному царю Давиду. Левіафан (бібл.) — драконоподібне морське чудовисько. На дев'ятий день В місяць Аб — день зруйнування Єрусалима римськими військами Тіта в 70 р. н. е. У євреїв — день посту і жалоби. Місяць Аб припадає на липень і серпень. Ок, владар Васа — цар-велетень з біблії. Мателот — рагу з риб'ячого м'яса. «Мішна» — частина тексту талмуда, книги єврейських релігійних законів. «Таусфес-Йонтоф» — знаменитий коментар до «Мішни», який склав Йомтоб-Ліпман Хеллер (1579—1654), отже, за часів Педро Жорстокого книги цієї не було — Гейне тут знову зміщує часові реалії. Кораї. — За біблією, Кораї, Дафан і Авірон повстали проти Мойсея, вождя єврейського народу, який вивів його з єгипетської неволі. Бунтівників було покарано: земля розверзлась і поглинула їх. Содом і Гоморра — за біблією, міста в Палестині, які були знищені богом за гріхи їх жителів. Давши драла із полону. — Мається на увазі втеча євреїв з Єгипту при бл. в 1250 р. до н. е. За біблією, коли війська фараона наздогнали євреїв біля Черного (Червоного) моря, во-

ди розступились і євреї перейшли через нього, а воїнів фараона поглинули хвилі. Міріам — сестра Мойсея, яка танцювала і співала після переходу євреїв через Червоне море. Сам Христос вселився в мене, Я його наївся плоті — християнський обряд причастя, коли хліб і вино символізують тіло і кров Ісуса Христа.

ПОЕЗІЇ 1853—1854 РОКІВ

- Стор. 307. «Невольничий корабель». — Суперкарго — уповноважений торговельного підприємства, який супроводжує корабельний вантаж і несе відповідальність за збереження товару. Сенегал — колишня французька колонія в Африці. Дельфт — місто в Голландії, яка славиться селекцією і вирощуванням тюльпанів. Арістотель (384—322 рр. до н. е.) — славетний давньогрецький філософ, вчитель і вихователь Александра Македонського. Maître de plaisirs (франц.) — розпорядник танців. Альбіон — стародавня назва Англії. «Немузыкальному звіру — не вір» — з п'єси Шекспіра «Венеціанський купець».
- Стор. 311. Аффронтенбург — палац наруги. Так називає Гейне розкішну віллу під Гамбургом, яка належала дядькові поета мільйонеру Соломону Гейне (1767—1844). Борей — бог північного вітру (грецьк. міф.). Гейне називає Бореем свого суворого дядька.

ДО «ЛАЗАРЯ»

- Стор. 316. «Образ Сфінкса до кінця...» — Сфінкс — в давньогрецькій міфології крилата потвора з лев'ячим тулубом і головою та грудьми жінки. Сфінкс жив на скелі біля Фів, задавав кожному перехожому загадку і вбивав усіх, хто не міг її відгадати. Коли Едіп відгадав загадку Сфінкса, потвора кинулась зі скелі в прірву. Син і чоловік Іокасти. — Едіп, син фіванського царя Лая і Іокасти, не знаючи свого походження, убив батька і одружився з матір'ю.
- Стор. 316. «Мене не ваблять кущі раю...» — в status quo (лат.) — в незмінному стані.
- Стор. 317. Вшестя. — Ксантупа — Ксантипа, дружина стародавнього грецького філософа Сократа.

та, сварлива жінка, ім'я якої стало назовним. Гейне свідомо перекручує його для гумористичного ефекту в римі. Марія Малібран (1808—1836) — славетна італійська співачка. Херувим — сторож у раю, Серафим — старший ангел. Джіованні Батіста Рубіні (1795—1854) — італійський тенор. Джузеппе Маріо (1808—1883) — італійський тенор. Антоніо Тамбуріні (1800—1867) — італійський співак.

- Стор. 323. Аудієнція.— Малят я не кидаю, як фараон...— за біблією, фараон, побоюючись інтенсивного збільшення єврейського населення в Єгипті, звелів знищувати всіх єврейських немовлят-хлопчиків. Шваба — велику дитину.— Мається на увазі поет Георг Гервег, який народився в Штутгарті. А Менцель? — питається далі король... — Вольфганг Менцель (1798—1873) — критик та історик, представник реакційного літературного табору. Кобольд — в народних повір'ях, карликоподібний земний або домашній дух. «Поверніть, о сир, Народу свободу назавше!» — пародійне посилення на слова Маркіза Пози в п'єсі Ф. Шіллера «Дон Карлос». Людина — вільна... — посилення на вірш Ф. Шіллера «Слова віри». Два вірних жандарми доведуть Тебе... — натяк на висилку Гервега з Пруссії.
- Стор. 325. Епілог.— Пелід — Ахіллес, один з героїв Гомерової «Іліади».

БІМІНІ

Маленьку поему «Біміні» Гейне написав після 1851 року. За життя поета поема не друкувалася, вийшла лише в 1869 році. Гейне широко і вільно використав, як джерело, книгу Вашингтона Ірвінга «Мандрівки і відкриття супутників Колумба», (1831), особливо розділ про Хуана Понсе де Леона. Гейне не дбав про історичну точність деталей.

- Стор. 326. Біміні — один з невеличких островів Баготського архіпелагу, з яким пов'язано індіанську легенду про країну вічної молодості. ...синя квітко... — з появою роману Новаліса «Генріх фон Офтердінген» (1802) синя квітка стала символом романтичної поезії і романтичних уявлень. Невідомий світ новий — Америка. Бертольд Шварц — чернець, який винайшов порох в XIV столітті. Чорнокниж-

ник із Майнца.— Гейне помилково ототожнює Йоганна Фуста, майнцького лихваря, а пізніше кредитора Йоганна Гутенберга, винахідника друкарства, з героєм народної легенди доктором Фаустом. Книга Істини — біблія. Книга Краси — давньогрецькі твори мистецтва. Банат — одна з областей Угорщини. Пісарро Франціско (1475—1541) відкрив і зруйнував імперію інків у Перу. В храмі Кіто Лопес Вакка... — Кіто, давнє індіанське селище, завойоване 1533 року військом Пісарро. Історичне існування особи Лопеса Вакка не доведено. Олоферн — за біблією, воєначальник вавилонського царя Навуходоносора. Радецький Йозеф (1766—1858) — австрійський фельдмаршал, який жорстоко душив революційний рух 1848—1849 років у Верхній Італії. Гайнау Юліус (1786—1853) — австрійський фельдмаршал, також «уславився» придушенням революційного руху 1848—1849 років в Угорщині та Італії, дістав прізвисько «гієна Брешиї» за особливо жорстоку розправу з повсталим населенням цього італійського міста. Хуан Понсе де Леон (1460—1521) — іспанець, в 1512 році відкрив Флориду. Що поганам світло боже, Наче другий Христофор, Ніс через бурхливе море... — Перший — Христофор Колумб. Другий — Христофор, католицький святий, який, за християнською легендою, переносив через річку мандрівників. Переніс на своєму плечі малого Ісуса. Осда Алонсо (1470—1515) — конкістадор, учасник другої подорожі Колумба. Король Артур... — легендарний давньобританський король, герой легенд і романів про «Рицарів круглого столу». Більбао (1475—1517) — власне Бальбоа Васко Нуньєс, іспанський мореплавець. І відкрив цей острів — Кубу... — Кубу було відкрито 1492 року Христофором Колумбом. Орден Калатрави — іспанський рицарський орден, заснований 1158 року для захисту фортеці Калатрава від маврів. Sarajol (*исп.*) — чорт забирай! Брідіді — ім'я відомого в 40-і роки минулого сторіччя паризького танцюриста. Гейне привабила фонетика його імені. Бегуїнка — учасниця середньовічного релігійного жіночого об'єднання без твердих орденських правил. Pater noster (*лат.*) — отче наш. Каравела, фелука, бригантина —

різні види парусних суден. Speganza (*італ.*) — надія. Геба — у стародавніх греків богиня юності. Рококо-антропomorphicно — в стилі рококо і людожерства, караїбо-помпадурно — в стилі південноамериканських індіанських племен з Карибських островів і коханки Людовіка XV маркизи Помпадур, — гумористична вигадка Гейне.

РІЗНІ ПОЕЗІЇ ОСТАННІХ РОКІВ

В цьому розділі об'єднані поезії двох циклів — «Байки та романси 1853—1855 років» та «Різні поезії 1853—1856 років», близькі за хронологією і за змістом; деякі з них були опубліковані тільки після смерті Генріха Гейне.

- Стор. 351. **Пісня маркітантки.** — Маркітантка — власниця похідного шинку — крамнички, яка обслуговувала військо в походах.
- Стор. 352. **Клоп.** — Вірш спрямовано проти віденського композитора Йозефа Дессауера (1798—1876) в зв'язку з тим, що він розголошував інтимні подробиці своїх стосунків з відомою французькою письменницею Жорж Санд. Дессауер пояснював часті нападки Гейне на нього тим, що він одного разу відмовився позичити поетові гроші. Священний союз — натяк на союз між Росією, Пруссією і Австрією, створений 1815 року для придушення революційних рухів. ...відомий годинник — несправний золотий годинник, подарований Дессауеру його вдавцем Морісом Шлезінгером.
- Стор. 354. **Доброчесний пес.** — Натан Мудрий — герой однойменної драми німецького письменника Готгольда-Ефраїма Лессінга (1729—1781). І ти, мій Бруте... — вигук Цезаря перед смертю до свого кращого друга Брута, який брав участь у вбивстві Цезаря.
- Стор. 357. **Сімпліціссімус I.** — Мається на увазі поет Георг Гервег. Гейне висміює організований Гервегом авантюрний збройний похід німецьких емігрантів з Франції до Німеччини під час революції 1848 року. Це безглузде вторгнення закінчилося повним провалом. Сімпліціссімус — герой роману німецького письменника Гріммельсхаузена (1625—1676) «Пригоди Сімпліціссімуса», де зображувалась Німеччина часів Тридцятилітньої війни. Ганс Сакс — німецький поет XVI століття, за професією швець.

Шовком раніше твій тесть торгував...—дружина Гервега Емма була дочкою заможних батьків і принесла чоловікові великий посаг. Князь Пюклер-Мускау Герман (1785—1871) — німецький письменник, друг Г. Гейне, автор книги «Листи мертвого» (1830), на противагу якій Гервег назвав свою збірку «Вірші живого».

- Стор. 360. **Осли-виборці.** — Вірш спрямовано проти Франкфуртських національних зборів — загальнонімецького парламенту, скликаного в період революції 1848—1849 рр. Франкфуртські національні збори виявились нікчемною говорильнею і не вирішили жодного питання революції. Збори запропонували імперську корону прусському королю Фрідріху-Вільгельму IV, який від неї відмовився.
- Стор. 363. **Все залежить од маси.** — Б о р у с ь к а — прусська. **Нанте** — персонаж берлінського фольклору. **Висоцький** — дотепний і популярний у 20—30-і роки берлінський ресторатор. **Кронпринц** — Фрідріх-Вільгельм IV, з 1840 року король Пруссії. **Мейєрбер** з 1842 року був генеральним музичним директором у Берліні, керував Берлінською оперою. **Савіньї Фрідріх-Карл** (1779—1861) був головним представником реакційної історичної правової школи. **Туснельда і Герман** — воєначальник херусків Арміній (Герман) розбив у битві в Тевтобурзькому лісі (IX ст. н. е.) римські легіони Вара. **Туснельда** — дружина Армінія. **Принц пруссацький** — майбутній німецький кайзер Вільгельм I (1797—1888).
- Стор. 365. **1649—1793—???** — **Уайтхолл** — палац Карла I в Лондоні. **Луї Капет** — король Франції Людовік XVI, страчений під час Французької революції в 1793 році разом з своєю дружиною Марією-Антуанеттою, дочкою австрійської імператриці Марії-Терезії. **Шамбелан** — камергер. **Іов** — один з героїв біблії, на долю якого припали невимовні страждання. **Арндт-Ернст Моріц** (1769—1860) — німецький поет і публіцист, брав активну участь у підготовці до антинаполеонівських воєн 1813—1814 років. **Ян Фрідріх-Людвіг** (1778—1852) був засновником німецького національного спортивного руху і брав активну участь у боротьбі проти наполеонівського панування. Гейне засуджував Яна за націоналістичні тенденції.

- Стор. 366. **Міхель після Березня.**— Мова тут про німецького обивателя; в березні 1848 року в Німеччині почалася революція.
- Стор. 368. **Орфеїстичне.**— Поет звертається до свого дядька Соломона Гейне. Орфей — своїм співом приборкував хижих звірів і стихії, спускався в царство мертвих аїд за своєю дружиною Еврідікою (*грецьк. міф.*).
- Стор. 369. **«В темряві нічній з одчаю...»**— Зігфрід — по-зрадницькому убитий герой германського епосу «Пісня про нібелунгів». Дружина Зігфріда Крimgільда відкрила його ворогові Гагену, як можна вбити чоловіка.
- Стор. 370. **«В кого серце є, а в серці...»**— Вірш адресований заможній гамбурзькій рідні поета. Приводом до вірша послужила угода Генріха Гейне з його кузеном Карлом, за якою поет зобов'язувався за збереження матеріальної допомоги, яку він одержував, не писати нічого осудливого про своїх багатих родичів.
- Стор. 370. **«Звели моє обличчя й тіло...»**— Присвячено «Мушці». Мушка — Еліза фон Крiвiц (1834—1896), письменниця, остання любов Г. Гейне. Під псевдонімом Камілли Зельден видала дві книги про останні дні Г. Гейне.
- Стор. 373. **Miserere!** — **Прозерпіна** — в римській міфології, дружина Плутона, володаря підземного царства.
- Стор. 374. **Заповіт.**— Парламент баденський — вважався центром ліберальної опозиції. Родич хоробрий — Рудольф Крiстіані, друг юності Гейне. Жандарм — Вольфганг Менцель. 1837 року Гейне викликав Менцеля на дуель, від якої останній відмовився. Портрет мій, знятий нижче спини... — редактований Адельбертом фон Шаміссо «Німецький альманах муз» за 1837 рік вмiстив портрет Генріха Гейне. У відповідь на це Густав Шваб та інші поети швабської школи відмовились співробітничати в альманасі. Геній — мається на увазі німецький поет Людвіг Уланд (1787—1862).
- Стор. 377. **«Нещирими устами цілували...»**— Вірш навіяний тривалою суперечкою за спадщину між Генріхом Гейне та його родичами, яка почалася після смерті поетового дядька Соломона Гейне в грудні 1844 року.
- Стор. 380. **«Надходить смерть — тепер скажу я...»**— один з останніх віршів Генріха Гейне.

ЗМІСТ

Генріх Гейне. Олександр Дейч	7
--	---

КНИГА ПІСЕНЬ

Передмова до третього видання	
«Це він, казковий давній лісі!» <i>Переклав Максим Рильський</i>	37
«Усе це я міг би дуже добре сказати...» <i>Переклав Лесь Танюк</i>	38

СТРАЖДАННЯ ЮНОСТІ

Образи снів

«Про шал кохання снів я в давнину...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	39
«Видіння дивне і жахне...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	39
«Недавно в сні я бачив ліліпута...» <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	42
«Лишивши моєї володарки дім...» <i>Переклав Сава Голованівський</i>	42
«Підвладні дужому слову...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	47

Пісні

«Вранці я встаю й питаю...» <i>Переклав Віталій Коротич</i>	49
«У гай, під дерева розкішні...» <i>Переклала Наталя Забіла</i>	49
«Клади свою ручку на серце моє...» <i>Переклала Наталя Забіла</i>	49
«Місто, де померла мрія...» <i>Переклала Наталя Забіла</i>	50
«Корабельнику суворий...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	50

«Задивились замки й гори...» <i>Переклав Віталій Коротич</i>	51
«Коли кохану я свою...» <i>Переклала Наталя Забіла</i>	52

Романси

Голос гір. <i>Переклав Леонід Первомайський</i> . . .	53
Два брати. <i>Переклав Ігор Муратов</i>	53
Бідний Петер. <i>Переклав Ігор Муратов</i>	54
Гренадери. <i>Переклав Максим Рильський</i>	55
Гонець. <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	56
Дон Раміро. <i>Переклав Леонід Первомайський</i> . . .	57
Відплиття. <i>Переклав Микола Упеник</i>	61
Співачці, яка проспівала старовинний романс. <i>Переклав Валентин Стругинський</i>	62
Пісня про дукати. <i>Переклав Олекса Новицький</i> .	63
Розмова в Падерборнському лузі. <i>Переклала Марія Пригара</i>	63

Сонети

Моїй матері Б. Гейне. <i>Переклав Максим Рильський</i>	65
Фреско-сонети Христіану З.	
«Я фіміаму не каджу колоді...» <i>Переклав Максим Рильський</i>	65
«Подайте маску — замаскуюсь нині...» <i>Переклав Максим Рильський</i>	66
«Ти бачиш, як щодня оті почвари...» <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	66
«Я плакав би, та сил уже нема...» <i>Переклав Максим Рильський</i>	67
Сон і життя. <i>Переклав Леонід Первомайський</i> .	68

ЛІРИЧНЕ ІНТЕРМЕЦЦО

«Як в травні місяці сади...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	69
«Посходили пишні квіти...» <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	69
«Троянду і сонце, лілею й голубку...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	70
«Як я в очей твоїх блакить...» <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	70

«Твоє обличчя чарівне...» <i>Переклав Терень Масенко</i>	70
«Щокою горнись до моєї щокни...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	70
«Всю душу свою до краю...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	71
«Стоять віки незрушно...» <i>Переклав Терень Масенко</i>	71
«На крилах пісні полнню...» <i>Переклав Микола Лукаш</i>	71
«Боїться квітка лотос...» <i>Переклав Євген Дроб'язко</i>	72
«У Рейні, в ріці прозорій...» <i>Переклав Дмитро Загул</i>	72
«Цей світ дурний, цей світ сліпий...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	73
«Хоч і не любиш ти мене...» <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	73
«Мила, я не знаю, хто ти...» <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	73
«А я не вірю в небо...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	74
«Мій гнів минув, біль серце розітнув». <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	74
«Мовби з піни хвиль родилася...». <i>Переклав Андрій Малишко</i>	75
«Так, ти нещасна, і мій гнів погас...» <i>Переклав Андрій Малишко</i>	75
«І скрипка, і флейта грав...» <i>Переклав Андрій Малишко</i>	75
«Ти все забула — й мале, й велике...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	76
«Щоб квіти довідались пишні...» <i>Переклав Андрій Малишко</i>	76
«Чому троянди немов неживі...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	76
«Не дивуйте мені, люди...» <i>Переклала Леся Українка</i>	77
«Колись ми з дівчиною двоє кохались...» <i>Переклала Леся Українка</i>	77
«Була ти найдовше вірна...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	78

«І поки я довго літав, і блукав...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	78
«І сині фіалки її оченят...» <i>Переклав Дмитро Загул</i>	78
«Коли любов мою молоду...» <i>Переклав Андрій Малишко</i>	79
«Самотній кедр на стромині...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	79
«Філістери, вбрані на свято...» <i>Переклала Марія Пригара</i>	79
«Кохав дівчину хлопець...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	80
«Я бачив дочку королівську вві сні...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	80
«Тебе я люблю і любитиму вік!» <i>Переклав Діодор Бобир</i>	81
«Наснився мені знову той сон, що й колись...» <i>Переклав Сава Голованівський</i>	81
«Вони мене дражнили...» <i>Переклала Леся Українка</i>	81
«На личку в тебе літо...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	82
«Коли розлучаються двох...» <i>Переклав Максим Стависький</i>	82
«Вони за столом чаювали...» <i>Переклав Віталій Коротич</i>	82
«З пісень моїх плине отрута...» <i>Переклала Марія Пригара</i>	83
«В тяжкому сні я плакав...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	83
«Осінній вітер хитає...» <i>Переклав Дмитро Загул</i>	84
«Зоря упала в прірву...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	84
«Ховає самогубців...» <i>Переклав Готліб Носкін</i>	85
«Ніч на очах лежала...» <i>Переклав Дмитро Загул</i>	85
«Пісні старі й недобрі...» <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	86

ЗНОВУ НА БАТЬКІВЩИНІ

«В темному житті могому...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	88
«Не знаю, що стало зо мною...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	88

«Смутне, смутне моє серце...» <i>Переклав Діодор Бобир</i>	89
«Волога ніч і вітер...» <i>Переклав Михайло Литвинець</i>	90
«Коли я в дорозі потрапив...» <i>Переклав Любомир Дмитерко</i>	91
«Біля рибальської хати...» <i>Переклав Любомир Дмитерко</i>	91
«Вродливице рибачко...» <i>Переклав Дмитро Паламарчук</i>	92
«Загорнувшись в сірі хмари...» <i>Переклав Михайло Литвинець</i>	93
«Ось вихор надяга штани...» <i>Переклав Дмитро Загул</i>	93
«До танцю буря грав...» <i>Переклав Євген Дроб'язко</i>	93
«Як вряці повз твій будинок...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	94
«Горіло море віддаля...» <i>Переклав Борис Тен</i>	94
«Чудовий давній замок...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	95
«На обрії далекім...» <i>Переклав Олекса Ющенко</i>	95
«Тебе я знов вітаю...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	96
«Старою дорогою знову іду...» <i>Переклав Мойсей Фішбейн</i>	96
«Знов прийшов я до того будинку...» <i>Переклала Леся Українка</i>	97
«Ніч тиха, всі вулиці в сні спочивають...» <i>Переклала Леся Українка</i>	97
«Ти можеш спокійно спати...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	97
«Красуня заснула в кімнаті...» <i>Переклав Діодор Бобир</i>	98
«Замріяно я дивився...» <i>Переклав Ярослав Шпорта</i>	98
«Ох, я нещасний Атлас! Цілий світ...» <i>Переклала Леся Українка</i>	99
«Вмирають люди, і роки...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	99
«Що треба самотній сльозині?» <i>Переклав Ярослав Шпорта</i>	99

«Крізь хмари осінній півмісяць...» <i>Переклав Ярослав Шпорта</i>	100
«Наснилось: дивилась печально зоря...» <i>Переклав Мойсей Фішбейн</i>	101
«Надворі лиха негода...» <i>Переклав Наум Тихий</i>	101
«Всі певні: од любовних...» <i>Переклав Наум Тихий</i>	102
«Чи вона не помічала...» <i>Переклав Ярослав Шпорта</i>	102
«Любили вони — та обоє...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	102
«Коли я вам скарживсь на біль і зітхав...» <i>Переклав Готліб Носкін</i>	103
«Гукнув я чорта, і він прибув...» <i>Переклав Микола Терещенко</i>	103
«Не кешкуй, людино, з чорта!» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	103
«Три ясні парі із східних країн...» <i>Переклав Дмитро Паламарчук</i>	104
«Дитя моє, будши дітьми...» <i>Переклав Сава Голованівський</i>	104
«Аж серце стисне, як згадаю...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	105
«В молодії давні літа...» <i>Переклала Леся Українка</i>	106
«Приснилась мені моя любача...» <i>Переклала Наталя Забіла</i>	106
«Я тобі на вірність клявся...» <i>Переклала Леся Українка</i>	107
«Не шалійте з нетерпіння...» <i>Переклала Наталя Забіла</i>	107
«Ти й красуня, й господинн...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	107
«Пора схаменутись, позбутися мрій...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	108
«Всеволодний Вісвамітра...» <i>Переклала Наталя Забіла</i>	108
«Тільки б серця не зламала...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	109
«Ти квітка і гарна, і чиста...» <i>Переклав Сава Голованівський</i>	109
«Любко, це для тебе згуба...» <i>Переклала Леся Українка</i>	109

«Коли в подушкі і в тишу...» Переклав Діодор Бобир	109
«Дівчинко — уста червоні...» Переклав Сава Голованівський	110
«Хай навкіл мете завія...» Переклав Сава Голованівський	110
«Хто благає матір божу...» Переклала Леся Українка	110
«Друже мій, ти закохавсь...» Переклала Наталя Забіла	111
«Хотів перебути з тобою...» Переклав Павло Усенко	111
«Сапфірової синизні...» Переклав Діодор Бобир	111
«Світ наш занадто фрагментоподібний». Переклав Леонід Первомайський	112
«Сьогодні у них, мабуть, гості...» Переклав Леонід Первомайський	112
«Хотів би я в слово вдине...» Переклав Леонід Первомайський	113
«У тебе алмази, і перли...» Переклав Леонід Первомайський	113
«Вперше може нещасливо...» Переклав Леонід Первомайський	113
«Мав я від них і раду, й пораду...» Переклав Леонід Первомайський	114
«Цей юнак хвали достойний!» Переклав Діодор Бобир	114
«Мені приснилося: я бог...» Переклав Павло Усенко	115
«Залишив я вас у чудовому липні...» Переклав Леонід Первомайський	116
«У темній поштової кареті...» Переклав Юрій Корецький	117
«Бог зна, де шалена дівка...» Переклав Степан Крижанівський	117
«Вечірні промені ясні...» Переклала Леся Українка	117
«Коли ми одружимося, тобі...» Переклав Леонід Первомайський	118
«На перса твої білосніжні...» Переклав Діодор Бобир	118
«Сурмять блакитні гусари...» Переклав Леонід Первомайський	119

«Серце! Доля ще не вмерла». <i>Переклала Леся Українка</i>	119
«Ах, це знов ті самі очі...» <i>Переклав Володимир Кобилянський</i>	119
«Мене ви рідко розуміли...» <i>Переклав Володимир Кобилянський</i>	120
«Кастрати аж завищали...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	120
«На бульварах Саламанки...» <i>Переклав Володимир Кобилянський</i>	120
«Дон Енріке, що Прекрасним...» <i>Переклав Володимир Кобилянський</i>	121
«Ніч шляхи укрила дальні...» <i>Переклав Павло Усенко</i>	121
«Так, смерть — це тиха ніч без снів...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	122
«Де кохана, для якої...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	122
Донна Клара. <i>Переклав Віктор Коптілов</i>	122
Альманзор. <i>Переклав Дмитро Загуба</i>	125

ПІВНІЧНЕ МОРЕ

Переклав Андрій Малишко

Перший цикл

1. Коронування	129
2. Сутінки	130
3. Захід сонця	130
4. Ніч на березі моря	132
5. Посейдон	134
6. Признання	135
7. Уночі в каюті	136
8. Буря	138
9. Морська тиша	139
10. Морська примара	140
11. Очищення	142
12. Мир	142

Другий цикл

1. Привітання морю	145
2. Гроза	146
3. Розбито корабель	147

4. Захід сонця	148
5. Пісня океанід	149
6. Боги Греції	152
7. Запитання	154
8. Фенікс	155
9. У гавані	156
10. Епілог	157

НОВІ ПОЕЗІЇ

НОВА ВЕСНА

Пролог. <i>Переклав Захар Гончарук</i>	163
«Сидячи під білим деревом...» <i>Переклав Павло Тичина</i>	163
«Я квітку люблю, а яку — не вгадаю». <i>Переклала Надія Матузова</i>	164
«Настали дні травневі...» <i>Переклав Захар Гончарук</i>	164
«Задзвени із глибини...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	165
«Задзвеніли всі дерева...» <i>Переклав Павло Тичина</i>	165
«Спочатку соловей родився...» <i>Переклав Павло Тичина</i>	166
«Весни блакитні очі...» <i>Переклав Володимир Сосюра</i>	166
«Знову серце у полоні...» <i>Переклав Володимир Сосюра</i>	167
«Квітам вигонитись час настає...» <i>Переклав Сава Голованівський</i>	167
«Чоло замріяно вгору...» <i>Переклав Сава Голованівський</i>	167
«Як повз мене ти проходиш...» <i>Переклав Абрам Кацнельсон</i>	168
«Весною вночі в тебе сну нема?» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	168
«В священному альянсі...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	168
«Скажи, хто перший час пізнав...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	169

«Знову давнє щастя сниться...» <i>Переклав Дмитро Загуга</i>	169
«Присмеркові поцілунки...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	169
«Був сивий король вмирущий...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	170
«Сяйвом місячним упившись...» <i>Переклав Володимир Сосюра</i>	170
«Вранці я фіалки в лісі...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	171
«Ти пишеш — розлюбила...» <i>Переклав Сава Голованівський</i>	171
«Не турбуйсь! Мов кохання...» <i>Переклала Галина Маняко</i>	172
«Дні мої і навіть ночі...» <i>Переклав Володимир Сосюра</i>	172
«Ходять в небі тишком-нишком...» <i>Переклала Надія Матузова</i>	173
«Я знов одірваний від тебе...» <i>Переклав Сава Голованівський</i>	173
«Цвітуть бажання в серці...» <i>Переклав Марк Зісман</i>	173
«На обличчя старкувате...» <i>Переклав Сава Голованівський</i>	174
«Холодне серце туга сповиває...» <i>Переклав Євген Дроб'язко</i>	174
«Пізня осінь. Мла на полі». <i>Переклав Дмитро Загуга</i>	174
«Небо сіре та буденне!» <i>Переклав Марк Зісман</i> .	175

РІЗНІ

Серафіна

«Як надвечір я блукаю...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	176
«На сумирний берег моря...» <i>Переклав Марк Зісман</i>	176
«Що ти мене кохавш...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	177
«Вона, мов сарна, бігла геть...» <i>Переклав Василь Швець</i>	177

«На скелі цій збудуєм ми...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	178
«Ген видно скелю із води...» <i>Переклав Василь Швець</i>	178

Анжеліка

«Нині зглянувсь бог на мене...» <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	179
«Ти швидко йшла, та озирнулась». <i>Переклав Олекса Новицький</i>	179
«В час, коли чужого скарбу...» <i>Переклав Олекса Новицький</i>	179
«Звичайно, ти мій ідеал...» <i>Переклав Степан Кри- жанівський</i>	180
«Дика масниця кохання...» <i>Переклав Олекса Но- вицький</i>	180

Діана

«Це масивне гарне тіло...» <i>Переклав Микола Ба- жан</i>	181
«На березі Біскаїї...» <i>Переклав Степан Крижа- нівський</i>	181

Гортензія

«Вірив я раніш: цілунки...» <i>Переклав Микола Бажан</i>	182
«Понад годину з нею вдвох...» <i>Переклав Мойсей Фішбейн</i>	182
«Я нову співаю пісню...» <i>Переклав Наум Тихий</i> .	183
«Недовго вірив я словам...» <i>Переклав Мойсей Фішбейн</i>	183

Йоланта і Марія

«Ці вже дами! Їм відомо...» <i>Переклала Зінаїда Піскорська</i>	184
«В яку я маю закохатись?» <i>Переклала Зінаїда Піскорська</i>	184
«Сніданок був добрий, вина вже нема...» <i>Перекла- ла Зінаїда Піскорська</i>	184

«Милу юність, що минав...» Переклала Зінаїда Піскорська	185
Тангейзер. Переклав Віктор Коптілов	185

Пісні творіння

«Бог створив спочатку сонце...» Переклав Леонід Первомайський	192
«Тож до чорта бог озвався...» Переклав Леонід Первомайський	192
«Для слави створив я сонце й людину...» Пере- клав Леонід Первомайський	193
«Почав я творити цей світ чудовий...» Переклав Леонід Первомайський	193
«Так сказав творець в день шостий...» Переклав Леонід Первомайський	193
«Поезії матеріал і плоть...» Переклав Леонід Пер- вомайський	194
«Чому я, власне, сотворив...» Переклав Леонід Первомайський	194

Трагедія

«Тікай зо мною, будь моя...» Переклав Леонід Первомайський	194
«Іній упав у весняну ніч...» Переклав Леонід Первомайський	195
«Лица стоїть на їхній могилі...» Переклав Леонід Первомайський	195

РОМАНСИ

Жінка. Переклав Микола Лукаш	196
Чайльд Гарольд. Переклав Леонід Первомай- ський	197
Заклинання. Переклав Марк Зісман	197
Аппо 1829. Переклав Марк Зісман	198
Аппо 1839. Переклав Олекса Новицький	198
Ридар Олаф. Переклав Леонід Первомайський	199
Бертран де Борн. Переклав Дмитро Паламарчук	202
Незнайома. Переклав Леонід Первомайський	202

Зустріч. <i>Переклав Леонід Первомайський</i> . . .	203
Король Гаральд Гарфагар. <i>Переклала Марія Пригара</i>	204

OLLEA

Родовід мула. <i>Переклала Марія Пригара</i> . . .	206
Пиха. <i>Переклав Степан Крижанівський</i>	207
Мандруй! <i>Переклала Марія Пригара</i>	208
Зпма. <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	208
Давня пісня біля каміна. <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	209
Янголи. <i>Переклав Дмитро Загул</i>	210

СУЧАСНІ ВІРШІ

Доктрина. <i>Переклав Марк Зісман</i>	211
Адам Перший. <i>Переклав Марк Зісман</i>	211
Пересторога. <i>Переклав Микола Терещенко</i> . . .	212
Політичному поетові. <i>Переклав Марк Зісман</i> . .	213
Таємниця. <i>Переклав Марк Зісман</i>	213
На прибуття вічного сторожа до Парижа. <i>Переклав Микола Бажан</i>	213
Тамбурмажор. <i>Переклав Марк Зісман</i>	214
Виродження. <i>Переклав Марк Зісман</i>	216
Генріх. <i>Переклав Валентин Бичко</i>	217
Життєве плавання. <i>Переклав Марк Зісман</i> . . .	217
Георгу Гервегу. <i>Переклав Марк Зісман</i>	218
Тенденція. <i>Переклав Марк Зісман</i>	219
Дитина. <i>Переклав Леонід Первомайський</i> . . .	219
Обітниця. <i>Переклав Марк Зісман</i>	220
Підкидень. <i>Переклав Степан Крижанівський</i> . .	220
Китайський богдихан. <i>Переклав Микола Лукаш</i> .	221
До вічного сторожа. <i>Переклав Микола Бажан</i> . .	222
Церковний радник Прометей. <i>Переклав Марк Зісман</i>	223
Світ навиворіт. <i>Переклав Кость Дрок</i>	223
Просвітління. <i>Переклав Валентин Бичко</i>	224
Заждять лишень. <i>Переклав Марк Зісман</i>	225
Нічні думки. <i>Переклав Леонід Первомайський</i> .	225
Гімн. <i>Переклав Павло Тичина</i>	226

До Георга Гервега. <i>Переклав Микола Бажан</i> . . .	226
Сілезькі ткачі. <i>Переклав Леонід Первомайський</i> . . .	227
Новий Александр. <i>Переклав Марк Зісман</i> . . .	227

РОМАНЦЕРО

КНИГА ПЕРША

Історії

Рампсеніт. <i>Переклав Сава Голованівський</i> . . .	233
Шельм фон Берген. <i>Переклав Сава Голованівський</i>	235
Валькірії. <i>Переклав Леонід Первомайський</i> . . .	237
Поле бою під Гастінгсом. <i>Переклав Сава Голованівський</i>	238
Карл I. <i>Переклав Валентин Струтинський</i> . . .	241
Марія-Антуанетта. <i>Переклав Сава Голованівський</i> . . .	242
Золотий телець. <i>Переклав Дмитро Паламарчук</i> . . .	244
Цар Давид. <i>Переклав Дмитро Загул</i>	245
Малий народець. <i>Переклала Марія Пригара</i> . . .	245
Помаре. <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	246
Аара. <i>Переклав Леонід Первомайський</i>	249
Христові наречені. <i>Переклав Сава Голованівський</i>	249
Поет Фірдусі. <i>Переклав Максим Рильський</i> . . .	251
Відлінуцлі. <i>Переклав Леонід Первомайський</i> . . .	256

КНИГА ДРУГА

Ламентациї

Екс-живий. <i>Переклав Микола Бажан</i>	274
Міфологія. <i>Переклав Леонід Первомайський</i> . . .	275
Невіра. <i>Переклала Марія Пригара</i>	275
Тепер куди? <i>Переклав Дмитро Загул</i>	276
Давня пісня. <i>Переклав Олекса Новицький</i>	277
Стара троянда. <i>Переклав Дмитро Загул</i>	277

Лазар

Хід життя. Переклав Леонід Первомайський . . .	279
Вмирущий. Переклав Леонід Первомайський . . .	279
Голота. Переклав Леонід Первомайський . . .	279
Спомин. Переклав Леонід Первомайський . . .	280
Недовершеність. Переклав Леонід Первомайський .	280
Пані Турбота. Переклав Сава Голованівський . . .	281
У жовтні 1849. Переклав Леонід Первомайський .	282
Лихі сни. Переклав Марк Зісман	284
Вона погасла. Переклав Дмитро Загул	284
Духівниця. Переклав Іван Цитович	285
Enfant perdu. Переклав Леонід Первомайський .	285

КНИГА ТРЕТЯ

Єврейські мелодії

Диспут. Переклав Микола Бажан	287
Післямова до «Романцero». Переклав Олесь Танюк	300

ПОЕЗІЇ 1853—1854 РОКІВ

Невольничий корабель. Переклав Леонід Перво- майський	307
Аффронтенбург. Переклав Сава Голованівський .	311

До «Лазари»

«Геть покинь святєбні притчі...» Переклав Леонід Первомайський	314
«Ох, як повзе повільно час...» Переклав Леонід Первомайський	314
«Колись цвіло квіток багато...» Переклав Воло- димир Сосюра	315
«І їхній сміх, і їхні смішки...» Переклав Леонід Первомайський	315
«Образ сфінкса до кінця...» Переклав Леонід Пер- вомайський	316
«Мене не ваблять кущі раю...» Переклав Юрій Корецький	316

Вшестя. Переклав Сава Голованівський	317
Філантроп. Переклала Марія Пригара	320
Аудієнція. Переклав Віктор Коптілов	323
Епілог. Переклав Леонід Первомайський	325
Біміні. Переклав Сава Голованівський	326

РІЗНІ ПОЕЗІЇ ОСТАННІХ РОКІВ

Пісня маркітантки. Переклав Леонід Первомайський	351
Клоп. Переклав Олекса Новицький	352
Долина плачу. Переклав Марк Зісман	353
Доброчесний пес. Переклав Сава Голованівський	354
Коняка та осел. Переклав Микола Бажан	355
Сімпліциссімус I. Переклав Сава Голованівський	357
Осли-виборці. Переклав Микола Лукаш	360
Все залежить од маси. Переклав Микола Бажан	363
1649—1793—??? Переклав Максим Рильський	365
Міхель після Березня. Переклав Сава Голованівський	366
Посередництво. Переклав Микола Бажан	367
Орфеїстичне. Переклав Леонід Первомайський	368
«Хай про нього не згадають!» Переклав Леонід Первомайський	368
«В темряві нічній з одчаю...» Переклав Леонід Первомайський	369
«В кого серце є, а в серці...» Переклав Леонід Первомайський	370
«Звели мов обличчя й тіло...» Переклав Микола Бажан	370
«Був день мій світлий, ніч моя ясна». Переклав Максим Рильський	371
«Довга вічність — без кінця...» Переклав Леонід Первомайський	371
«До тяжких дожив годин...» Переклав Леонід Первомайський	371
Miserere! Переклав Леонід Первомайський	373
Попередження. Переклав Леонід Первомайський	374
«Дух шорсткий середньовіччя...» Переклав Микола Бажан	374
Заповіт. Переклав Леонід Первомайський	374

«Три жінки сидять край дороги...» Переклав Юрій Корецький	376
«Давно я спорожнив до дна...» Переклав Леонід Первомайський	376
«Ти не думай, ніби здуру...» Переклав Юрій Ко- рецький	377
«Нещиримн устами цілували...» Переклав Максим Рильський	377
«Суд розуму тебе судив...» Переклав Юрій Ко- рецький	378
«В жару я, крізь мозок мій пливуть...» Переклав Юрій Корецький	378
«Надходять смерть — тепер скажу я...» Переклав Юрій Корецький	380
 Примітки. Н. М. Матузова, доктор філологічних наук	 381

ГЕНРИХ ГЕЙНЕ

**ИЗБРАННЫЕ
ПРОИЗВЕДЕНИЯ
ТОМ ПЕРВЫЙ
СТИХОТВОРЕНИЯ И ПОЭМЫ**

(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор

Л. А. Володіна

Художник

Н. О. Григорова

Художній редактор

І. М. Гаврилюк

Технічний редактор

В. С. Куйбіда

Коректор

С. І. Шевцова

Виготовлено
на Київській
книжковій фабриці
Державного комітету
Ради Міністрів УРСР
у справах видавництва,
поліграфії і книжкової торгівлі,
Київ, вул. Воровського, 24.

Здано на виробництво
28. VII 1972 р.
Підписано до друку 17. XI 1972 р.
Папір № 1.
Формат 84×100¹/₃₂.
Фізичн. друк. арк. 13,5.
Умовн. друк. арк. 20,925.
Обліково-видавн. арк. 20,115.
Ціна 83 коп.
Замовл. 1182.
Тираж 20 000.

